

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ
BİLİM DALI

MÖ 3. BİNYILIN İKİNCİ YARISINDA KIKLAD ADALARI VE KITA
YUNANİSTAN'DA ANADOLU ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Sedat Sandal

Ankara-2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ
BİLİM DALI

MÖ 3. BİNYILIN İKİNCİ YARISINDA KIKLAD ADALARI VE KITA
YUNANİSTAN'DA ANADOLU ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Sedat Sandal

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Vasıf Şahoğlu

Ankara-2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ
BİLİM DALI

MÖ 3. BİNYILIN İKİNCİ YARISINDA KİKLAD ADALARI VE KITA
YUNANİSTAN'DA ANADOLU ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Vasıf Şahoğlu

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. Vasıf Şahoğlu
- 2- Prof. Dr. İbrahim Tunç Sipahi
- 3- Doç. Dr. Yiğit Hayati Erbil

Tez Savunması Tarihi

12.06.2024

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Vasıf Şahoğlu danışmanlığında hazırladığım “MÖ 3. Binyılın İkinci Yarısında Kiklad Adaları Ve Kıta Yunanistan'da Anadolu Etkileri (Ankara.2024) ” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

05.07.2024
Sedat SANDAL

ÖNSÖZ

“MÖ 3. Binyılın İkinci Yarısında Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan’da Anadolu Etkileri” başlıklı bu tez çalışmasında Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan’da ele geçen Anadolu etkili eserler incelenmiştir. Bu kapsamda Anadolu Ticaret Ağı’nın deniz aşırı bağlantıları değerlendirilmiştir.

2017 yılından itibaren kazılarında çalışma fırsatı bulduğum, lisans ve yüksek lisans eğitimim süresince bilgilerini ve tecrübelerini benden esirgemeyen ve ayrıca bu çalışmanın gerçekleşmesinde ve tamamlanmasında sonsuz anlayış gösteren değerli danışman hocam Prof. Dr. Vasıf ŞAHOĞLU’na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kendisi ile kısa süre de olsa tanışma fırsatı bulduğum, çalışmaları ile Anadolu ve Ege arkeolojine çok değerli bilgiler kazandırmış olan hocam Prof. Dr. Hayat ERKANAL’a teşekkürü borç bilirim.

Arkeoloji hayatına ilk adım attığım günden itibaren gerek kazı çalışmalarında gerekse eğitim hayatımda katkıları olan ve bir ağabey gibi hep yanımda olan değerli hocam Ümit GÜNDOĞAN’da çok teşekkür ederim.

Tez jüri üyelerim Prof. Dr. İbrahim Tunç SİPAHİ ve Doç. Dr. Yiğit ERBİL’e değerli katkıları için teşekkür ederim.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim süresince bilgi ve tecrübeleri ile arkeoloji alanında gelişmeye katkı sağlayan Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı öğretim üyeleri Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU, Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM ve Doç. Dr. H. Levent KESKİN’e teşekkür ederim. Lisans ve yüksek lisans öğrenimim boyunca değerli katkılarından dolayı Arş. Gör. Tarık ÖĞRETEN, Arş. Gör. Gökhan BİLEN ve Öğr. Gör. Mustafa İNCİRLİLİ’ye çok teşekkür ederim.

Tez çalışmam sırasında değerli bilgi ve yorumlarını benimle paylaşan Prof. Dr. David WILSON, Prof. Dr. Aleydis Van de MOORTELE, Dr. Anastasia ANGELOPOULOU, Dr. Margarita NAZOU ve Arkeolog Olga KAKAVOGIANNİ'ye çok teşekkür ederim. Ayrıca ihtiyacım olan bilgilere ulaşmamda bana yardımcı olan arkadaşım Arkeolog Maria DİMOPOULOU'na teşekkürü borç bilirim.

2017-2019 yılları arasında Çeşme-Bağlararası, 2020-2023 yılları arasında Liman Tepe kazı çalışmaları sırasında birlikte çalıştığım tüm ekip arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Lise yıllarımdan itibaren her zaman yanımda olan, hiçbir zaman desteğini benden esirgemeyen değerli dostum Ahmet ZENGERTAŞ'a ve lisans yıllarımdan itibaren hem kazı hem de eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olan değerli arkadaşım Furkan YILMAZ'a çok teşekkür ederim.

Hayatım boyunca destekleri benden esirgemeyen ve her kararında arkamda olan değerli annem Zeynep SANDAL, babam Kemal SANDAL, ablalarım Mehtap SARIASLAN ve Safiye SANDAL'a sonsuz teşekkür ederim.

Hayatımda olduğu gibi bu tez çalışmasında da en büyük destekçim olan, değerli önerileri ve yorumları ile bu çalışmayı tamamlamamdaki en büyük yardımcım ve hayat arkadaşım Kardelen SANDAL'a sonsuz teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim süresince Lisansüstü Eğitim Bursu ile çalışmalarımı destekleyen Türk Tarih Kurumu'na teşekkürlerimi borç bilirim.

“Bu tez Türk Tarih Kurumu bursu desteği ile hazırlanmıştır”

Sedat SANDAL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
1. Giriş.....	1
1.1. Amaç.....	1
1.2. Kapsam	4
1.3. Yöntem	5
1.4. Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'ın Coğrafyası	7
1.5. Anadolu Ticaret Ağı	9
1.6. MÖ 3. Binyılda Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan Kronolojisi ve Terminolojisi	19
2. KIKLAD ADALARI VE KITA YUNANİSTAN'DA ELE GEÇEN ANADOLU ETKİLİ BULUNTULAR ...	24
2.1. Seramik Buluntular	24
2.1.1. Depas Amphikypellon.....	24
2.1.2. Tankard.....	28
2.1.3. Kesik Gaga Ağızlı Testi	30
2.1.4. Çan Biçimli Kaplar	31
2.1.5. Çark Yapımı Tabak	32
2.2. Metal Eserler	35
2.3. Mimari	37
3. KIKLAD ADALARINDA ANADOLU ETKİLİ BULUNTULARIN ELE GEÇTİĞİ MERKEZLER	41
3.1. Syros Adası	41
3.1.1. Kastri Yerleşimi	41
3.1.2. Chalandriani	46
3.2. Naxos Adası	49
3.2.1. Panormos	49
3.2.2. Zas Mağarası.....	52
3.2.3 Grotta	53
3.3. Thera Adası.....	54
3.3.1. Akrotiri Yerleşimi	54
3.4. Delos Adası	57
3.4.1. Kynthos Yerleşimi	57
3.5. Keros Adası	61
3.5.1. Dhaskalio-Kavos Yerleşimi.....	61

3.6. Amorgos Adası.....	70
3.6.1. Markiani Yerleşimi.....	70
3.7 Keos Adası	75
3.7.1. Ayia Irini Yerleşimi	75
3.8 Skyros Adası.....	85
3.8.1 Palamari Yerleşimi	85
4. KITA YUNANİSTAN'DA ANADOLU ETKİLİ BULUNTULARIN ELE GEÇTİĞİ MERKEZLER	89
4.1.Euboea.....	89
4.1.1. Lefkandi Yerleşimi	89
4.1.2. Manika Yerleşim Yeri ve Mezarlığı	96
4.1.3. Eretria Yerleşimi	101
4.2. Attica	103
4.2.1. Raphina Yerleşimi.....	103
4.2.2. Thorikos.....	106
4.2.3. Phaleron Deltası	108
4.2.4. Nea Kephissia	109
4.2.5. Akademos Evi	111
4.3. Boeotia	113
4.3.1. Thebes Yerleşimi	114
4.3.2. Orchomenos Yerleşimi	120
4.3.3. Eutresis Yerleşimi	122
4.3.4. Agia Triada.....	123
4.3.5. Mitrou Yerleşimi.....	124
4.4. Aegina.....	126
4.4.1. Kolonna Yerleşimi.....	126
4.5. Teselya.....	129
4.5.1. Pevkaki Magula Yerleşimi.....	129
4.6. Peloponnese.....	133
4.6.1. Lerna Yerleşimi	133
4.6.2. Helike Yerleşimi	137
4.6.3. Tiryns Yerleşimi	140
4.7. Ithaka.....	141
4.7.1. Pelikata Yerleşimi	141
5. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ.....	144
6. KAYNAKÇA.....	154
7. HARİTA VE LEVHA LİSTESİ.....	182
7.1. Harita Listesi	182

7.2. Tablo Listesi	182
7.3. Levha Listesi	183
8.LEVHALAR	192
ÖZET	230
ABSTRACT	231

KISALTMALAR LİSTESİ

Metin, dipnot ve kaynakça içerisinde kullanılan kısaltmalar

Abb.	Abbild (Resim)
Bkz.	Bakınız
Cm	Santimetre
Fig.	Figure (Figür)
Ka	Kiloyear (binyıl)
Kat.	Katalog
Km	Kilometre
Lev.	Levha
M	Metre
MÖ	Milattan Önce
Nos.	Number (Numara)
Pl.	Plate (Levha)
Res.	Resim
S.	Sayfa
Tab.	Tablo
Taf.	Tafel
Εικ.)	Εικόνα (Resim/Figür)
Σχέδ.	Σχέδιο (Çizim)

1. Giriş

1.1. Amaç

“MÖ 3. Binyılın İkinci Yarısında Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da Anadolu Etkileri” başlıklı bu tez çalışması ile beraber MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Anadolu’da bulunan yerleşimlerdeki gözle görülür değişimin etkilerinin Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan perspektifinden incelenmesi hedeflenmiştir. Bu dönem Anadolu, Mezopotamya, Ege, Trakya ve Kıbrıs gibi geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Anadolu Ticaret Ağı’nın, Kiklad Adaları üzerindeki etkisinin “Kastri Grubu”, Kıta Yunanistan’daki etkisinin ise “Lefkandi I Grubu” olarak adlandırılmasına karşın aslında bu kültürlerin Anadolu Ticaret Ağı’nın sonucu olarak ortaya çıkan Anadolu etkili dönemler olduğunu söylemek mümkündür.

1970’li yıllarda Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan’da bulunan Anadolu etkili buluntular Colin Renfrew ve Jeremy B. Rutter tarafından Kastri ve Lefkandi I grubu olarak tanımlanmıştır¹. O dönemki yetersiz kazıların da etkisi ile ele geçen buluntular daha çok Troya ve Tarsus Gözlükule gibi yerleşimlerin buluntuları ile karşılaştırılmış ve Anadolu etkili olduğu vurgulanmıştır. Günümüzde ise yapılan birçok kazı çalışması ve ele geçen bulgular ile beraber aslında Kastri ve Lefkandi I grubu olarak adlandırılan eserlerin Anadolu Ticaret Ağı’nın etkisi ile geniş alanlara yayılan fikirlerin sadece bir bölümünü oluşturduğu görülmektedir. Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan’da yapılan kazıların büyük bir bölümü 20. yüzyılında gerçekleştirilmiştir. Anadolu’da yapılan sistemli kazılar sonrasında ise Anadolu Ticaret Ağı’nın varlığı 21. yüzyılın başlarında

¹ Renfrew 1972; Rutter 1979.

tespit edilmiştir². Bu nedenle Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da yapılan eski ve yeni dönem kazıların Anadolu Ticaret Ağı perspektifi ile değerlendirilmesi gerekmektedir.

Anadolu Ticaret Ağı olarak adlandırılan bu sistemli alışverişin ortaya çıkmasının en temel nedenin metal üretim tekniklerindeki ortaya çıkan yenilikler ile beraber uzak bölgelerdeki hammaddeye ulaşma arzusunun sonucudur. Anadolu Ticaret Ağı; Anadolu, Kuzey Suriye, Kıbrıs, Trakya, Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'a ve dolaylı yollar ile Orta Asya'ya kadar yayılan ve bu zamana kadarki en geniş alanlara ulaşan bir ticaret ağıdır. Anadolu Ticaret Ağı ile beraber görülen en önemli yeniliklerden biri ise çark yapım teknolojisinin Mezopotamya'dan Anadolu'ya ulaşması ve yaygınlaşmasıdır. MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Anadolu'da görülen çark yapım teknolojisi ve kalaylı bakır gibi metal üretimindeki yeniliklerin Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'a da ulaştığı görülmektedir. Anadolu Ticaret Ağı'nın varlığı ile kanıtlanabilecek olan bu durum kültürler arası iletişimi sağlayan tüccarlar tarafından sağlanmış olması gerekmektedir. Çark yapım teknolojisi ve kalaylı tuncun haricinde tüccarların etkilerini gösteren diğer önemli buluntular ise seramik formlarıdır. İlk olarak Anadolu'da üretildiği düşünülen depas, tankard, çan biçimli kap, çark yapımı tabak ve kesik gaga ağızlı testi gibi içki kaplarının da bu ticaret sistemi sayesinde oluşan kültürel etkileşim ile bazen seramiklerin kendileri bazen de fikirlerinin ulaştığı görülmektedir. Anadolu Ticaret Ağı'nın yakın çevrelerdeki yayılım alanının izlenebilmesini sağlayan en önemli buluntu grubu bu seramik formlarıdır. Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da da birçok yerleşimde ele geçen bu eserler bizlere Kastri Grubu ve Lefkandi I Grubu gibi kavramların yerini Anadolu Ticaret Ağı'nın deniz aşırı etkileri olarak tek bir bakış açısından değerlendirilmesine olan sunmaktadır. Elbette bu tez ile bunun ele alınması hedeflenmektedir.

² Şahoğlu 2005.

Bu hedef doğrultusunda Anadolu Ticaret Ağı etkili buluntu gruplarının (seramik, metal eser, mimari vb.) tekrar tanımlanması yapılmıştır ve daha sonra yapılan eski ve yeni çalışmaların değerlendirilmesi ile Anadolu etkilerinin Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da görüldüğü merkezlerin haritalarının yapılması amaçlanmaktadır. Coğrafi Bilgi Sistemleri ile hazırlanan bu haritalar sayesinde Anadolu Ticaret Ağı'nın yayılım alanının tespit edilmeye çalışılmıştır. MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Kiklad adaları ve Kıta Yunanistan'da Anadolu etkilerinin izlenmesinin yanı sıra bu etkilerin merkezlerdeki yoğunluğu da tez kapsamında değerlendirilmiştir. Anadolu etkili seramiklerin diğer seramiklere oranı veya dönemin getirdiği yeniliklerin tamamının bu bölgeleri ulaşım ulaşmadığı da değerlendirilecektir. Bunun yanı sıra ticaret sisteminin başlamasından sonra ilk kez yerleşim gören bazı merkezlerin varlığı bilinmektedir. Bu merkezler aynı zamanda ticaret ağının sona ermesi ile terk edilmişlerdir. Bu yerleşimler de Anadolu kolonisi olup olmadığı değerlendirilecektir. Anadolu ile Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan arasındaki bu ilişkiyi muhtemel olarak Kıyı Batı Anadolu yerleşimleri sağlamaktadır. Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da bulunan eserlerin Batı Anadolu'daki yerleşimlerde ele geçen eserler ile karşılaştırılması ve benzerliklerin ortaya konulması ile Anadolu Ticaret Ağı'nın deniz aşırı rotaları ortaya konulacaktır.

Daha genel bir ifade ile tez çalışması kapsamında MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da görülen Anadolu etkili buluntuların tespit edilmesi ve bu tespitleri ile birlikte Anadolu'nun kültürel etkisi de değerlendirilecektir. Bu doğrultuda yapılacak değerlendirmeler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da Anadolu ile bağlantılı buluntuların hangileri olduğu (depas, tankard, çark yapımı tabak, çan biçimli kap, kesik gaga ağızlı testi, bronz eserler vs.)

- Anadolu’da görülen kültürel ve sosyolojik değişimin Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan’da izlenmesi (idari sınıfın ortaya çıkışı ile bağlantılı olabilecek eserler)

- Anadolu’da MÖ 3. binyılın ikinci yarısından itibaren görülen yerleşim planlarındaki değişimin Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan’da izlenmesi

- Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan’da bulunan Anadolu etkili buluntuların ne şekilde ulaştığı (ithal-yerel olarak değerlendirilecektir)

- Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan’da bulunan Anadolu etkili buluntuların, Anadolu’nun hangi yerleşimleri ile benzerlik gösterdiği (bu sayede ticaret ağının rotalarının netleştirilebilir olması)

Bu tez çalışması ile bu sorulara cevap aranacaktır.

1.2. Kapsam

“MÖ 3. Binyılın İkinci Yarısında Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan’da Anadolu Etkileri” tez çalışması ile yaklaşık olarak MÖ 2550/2500 ile MÖ 2250/2200 tarihleri arasındaki gelişmeler incelenmiştir³. Coğrafi olarak ise Kiklad Adaları, Kıta Yunanistan ve Batı Anadolu bölgeleri değerlendirilmiştir. İlk olarak Anadolu’da görülen Anadolu Ticaret Ağı ve onun etkileri değerlendirilmiştir. Daha sonra bu etkilerin Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan’daki dağılımı incelenmiştir.

Tez çalışmasında Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan’daki etkileri tam olarak kavrayabilmek ve kültürel ilişkileri değerlendirebilmek için Anadolu’daki MÖ 3. binyılın ikinci yarısındaki gelişmeler değerlendirilmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda gözlemlenen Anadolu Ticaret Ağı tanımlanmış ve en belirgin etkileri tespit edilmiştir. Daha sonraki bölümlerde ise bu Anadolu etkilileri başlıklar altında tanımlanmış ve

³ Şahoğlu 2005, s.344, Fig.2.

Anadolu'daki şekilleri tespit edilmiştir. Kronolojik olarak Anadolu Ticaret Ağı'nın etkin olduğu tarihler ve Kiklad Adaları ile Kıta Yunanistan'daki kronoloji tabloları ile karşılaştırması da yapılmıştır.

Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'daki bu dönem görülebilecek Anadolu etkilerinin tespitinden sonra yerleşimler MÖ 3. binyılda Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'daki merkezler değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler kapsamında Anadolu etkili buluntuların ele geçtiği merkezler ilk olarak konumu, kazı tarihçesi ve tabakaları anlatılmıştır. Özellikle hangi tabakalarda Anadolu etkili eserlerin bulunduğu değinilmiştir. Daha sonra yerleşimdeki Anadolu etkili olabilecek mimari yapılar, seramik eserler, metal eserler ve küçük buluntular şekil, form ve özellikleri ile anlatılmıştır. Bu sırada Anadolu'da hangi yerleşimlerde benzerlerinin görüldüğünden de bahsedilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme kısmında ise yukarıdaki yapılan değerlendirmelerin Anadolu ile bağlantıların bizlere gösterdiği kültürel ilişkinin yoğunluğu ve özellikleri ile değerlendirilmesi yapılmıştır.

1.3. Yöntem

“MÖ 3. Binyılın ikinci yarısında Kiklad adaları ve Kıta Yunanistan'da Anadolu Etkileri” başlıklı tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Anadolu'daki gelişmelerin ele alındığı bölümdür. İkinci bölüm ise Anadolu'daki ortaya çıkan gelişmelerin Kiklad coğrafyasındaki etkilerinin incelendiği başlıktır. Üçüncü başlık ise yine Anadolu etkilerinin Kıta Yunanistan'da incelendiği bölümdür.

Birinci ana başlık kapsamında Anadolu'daki ortaya çıkan gelişmeler değerlendirilmiştir. Yapılan literatür taraması ile birlikte Anadolu coğrafyasında yaygın olarak görülen mimari, seramik ve metal eserler tespit edilmiştir. Birinci Ana başlığın alt

başlıklarında bu eserlerin tipolojik tanımlamaları yapılmıştır. Literatür taraması sırasında bu malzeme gruplarının ele geçtiği tespit edilen merkezlerin verileri Excel'e işlenmiştir. Daha sonra bu veriler ile Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanılarak haritalar oluşturulmuştur. MÖ 3. binyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Anadolu Ticaret Ağı'nın Anadolu'daki dağılımı, oluşturulan haritalar ile incelenmiştir. Tüm bu işlemlerin sonunda MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Anadolu'da görülen mimari planların tanımlanması ve yayılımı alanları tespit edilmiştir. Yine aynı dönemde yaygın görülen seramik formlarının tespiti, tipolojik tanımı ve yüzey işlemleri gibi veriler değerlendirilmiştir. Seramik formlarının her biri için ayrı haritalar oluşturulmuştur. Bu haritalar sayesinde Anadolu Ticaret Ağı'nın olası rotaları desteklenmiştir. Metal eserlerin ise hangi malzemelerin Anadolu etkisini yansıtacağı tespit edilmiş ve gerekçesi ile açıklanmıştır.

İkinci bölümde ise Kiklad Adaları içerisinde literatür taraması yaparak MÖ 3. binyılın ikinci yarsında yerleşim görmüş olan merkezler belirlenmiştir. Bu merkezler içerisinde de Anadolu etkili seramik formlarının ele geçtiği merkezler tespit edilmiştir. Bu merkezler ikinci ana başlığın altında, alt başlıklar halinde incelenmiştir. Bu incelemede yerleşimin mimari, seramik ve metal eserleri ele alınarak daha önce belirlenen Anadolu özellikleri değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sırasında Anadolu etkili olan eserlerin yoğunluğu da tespit edilmiştir. Tüm bu veriler Excel'de toplandıktan sonra Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanılarak haritalar oluşturulmuştur.

Tezin üçüncü ana başlığı altında ise literatür taraması yapılarak Kıta Yunanistan bölgesinde Anadolu etkili buluntuların ele geçtiği merkezler tespit edilmiştir. Alt başlıklar halinde bu merkezlerdeki Anadolu etkili olan mimari, seramik ve metal eserler değerlendirilmiştir. Ayrıca eldeki veriler neticesinde Anadolu etkili malzemelerin yoğunluğu ve benzerliklerinin niteliği belirlenmiştir. Tüm bu veriler Excel'de toplandıktan sonra Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanılarak haritalar oluşturulmuştur.

Tez kapsamında incelenen bu üç ana başlık altındaki değerlendirmeler ve toplanan veriler neticesinde sonuç bölümünün yazılması planlanmıştır. Coğrafi Bilgi Sistemleri ile birlikte oluşturulan haritalar sonuç bölümünün yazılmasında da kullanılmıştır. Bu haritalar sayesinde hangi buluntu grubu Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'a ne yoğunlukta görüldüğü değerlendirilmiştir. Anadolu etkili formların hangi bölgelerde daha yoğun olduğu belirlendikten sonra Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan hangi bölgeden ulaştığı değerlendirilmiştir. Tüm bu değerlendirmeler yapılırken tezin amacına yönelik sorulara cevap aranmıştır.

1.4. Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'ın Coğrafyası

Tez kapsamında incelenecek olan üç bölge yer almaktadır. Bunlar Anadolu'nun batı kıyıları, Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'dır. Bu bölgelerin coğrafi olarak en önemli ortak özellikleri ise ege denizine kıyıların olmasındır. Ege denizi aynı zamanda Batı Anadolu, Kiklad adaları ve Kıta Yunanistan'ın en büyük iletişim engelidir.

Ege Denizi, Asya ve Avrupa'yı da birbirine bağlayan Günümüz Türkiye ve Yunanistan arasında kalan denizdir. Ege denizinde birçok sayıda ada bulunması nedeni ile adalar denizi olarak da adlandırılmaktadır. Yine aynı sebepten bazı eski kaynaklarda *takımada* anlamına gelen *Arcipelago* olarak da adlandırılmaktadır⁴. 20 milyon yıl öncesine kadar Ege Denizi'nin bulunduğu bölgenin de bir kara parçası olduğu fakat bu dönemdeki Anadolu plakasının batıya kayması sonucu alçalan ege bölgesi bugünkü deniz halini almıştır. Ege Denizi'nde bulunan adaların ise eski dönemlerdeki yüksek dağ zirveleri olduğu düşünülmektedir⁵. Doğusunda Batı Anadolu kıyıları, kuzeyinde Trakya ve Balkanlar, batısında Teselya ve Mora Yarımadası, güneyde ise Girit Adası genel sınırlarını

⁴ Özey 2001, s.27-30.

⁵ Stampolidis ve Sotirakopoulou 2011a, s.19.

oluşturmaktadır. Ege denizi yukarıda da değinildiği gibi çok sayıda ada bulunmaktadır.

Bu adalar yedi ana gruba ayrılmaktadır. Bunlardan;

- Birinci grup denizin kuzey doğusunda yer alan Thasos, Samothraki ve Lemnos adalarını içine alan Trakya denizi grubudur.
- İkincisi ise doğu Ege grubu olarak adlandırılır ve Midilli, İkaria, Samos ve Sakız adasını içiresine almaktadır.
- Üçüncü grup ise Kuzey Sporadlar olarak geçen Teselya açıklarını kapsamaktadır.
- Dördüncü bölge ise daha güneydoğuda yer alan On İki Ada olarak adlandırılan ada grubunu içine almaktadır.
- Beşinci bölge Ege Denizinin güney sınırını oluşturan Girit Adası ve onunla ilişkili olan adalardan oluşmaktadır.
- Altıncı grup aslında bir ada olan fakat Yunan ana karasının bir parçası gibi kabul edilen Euboea adasıdır.
- Yedinci ve son grup ise tezin ana konularından biri olan Kiklad Adaları'dır⁶.

Kiklad Adaları'nın ismi çember anlamına gelen *kyklos* kelimesinden geldiği düşünülmektedir. Apollon kültü ile ilişkili olan kutsal Delos adasının etrafındaki adaların çember şeklinde çevrelendiği düşünülerek bu ada grubunun eski dönemlerde bu şekilde adlandırıldığı düşünülmektedir⁷. Kiklad Adaları yaklaşık olarak 30 adadan oluşmaktadır. Bu adaların milyonlarca yıl önce sular altında kalan dağ zirveleri olduğu düşünülmektedir⁸. Adalar jeolojik olarak da birçok minareli barındırmaktadır. Özellikle mermer bazı adalarda yoğun olarak görülürken Melos Adası ise obsidyeni ile ünlüdür.

⁶ Britannica (<https://www.britannica.com/place/Cyclades>).

⁷ Stampolidis ve Sotirakopoulou 2011a, s. 18.

⁸ Britannica (<https://www.britannica.com/place/Cyclades>).

Ayrıca Thera’da ponza, Naxos ve Sikinos’da zımpara taşı yoğun olarak görülmektedir. Bunların yanı sıra Sifnos’ta gümüş, Kythnos, Serifos, Sifnos ve Kea’da bakır damarları vardır⁹. Kiklad Adalarının ön önemli özelliklerinden biri de Ege’deki tarih öncesi yolculuklarda birer durak olarak kullanılabilir olmasıdır. MÖ 3. binyılın ikinci yarısından önce de Kikladlıların ticaret ve ulaşımında gelişmiş olduğu görülmektedir. Diğer bölgeler ile iletişim, kısıtlı imkanlar içerisinde yaşayan ada halkı için bu durum bir mecburiyet olarak görülmektedir.

Kıta Yunanistan, doğuda Ege Denizi’nin yanı sıra batıda İyon, güneyde ise Akdeniz ile çevrili bir yarımadadır¹⁰. Ana kara kıyıları çok fazla girintilidir. Öyle ki Mora Yarımadası gibi bazı bölgeler neredeyse bir ada gibi deniz ile çevrilidir. Yunanistan’ın en kuzeyinin doğu kısmında Trakya, batı kısmında ise Makedonya bölgeleri yer almaktadır. Daha ortalarda ise Epir, Teselya, Attika ve Orta Yunanistan bölgeleri yer almaktadır. Güney kısmında ise Mora yarımadası bulunmaktadır. Epir’de yer alan Pindus sıradağları ve Teselya’da yer alana Olimpos dağı Makedonya bölgesi ile Teselya, Orta Yunanistan ve Attika bölgesini birbirinden ayırmaktadır¹¹. Kıta Yunanistan’ının iç kesimlerinin dağlık olduğu için insanlar daha çok ovalarda ve kıyılarda yaşamayı tercih etmiştir¹². Kıyılar ise derin koylar ve körfezleri ile denizciliğe elverişli bir yapıdadır¹³.

1.5. Anadolu Ticaret Ağı

MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Anadolu ve onun çevresindeki bölgelerde bulunan yerleşimlerde birçok eser grubunda gözle görülür değişimlerin olduğu tespit edilmiştir. Bu değişimler; yerleşimlerin mimari, seramik, metal eser gibi somut buluntularına

⁹ Stampolidis ve Sotirakopoulou 2011a, s.19.

¹⁰ Tekin 2008, s.31.

¹¹ Britannica (<https://www.britannica.com/place/Greece>).

¹² Tekin 2008, s.34.

¹³ Mansel 2004, s.2.

yansımıştır. Buluntular değerlendirildiğinde sosyal sınıf farklılıklarının da ortaya çıktığı görülmektedir. Bu gelişmelerin ortaya çıkmasındaki en önemli etken ise bu dönemde ortaya çıkan ticaret sistemi ile ilişkilidir.

MÖ 3. binyılın ikinci yarısı ile ticari ilişkilerin maddi kültür kalıntılarına yansıması geçmiş yayınlarda çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Kiklad Adaları ile Anadolu arasındaki buluntuların benzerlikleri Kastri Grubu, Kıta Yunanistan ile yine Anadolu eserleri arasındaki benzerlikleri ise Lefkandi Grubu şeklinde adlandırılmıştır. Kastri/Lefkandi I adı Erken Tunç Çağı IIB ve IIIA (Erken Hellas/Erken Kiklad IIB-IIIA) dönemi için kullanılmaya başlanmıştır¹⁴. Tahsin Özgüç tarafından Kültepe'nin bu döneme tarihlenen 13., 12. ve 11. tabaka buluntuları değerlendirilirken Güneydoğu Anadolu, Kuzey Suriye ve Mezopotamya arasındaki ilişkiler ve benzer malzemeleri ele alınmıştır¹⁵. Yine Kültepe ile Kuzey Suriye arasındaki ilişkileri pekiştiren başka yayımlar da yapılmıştır¹⁶. Mellink ise Batı Anadolu ile Mezopotamya bölgelerinin ilişkileri varlığına dikkat çekmiştir¹⁷. Turan Efe yayımladığı Büyük Kervan Yolu isimli makalesinde Kilikya Bölgesi ile Troya arasında bir ticaret yolunun olduğunu değerlendirmiştir¹⁸. Yukarıdaki tüm yayınların amacı bölgeler arasındaki ilişkilere dikkat çekmek ve ticari ilişkilerin olduğunu ortaya koymaktır. Günümüze kadar uzanan kazı çalışmalarının ortaya koyduğu veriler incelendiğinde yukarıdaki bahsedilen bütün tezlerin doğru fakat eksik olduğu söylenebilir. MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlen dönemde yukarıda bahsedilen seramik, metal eser, mimari gelişim değerlendirildiğinde Anadolu, Suriye, Mezopotamya, Kiklad Adaları, Kıta Yunanistan ve Trakya'nın bir

¹⁴ Renfrew 1972, s.103-105; Rutter 1979; Angelopoulou 2008, s.149; Day vd. 2009, s. 335.

¹⁵ Özgüç 1986.

¹⁶ Kontani 1995; Emre 1999.

¹⁷ Mellink 1986; Mellink 1998.

¹⁸ Efe 2007.

kısmına yayılan bir ticaret sisteminin olduğu anlaşılmaktadır (**Harita 1**). Bu ticaret sistemi Anadolu Ticaret Ağı olarak adlandırılmaktadır¹⁹.

MÖ 3. binyıl Önasya coğrafyasında metal eser üretimi ve tekniklerinin değişimi ile beraber ortaya çıkan hammadde ihtiyacı, dönem insanların daha geniş coğrafyalar ile iletişim kurmasını sağlamıştır. Erken Tunç Çağı'na da ismini veren ve bu dönemin en önemli malzemelerinden olan tuncun yapımında bakır ve kalay alaşımı yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır²⁰. Yine yerleşim yerleri ve mezarlardan elde edilen metal eser sayısının çok fazla olması bu dönemi metal patlaması olarak adlandırılmasına neden olmuştur²¹. Tuncun yapımında kullanılan bakırın Anadolu'da yoğun olarak ele geçmesi²² burayı cazip bir konum haline getirmiştir. Anadolu'daki bakır kaynağına ulaşmak isteyen Ege, Balkan, Kuzey Suriye ve bakır kaynaklarına uzak diğer Anadolu yerleşimleri arasında yoğun bir iletişim ağı oluşmuştur.

Bu ticaret ağının oluşmasındaki önemli diğer bir hammadde ise kalaydır. Bu dönemde kullanılan kalayın asıl kaynağının Orta Asya olduğu düşünülmektedir. Son zamanlarda yapılan çalışmalarda Anadolu'da kalayın çıkarıldığı tespit edilmiştir²³. Anadolu Ticaret Ağı için yeterli bir kaynak olduğu tartışılmaktadır²⁴. Kültepe'de ele geçen bronz eserler üzerinde yapılan çalışmada hem Anadolu hem de Orta Asya kalay kaynaklarının kullanıldığını gösteren verilere ulaşılmıştır²⁵. Alacahöyük'teki A mezarında tekstile sarılı bir şekilde kalay parçası ele geçmiştir. Yapılan analizlerde bu parçanın Anadolu kaynakları ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir²⁶. Ebla'daki MÖ 2350'ye tarihlenen yazılı belgelerde de hem Anadolu hem de Mari'den kalay getirildiğine

¹⁹ Şahoğlu 2005.

²⁰ Yalçın 2016, s.10.

²¹ Keskin 2011, s.149.

²² Tekin 2015, s.38-39.

²³ Yener vd. 2015; Yener 2021.

²⁴ Şahoğlu 2019, s.116.

²⁵ Powell vd. 2024, s.8-9.

²⁶ Yalçın ve Yalçın 2020, s.235.

dair kanıtlar bulunmaktadır²⁷. Bu bilgiler doğrultusunda hem Anadolu kaynaklarının hem de Orta Asya kaynaklarının Anadolu Ticaret Ağı ile dolaştığı görülmektedir.

Bahsedilen çeşitli hammadde ve daha fazlasına ulaşılabilmek için oluşturulan ticaret rotası ise Anadolu Ticaret Ağı olarak tanımlanmıştır²⁸. Anadolu Ticaret Ağı'nın ve rotalarının tespitindeki en önemli bulgular ise özellikle bu dönemde karşımıza çıkan ve geniş alanlara yayılan mimari plan, seramik formları ve metal eserler gibi ortak buluntulardır. Anadolu kökenli olduğu düşünülen depas, tankard, kesik gaga ağızlı testi ve çan biçimli kaplar Anadolu Ticaret Ağı sayesinde Anadolu, Ege, Balkan ve Kuzey Suriye'ye kadar yayılmıştır. Yine Anadolu Ticaret Ağı ile beraber Mezopotamya kökenli çark yapım teknolojisi ve Kuzey Suriye kökenli Suriye şişeleri de ağ içerisinde uzak yerleşimlere kadar ulaşmıştır.

MÖ 3. binyılın ikinci yarısında yerleşimlerin hem savunma sistemlerinde hem de yerleşim içerisindeki mimari planlarda değişiklikler göze çarpmaktadır. Anadolu Ticaret Ağı ile beraber ortaya çıkan zengin ve yönetici sınıfların olduğu görülmektedir. Mimari planda karşımıza çıkan en önemli değişim yukarı ve aşağı şehir kavramlarıdır²⁹. Kale şeklinde surlarla çevrili yukarı şehirler ve onun çevresinde görülen aşağı şehir planı karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yukarı şehir olarak adlandırılan alanda daha önceki dönemde yerel halkın yaşam sürdüğü fakat bu dönem ile beraber kamu ve dini yapıların mimari planları ve buluntuları görülmektedir. Bu konuda bir örnek olarak değerlendirilecek olursa; MÖ 3. binyılın ilk yarısında Liman Tepe VI. tabakasında yerleşimin surlarla çevrili alan içerisinde uzun evler ve bu evlerin içerisinde de üretime ait işlik alanları görülmektedir. Fakat Liman Tepe V. tabakasında ise sur duvarının daha geniş ve at nalı şeklinde bastiyonlu olarak yapıldığı görülmektedir. Sur içerisinde ise uzun evlerin yerini daha çok idari odaların olduğu düşünülen yapılar, depo odaları ve avlunun

²⁷ Steinkeller 2021, s.178.

²⁸ Şahoğlu 2005.

²⁹ Şahoğlu 2005, s.340.

yer aldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra mühür ve fallus gibi buluntular da bu durumu desteklemektedir³⁰. MÖ 3. binyılın ikinci yarısı ile birlikte yukarı şehir ve aşağı şehir yerleşim planının Anadolu’da yaygın olarak görülmeye başlamıştır. Troya³¹, Liman Tepe³², Kanlıgeçit³³, Küllüoba³⁴, Demircihöyük³⁵ gibi yerleşimlerin planları da bu durumu destekleyen önemli yerlerdir. Yine bu dönemde Orta Anadolu’da yer alan Kültepe ise hem saray hem de tapınak olarak adlandırılabilen yapıların görüldüğü önemli bir merkezdir³⁶. Acemhöyük XI. tabakada tankardların görülmeye başlandığı evrede yerleşimin sur duvarı ile çevrili olduğu tespit edilmiştir³⁷.

Anadolu Ticaret Ağı’nın Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan üzerindeki etkileri savunma sistemlerine de yansımaktadır. Kiklad Adaları’nda Syros Kastri³⁸, Naxos Panormos³⁹, Delos Kynthos⁴⁰, Amorgos Markiani⁴¹ ve Dhasklaio⁴² yerleşimlerinin sur duvarları ile çevrili olduğu görülmektedir. Bunların içerisinde Kastri⁴³, Panormos⁴⁴ ve Markiani’de⁴⁵ at nalı şeklinde bastiyon bulunmaktadır. Dhaskalio’da⁴⁶ ise idari olarak değerlendirilebilecek yapıların olduğu tespit edilmiştir. Kıta Yunanistan’da yine sur duvarları ile çevrili ve kamusal yapıların olduğu yerleşimler bulunmaktadır. Bu yerleşimlerde Anadolu etkisi daha zayıf görülmektedir. Manika⁴⁷, Raphina⁴⁸, Thebes⁴⁹,

³⁰ Erkanal ve Şahoğlu 2012, s.222-226.

³¹ Erkanal 2011a, s.131; Fidan vd. 2015, s.70.

³² Erkanal 2011a, s.132.

³³ Özdoğan 2016, s.200, 201.

³⁴ Fidan 2012, s.35- 40.

³⁵ Korfmann 1983, s.190.

³⁶ Özgüç 1986, s.31-33.

³⁷ Kamış 2022, s.782.

³⁸ Marthari 2017, s.65.

³⁹ Angelopoulou 2008, s.150.

⁴⁰ Mac Gillivray 1980, s.4-5.

⁴¹ Marangou 2006a, s.82-84.

⁴² Boyd 2013, s.373.

⁴³ Marthari 2017, s. 65.

⁴⁴ Angelopoulou 2008, s.150.

⁴⁵ Marangou 2006a, s. 84.

⁴⁶ Renfrew vd. 2022, s.13.

⁴⁷ Sampson 1985, s.117.

⁴⁸ Theocharis 1956a, s.108, 110.

⁴⁹ Aravantinos 2004, s.1258.

Helike⁵⁰, Lerna⁵¹, Pelikata yerleşimlerinin sur duvarları ile çevrili olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Lerna yerleşiminde at nalı şeklinde bastiyon da görülmektedir. Kıta Yunanistan'daki yapı planları Anadolu ile benzerlik göstermese de Thebes⁵², Helike⁵³, Kolonna⁵⁴ ve Lerna'da⁵⁵ idari amaçlı kullanıldığı düşünülen binalar görülmektedir.

Anadolu Ticaret Ağı'nın yayılım alanını takip etmek ve izlediği yolları tanımlayabilmek için en yoğun bilgiyi seramik eserlerden elde edilmektedir. Bu dönem birçok bölgede yayıldığı tespit edilen formlar; depas, tankard, çan biçimli kap, kesik gaga ağızlı testi, Suriye şişesi ve çark yapımı tabaklardır. Depas, en yoğun Anadolu'da olmak üzere en çok yayılım gösteren seramik formudur. İlk olarak Troya'da ortaya çıktığı düşünülmektedir. Kuzey Suriye, Mezopotamya, Kiklad Adaları, Kıta Yunanistan ve Balkanların bir kısmına kadar uzandığı görülmektedir⁵⁶. Depas ile ilgili yapılan çalışmalarda farklı form, bezeme ve boyama tekniğine göre tipolojik olarak sınıflandırılmış⁵⁷ ve bu sınıflandırmalar ile beraber depasların Anadolu'da üretim alanlarının farklı olabileceği düşünülmüştür. Troya Bölgesi'nde görülen depasın en yaygını olduğu görülmektedir⁵⁸. Bunun yanı sıra Kültepe⁵⁹ ve Küllüoba⁶⁰ gibi yerleşimlerde ise çok sayıda depasa ait tüm ve amorf parça ele geçmiştir. Bu bağlamda Kültepe depaslarının çoğunluğunun yerel üretim olduğu, Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'ya da Kültepe tipi depasların yayıldığı görülmektedir. Anadolu Ticaret Ağı ile beraber Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'a ulaşan depasın, hangi tiplerinin bu bölgede daha yaygın olarak görüldüğü bu tez içerisinde tartışılacaktır.

⁵⁰ Katsonopoulou ve Katsarou 2017, s.6.

⁵¹ Wiencke 2000, s. 91-92, Plan 5-6-7.

⁵² Konsola 2014, s.93-94.

⁵³ Katsonopoulou ve Katsarou 2017, s.8-11.

⁵⁴ Gauss 2019, s.1113.

⁵⁵ Shaw 1987, s.60-65; Heath 1958, s.81-84.

⁵⁶ Şahoğlu 2014, s.298- 299.

⁵⁷ Şahoğlu 2014; Yılmaz 2010; Ezer 2014.

⁵⁸ Şahoğlu 2014, s.299.

⁵⁹ Ezer 2014, s.138.

⁶⁰ Türkteki 2012, s.64.

Anadolu Ticaret Ağı ile birlikte geniş alanlara yayılan bir diğer seramik formu ise tankardtır. İlk olarak Batı Anadolu’da ortaya çıktığı düşünülmektedir⁶¹. Anadolu, Kıta Yunanistan, Kiklad Adaları, Trakya ve Kuzey Suriye’de görülmektedir. Yine depas gibi çok geniş bir alanda dağılım gösterse de Batı Anadolu, Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan gibi Ege kıyılarında daha yoğun ele geçmiştir. Çan biçimli kap ise daha çok Kıyı Batı Anadolu ve İç Batı Anadolu’da karşımıza çıkmaktadır. Şu ana kadar doğudaki tek örnek Tarsus’da ele geçmiştir. Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan’da depas ve tankard kadar yoğun olmasa da dağılım göstermiştir⁶². Kesik gaga ağızlı testinin en kuzeydeki buluntu yeri Poliochni ve Troya’dır. Bunun haricinde İzmir bölgesi, Güneybatı Anadolu ve İç Batı Anadolu’da karşımıza çıkmaktadır. Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan’da da nadir de olsa görülmektedir. Anadolu Ticaret Ağı ile yaygınlaşan diğer bir seramik formu ise çark yapımı tabaklardır. İlk olarak Troya’da ortaya çıktığı düşünülmektedir⁶³. Çark yapımı tabaklar Batı Anadolu, Orta Anadolu ve güneyde Tarsus’da görülmektedir. Kiklad Adaları’nda sadece Keos’da ele geçmiştir. Kıta Yunanistan’da ise Euboea ve Attika bölgelerinin doğu kıyılarında yoğun olarak görülmektedir (**Harita 11**).

MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Mezopotamya bölgesinden bilinen çark yapım teknolojisi ve Suriye şişeleri, oluşan ticari ve kültürel ilişkiler sayesinde Anadolu’da görülmeye başlamıştır. Bu ilişkiler sayesinde çark yapımı seramiklerin neredeyse binyıl sonra Anadolu’ya ulaşmasına olanak sunmuştur⁶⁴. Çark yapım teknolojisi yapılan yetersiz kazılar nedeni ile Anadolu’da ilk olarak Troya’da kullanılmaya başlandığı düşünülmüş ve bu durum dönemin ticari rotası olarak ise Kilikya Bölgesi’nden, Troya’ya deniz yolu ile ulaştığı şeklinde yorumlanmıştır⁶⁵. Daha sonra Troya⁶⁶ ve Tarsus⁶⁷’un

⁶¹ Şahoğlu 2014, s.299.

⁶² Bknz: Bölüm 2.1.4.

⁶³ Türkteki 2012, s.48.

⁶⁴ Türkteki 2015, s.213.

⁶⁵ Mellink 1986.

⁶⁶ Schliemann 1881, nos.408–10.

⁶⁷ Goldmann 1956, s. 265, Fig.472.

haricinde Liman Tepe⁶⁸, Bakla Tepe⁶⁹, Kültepe⁷⁰, Acemhöyük⁷¹, Alacahöyük, Maşathöyük⁷², Alişar⁷³, Polatlı⁷⁴, Karaoğlan⁷⁵, Küllüoba⁷⁶, Aharköy⁷⁷, Kaklık Mevkii⁷⁸, Beycesultan⁷⁹, Aphrodisias⁸⁰, Tarsus⁸¹, Karataş-Semayük⁸², Kanlıgeçit⁸³ ve Selimpaşa⁸⁴ gibi birçok yerleşimde görülmesi ile beraber Anadolu içerisinde de yaygın bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Çark yapımı seramik Kiklad Adaları'nda sadece Ayia Irini'de görülmektedir. Kıta Yunanistan'da ise Thorikos⁸⁵, Eretria⁸⁶, Lefkandi⁸⁷, Thebes⁸⁸, Manika⁸⁹, Mitrou⁹⁰ ve Pefkakia'da⁹¹ Anadolu etkili seramik formları ile birlikte ele geçmiştir. Bu nedenle çark yapım teknolojisinin Kıta Yunanistan'a da Anadolu üzerinden ulaştığı söylenilebilir.

Anadolu'nun Suriye bölgesi ile ilişkisini gösteren bir diğer önemli buluntu grubu ise Suriye şişeleri'dir. Suriye şişeleri, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde çok yoğun bir şekilde görülürken⁹², Anadolu'da ise Kültepe⁹³, Alişar⁹⁴, Acemhöyük⁹⁵,

⁶⁸ Şahoğlu 2004, s.72; Şahoğlu 2008b, s.490.

⁶⁹ Şahoğlu 2008b, s.491.

⁷⁰ Özgüç 1986, s.46.

⁷¹ Öztan 1989, s.409.

⁷² Emre 1979, s. 6, Lev.VIII:3.

⁷³ Orthmann 1963, s.112, Taf.11: 2/70.

⁷⁴ Lloyd ve Gökçe 1951, s. 42, Fig.10: 24.

⁷⁵ Orthmann 1963, s.24, Spanos 1972, s. 111, Taf.7: Abb.9.

⁷⁶ Türkteki 2012.

⁷⁷ Efe 1988, s.161.

⁷⁸ Topbaş vd. 1998, s.42.

⁷⁹ Lloyd ve Mellaart 1962, s.177-179.

⁸⁰ Joukowsky 1986, s.295-296.

⁸¹ Goldmann 1956, s.132.

⁸² Eslick 2009.

⁸³ Özdoğan 2016, s.203-204.

⁸⁴ Aydingün vd. 2014, s.26-27.

⁸⁵ Nazou 2013, s.230, 423.

⁸⁶ Charalambidou vd. 2016, s.534.

⁸⁷ Popham ve Sackett 1968, s.8.

⁸⁸ Konsola 1981, s.119.

⁸⁹ Sampson 1985, s.123.

⁹⁰ Choleva 2020, s.9.

⁹¹ Christmann 1996, s.41.

⁹² Alp 2018, s.56-58.

⁹³ Özgüç 1986, s.35-38.

⁹⁴ Von Der Osten 1937, s. 167, Fig.168.

⁹⁵ Öztan 1989: s. 409, Pl.124:5, Fig.39.

Küllüoba⁹⁶, Troya⁹⁷, Beycesultan⁹⁸ ve Hacılar⁹⁹ gibi yerlerde de görülmektedir. Suriye şişeleri, MÖ 3. binyıl merkezlerinde yaygın olarak görülmesine de bu dönemin önemli yerleşim yerlerinden ele geçmesi, Suriye Bölgesi ile ilişkisini göstermektedir. Suriye şişelerinin yerel taklitleri de bulunmaktadır¹⁰⁰.

MÖ 3. binyılının ikinci yarısındaki en önemli buluntu gruplarından biri de metal eserlerdir. Anadolu'da sur duvarları ile çevrili kale yerleşim yerlerinde yönetici bir sınıfın olduğu düşünülmektedir. Yukarıda anlatılan seramikten yapılmış olan depas, tankard ve Suriye şişesi gibi eserlerin aslında metal eserlerin taklidi olduğu ve asıl metal olan eserlerin ise dönemin idari sınıfı ve tüccarlar tarafından kullanıldığı düşünülmektedir¹⁰¹. British Museum'da bulunan ve Anadolu kökenli olduğu söylenen gümüş depas¹⁰², Troya A hazinesinde ele geçen gümüş tankard¹⁰³ ve Eskiyaşar'da¹⁰⁴ bulunan alabastron formunda gümüş bir şişe bu öneriyi destekler niteliktedir. Anadolu Ticaret Ağı ile beraber görülen buluntularla Anadolu'da beylik denilebilecek yerleşim ve yöneticilerinin olduğu daha net görülmektedir. Bahsedilen metal kapların yanı sıra Alacahöyük Kral Mezarları¹⁰⁵, Troya¹⁰⁶, Poliochni¹⁰⁷ ve Eskiyaşar Hazinesi¹⁰⁸ gibi değerli metal eser buluntuları da yine hiyerarşik bir sınıfın varlığını ortaya koymaktadır. Bu yönetici sınıfın içerisinde tüccarların olduğu düşünülmektedir¹⁰⁹. Alacahöyük'teki Kral Mezarları içerisinde ele geçen kalay külçesi bu fikri desteklemektedir¹¹⁰.

⁹⁶ Efe 2007, s. 59, Fig.13b-c.

⁹⁷ Efe 2007, s. 59, Fig.13a.

⁹⁸ Lloyd ve Mellaart 1962, s.205.

⁹⁹ Umurtak ve Duru 2012, s. 47, Fig.10.

¹⁰⁰ Kontani 2011, s. 52; Özgüç 1963, s.33.

¹⁰¹ Şahoğlu 2019, s.116.

¹⁰² Renfrew 1967, Pl.10c.

¹⁰³ Schliemann 1881, s.467, nos.779.

¹⁰⁴ Özgüç 1986, s.36.

¹⁰⁵ Yalçın 2011, s.62.

¹⁰⁶ Blegen vd. 1950a, s.40-48.

¹⁰⁷ Bernabò-Brea 1964, s.359.

¹⁰⁸ Özgüç ve Temizer 1993, s.614.

¹⁰⁹ Şahoğlu 2019, s.119.

¹¹⁰ Yalçın ve Yalçın 2020, s.235-236.

Yukarıda bahsedilen metal kapların yanı sıra yine yerleşim yerlerinde ve mezarlar içerisinde birçok altın, gümüş, kurşun, bronz ve bakır gibi malzemelerden yapılmış süs eşyası, silah ve alet ele geçmiştir. Bu dönem ile birlikte metal üretiminde kalıp, ajur, kabartma, kazıma, granülasyon, kaplama ve aplik gibi birçok metal üretim tekniğinin kullanıldığı görülmektedir¹¹¹. Bu dönem için en önemli yenilik ise kalaylı tuncun kullanılmasıdır. Bakır-kalay alaşımında kullanılan hammaddelerden bakır, Anadolu’da yoğun olarak ele geçmektedir. Kalay ise hem Anadolu hem de Orta Asya kaynakları kullanılmaktadır¹¹². Geniş bir perspektifte bakıldığında zaman Anadolu insanının Mezopotamya bölgesi üzerinden bu kaynağa ulaşmış olması muhtemeldir. Bu durum Asur Ticaret Kolonileri Çağı için yazılı belgelerde ispatlanmıştır¹¹³. MÖ 3. binyılda da yine kalay tedariği için bu bölgelerin tercih edilmesi muhtemeldir¹¹⁴.

Özellikle bu tezin ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan’da MÖ 3. binyılın ilk yarısında bakır veya az sayıda arsenikli bakır kullanılırken Anadolu Ticaret Ağı ile beraber depas, tankard, çan biçimli, çark yapımı tabak ve kesik gaga ağızlı testilerin ele geçtiği bazı merkezlerde kalayın kullanıldığı bronz eserler görülmeye başlanmıştır.

Tüm bu maddi buluntulara ek olarak, MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Anadolu’da eksik olan şey yazıdır. Akad Kralı Sargon’un ait olduğu düşünülen yazıtta “Akad Kralı Sargon, Purushaddum Kralı Nur-daggal tarafından baskı altına alınan Akadlı tüccarların şikâyeti üzerine Anadolu’ya sefer düzenler ve Nur-daggal ona boyun eğdi”¹¹⁵ yazdığı görülmektedir. Bir diğer yazılı metin ise Sargon’un torunu Naramsin’in savaş hikayesini anlatmaktadır. Naramsin’in metninde bilinen en belirgin fark ise Naramsin’in, Akad’a

¹¹¹ Keskin 2011, s.148-149.

¹¹² Yener 2021; Yener vd. 2015; Powell vd. 2024; Yalçın ve Yalçın 2020.

¹¹³ Şahoğlu 2019, s.116.

¹¹⁴ Şahoğlu 2005, s.355.

¹¹⁵ Van De Mierop 2000, s.137.

karşı birleşmiş olan 17 Anadolu kenti ile savaştığıdır¹¹⁶. Bu yazılı metinler Anadolu Ticaret Ağı'nın varlığını gösteren önemli belgedir.

MÖ 3. binyılın ikinci yarısının ilk çeyreğinde Anadolu Ticaret Ağı ile birlikte sur duvarları ile çevrili, anıtsal yapıların, çeşitli seramik formlarının ve değerli metal eserlerinin ele geçtiği yerleşimler, MÖ 3. binyılın son iki yüz yılına gelindiğinde ise daha farklı bir manzarayı gözler önüne sermektedir. MÖ 3. binyılın sonlarında Anadolu'daki yerleşim yerlerinin terk edildiği veya kale şehirlerin yerini daha küçük yerleşim yerlerine bıraktığı görülmektedir. Bu tez başlığı altında incelenecek Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da bulunan yerleşimlerde yine bu durumun söz konusu olduğu görülmektedir. Bunun nedeninin ise 4.2ka olayı olarak da adlandırılan ve çok geniş bir coğrafyayı etkileyen bir doğa olayının olduğu düşünülmektedir¹¹⁷.

Anadolu Ticaret Ağı ile birlikte Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da görülen fakat Kastri ve Lefkandi I grubu olarak adlandırılan Anadolu etkileri bu tez kapsamında detaylı olarak ele alınacaktır. Bu sayede Anadolu Ticaret Ağı'nın deniz aşırı bölümü olan Ege kıyılarındaki ticari faaliyetler ve kültürel ilişkilerin açığa çıkarılması hedeflenmektedir.

1.6. MÖ 3. Binyılda Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan Kronolojisi ve Terminolojisi

MÖ 3. binyıl genel terminolojide Erken Tunç Çağı olarak adlandırılmaktadır. Erken Tunç Çağı ise kendi içerisinde I, II ve III şeklinde üçe ayrılmaktadır. Ege Denizi etrafındaki birçok bölge farklı kültür isimleri ile adlandırılmaktadır. Anadolu için Erken Tunç Çağı terminolojisi kullanılmaktadır. Fakat bu durum, Kiklad Adaları, Kıta Yunanistan, Teselya ve Girit Adası için farklılık göstermektedir. Arthur Evans, Girit

¹¹⁶ Van De Mierop 2000, s.138.

¹¹⁷ Massa ve Şahoğlu 2015.

Adası'nın Tunç Çağı için "Minos" terimini kullanmıştır¹¹⁸. Bu tanımlamadan sonra Tunç Çağı'nı Erken, Orta ve Geç olarak üçe ayırmıştır. Tsountas ise Kiklad Adaları'nın Tunç Çağı için "Kiklad Uygarlığı" terimini kullanmıştır¹¹⁹. Yine bu dönem de aynı şekilde üç alt döneme ayrılmıştır. Daha sonra Wace ve Blegen Kıta Yunanistan için "Hellas"¹²⁰, Miločić ise Teselya bölgesi için "Teselya" terminolojilerini kullanmıştır¹²¹. Buna göre MÖ 3. binyıla tarihlenen ve Erken Tunç Çağı olarak da adlandırılan bu dönem Kiklad Adaları'nda; Erken Kiklad, Kıta Yunanistan'da; Erken Hellas, Teselya'da; Erken Teselya ve Girit'te: Erken Minos olarak adlandırılmıştır.

Anadolu için kullanılan Erken Tunç Çağı terimi üç alt evreye ayrılmaktadır. Bunlardan en erken olanı Erken Tunç Çağı I, MÖ 3200/3000 yıllarında başlar MÖ 2650'ye kadar devam eder. Erken Tunç Çağı II ise MÖ 2650 ile MÖ 2300 arasına tarihlenmektedir. En geç olan evre ise MÖ 2300'de başlar ve MÖ 2000'de sonlanmaktadır¹²². Bu genel terminolojinin yanı sıra kültürel devamlılık veya farklılıkların neticesinde bu dönemler de kendi içerisinde erken/geç veya A/B gibi terimler ile ayrılmaktadır. Bu kültürel gelişmelere göre Erken Tunç Çağı II kendi içerisinde erken ve geç olarak ayrılmaktadır. Erken Tunç Çağı II'nin erken evresi Erken Tunç Çağı I dönemi kültürünün özelliklerini devam ettirir. Erken Tunç Çağı II'nin geç evresi ile birlikte ise Anadolu Ticaret Ağı'nın da başladığı farklı bir kültürel gelişim ortaya konmaktadır¹²³. Erken Tunç Çağı II-geç dönemi yaklaşık olarak MÖ 2500'de başlamakta, MÖ 2300'e kadar devam etmektedir. Erken Tunç Çağı III ise kendi içerisinde A ve B olarak iki evreye ayrılmaktadır. Erken Tunç IIIA dönemi MÖ 2300 ile 2200 arasına tarihlenmektedir. Bu dönem Erken Tunç Çağı II-geç döneminde ortaya çıkan

¹¹⁸ Evans 1921, s.1-30.

¹¹⁹ Stampolidis ve Sotirakopoulou 2011a, s.21.

¹²⁰ Wace ve Blegen 1916, s.176.

¹²¹ Miločić 1960, s.19.

¹²² Erkanal 2011b, s.120.

¹²³ Şahoğlu 2011, s.140.

gelişmelerin devam ettiği görülmektedir. Erken Tunç Çağı IIIB dönemi ise MÖ 3. binyılın son iki yüzyılını oluşturmaktadır. Bu dönem Orta Tunç Çağı'na geçiş evresi olarak da temsil edilmektedir¹²⁴. Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da Anadolu etkililerinin görüldüğü dönem Anadolu terminolojisinde Erken Tunç Çağı II-geç ve Erken Tunç Çağı IIIA dönemine (MÖ 2500-2200) tarihlenmektedir¹²⁵.

Kiklad Adaları'nda kullanılan Erken Kiklad dönemi de üç alt döneme ayrılmaktadır. Bunlardan en erkeni olan Erken Kiklad I dönemi MÖ 3200 ile 2800/2700, Erken Kiklad II dönemi MÖ 2800/2700 ile 2300, Erken Kiklad III ise MÖ 2300 ile 2000 arasına tarihlenmektedir¹²⁶. Erken Kiklad Terminolojisi için birçok farklı tez sunulmuştur. Colin Renfrew, Erken Kiklad döneminin üç farklı kültüre ayrılması gerektiğini savunmuştur. Renfrew, Erken Kiklad I dönemini Grotta-Pelos kültürü, Erken Kiklad II dönemini Keros-Syros kültürü ve Erken Kiklad III dönemini ise Phylakopi I kültürü olarak tanımlamıştır¹²⁷. Ayrıca Erken Kiklad II dönemine tarihlenen Keros-Syros kültürünün içinde Kastri ve Amargos grubu olarak adlandırılan iki alt evresinin de olduğunu savunmuştur¹²⁸. Barber ve MacGillivray ise Erken Kiklad I, II ve III şeklindeki adlandırılmasına devam etmiştir. Erken Kiklad III dönemini ise kendi içerisinde Erken Kiklad IIIA ve IIIB olarak iki alt evreye ayırmıştır. Kastri Grubunu da Erken Kiklad IIIA dönemine tarihlemiştir¹²⁹. Jeremy Rutter ise Kastri Grubu'nun Erken Kiklad IIB dönemi tarihlendiğini savunmuştur. Kiklad Adaları'nda herhangi bir yerleşimde stratigrafik bir bütünlük olmadığı için tartışmalara açıktır¹³⁰. Bu nedenle hem sayısal hem de geleneksel terminolojide birçok fikir ortaya atılmıştır¹³¹. Kiklad Adaları'nda MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Anadolu etkilerinin görüldüğü dönem için Keros-Syros kültürünün devamında

¹²⁴ Erkanal 2011b, s.120.

¹²⁵ Şahoğlu 2005, s.344, Fig.2.

¹²⁶ Stampolidis ve Sotirakopoulou 2011a, s.22.

¹²⁷ Renfrew 1972, s.152-195.

¹²⁸ Stampolidis ve Sotirakopoulou 2011a, s.21-22, Tablo 2.

¹²⁹ Barber ve MacGillivray 1980.

¹³⁰ Alram-Stern 2004, s.169.

¹³¹ Stampolidis ve Sotirakopoulou 2011a, s.21-22, Tablo 2.

Kastri Grubu¹³² olarak adlandırıldığı ve geleneksel terminolojide ise Erken Kiklad IIB dönemine tarihlendiği görülmektedir¹³³.

Kıta Yunanistan'da MÖ 3. binyıl Erken Hellas olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem de kendi içerisinde I, II ve III şeklinde üç ayrı evreye ayrılmaktadır. Erken Hellas I; MÖ 3000 ile 2700, Erken Hellas II; MÖ 2700 ile 2300, Erken Hellas III ise MÖ 2300 ile 2000 arasına tarihlenmektedir. Renfrew, Kıta Yunanistan için de kültür terminolojisini kullanmıştır. Buna göre Erken Hellas I dönemi Eutresis kültürü, Erken Hellas II dönemi Korakou kültürü, Erken Hellas III ise Tiryns kültürü olarak adlandırmıştır¹³⁴. Bu üç kültürün yanı sıra MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Anadolu etkili seramiklerin görüldüğü dönemi Lefkandi I olarak tanımlamıştır¹³⁵.

MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Anadolu etkili seramiklerin görüldüğü Kiklad Adaları'nda Ayia Irini III evresinde görülmektedir. Kıta Yunanistan'da ise Lefkandi I, Lerna IIIC ve D, Tiryns 5-8, Thebes B, Manika III, Pefkakia VI ve VII, Raphina A Evi ve Kolonna III evrelerine tarihlenmektedir¹³⁶.

MÖ 2200 yıllarında gerçekleşen çevresel ve iklim değişimlerinden kaynaklı olarak birçok bölgede yerleşim ya terkedilmiş ya da küçülmüştür. Bu durum 4.2 ka iklim olayı olarak tanımlanmaktadır¹³⁷. Bu dönemde Anadolu Ticaret Ağı ile birlikte kurulan birçok yerleşim yeri terk edilmiştir. Bazı yerleşimler ise daha küçük alanlarda ve daha mütevazı bir şekilde yerleşime devam etmiştir. Kiklad Adaları'nda bu dönem bir kültürel boşluk olarak tanımlanmıştır¹³⁸. Bu durumdan Ege kıyıları içerisinde Girit, Anadolu'da ise Orta Anadolu bölgesi daha az etkilenmiştir. Bu bölgelerin Erken Tunç Çağı sonu ile

¹³² Renfrew 1972, s.174.

¹³³ Şahoğlu 2005, s.344, Fig.2.

¹³⁴ Renfrew 1972, s.99-103.

¹³⁵ Renfrew 1972, s.103-105.

¹³⁶ Alram-Stern 2004, s.158-162; Şahoğlu 2005, s.344, Fig.2; Wilson 2013, s. 411, Tab. 10.

¹³⁷ Massa ve Şahoğlu 2015.

¹³⁸ J. Rutter 1983.

Orta Tunç Çağı'nın başındaki kültürel devamlılıklarının neticesinde Orta Tunç Çağı'nda yine büyük kent devletleri halini almıřtır¹³⁹.

¹³⁹ Massa ve şahoğlu 2015, s.74.

2. KIKLAD ADALARI VE KITA YUNANİSTAN'DA ELE GEÇEN ANADOLU ETKİLİ BULUNTULAR

2.1. Seramik Buluntular

2.1.1. Depas Amphikypellon

İlk olarak 1881 yılında Troya'da bulunan çift kulplu, sivri dipli bu özel kap formunun Henrich Schliemann tarafından İlyada Destanı içerisinde geçen ve “*depas*” olarak adlandırılan kap olabileceğini düşünmesi ile literatüre “*depas amphikypellon*” olarak geçmiştir¹⁴⁰. Bu kap formunun uzun bir süre bu isim ile adlandırılmasına neden olmuştur. Daha sonra yapılan kronolojik çalışmalarda *depas* olarak adlandırılan kap formunun Erken Tunç Çağı dönemine tarihlendiği, İlyada Destanı'nda geçen *depas amphykepellon* ile arasında neredeyse bin yıllık bir zaman farkı olduğu anlaşılmıştır¹⁴¹. Bilim literatürüne *depas* olarak işlenen bu kap formu *depas* olarak adlandırılmış olmasına rağmen İlyada'da geçen *depas* olmadığı bilinmektedir.

Depas olarak tanımlanan seramik formunu genel olarak; dışa çekik ağızlı, silindire yakın çam biçimli gövdeli, ağız kenarından başlayarak, kabın neredeyse dibine kadar uzanan dikey kulplara sahip şeklinde tanımlanabilir (**Levha 1a**). *Depası* diğer kaplardan ayıran en önemli özelliği kulp kısmının yanı sıra sivri veya oval dibe sahip olmasıdır. Karakteristik *depas* olarak adlandırılan kaplar tek başlarına ayakta duramazlar¹⁴². *Depaslar* yaygın olarak 10-20 cm arasında boyutlara sahiptir fakat Orta Anadolu'daki *depaslar* yaklaşık 20-30 cm iken, Küllüoba gibi yerleşimlerde 40-50 cm'yi bulan *depas*

¹⁴⁰ Schliemann 1875, s.314.

¹⁴¹ Blegen vd. 1950a, s.230.

¹⁴² Şahoğlu 2014, s.289.

örnekleri de mevcuttur¹⁴³. Depasın ilk ortaya çıktığı yer Troya olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber Kültepe’de 9’u tüm, 138 farklı depasa ait profil ya da amorf ve 134 kulp ele geçirilmiştir¹⁴⁴. İç Batı Anadolu’da bulunan Küllüoba’da 130 adet depasa¹⁴⁵ ait parça bulunurken, Seyitömer Höyük’te tüm veya tüme yakın 13 adet depas örneği ele geçmiştir¹⁴⁶. Bu yerleşimler Troya ile birlikte en çok depas örneği veren yerlerdir.

Depas ilk olarak Troya IIc tabakasında ele geçmiştir. Daha sonra IIg evresinde de yoğun bir şekilde görülmeye devam etmiştir¹⁴⁷. Troya III ve IV için ise az da olsa görülmeye devam ettiği bilinmektedir¹⁴⁸. Troya sonrasında birçok yerleşim yerinde depas olarak adlandırılan bu kap formundan ele geçmiştir. Depas kap formu ayrıca müzeler tarafından da satın alınmış ve bunların birçoğu yayınlanmıştır¹⁴⁹. Yapılan çalışmalar ve yayınlanan depas formları değerlendirildiğinde bu kap formunun, Erken Tunç Çağı II’nin geç, Erken Tunç Çağı III’ün ise erken evresine, yaklaşık olarak MÖ 2500 – 2200 arasına tarihlenen bir dönemde çok yoğun olarak bulunduğu görülmektedir¹⁵⁰. Erken Tunç Çağı kronolojisi ve kültürü değerlendirildiğinde, depasların yoğun olarak ele geçtiği bu dönem sosyal sınıfların ortaya çıktığı, bronz üretimine dayalı ticaretin yoğunlaştı, hazinelerden ve yerleşim yerlerinin planlarından da anlaşılacağı üzere beyliklerin, yani yönetim sınıfının görüldüğü bir döneme tarihlenmektedir. Bu dönem Yukarı Şehir ve Aşağı Şehir kavramları ortaya çıkarken, Yukarı Şehir olarak adlandırılan yerlerde yönetim ve dini buluntuların ele geçtiği bilinmektedir¹⁵¹.

¹⁴³ Yılmaz 2010, s.52.

¹⁴⁴ Ezer 2014, s.138.

¹⁴⁵ Türkteki 2012, s.64.

¹⁴⁶ Bilgen ve Kuru 2015, s.2.

¹⁴⁷ Blegen vd. 1951, s.26.

¹⁴⁸ Blegen vd. 1951, s.127.

¹⁴⁹ Aykurt ve Kaya 2005, Hürşılmaz 1995, Hürşılmaz 2001, Schachner ve Schachner 1995.

¹⁵⁰ Şahoğlu 2014, s. 298- 299.

¹⁵¹ Şahoğlu 2005, s. 338- 349.

Erken Tunç Çağı'nda sosyal sınıfların bariz bir şekilde ortaya çıktığını gördüğümüz¹⁵² bu dönemde; depas olarak adlandırılan kap formunun da görülmesi ilk olarak Mezopotamya ile olan ticari ilişkiler sonucunda ortaya çıkmış olan yeni bir içme kültürünün oluştuğunu göstermektedir¹⁵³. Depasların libasyon olarak da adlandırılan içki sunumu için kullanılabilir olduğu ve aynı zamanda günlük kullanım için de üretildiği düşünülmektedir¹⁵⁴. Gereğinden fazla ve uzun kulplara sahip olması onun bir tören sırasında sunu amaçlı kullanıldığını düşündürmektedir¹⁵⁵. Kültepe'de bulunan depaslardan bir kısmının tapınakta ele geçmesi de bu durumu destekler niteliktedir¹⁵⁶. Depasların bazılarında bulunan perçin taklidi ile British Museum'da sergilenen ve Troya'da bulunduğu iddia edilen bir gümüş depas örneği (**Levha 1b**); depasların metal olarak üretildiği, seramiklerin ise onların taklidi olabileceği yönünde değerlendirilmiştir¹⁵⁷. Değerli madenlerden üretilen bu kabın da ya yönetim binalarında ya da tapınaklarda bulunabileceği düşünülmektedir. Depasın yoğun olarak ele geçtiği MÖ 2500 – 2200 yılları arasında Anadolu'da bir ticaret ağının olduğu, Kuzey Suriye, Mezopotamya, Ege Adaları ve Kıta Yunanistan'a kadar uzandığı belirtilmektedir¹⁵⁸ (**Harita 1**). Bu dönem zenginliklerin ve sosyal sınıfların açığa çıkmasının, ticari zenginlik ile birlikte olabilmesi mümkündür. Depasın bu dönem yayılım alanına bakıldığında ise bu ticaret ağını destekler niteliktedir (**Harita 2**). Ritüel amaçlı kullanılan bir kap olduğu düşünülen depasın bu kadar geniş alanda ve bazı yerleşimlerde yoğun olarak görülmesi ise; bu kapların metallerinin tüccarlar tarafından kullanıldığı, metal olmalarının taşımada yük ve kırılmama açısından avantaj olduğu düşünülmektedir. Tüccarların ulaştığı yerlere ulaşan bu kap formunun özenilerek yerel taklitlerinin yapıldığı görülmektedir¹⁵⁹.

¹⁵² Fidan vd. 2015, s. 178 .

¹⁵³ Şahoğlu 2014, s. 293.

¹⁵⁴ Bilgen ve Kuru 2015, s. 2.

¹⁵⁵ Şahoğlu 2014, s. 293.

¹⁵⁶ Ezer 2014, s. 137- 139.

¹⁵⁷ Renfrew 1967, Pl.10c.

¹⁵⁸ Şahoğlu 2005; Yılmaz 2010, s.46.

¹⁵⁹ Şahoğlu 2014, s.293, Bilgen ve Kuru 2015, s. 2.

Depas form ve diğer özellikleri değerlendirildiğinde bölgelere göre hamur, form, boya ve bezeme gibi çeşitli farklılıklar görülebilmektedir¹⁶⁰. Kültepe ve çevresindeki depaslar üzerinde Orta Anadolu'da sevilen dikey şerit boya bezeme ile diğer bölgelerden ayrılmaktadır¹⁶¹. Beycesultan'da da zikzak motifli boya bezemeli bir depas ele geçmiştir¹⁶². Güneybatı Anadolu Bölgesi'nde de Pisidia tipi olarak adlandırılan depas formları vardır¹⁶³. Bu tip depaslar genellikle koyu ve gri renkte, üzerinde yiv bezemelerinin olması diğerlerinden ayırıcı bir özelliktir. Troya'da yoğun olmak üzere Batı Anadolu'da görülen depas formu ise diğer depas tiplerine göre en yaygın görülen gruptur. Bu formdaki depas kaplar; silindirik gövdeli, tam bir S profil oluşturmayacak şekilde dışa dönük ağızlı bazen ise daha düz ağızlıdır. Kulpları bazen ağız kenarından başlarken, gövde ortasından başlayanları da mevcuttur. Dipler ise bazen düze yakın bazen de sivri olarak görülmektedir. Boyut olarak 10 cm ile 20 cm arasında değişiklik göstermektedir. Anadolu'nun diğer yerleri ile Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan gibi yerlerde de yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶⁴. Depasların bölgeler arası farklı özelliklere sahip olması, Kuzeybatı Anadolu, Güneybatı Anadolu ve Orta Anadolu'da yerel depas üretiminin yapıldığı göstermektedir¹⁶⁵.

Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da Anadolu etkili seramikler içerisinde tankardlardan sonra en yaygın görülen form depaslardır. Buralarda görülen depasların bazıları yerel taklit bazıları da ithal¹⁶⁶ olarak karşımıza çıkmaktadır. Kiklad Adaları'nda; Syros Adası'da Kastri¹⁶⁷, Naxos Adası'nda Grotta¹⁶⁸ ve Zas Mağarası'nda¹⁶⁹, Thera

¹⁶⁰ Şahoğlu 2014; Yılmaz 2010.

¹⁶¹ Ezer 2014, s.143-144.

¹⁶² Lloyd ve Mellaart 1962, Lev.XXVII/ 1-3.

¹⁶³ Oğuzhanoglu 2019, s. 312.

¹⁶⁴ Şahoğlu 2014, s.298.

¹⁶⁵ Yılmaz 2010, s.52.

¹⁶⁶ Mac Gillivray 1980, s. 17-22.

¹⁶⁷ Bossert 1967, s.71, Abb.4.3-4-5-6.

¹⁶⁸ Rahmstorf 2006, s. 84.

¹⁶⁹ Alram-Stern 2004, s. 445-446.

Adası'nda Akrotiri'de¹⁷⁰, Dhaskalio Adası'nda Keros'da¹⁷¹, Amargos Adası'nda Markiani'de¹⁷² ve Keos Adası'nda Aya İrini'de¹⁷³ depas ele geçmiştir. Kıta Yunanistan'da ise; Euboea bölgesinde Manika'da, Attica bölgesinde Nea Kephissia ve Thorikos'da, Boeotia bölgesinde Orchomennos, Mitrou ve Aya Triada'da, Pelaponnese bölgesinde Lerna, Tiryns, Helike'de, Aegina Adası'nda Kolonna'da, Theselya bölgesinde Pevkaki'da, Ithaka Adası'nda Pelikata'da depas bulunan yerlerdendir (**Harita 3**).

2.1.2. Tankard

MÖ 3. binin ikinci yarısında ortaya çıkan depas gibi başka bir içki kabı ise tankardlardır. Tankardların bu dönem içerisinde görülmeye başlanan yeni içki kültürü ile ortaya çıkan bir kap olabileceği düşünülmektedir¹⁷⁴. Tankardlar ilk olarak Erken Tunç Çağı II'nin son evrelerinde, depastan daha önce ortaya çıkmıştır¹⁷⁵. İlk örnekleri tek kulplu ve el yapımıdır¹⁷⁶. Troya'da bulunan ilk örnekler ise Troya IIa evresinde ele geçmiştir¹⁷⁷. Tankardlar, metalik olan asıl örneklerinin kopyası olarak değerlendirilmiştir. Depasın aksine tankardın gümüşten yapılmış bir örneği Troya yerleşiminden ele geçmiştir (**Levha 2a**). “A hazinesi” olarak adlandırılan buluntu grubu ile beraber ele geçmiş olan bu gümüş tankardın içerisinde çok sayıda altından yapılmış süs eşyası da ele geçmiştir. Çift kulplu olduğu fakat tek kulpunun ele geçtiği belirtilmiştir¹⁷⁸. Depas ile görünüm olarak benzer özelliklere sahiptir. Fakat en net ayrımı, depasların oval tabanının tankardlarda görülmemesidir. Tankardlar konulduğu yerde durabilen düz dipli kaplardır. Genel görünümü değerlendirilecek olursa; uzun konik bir boyna sahiptir. Gövdesi ise

¹⁷⁰ Mac Gillivray 1980, s. 17-22.

¹⁷¹ Sotirakopoulou 2018, s. 439.

¹⁷² Eskitzioglou 2006, s.157-166.

¹⁷³ Wilson 1999, s. 94- 120.

¹⁷⁴ Yılmaz 2010, s.46.

¹⁷⁵ Şahoğlu 2014, s.299.

¹⁷⁶ Mellink 1986, s.148.

¹⁷⁷ Blegen vd. 1950a, s.229, Fig.223a.

¹⁷⁸ Schliemann 1881, s.521, Nr.779.

küreseldir. Bazen ağız kenarında bazen de gövdeden başlayarak yine gövdede sonlanan kulpları mevcuttur. Kulplar depaslarda olduğu gibi çift kulplu (**Levha 2b**) veya depaslardan farklı olarak tek kulp şeklinde (**Levha 2c**) karşımıza çıkmaktadır. Bakla Tepe’de ele geçmiş olan üç ayaklı, süzgeçli tankard ise istisnai olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁷⁹.

Tankardlar 7 cm ile 25 cm arasında değişen boyutlarda görülmektedir. Aynı boyutlarda olan depas ve tankardlar karşılaştırıldığı zaman, tankardların iç hacminin daha geniş olduğu görülmektedir.

Yayılım alanı olarak batıda Kıta Yunanistan, Kiklad Adaları, kuzeyde Trakya, Kıyı ve İç Batı Anadolu ve daha iç bölgelerde ise Orta Anadolu’da tankard örnekleri karşımıza çıkmaktadır (**Harita 4**)¹⁸⁰. İlk ortaya çıkış ve en uzun süre kullanımın Batı Anadolu’da olduğu düşünülmektedir. Dönemin ticaret sistemi ile beraber Orta Anadolu’ya da yayılmıştır. Zaman içerisinde yerel üretimlerin de ortaya çıktığı görülse de en uzun ve yaygın kullanım Batı Anadolu’dadır¹⁸¹. MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Mezopotamya’da ele geçen bir stel üzerinde görülen tankard formu, ne kadar uzak mesafelerde bilindiğine dair bir kanıttır. Hatta Mellink bu tankardın Orta Anadolu tipi bir tankard olduğunu düşünmüştür¹⁸².

Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan’da, Anadolu ile bağlantılı olarak en yaygın görülen seramik formu tankardlardır (**Harita 5**). Kiklad Adaları’nda Anadolu etkili buluntuların ele geçtiği her yerleşimde olmasa da her adada tankard ele geçmiştir. Kıta Yunanistan’da da aynı şekilde tankard yaygın bir şekilde görülür. Bazı yerleşimlerde depas, çan biçimli kap ya da çark yapımı seramik olmasa da tankard ele geçmiştir.

¹⁷⁹ Şahoğlu 2014, s.299.

¹⁸⁰ Yılmaz 2010, s.52-53.

¹⁸¹ Şahoğlu 2014, s.299.

¹⁸² Mellink 1963, s. 106.

2.1.3. Kesik Gaga Ağızlı Testi

MÖ 3. binyılın ikinci yarısında az sayıda olmasına karşın bizlere önemli bilgi veren bir başka buluntu grubu ise kesik gaga ağızlı testilerdir (**Levha 3a**). Gaga ağızlı testiler ilk kez bu dönem ortaya çıkmış bir form değildir. Anadolu’da ve Ege’de testi formları MÖ 3. binyılın ilk yarısı ve Kalkolitik Çağ’dan itibaren görülmektedir. Kesik gaga ağızlı testilerin Güneybatı Anadolu kökenli olduğu düşünülmektedir¹⁸³. En eski örnekleri MÖ 3. binyılın ilk yarısında Beycesultan¹⁸⁴ ve Iassos’da¹⁸⁵ görülmektedir.

Kesik gaga ağızlı testilerin gövdeleri iki farklı şekilde yapılmaktadır. Bunlardan biri küresel gövdeli diğeri ise matara ya da lentoid biçimli olarak adlandırılmaktadır. Gövdelerinde bazen iç içe geçmiş yuvarlak motifler yer almaktadır. Boyunları genellikle dar ve uzun formdadır. Kulp kısımlarında ise bazen örgü motifleri görülmektedir. Beycesultan’da ele geçen testilerde, üç ayaklı gibi farklı formları da vardır¹⁸⁶.

Kesik gaga ağızlı testiler Anadolu’da; İzmir Bölgesi’nde Liman Tepe¹⁸⁷ ve Bakla Tepe’de¹⁸⁸, Karya Bölgesi’nde Aphrodisias¹⁸⁹, Iassos¹⁹⁰, Kumyeri Mezarlığı¹⁹¹ ve Yarbaş Mezarlığı’nda¹⁹², İç Batı Anadolu’da ise Seyitömer¹⁹³, Kaklık Mevkii¹⁹⁴, Kusura¹⁹⁵, Beycesultan¹⁹⁶, Karataş-Semayük¹⁹⁷ ve Harmanören¹⁹⁸ gibi yerlerde görülmektedir

¹⁸³Wilson 1999, s.95; Sotirakopoulou 2016, s.118.

¹⁸⁴Lloyd ve Mellaart 1962, s. 118, Fig.P.14: 35.

¹⁸⁵Pecorella 1984, s.49, Fig.3:24.

¹⁸⁶Lloyd ve Mellaart 1962, s.176, Fig.P39: 5-13.

¹⁸⁷Şahoğlu 2002, s.89, Lev.99: Testi Tip 5.

¹⁸⁸Şahoğlu 2011, s. 140, s.275-76, Kat.144-145-146.

¹⁸⁹Joukowsky 1986, s. 405-406, Fig.343, 344.

¹⁹⁰Pecorella 1984, 49, fig.3:24.

¹⁹¹Kara 2015, s.31, Res.16.

¹⁹²Tırpan 1997, s. 80, s.92: Resim 1.

¹⁹³Şahoğlu ve Sotirakopoulou 2011, s. 394, Kat.414.

¹⁹⁴Topbaş vd. 1998, s.71, Fig.54: 136; s.72, Fig.55: 141, 142; Şahoğlu ve Sotirakopoulou 2011, s.343, Kat.464.

¹⁹⁵Topbaş vd. 1998, s. 82, Fig.63: 188.

¹⁹⁶Lloyd ve Mellaart 1962, s.176, Fig.P39: 5-13.

¹⁹⁷Mellink 1967, s.262, Pl.82: Fig.42; Şahoğlu ve Sotirakopoulou 2011, s.351, Kat.397.

¹⁹⁸Özsait 2000, s.373, Res. 6; Şahoğlu ve Sotirakopoulou 2011, s. 350, Kat.492.

(**Harita 6**). Ayrıca Uşak¹⁹⁹, Denizli²⁰⁰ ve Burdur²⁰¹ müzelerinde de nereden geldiği bilinmeyen kesik gaga ağızlı testiler ele geçmiştir.

Doğu Ege Adaları, Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da az sayıda kesik gaga ağızlı testi ele geçmiştir. Batı Anadolu kıyılarına yakın olan Doğu Ege Adaları'nda; Limni Adası'nda Poliochni²⁰², Sakız Adası'nda Emporio²⁰³ ve Sisam Adası'nda Heraion²⁰⁴ yerleşimlerinde kesik gaga ağızlı testi görülmektedir. Kiklad Adaları'nda ise sadece Keos Adası'nda Ayia Irini²⁰⁵ ve Melos Adası'nda Rivari'de²⁰⁶ ele geçmiştir. Kıta Yunanistan'da ise sadece Euboea bölgesinde Manika'da²⁰⁷ görülmektedir (**Harita 7**).

Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da testi formu daha eski dönemlerde de görülmektedir. Depas veya tankard gibi yeni bir form olmayan testinin farklı formunun bu bölgelerde ele geçiyor olması ayrı bir önem taşımaktadır. Ayrıca az sayıda ele geçmesine karşın bu eser grubu Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'daki Anadolu etkisinin görüldüğü yerleşimlerin Anadolu'daki hangi bölgeler ile iletişim halinde olduklarını göstermesi açısından önem sarf etmektedir.

2.1.4. Çan Biçimli Kaplar

Anadolu etkili bir başka seramik ise çan biçimli kaplardır. Dönemin içki kaplarından esinlenerek oluşturulmuş bir başka seramik formu olarak değerlendirilebilir. Anadolu'da bulunan örnekler Troya IIb tabakası ile çağdaştır²⁰⁸. Geniş ağızlı, konik gövdeli ve çift kulpludur. Dip kısmı ise genellikle hafif yuvarlatılmış bir şekilde

¹⁹⁹ Şahoğlu ve Sotirakopoulou 2011, s. 399, Kat.484.

²⁰⁰ Şahoğlu ve Sotirakopoulou 2011, s. 399, Kat.483.

²⁰¹ Şahoğlu ve Sotirakopoulou 2011, s. 400, Kat.489.

²⁰² Bernabò-Brea 1976, s. 265, Pl.CCX:c.

²⁰³ Hood 1981, s. 391-92, Fig.177: 1168, Pl.69: 1168-1169.

²⁰⁴ Milojević 1961, s.45, Taf.16:1, 22:6, 41:20.

²⁰⁵ Caskey 1972, s. 375, Pl.80: C49.

²⁰⁶ Sampson ve Fotiadi 2008, s. 219-220, Fig.22.3.

²⁰⁷ Rambach 2000, Taf.99: 1.

²⁰⁸ Spanos 1972, s.125, tab.1.

yapılmaktadır. Boyutları 5 cm ile 10 cm arasında değişmektedir. Ağız çapı genellikle yüksekliğinden daha geniştir. Çift kulplu fincandan ayıran en önemli fark ise S profilili olduğu için çan şekline benzemektedir²⁰⁹.

Depas ve tankarda göre daha az karşımıza çıkmaktadır. Tarsus'daki²¹⁰ örneğin haricinde genellikle Batı Anadolu'da ele geçmiştir. Troya kazılarında ele geçmemiştir. İç Batı Anadolu'da; Tavşanlı²¹¹, Aphrodisias²¹², Beycesultan²¹³, Kaklık Mevkii'nde²¹⁴, ele geçmiştir. Ege kıyılarında ise Liman Tepe²¹⁵, Bakla Tepe²¹⁶, Kumyeri Mezarlığı²¹⁷, Poliochni ve Samos'da²¹⁸ görülmektedir (**Harita 8**). Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da da azımsanamayacak kadar örnekler vardır (**Harita 9**).

2.1.5. Çark Yapımı Tabak

Anadolu'da, MÖ 3. binyılın ikinci yarısındaki önemli gelişmelerden bir diğeri de seramik üretiminde çark teknolojisinin kullanılmasıdır. Seramik üretiminde çark teknolojisinin kullanımı Mezopotamya ve Suriye bölgesinde Uruk Dönemine dayanmaktadır²¹⁹. MÖ 4. binyılda Malatya Arslantepe'de²²⁰ çark yapımı seramikler bulunmasına karşın Anadolu'da ilk kez MÖ 3. binyılın ikinci yarısı ile beraber görülmeye başlanmıştır. Anadolu'da Troya²²¹, Liman Tepe²²², Bakla Tepe²²³, Kültepe²²⁴,

²⁰⁹ Şahoğlu 2008a, s.157.

²¹⁰ Spanos 1972, s.122, Tafel 5, Abb.1-2-4.

²¹¹ Efe 1990, s.592, şek.4.

²¹² Joukowsky 1986, s.604, Fig. 436, No. 13.

²¹³ Lloyd ve Mellaart 1962, s.190, Fig. P46/1.

²¹⁴ Topbaş vd. 1998, s.83, Fig. 64, No. 197, Fig. 73, No. 197.

²¹⁵ Şahoğlu 2004, s.113, Fig4a.

²¹⁶ Şahoğlu 2008b, s.490.

²¹⁷ Anlağan 2005, s.117.

²¹⁸ Milojević 1961, s.43, Taf.14, No. 9, Taf.47, No. 8 ve 12.

²¹⁹ Türkteki 2012, s.46.

²²⁰ D'Anna ve Guarino 2012, s.61.

²²¹ Blegen vd. 1950b, s.205.

²²² Şahoğlu 2004, s.72; Şahoğlu 2008a, s.490.

²²³ Şahoğlu 2008a, s.491.

²²⁴ Özgüç 1986, s.46.

Acemhöyük²²⁵, Alacahöyük, Maşathöyük²²⁶, Alişar²²⁷, Polatlı²²⁸, Karaoğlan²²⁹, Küllüoba²³⁰, Aharköy²³¹, Kaklık Mevkii²³², Beycesultan²³³, Aphrodisias²³⁴, Tarsus²³⁵, Karataş-Semayük²³⁶, Kanlıgeçit²³⁷ ve Selimpaşa²³⁸ da çark yapımı seramiklerin ele geçtiği yerlerdir. Çarkta, Anadolu Ticaret Ağı'nın önemli seramik formlarından depas ve tankardın yanı sıra birçok seramik formu üretilmiştir²³⁹.

Çark yapımı olarak üretilen ve en yaygın olan form ise tabaklardır. Çark yapımı tabak, Troya tabağı olarak da adlandırılmaktadır (**Levha 3c**). Troya tabakları Blegen tarafından A1 ve A2 olarak iki alt gruba ayrılmıştır. A1 olarak adlandırılan tabaklar daha çok el yapımıdır. Troya Ila tabakasinda ortaya çıkmıştır. IIC tabakasından itibaren çarkta üreilmeye başlanmıştır. Dudakları hafif dışa dönük, düz profilli ve düz diplidir²⁴⁰.

A2 olarak tanımlanan tabakların tamamı çark yapımıdır. İlk olarak IIB evresinde ortaya çıkmıştır. IIB ve IIC evresinde kalın cidarlı, IID-IIg evreleri arasında ise daha ince cidarlı olarak üretilmiştir. Dışa dönük yan duvarlı ve yuvarlak ağız kenarlıdır. Dipler çarktan ayrılırken özensiz bırakılmıştır²⁴¹.

Çark yapımı tabaklar Anadolu Ticaret Ağı ile birlikte yayılım gösteren bir başka seramik formudur. Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da da depas, tankard, çan biçimli kap ve kesik gaga ağızlı testi ile birlikte ele geçmiştir. Çark yapımı tabaklar Anadolu'da

²²⁵ Öztan 1989, s.409.

²²⁶ Emre 1979, s. 6, Lev.VIII:3

²²⁷ Orthmann 1963, s.112, Taf.11: 2/70.

²²⁸ Lloyd ve Gökçe 1951, s. 42, Fig.10: 24.

²²⁹ Orthmann 1963, s.24, Spanos 1972, s. 111, Taf.7: Abb.9.

²³⁰ Türkteki 2012.

²³¹ Efe 1988, s.161.

²³² Topbaş vd. 1998, s.42.

²³³ Lloyd ve Mellaart 1962, s. 177-179.

²³⁴ Joukowsky 1986, s.389.

²³⁵ Goldmann 1956, s.132.

²³⁶ Eslick 2009.

²³⁷ Özdoğan 2016, s. 203-204.

²³⁸ Aydınğün vd. 2014, s. 26-27.

²³⁹ Türkteki 2012, s.77, Resim 14.

²⁴⁰ Blegen vd. 1950b, s. 224-225.

²⁴¹ Blegen vd. 1950b, s. 225-226.

Troya²⁴², Liman Tepe²⁴³, Bakla Tepe²⁴⁴, Kanlıgeçit²⁴⁵, Beycesultan²⁴⁶, Aphrodisias²⁴⁷, Karataş-Semayük²⁴⁸, Bademağacı²⁴⁹, Küllüoba²⁵⁰, Kaklık Mevkii²⁵¹, Aharköy²⁵², Çukurhisar²⁵³, Kültepe²⁵⁴, Acemhöyük²⁵⁵, Maşathöyük²⁵⁶, Kinet Höyük ve Tarsus Gözlükule'de²⁵⁷ ele geçmiştir. Batı Anadolu kıyılarına yakın adalardaki Samos'da Heraion²⁵⁸ ve Chios'da Emporio²⁵⁹ yerleşimlerinde çark yapımı tabaklar ele geçmiştir (Harita 10).

Bu tez kapsamında incelenecek olan Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da da çark yapımı tabakların Anadolu Ticaret Ağı ile birlikte yayılım gösterdiği görülmektedir. Kiklad Adaları'nda çark yapımı tabak sadece Ayia Irini²⁶⁰ yerleşiminde ele geçmiştir. Bunun yanı sıra Akrotiri Adası'nda Thera²⁶¹, Aegina Adası'nda Kolonna²⁶² ve Dhaskalio'da²⁶³ el yapımı tabaklar görülmektedir.

Çark yapımı tabaklar, Kiklad Adaları'na göre Kıta Yunanistan'da daha yaygındır. Özellikle Kıta Yunanistan'ın doğu kıyılarındaki yerleşimlerde görülmektedir. Euboea'da

²⁴² Blegen vd. 1950b, Fig.372.

²⁴³ Şahoğlu 2008b, s.490.

²⁴⁴ Şahoğlu 2008b, s.490, Fig.11a-b.

²⁴⁵ Türkteki 2012, s.72.

²⁴⁶ Lloyd ve Mellaart 1962, s. 179, Fig.P46:6.

²⁴⁷ Joukowsky 1986, s.389-390, Fig.322.

²⁴⁸ Eslick 2009, s.14, Pl.5: BL43.

²⁴⁹ Duru 2002, s.563, Lev.45.

²⁵⁰ Türkteki 2012, s.60, Resim 5.

²⁵¹ Topbaş vd. 1998, s.73, Fig.58:158.

²⁵² Efe 1994, s.10, Fig.6: 14-15.

²⁵³ Efe 1994, s.10, Fig.6: 14-15.

²⁵⁴ Özgüç 1986, s.38-39, Fig.3:22-24.

²⁵⁵ Öztan 1989, Fig.40.

²⁵⁶ Emre 1979, s. 6, Lev.VIII:3.

²⁵⁷ Goldmann 1956, s.133, Fig.265:412, 413, 418.

²⁵⁸ Milojević 1961, s.45, Taf.29.

²⁵⁹ Hood vd. 1982, s.555, Fig.247:2522-2530.

²⁶⁰ Wilson 1999, s.142-143, Pl.92: III-546, Pl.93: III-547, III-548.

²⁶¹ Angelopoulou 2008, s.161, Fig.16.18.

²⁶² Berger ve Gauss 2016, s.213.

²⁶³ Sotirakopoulou 2016, s.89, Fig.3.7.

Lefkandi²⁶⁴, Manika²⁶⁵ ve Eretria'da²⁶⁶, Attika bölgesinde Thorikos²⁶⁷, Phaleron²⁶⁸, ve Akademos'da²⁶⁹, Boeotia'ya yakın Fokida bölgesinde Mitrou'da²⁷⁰, Teselya bölgesinde Pevkakia'da²⁷¹ ve Skyros Adası'nda Palamari²⁷² yerleşiminde çark yapımı tabaklar ele geçmiştir (**Harita 11**).

2.2. Metal Eserler

MÖ 3. binyılın ikinci yarısı, metal üretimi ve eserleri açısından son derece önemli gelişmelerin görüldüğü bir dönemdir. Metal üretimi ile ilgili yapılan çalışmalarda bu dönem; endüstriyel üretimin başladığı dönem²⁷³ olarak tanımlanmaktadır. Diğer yandan bu dönem için *metallshock* veya *metalurgy explasion* olarak da bahsedilmektedir²⁷⁴. Bunun en büyük nedeni daha önceki dönemlere göre daha fazla metal eserin bulunması, daha çeşitli üretim teknikleri ile üretim yapılması ve üretimde daha çeşitli malzemelerin kullanılmasıdır.

Madencilik ve metal üretimi daha eski dönemlere dayanmaktadır. Ergitilmiş bakır MÖ 5. binyılda, arsenikli bakır MÖ 4. binyılda, kalaylı bakır ise MÖ 4. binyılın sonu ile 3. binyılın başlarında kullanılmaya başlanmıştır. Yine 4. binyılın sonlarında gümüş, kurşun ve altın madenleri de kullanılmaya başlanmıştır. MÖ 3. binyılın ilk yarısında az sayıda da olsa altın eserler karşımıza çıkmaktadır. Gümüş ve bakır ise bu dönemde daha çok kullanılmaktadır²⁷⁵. Yerleşimlerde metal üretim izlerine de rastlanılmaktadır. Liman

²⁶⁴ French ve Dickinson 2023, s. 17, Fig.10: 1-2.

²⁶⁵ French 1966, s.49-50, Fig.7: 3.

²⁶⁶ Müller-Celka vd. 2018, s.198-202.

²⁶⁷ Nazou 2013, s. 230, 423.

²⁶⁸ Kakavakis ve Skiadaresi 2020, s. 51, Fig.4g.

²⁶⁹ Eliopoulos 2020, s. 353-355, Fig.9:1, 10:1.

²⁷⁰ Van de Moortel vd. 2018, s. 176-177, Fig.10.

²⁷¹ Christmann 1996, s.41, Pl.86:9-10, 94:18.

²⁷² Choleva 2015, s.164.

²⁷³ Yalçın 2016, s.9-11.

²⁷⁴ Keskin 2011, s.149.

²⁷⁵ Yalçın 2016, s. 4-9; Keskin 2011, s.144-147 .

Tepe’de uzun evler içerisinde metal üretimine dair izler bulunmaktadır²⁷⁶. Benzer bir durum Thermi²⁷⁷ ve Poliochni’de²⁷⁸ de görülmektedir. Yine metal üretimine dair malzemelerin bulunduğu başka yerler de Bakla Tepe²⁷⁹ ve Troya²⁸⁰ yerleşimleridir. Bu dönem görülen metal eserler genellikle hançer, balta, delici aletler ve iğneler gibi günlük kullanım aletleridir. Az sayıda da olsa süs eşyaları da görülmektedir. Bu dönem Bakla Tepe’de ele geçen amphoriskos başlı iğne²⁸¹, Kiklad Adaları ile etkileşimin olduğunu gösteren önemli bir eserdir.

MÖ 3. binyılın ilk yarısında başlayan çeşitli metal üretimi, MÖ 3. binyılın ikinci yarısında üst düzey bir seviyeye ulaşmıştır. Bronz ve altın gibi değerli madenlerin daha çok kullanılmaya başlandığı bu dönemde gümüş, kurşun gibi diğer metallerin de kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Metal üretiminde ise daha fazla tecrübe kazanıldığı, üretilmiş olan ürünlerden anlaşılmaktadır. Metal üretiminde kalıp, ajur, kabartma, kazıma, granülasyon, kaplama ve aplik gibi birçok metal üretim tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca üretilen eşyalardaki hassas işçilikler de bu durumu desteklemektedir. Bu dönem yerleşimlerde metal üretimine dair izlerin az olması nedeni ile yerleşim yerlerinden daha çok yerleşim dışı üretimin yapıldığı düşünülmektedir. Özellikle yerleşimlerde daha çok bitmiş ürün veya külçe gibi hazır kaynaklar görülmektedir. Ayrıca bu metal külçeler ticari faaliyetlerde de kullanılmış olmalıdır. Metal eserlere bakıldığında bu dönem hançer, balta ve iğnelerin yanı sıra küpe, pandantif, kolye, bilezik gibi süs eşyaları ve gümüş, altın ve bronzdan yapılmış metal kaplar da görülmektedir. MÖ 3. binyılın ikinci yarısı ile birlikte görülen depas, tankard ve suriye şişeleri gibi formların metalden yapılmış örnekleri de vardır²⁸².

²⁷⁶ Erkanal ve Şahoğlu 2012, s.222.

²⁷⁷ Kouka 2002, s.170.

²⁷⁸ Kouka 2002, s.64.

²⁷⁹ Erkanal ve Özkan 1999, s.34.

²⁸⁰ Blegen vd. 1950a, s.43.

²⁸¹ Keskin 2004, Res.6a-b.

²⁸² Keskin 2011, s.148-149.

Bronz, özellikle bu döneme ismini veren metal eser grubudur. MÖ 3. binyılın ikinci yarısı için ayrı bir yeri olduğu söylenilebilir. Bronz üretiminde kullanılan bakıra Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ulaşılabilir. Kalay ise hem Anadolu hem de Orta Asya kaynaklarından elde edilmektedir.²⁸³ Bu nedenle Anadolu Ticaret Ağı'nın dolaylı yollar ile bu bölgelere kadar uzandığı söylenilebilir. Özellikle MÖ. 2. binyılda Asur Ticaret Kolonileri Çağı yazılı eserlerinde, bu bölgelerden Anadolu'ya Mezopotamya üzerinden kalay getirildiği öğrenilmektedir²⁸⁴. MÖ 3. binyılda da yine kalay tedariği için bu bölgelerin tercih edilmesi muhtemeldir²⁸⁵.

MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Anadolu'da görülen bu kalay-bakır alaşımı gibi dönemin metal üretim teknolojisi, çeşitli metal üretim teknikleri ve formları; Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'a ulaşmıştır. MÖ 3. binyılın ilk yarısında Kiklad Adaları'nda daha çok arsenikli bakır görülürken²⁸⁶; Anadolu ile ilişkilerin yoğunlaştığı Anadolu Ticaret Ağı sayesinde artık bronz eserler de karşımıza çıkmaktadır. Bronz eserlerin ele geçtiği yerleşimler kısıtlıdır. Kiklad Adaları'nda; Syros Adası'nda Kastri²⁸⁷, Naxos Adası'nda²⁸⁸, Keros Adası yakınındaki Dhaskalio Adası'nda²⁸⁹ ve Amorgos Adası'nda Markiani²⁹⁰ yerleşiminde kalay-bakır alaşımlı bronz eserin olduğu görülmektedir.

2.3. Mimari

MÖ 3. binyılın ilk yarısı ile birlikte Anadolu'nun birçok yerinde surlar ile çevrili yerleşimler karşımıza çıkmaktadır²⁹¹. Özellikle Batı Anadolu ve Doğu Ege adalarında

²⁸³ Yener 2021; Yener vd. 2015; Powell vd. 2024; Yalçın ve Yalçın 2020, s.235.

²⁸⁴ Şahoğlu 2019, s.116.

²⁸⁵ Şahoğlu 2005, s. 355.

²⁸⁶ Angelopoulou 2008, s.163.

²⁸⁷ Bossert 1967, s.60-65.

²⁸⁸ Angelopoulou 2021, s. 175-186.

²⁸⁹ Georgakopoulou 2013, s.674-675. Fig.32.13: 12741.

²⁹⁰ Andreopoulou-Mangou 2006, s. 218.

²⁹¹ Erkanal 2011a, s.130.

surlar içerisinde uzun ev şeklinde görülen yapı modeli görülmektedir²⁹². Yine bu dönemde İç Batı Anadolu ve Orta Anadolu’da ise “*Anadolu yerleşim modeli*”²⁹³ olarak da adlandırılan merkezi bir meydan etrafında sıralı ve bir taraftan da sura dayalı bir yerleşim planı görülmektedir. Kalkolitik Çağ’dan sonra birçok yerleşim surlar ile çevrilmiştir. Bu Erken Tunç Çağı’na geçişte önemli bir değişimdir. MÖ 3. binyılın ikinci yarısından itibaren ise savunmalı yerleşim modelinin geliştiği ve hiyerarşik bir planın ortaya çıktığı görülmektedir²⁹⁴.

MÖ 3. binyılın ikinci yarısının mimari özellikleri değerlendirilirken iki özellikle ön plana çıkmaktadır. Bunlar savunma mimarisi ve yapı mimarisidir. Savunma mimarisi değerlendirilecek olursa; MÖ 3. binyılın ilk yarısında yerleşimlerin savunma duvarları ile çevrilmesi, MÖ 3. binyılın ikinci yarısında da gelişerek devam etmiştir. *Yukarı Şehir* ve *Aşağı Şehir* kavramlarının²⁹⁵ ortaya çıktığı bu dönemde bazı yerleşimlerde aşağı ve yukarı şehri çevreleyen iki farklı sur duvarı da karşımıza çıkmaktadır. Troya²⁹⁶ ve Liman Tepe gibi yerleşimlerde de gördüğümüz surlar üzerinde bastiyonlar da bu dönem eklenen bir özelliktir. Liman Tepe’de at nalı şeklinde²⁹⁷ (**Levha 4a**), Troya’da ise daha dörtgen planlı bastiyonlar vardır²⁹⁸ (**Levha 4b**). Bu dönem bastiyonlu sur duvarlarının Kiklad Adaları’nda da görüldüğü olması yine bir Anadolu etkisi olmalıdır. İç Batı ve Orta Anadolu’da ise yapıları çevreleyen genellikle oval ya da testere dişi planlı sur duvarları görülmektedir. Sur duvarları aynı zamanda yapıların bir kısım duvarları olarak da kullanılmaktadır²⁹⁹.

²⁹² Gündoğan 2020, s.34-35.

²⁹³ Korfmann 1983, s.222.

²⁹⁴ Şahoğlu 2005, s.339.

²⁹⁵ Erkanal 2011a, s. 131; Fidan vd. 2015, s.70.

²⁹⁶ Ünlüsoy 2018: Fig.4.

²⁹⁷ Erkanal 2011a, s.131.

²⁹⁸ Fidan 2012, s.33.

²⁹⁹ Fidan 2023, s.8.

Yapı planlarına baktığımız zaman ise MÖ 3. binyılın ilk yarısında surlar içerisinde daha çok sivil mimari görülmektedir. Batı Anadolu ve Doğu Ege Adaları'nda uzun ev olarak da adlandırılan, içlerinde üretiminde yapıldığı bilinen bu evler yan yana sıralı bir şekilde dizilerek bloklar halinde karşımıza çıkmaktadır³⁰⁰. Yine bu dönemde Troya II'den itibaren yönetim binası olarak da kullanıldığı düşünülen megaron planlı bir yapı bulunmaktadır. Bu dönemde megaron planlı yapılar Bakla Tepe, Poliochni, Küllüoba ve Hacılar da görülmektedir. MÖ 3. binyılın ikinci yarısında ise surlarla çevrili alan içerisinde kamu binalarının olduğu görülmektedir. Troya'da yerleşimin merkezinde daha büyük anıtsal boyutlarda bir megaronun bulunması buranın idari amaçlı kullanıldığını göstermektedir. Liman Tepe'de ise MÖ 3. binyılın ikinci yarısında uzun evlerin yerini daha çok meydan ve depolama amaçlı olduğu düşünülen yapılar almıştır³⁰¹. Bu yapıların içerisinde ele geçen buluntular ile birlikte değerlendirildiğinde yönetici sınıfı tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Yukarı şehir olarak adlandırılan bu alanların etrafında ise yapıların çevrelendiği görülmektedir. Aşağı şehir olarak adlandırılan bu alanların sivil yerleşimler olabileceği düşünülmektedir³⁰². Yine benzer bir durum Küllüoba yerleşiminde de görülmektedir. Yuvarlak bir plan sergilemese de dörtgen planlı, yukarı şehir olarak adlandırılacak megaronlu bir yapı kompleksi ve onun üç tarafını saran aşağı şehir planı görülmektedir³⁰³. Orta Anadolu'da ise Kültepe kamu binaları ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Bu dönem saray olarak adlandırılacak uzunlukta bir yapının sadece bir kısmı açığa çıkarılmıştır. 70 metre boyundaki saray bu döneme kadar Anadolu'da görülen en büyük yapı özelliğini taşımaktadır. Aynı zamanda yine bu dönemde kullanılan ve içerisinde birçok idolün de bulunduğu tapınak yapısı da vardır. Bu durum yukarı şehirlerin hem idari hem de dini yapılar olabileceğini göstermektedir³⁰⁴.

³⁰⁰ Gündoğan 2020, s.34-36.

³⁰¹ Erkanal ve Şahoğlu 2012, s.225.

³⁰² Erkanal ve Şahoğlu 2012, s.225.

³⁰³ Fidan 2012, s. 10-11.

³⁰⁴ Özgüç 1986, s.31-33 .

Anadolu'daki yukarıda belirtilen özelliklerdeki yerleşim planları, MÖ 3. binyılın başından itibaren gelişerek birer köy yerleşimi olmaktan çıkmıştır. Artık bir idareci sınıfının olduğunu, yerleşimlerin daha çok savunmaya ihtiyaç duyduğunu ve bir beylik döneminin olduğunu göstermektedir. Bu gelişmelerin Anadolu Ticaret Ağı ile birlikte ortaya çıkması, bu zenginliklere ticaret ile ulaşıldığını göstermektedir. Ticaret ile birebir ilişkili olduğu düşünülen idareci sınıfın, bu ticaret ağını uzak noktalarda da kontrol altında tutmak istemişlerdir. Bu sebeple büyük yerleşimlerin uzak ticaret rotaları üzerinde koloni kurmuş olmaları da muhtemeldir. Bu durumu destekleyen en önemli kanıtlar ise Kanlıgeçit, Syros-Kastri ve Naxos-Panormos yerleşimlerinden gelmektedir. Kanlıgeçit yerleşim planı olarak Troya ile çok büyük bir benzerlik göstermektedir³⁰⁵. Syros'da Kastri³⁰⁶ Naxos'da Panormos³⁰⁷ yerleşimi de Liman Tepe'de olduğu gibi at nalı bastiyonlu surla çevrili planları bulunmaktadır. Anadolu etkili buluntuların Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'a ulaşmasındaki en önemli faktörlerden biri de muhtemelen bu yerleşimlerdir.

³⁰⁵ Şahoğlu 2005, s.346; Özdoğan 1999 Özdoğan 1999, s.20-22. Fig.13.

³⁰⁶ Bossert 1967, s.58.

³⁰⁷ Stampolidis ve Sotirakopoulou 2011b, s. 33-34.

3. KIKLAD ADALARINDA ANADOLU ETKİLİ BULUNTULARIN ELE GEÇTİĞİ MERKEZLER

3.1. Syros Adası

3.1.1. Kastri Yerleşimi

Kastri yerleşimi Syros Adası'nın kuzeydoğu ucunda Kastri tepesinde yer almaktadır. Ege Denizi'ne hâkim bir noktada surlarla çevrili bir kale yerleşimi şeklinde inşa edilmiştir. Denizden yüksekliği yaklaşık olarak 164 metredir³⁰⁸. Syros Adası'nda yer alan Challandriani mezarlık alanına yakın bir noktadadır³⁰⁹. Kastri yerleşiminde ilk kazılar 1898 senesinde Christos Tsountas tarafından Challandriani mezarlık alanı ile birlikte yapılmıştır³¹⁰. Yapılan yayının yetersiz ve tartışmalı olduğunu düşünen Eva-Maria Bossert 1962 yılında yeniden bir kazı çalışması başlatmıştır³¹¹. Maria Marthari ise 2006 ile 2012 yılları arasında burada çalışmalar yürütmüştür³¹².

Kastri yerleşimi, arkaik ve geometrik döneme ait az sayıdaki kalıntıları göz önünde bulundurulmaz ise MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen Erken Kiklad II sonu ve Erken Kiklad III erken döneminde yerleşim görmüştür³¹³. Yerleşim planı ve yerleşimde ele geçen buluntular ile yoğun bir şekilde Anadolu etkisi görülmektedir. At nalı şeklindeki bastiyonlu sur duvarları, seramik formları ve metal eserleri ile bir koloni yerleşimi görünümündedir.

³⁰⁸ Bossert 1967, s.53-54.

³⁰⁹ Marthari 1998, s.9-11.

³¹⁰ Tsountas 1899, s.115-134.

³¹¹ Bossert 1967, s.53-78.

³¹² Marthari 2017, s.55-66.

³¹³ Stampolidis ve Sotirakopoulou 2011b, s. 33-34.

Kastri yerleşimi konum olarak denize hâkim fakat denizden zor görülen bir noktadadır. Yerleşim Syros Adası'ndaki mermer yataklarına yakın bir yere inşa edilmiştir. Sur duvarları mermer bloklar ile harç kullanılmadan yapılmıştır³¹⁴. Tamamı açığa çıkarılmamış olsa da yerleşimin sur duvarı ile çevrili olduğu öne sürülmektedir. Yerleşimin bulunduğu tepenin zirvesinde doğu, batı ve güneyinde yamaç yer almaktadır. Bu nedenle sadece kuzeyden ulaşılabilir. Kuzeyde aralarında 4.5 – 6,5 metre mesafe bulunan iki sıra şeklinde sur duvarı vardır³¹⁵ (**Levha 5a**). Bunlardan en dışta olanı 90 cm kalınlığındadır. Orta noktasında 60 cm kalınlığında bir giriş yeri tespit edilmiştir. Kuzey ana sur duvarı yaklaşık olarak 71 metre uzunluğunda 150 cm kalınlığındadır. Beş adet at nalı şeklinde bastiyon ile desteklenerek inşa edilmiştir³¹⁶. Aynı şekildeki bir bastiyon da batı duvarında yer almaktadır. Bu ikinci sur duvarında iki adet giriş tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Beta olarak adlandırılan bastiyonda, diğeri ise Gamma ve Delta olarak adlandırılan bastiyonların arasındadır. Kesin olmamakla birlikte batıda bulunan ve Zeta olarak adlandırılan bastiyonun yanında da bir giriş olabileceği düşünülmektedir³¹⁷. Güneyde bulunan sur duvarı ise 150 cm kalınlığındadır. Doğru ve batı duvarı ile bağlantısı bulunamamıştır. Fakat burada yapılan son dönem kazılarında bastiyonlu sur ile aynı döneme ait bir tahkimat duvarı olduğu tespit edilmiştir³¹⁸.

Yerleşimdeki yapılar genellikle dörtgen planlıdır. Bazı duvarlar köşeleri yuvarlatılarak inşa edilmiştir. Sur duvarlarında olduğu gibi evlerin inşasında da mermer kullanılmıştır. Sur duvarlarına göre daha ince mermerler tercih edilmiştir³¹⁹. Yerleşimde yaklaşık olarak kırk adet oda açığa çıkarılmıştır. Yerleşimin güneyindeki tepe noktasında bulunan sur duvarı etrafında herhangi bir yapıya ulaşamamıştır. Fakat burada da seramik

³¹⁴ Marthari 1998, s.23.

³¹⁵ Tsountas 1899, s.120.

³¹⁶ Marthari 2017, s. 65.

³¹⁷ Marthari 1998, s.24-26.

³¹⁸ Marthari 2017, s.60.

³¹⁹ Marthari 1998, s.27.

parçalarına ulaşılması yapıların olma ihtimalini güçlendirmektedir³²⁰. Yapılar bir veya iki odalı olarak inşa edilmişlerdir. Sokaklar ile birbirinden ayrılan yapı blokları vardır. Yapılar sur duvarına dikine veya enine olacak şekilde inşa edilmiştir. Bu yapılarda genel olarak ortak duvar görülmektedir. Fakat istisnai olarak birkaç yapıda çift duvara rastlanılmıştır. Yapıların dışlarında ortak kullanım için avluları da bulunmaktadır. 4, 11 ve 22 numaralı odalarda ocak açığa çıkarılmıştır. Yapı içlerinde seramik ve metal üretimlerinin yapıldığı tespit edilmiştir. Yapılarda açığa çıkarılan büyük küp parçaları depolamanın da yapıldığını göstermektedir.³²¹.

Kastri yerleşiminde ele geçen seramikler açık bir şekilde MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Ele geçen seramik formları içerisinde Depas, çan biçimli kap, kazıma bezemeli pyxis ve testiler bulunmaktadır. Anadolu Ticaret Ağı veya Kastri Grubu henüz tanımlanmamışken bulunmuş olan bu formlar Bossert tarafından sofra takımı olarak adlandırılmıştır³²². Kastri’de ele geçen seramik eserlerin büyük bir çoğunluğunu kalın cidarlı, kaba parçalar oluşturmaktadır. Bunlar depolama amaçlı kullanılan büyük depo küplerinin parçalarıdır³²³. Kastri’de Anadolu etkili seramik formlarından tankard ele geçmemiştir.

Kastri yerleşiminde Tsountas’ın kazılarında 1³²⁴, Bossert’in yaptığı kazılarda 5 adet depas yayınlanmıştır³²⁵. Marthari’nin yaptığı kazılarda ise depasa ait kırık parçaların olduğundan söz edilmiştir³²⁶. Tsountas’ın yayınlamış olduğu depas³²⁷ (**Levha 5b**) minik taş ve mika katkılı kahverengi kilden yapılmıştır. Kahverengi parlak astarlıdır. Ağız kenarı ve boyun kısmı ele geçmemiştir. Kulpların alt ucu ve gövdenin alt kısmı

³²⁰ Marthari 2017, s.60-61.

³²¹ Bossert 1967, s.55.

³²² Bossert 1967, s.69.

³²³ Marthari 1998, s.27.

³²⁴ Tsountas 1899, s.122.

³²⁵ Bossert 1967, s.69-70.

³²⁶ Marthari 2017, s.62.

³²⁷ Tsountas 1899, s.122; Bossert 1967, s.71, Abb.4,3.

korunmuştur. Korunan kısmın yüksekliği 12 cm, çapı ise 7.2 cm'dir. Bossert tarafından yayınlanan Kastro'nin ikinci depas formu seramiği **(Levha 5c)**³²⁸ 32 numaralı odada bulunmuştur. Mika katkılı kilden yapılmıştır. Parlak siyah astarlı ve ince cidarlıdır. Ağız kenarı kırıktır. Korunan kısmın yüksekliği 14 cm, çapı 5,6 cm'dir. Üçüncü depas **(Levha 5d)**³²⁹ 17 numaralı odadan bulunmuştur. Koyu siyah-gri, çakıl taşı katkılı kilden yapılmıştır. Yüzeyi düzeltilmiştir. Gövdenin üst kısmı ve kulpları kırıktır. Tabanda kulp yerleri belirgindir. Korunan parçanın yüksekliği 9,2 cm, çapı ise 6,85 cm'dir. Ele geçen dördüncü ve beşinci depas 35 numaralı odadan bulunmuştur. Bunlardan ilki **(Levha 5e)**³³⁰ kahverengi mika katkılı kilden yapılmış, siyah astarlı ve perdahlıdır. Ağız kenarı kırıktır. Korunan parçanın yüksekliği 14,1 cm, çapı ise 6 cm'dir. Aynı odada bulunan diğer depas **(Levha 5f)**³³¹ kahverengi, ince çamurlu kilden yapılmıştır. Ağız kısmının içini de kaplayan siyah, mika katkılı ve cilalı bir yüzeye sahiptir. Kulpları kırıktır ve ele geçmemiştir. Korunan parçanın yüksekliği 16,3 cm, ağız çapı ise 8 cm'dir. Yayınlanan altıncı depas ise **(Levha 5g)**³³² 5 numaralı odada, kayanın üzerinde bulunmuştur. Gri, yoğun mika katkılı kilden yapılmıştır. Siyah parlak astarlıdır. Sadece kulpları ele geçmiştir. Korunan parçanın yüksekliği 13,4 cm'dir.

Anadolu etkili seramik formlarından bir diğeri ise çan biçimli kaptır. Bossert'in kazılarında bir adet ele geçmiştir. Marthari döneminde yapılan kazılarda ise çan biçimli kap parçalarının olduğundan bahsedilmektedir³³³. Çan biçimli kap da **(Levha 5h)**³³⁴ iki adet depasın ele geçtiği 35 numaralı odada bulunmuştur. Kahverengi kilden yapılmıştır. Ağız ve kulp kısmı eksiktir. Korunan parçanın yüksekliği 8,2 cm, ağız çapı ise 8,6 cm'dir. Bir başka seramik formu ise gaga ağızlı testidir **(Levha 5i)**³³⁵. 23 numaralı odada bulunan

³²⁸ Bossert 1967, s.71, Abb.4.4.

³²⁹ Bossert 1967, s.71, Abb.4.5.

³³⁰ Bossert 1967, s.71, Abb.4.6.

³³¹ Bossert 1967, s.74, Abb.5.8.

³³² Bossert 1967, s.74, Abb.5.7.

³³³ Marthari 2017, s.61-62.

³³⁴ Bossert 1967, s.71, Abb.4.1.

³³⁵ Bossert 1967, s.68, Abb.3.3.

bu testinin sadece üst gövdesi korunmuştur. İnce cidarlı, açık kahverengi kilden yapılmıştır. Korunan parçanın yüksekliği 20,5 cm, çapı ise 13,6 cm'dir. MÖ 3. binyılın ikinci yarısında görülen küresel gövdeli, kazıma bezemeli pyxis³³⁶ ve yine kazıma bezemeli askos³³⁷ da Kastri'de ele geçen seramik formlarıdır.

Kastri yerleşiminde metal eserlerin yanı sıra metal üretimine ait birçok alet ele geçmiştir. Özellikle 11 numaralı odada metal üretiminin yapıldığını açık bir şekilde söyleyebiliriz. Bu odada bir ocak ve ocak etrafında kömür, cüruf ve pota gibi metal üretiminde kullanılan buluntular ve bir niş içerisinde çok sayıda bronzdan yapılmış keski, bız, balta ve testere ele geçmiştir. Ham bir eser, üzerinde bakır veya bronz kalıntısı olan obsidyen bulunmuştur. Yine metal üretiminde kullanılan obsidyen ve taş aletler vardır. Bu odanın haricinde 20 ve 5 numaralı odalarda da pota ele geçmiştir. 20 numaralı odada bulunan potanın üzerinde kurşun izleri vardır. Yerleşim içerisinde 24 ve 15 numaralı odalarda bronz hançer, 16 ve 31 numaralı odaların arasında yassı ve düz balta, 4 numaralı odada ise bronz mızrak ucu bulunmuştur³³⁸. Bir başka önemli metal ise Tsountas kazılarında ele geçen gümüşten yapılmış, üzerinde hayvan ve geometrik şekil bezemeli bir diademdir³³⁹.

Kastri'de ele geçen metal buluntularda da Anadolu etkilerini görmekteyiz. Kiklad Adaları'nda MÖ 3. binyılın ilk yarısında bulunan metal eserlerin üretiminde daha çok bakır veya arsenikli bakırın kullanıldığı görülmektedir³⁴⁰. MÖ 3. binyılın ikinci yarısında ise kalay-bakır alaşımı kullanılmaya başlanmıştır. Kastri yerleşiminde ele geçen bronz eserlerin de bakır-kalay alaşımı ile üretildiği görülmektedir. Ayrıca metal eserler üzerinde yapılan analizlerde Troya ile aynı maden kaynağını kullandığına dair kanıtlar da

³³⁶ Bossert 1967, s.71, Abb.4,2.

³³⁷ Bossert 1967, s.74, Abb.5,1.

³³⁸ Bossert 1967, s.60-65.

³³⁹ Tsountas 1899, Pl.10.1; Marthari 2005, s.228, Fig.319.

³⁴⁰ Angelopoulou 2008, s.163.

mevcuttur³⁴¹. Tipolojik olarak değerlendirilecek olursa 11 numaralı odada ele geçmiş olan dikdörtgen kesitli, uzun şaftlı bir keskinin benzerleri Batı Anadolu'da Liman Tepe³⁴² ve Bakla Tepe'de³⁴³, Doğu Ege Adaları'nda Thermi³⁴⁴ ve Poliochni'de³⁴⁵ ve Kilikya Bölgesi'nde Tarsus'da³⁴⁶ ele geçmiştir.

3.1.2. Chalandriani

Chalandriani henüz açığa çıkarılmamış olan yerleşim yeri ve birçok sayıda mezarlık alanından oluşmaktadır. Chalandriani, Kastri yerleşiminin yakınında denize kadar uzanan küçük bir platodur. Günümüzde hala yerleşim olan Chalandriani köyü ve mezarlık alanı da ismini buradan almaktadır³⁴⁷. Erken Kiklad Chalandriani yerleşim yerinin, günümüzde hala kullanılan köyün altında olduğu tespit edilmiştir³⁴⁸. Mezarlık alanı ise plato boyunca yayılmaktadır. Buradaki ilk çalışmalar 1861 yılında Pappadopoulos³⁴⁹ tarafından yapılmıştır. Daha sonra 1872 yılında Stephanos, 1896 yılında Bosanquet³⁵⁰ çalışmalar gerçekleştirmiştir. Fakat ilk sistemli kazılar 1896 yılın Tsountas³⁵¹ tarafından yapılmıştır. Bu kazılarda 540 adet mezar açığa çıkarılmıştır. 20. yüzyılda ise 1962 yılında Caskey³⁵², 1970'lerde Doumas³⁵³ çalışmalar gerçekleştirmiştir. Doumas yaptığı kazılarda 8 adet mezar açığa çıkarmıştır. Daha sonra 1899 ve 1993 yılları arasında da Hekman³⁵⁴ burada kazılar yapmıştır.

³⁴¹ Stos-Gale vd. 1984, s.23.

³⁴² Keskin 2009, Lev.7,56.

³⁴³ Keskin 2009, Lev.7.57.

³⁴⁴ Lamb 1936, Lev.XXV, 32.9.

³⁴⁵ Bernabò-Brea 1964, Lev.CLXX.

³⁴⁶ Goldmann 1956, Lev.426, 54-55.

³⁴⁷ Marthari 1998, s.14.

³⁴⁸ Tsountas 1899, s.78; Marthari 1998, s.22.

³⁴⁹ Pappadopoulos 1862.

³⁵⁰ Bosanquet 1896.

³⁵¹ Tsountas 1898.

³⁵² Caskey 1964.

³⁵³ Doumas 1977.

³⁵⁴ Hekman 1994.

Chalandriani'de yaklaşık olarak 600 mezar açığa çıkarılmıştır³⁵⁵. Mezarlardan elde edilen eserlerden anlaşılacağı üzere Chalandriani mezarlığının kullanım süresi Kastri yerleşiminden daha uzundur. Mezarda ele geçen en eski eser grubu Erken Kiklad II'nin erken evresi olan Keros-Syros kültürünü temsil etmektedir. Daha az sayıda da olsa MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen mezarlar da bulunmaktadır. Bu nedenle mezarlık alanının yaklaşık olarak MÖ 2600 ile 2200 yılları arasında kullanıldığı anlaşılmaktadır³⁵⁶. Chalandriani'de yerleşim yerine ait sadece bir duvar açığa çıkarılmıştır³⁵⁷. Onun haricinde mimari bir kalıntı yoktur. Buna karşın az miktarda Anadolu etkili seramikler de vardır.

MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Anadolu'da görülen seramik formlarından sadece tankard burada ele geçmiştir. Yerleşim yerinin ve henüz kazılmamış mezarların olması göz önüne alındığında buralarda da Anadolu etkili diğer eserlerin bulunması olasıdır. Burada tankardın ele geçmiş olması adaya ulaştığını ve Kastri'de de kullanılmış olacağını göstermektedir. Tsountas dönemi kazılarında iki adet tankard yayınlanmıştır. Daha sonra Hekman tarafından yapılan çalışmalarda eski seramik parçalarının restorasyonu sırasında üç adet daha tankardın olduğu tespit edilmiştir. Bu tankardlardan sadece üçünün bulundukları mezar bilinmektedir. Tsountas döneminde tespit edilen ve 260 numaralı mezarda bulunmuş olan tankard³⁵⁸ (**Levha 6a**), koyu kahverengi hamurlu ve koyu perdahlıdır. Tankardın yüksekliği 10 cm, ağız çapı ise 6 cm'dir. Dışa çekik ağızlı, küresel gövdeli ve düz diplidir. Boyun kısmı diğerlerine göre daha kısadır. Boynun bittiği yerden başlayan ve gövdede sonlanan küçük bir kulpu vardı. Tsountas'ın yayınladığı diğer tankard (**Levha 6b**)³⁵⁹ ise 372 numaralı mezardan ele geçmiştir. Kırmızı-sarı hamurlu ve kahverengi-siyah perdahlıdır. Sivri ağız kenarlı, uzun dışbükey boyunlu, küresel gövdeli ve düz diplidir. Boynun üst kısmından

³⁵⁵ Marthari 1998, s.19.

³⁵⁶ Hekman 2003, s.165-166.

³⁵⁷ Marthari 1998, s.23, Fig.14.

³⁵⁸ Tsountas 1899, Pl.9.5; Hekman 2003, Fig.53/148.

³⁵⁹ Tsountas 1899, Pl.9.7; Hekman 2003, Fig.69/393.

başlayarak gövdeye kadar uzanan bir kulpa sahiptir. Tankardın yüksekliği 11 cm, ağız çapı ise 9 cm'dir. Bu tankardın ele geçtiği mezarda ayrıca bir adet akıtacaklı pyxis, biri gümüş diğeri bronz iki adet iğne de bulunmuştur. Hekman tarafından yayınlanan bir tankard (**Levha 6c**)³⁶⁰ ise 353 numaralı mezarda bulunmuştur. Kırmızımsı-kahverengi hamurlu, parlak astarlıdır. Sivri ağız kenarlı, uzun dış bükey boyunlu, kısa küresel gövdeli ve düz diplidir. Bir önceki örnek ile form olarak çok benzerdir. Tankardın yüksekliği 11 cm, ağız çapı ise 7 cm'dir. Diğer iki tankardın hangi mezardan ele geçtiği bilinmemektedir. Bunlardan ilki (**Levha 6d**)³⁶¹ kırmızımsı-sarı hamurlu, parlak ve pürüzsüz bir yüzeye sahiptir. Kabın yüksekliği 10 cm, ağız çapı ise 8 cm'dir. Dışa çekik ağızlı, uzun boyunlu, küresel gövdeli ve düz diplidir. Boynun üst kısmından başlayarak gövdenin ortasında sonlanan bir kulpa sahiptir. Diğer tankard (**Levha 6e**)³⁶² ise tüm olarak korunamamıştır. Ağız kenarı ve kulpu kırıktır. Buna rağmen diğerlerine göre daha uzun boyunludur. Kısa küresel gövdeli ve düz diplidir. Korunan kısmın yüksekliği 12 cm, ağız çapı ise 9 cm'dir. Kırmızımsı-sarı hamurlu, açık turuncu astarlıdır.

Chalandriani mezarlarında birçok metal eser ele geçmiştir. Bu eserlerin büyük bir çoğunluğunun alaşımlı bakırdan yapıldığından bahsedilmektedir. Bakır eserler üzerinde yapılmış herhangi bir çalışma olmadığı için kalayın kullanımı hakkında bilgi yoktur³⁶³. Metal eserler içerisinde sadece gümüş bir iğne üzerinde yapılan çalışmada, Attika bölgesindeki gümüş kaynaklarının kullanıldığı tespit edilmiştir³⁶⁴. Chalandriani mezarlarının büyük bir çoğunluğu MÖ 3. binyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Bu nedenle alaşımlı bakır eserlerin arsenikli olduğu düşünülmektedir. 372 numaralı mezar içerisinde bir tankard ile birlikte ele geçen gümüş ve alaşımlı bakırdan yapılmış olan iki adet iğnenin MÖ 3. binyıla tarihlenmektedir.³⁶⁵

³⁶⁰ Hekman 2003, Fig.64/321.

³⁶¹ Hekman 2003, Fig.80/597.

³⁶² Hekman 2003, Fig.84/644.

³⁶³ Hekman 2003, s.148-149.

³⁶⁴ Gale ve Stos-Gale 1981, s.210.

³⁶⁵ Hekman 2003, s.241.

3.2. Naxos Adası

3.2.1. Panormos

Panormos ya da bir diğer adı Korfari ton Amygdalion, Naxos Adası'nın güney ucunda bir tepenin zirvesinde yer almaktadır³⁶⁶. Panormos'un en önemli özelliği hem denize hem de karadaki vadiye hâkim bir noktada olmasına karşın denizden bakıldığında görünmeyen bir kale yerleşimi olmasıdır³⁶⁷. 1963 yılında Christos Doumas tarafından keşfedilmiş ve kazılmıştır³⁶⁸. Panormos tıpkı Syros'daki Kastri yerleşimi gibi sadece MÖ 3. binyılın ikinci yarısında yerleşim görmüştür³⁶⁹. Panormos yerleşiminin Anadolu Ticaret Ağı ile ortaya çıkması ve bu ağın sona erdiği dönemde terk ediliyor olması, Anadolu Ticaret Ağı'nın deniz aşırı gelişen iletişimi içerisinde kurulmuş bir kent olabileceği şeklinde değerlendirilmiştir³⁷⁰. Yerleşimdeki yangın izi ile birlikte, girişe yakın alanlarda açığa çıkarılan sapan taşları ve mızrak ucu yerleşimin bir saldırı sonucu terk edildiğini göstermektedir³⁷¹.

Yerleşim at nalı şeklinde yapılmış beş adet bastiyonla desteklenmiş sur duvarı ile çevrilidir (**Levha 7a**)³⁷². Yerleşimin doğusunda bir giriş kapısı bulunmaktadır. At nalı şeklindeki iki bastiyon bu giriş kısımlarını korumak için sağ ve soluna yerleştirilmiştir. Diğer bastiyonlar ise kuzey, güney ve doğuda olacak şekilde inşa edilmiştir. Büyük mermer parçaları ile yapılmış olan sur duvarının kalınlığı 1-2 metre arasında değişmektedir³⁷³. Sur içerisinde ise küçük, dörtgen planlı, küçük mermer taşlar ile inşa edilmiş 20 oda yer almaktadır³⁷⁴. Odalar arası ulaşım dar geçitler ile yapılmıştır. Yerleşimin bir bütün olarak

³⁶⁶ Karantzali 1996, s.24

³⁶⁷ Angelopoulou 2008, s.150

³⁶⁸ Doumas 1964, s.411

³⁶⁹ Stampolidis ve Sotirakopoulou 2011b, s. 33-34

³⁷⁰ Şahoğlu 2005, s. 352

³⁷¹ Angelopoulou 2017, s.141

³⁷² Angelopoulou 2008, s.150

³⁷³ Angelopoulou 2014, s.20

³⁷⁴ Angelopoulou 2008, s.150

değerlendirildiğinde birkaç odadan oluşan evlerin koridorlar ile ayrılmasından oluştuğu da söylenebilir. Bir başka olasılık ise burasının saldırı anında sığınılacak bir kale olarak inşa edilmiş olmasıdır. Asıl yerleşimin yakın bir yerde olduğu, buradaki kale yerleşiminin ise gelecek olan saldırıya karşı yapılmış olabileceği şeklinde değerlendirilmiştir³⁷⁵. Özellikle buradaki buluntunun yetersiz olması bu durumu destekler niteliktedir. Yapı içerisindeki buluntuların büyük bir bölümünü depolama ve pişirme kapları oluşturmaktadır. Bu da saldırı anında burada saklanan halkın hayatta kalabilmek için ihtiyaçlarını depoladıklarını göstermektedir.³⁷⁶

Seramik buluntular çeşitli formlarda yapı içerisinde dağınık olarak ele geçirilmiştir. Büyük bir bölümünü kapalı kaplar oluştururken, pişirme ve yeme ile ilgili kaplar da ele geçmiştir. Kapalı olan kaplar daha çok sıvı saklama ile ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Buradaki seramik parçalarının çömlekçi çarkıyla yapıldığına dair bir bilgi verilmemiştir. Seramiklerin çoğunun hem iç hem de dış yüzeyleri kırmızı-kahverengi mat astarlıdır. Anadolu etkili formlarından en iyi bilinen depas formu Panormos'da ele geçmemiştir. Seramik hamuru incelendiği ise Anadolu etkili olarak kırmızı-kahverengi seramikler görülmektedir. Kırmızı kahverengi hamurlu parlak astarlı olarak ise tankard ve zoomorfik kap bulunmaktadır. Yerleşimde ele geçen çok sayıdaki depolama kaplarından boyunlu çömlekler de yine Troya yerleşiminden de bilinmektedir³⁷⁷.

Panormos yerleşiminde Anadolu etkili seramik formlarından sadece tankard ele geçmiştir. Bir tanesi tam olmak üzere beş adet tankard bulunmuştur. Bütün olarak korunmuş olan tankard konik boyunlu, küresel gövdeli ve düz tabanlıdır. Ağız kenarında başlayan ve gövdenin ortasında sonlanan dairesel kesitli bir kulpa sahiptir (**Levha 7b**)³⁷⁸. Dış yüzeyi ve boyununun içi kahverengimsi-kırmızı astarlı perdahlıdır. Diğer dört adet tankard ise yalnızca üç adet kulp ve bir adet gövde parçasıdır. Bu dört parçanın ikisi kahverengi, diğer ikisi ise

³⁷⁵ Angelopoulou 2017, s.141-142.

³⁷⁶ Angelopoulou 2008, s.151.

³⁷⁷ Angelopoulou 2008, s.151.

³⁷⁸ Karantzali 1996, Fig.21: MN 5027; Angelopoulou 2014, s.171, Fig.3.3: A VI. v.1.

kırmızı- kahverengidir³⁷⁹. Tankardlar yerleşimde çeşitli yerlerde bulunmuştur. Tam olan tankard 13 numaralı koridorda bulunmuştur. Diğer parçaların biri oda 6, ikisi bastiyon içerisinde ele geçmiştir³⁸⁰.

Naxos Panormos yerleşiminde üç adet bıçak ve bir adet mızrak ucu ele geçmiştir. Mızrak ucu kentin işgali sırasında kullandığı düşünülmektedir. Ele geçen üç bıçak bakırdan yapılmıştır. Boyutları 6 ile 9 cm arasında değişmektedir³⁸¹. Mızrak ucu ise bronzdan yapılmıştır³⁸². Girişteki iki bastiyon arasında sapan taşları ile birlikte ele geçmiştir. Sivri uçlu, keskin kenarlı ve nervürlü bir gövdeye sahiptir³⁸³. Sıçan kuyruğu şeklinde bir sapı vardır. Bu formun benzeri Ege bölgesinde Amorgos Adası'nda Dokathismata³⁸⁴ mezarlığından bilinmektedir. Bunun yanı sıra bu form mızrak ucunun asıl kökeninin Anadolu olduğu düşünülmektedir³⁸⁵. Anadolu haricinde Kıbrıs ve Suriye gibi bölgelerde de dağılımı görülmektedir³⁸⁶. Ayrıca Naxos Adası genelinde çeşitli yollarla elde edilen alet ve silahlar bulunmaktadır (**Levha 7c**). Uzun yapıları ile dikkat çeken 2 adet keskinin Kiklad Adaları içerisinde benzeri yoktur. Ayrıca 7 adet yassı balta bulunmuştur. Başka bir önemi buluntu grubu ise hançerlerdir. Naxos Adası'nda elde edilen 13 adet hançer bulunmaktadır. Bunların bazılarının mezarlardan elde edildiği, bağışlayan kişi tarafından söylenmiştir. Mezarlarda bulunan bazı hançerlerin kasıtlı olarak büküldüğü gözlemlenmektedir. Bu hançerler içerisinde biri yaklaşık olarak 35 cm'dir. Bu uzunluk neredeyse kılıcın erken bir örneği olarak kabul edilebilir. Muhtemelen ahşap veya kemik gibi malzemelerden saplarının da olduğu düşünülmektedir. İçlerinde perçin delikleri bulunan örnekler bu durumu desteklemektedir. Naxos'da bulunan bu eserler Anadolu Ticaret Ağı ile aynı döneme tarihlenmektedir. Metal eserlerin kökeni için herhangi bir analiz yapılmamıştır. Fakat bu

³⁷⁹ Angelopoulou 2014, s. 171.

³⁸⁰ Angelopoulou 2014, s. 172.

³⁸¹ Angelopoulou 2014, s. 453.

³⁸² Angelopoulou 2014, s. 454-456, Euk.5.2.

³⁸³ Angelopoulou 2014, s. 454-456, Euk.5.2.

³⁸⁴ Şahoğlu ve Sotirakopoulou 2011, s.243: 23.

³⁸⁵ Angelopoulou 2014, s. 456.

³⁸⁶ Stronach 1957, s.104-107.

döneme kadar Kiklad Adaları'nda görülmeeyen kalay-bakır alaşımından elde edilen bronzdan yapılmış olmaları Anadolu ile ilişkilerini göstermektedir³⁸⁷.

3.2.2. Zas Mağarası

Zas Mağarası; Naxos Adası'nda, Zas Dağı'nın batısında yer almaktadır³⁸⁸. 1985, 1986 ve 1994 yıllarında Konstantinos Zachos tarafından kazılmıştır³⁸⁹. Mağarada Neolitik Çağ'dan başlayarak Helenistik Döneme kadar beş kültür tabakası yer almaktadır. Bu tabakalardan dördüncüsünün (Zas IV) MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir³⁹⁰. Mağaradaki ilk yerleşim Geç Neolitik dönemde başlamasına rağmen Erken Kiklad I döneminden sonra terk edilmiştir. IV. tabakada ise Anadolu etkili diğer yerleşimler gibi MÖ 3. binyılın ikinci yarısında yerleşim görmüş ve daha sonra 3. binyılın sonunda terk edilmiştir³⁹¹.

MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen mimari bir buluntudan bahsedilmemektedir. IV. tabakada ele geçen seramik formları genellikle yeme-içme ve depolama ile ilişkili kaplardır. En çok karşılaşılan formlar; çanak, pyxis, tabak, testi, fincan ve çeşitli küplerdir. Beyazımsı ya da kiraz kırmızısı astarlı açık ve kırmızı renkli seramikler görülmektedir³⁹². Anadolu etkili formlardan ise depas ve tankard ele geçmiştir³⁹³.

Burada ele geçen en önemli buluntu grubu ise mühür ve mühür baskılarıdır³⁹⁴. Burada ele geçen pişmemiş kil topakları üzerinde mühür baskıları, ip, hasır ve deri şerit izleri vardır. Kil topaklarının diğer yüzeyleri ise bazen bir pithosun ağzına oturacak

³⁸⁷ Angelopoulou 2021, s. 175-186.

³⁸⁸ Alram-Stern 2004, s. 880.

³⁸⁹ Zachos ve Dousougli 2008, s. 85.

³⁹⁰ Alram-Stern 2004, s. 880.

³⁹¹ Zachos ve Dousougli 2008, s.85.

³⁹² Alram-Stern 2004, s. 880-881.

³⁹³ Zachos ve Dousougli 2008, s.85.

³⁹⁴ Zachos 1999, s.153.

şekilde kavisli veya bir ahşap kutu üzerine gelecek şekilde düzdür³⁹⁵. Mühür baskılarından anlaşılacağı üzere 7 farklı mührü ait iz vardır. Bir mührün en az iki en fazla dört kez kullanıldığı görülmektedir³⁹⁶. MÖ 3. binyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Anadolu Ticaret Ağı'nda, ticaretin kontrolünde güvenlik amaçlı olarak mühürlerin kullanıldığı bilinmektedir³⁹⁷. Burada ele geçen mühür baskılı killer bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca depas ve tankard ile aynı tabakada ele geçmeleri mağaranın Anadolu Ticaret Ağı'nda önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Yukarıda bahsedilen eserlerin yanı sıra hayvan kemikleri ve bitki kalıntıları bulunmuştur. Ayrıca taş, kemik, bakır ve bronzdan yapılmış eserler de ele geçmiştir. Özellikle bakır ve bronzdan süs eşyası ve aletler bulunmaktadır³⁹⁸. Zachos, bu mağaranın MÖ 3. binyılın ikinci yarısında depolama ve ritüel amaçlı değil yerleşim amaçlı kullanıldığını düşünmektedir³⁹⁹.

3.2.3 Grotta

Grotta yerleşimi, Naxos Adası'nın kuzeyinde, denize yakın bir konumdadır. Ayrıca birkaç km kuzeydoğusunda bir mezarlık alanı da yer almaktadır⁴⁰⁰. Kazı çalışmalarını 1949 ve 1974 yılları arasında N. Kontoleon, 1976 ve 1985 yılları arasında da V. Lambrinoudakis yürütmüştür. Neolitik Dönem'den başlayarak, MÖ 14. yüzyıla kadar çeşitli dönemlerde yerleşim görmüştür. Özellikle Erken Kiklad I döneminde ele geçen eserler ile kültüre adını (Grotta-Pelos) vermiştir⁴⁰¹.

³⁹⁵ Zachos ve Dousougli 2008, s.86.

³⁹⁶ Zachos ve Dousougli 2008, s.86-92.

³⁹⁷ Şahoğlu 2019, s.119.

³⁹⁸ Alram-Stern 2004, s. 880.

³⁹⁹ Zachos ve Dousougli 2008, s.86.

⁴⁰⁰ Karantzali 1996, s.19.

⁴⁰¹ Stampolidis ve Sotirakopoulou 2011c, s.27.

Grotta'da ele geçen seramik eserlerin Panormos ve Delos Adası'ndaki Khnytos ile karşılaştırıldığında MÖ 3. binyılın ikinci yarısında da yerleşim gördüğü kanıtlanmıştır⁴⁰². Grotta yerleşiminde Anadolu etkili buluntular çok azdır. Burada bulunan depas parçası haricinde bilinen başka bir eser yoktur⁴⁰³. Fakat tek bir depas parçası Anadolu etkisinin Naxos Adası'nın kuzey (Grotta), güney (Panormos) ve daha iç bölgelerde (Zas Mağarası) yayıldığını göstermektedir.

3.3. Thera Adası

3.3.1. Akrotiri Yerleşimi

Akrotiri yerleşimi, Thera Adası'nın güneyinde, denize yakın bir konumda olan Akrotiri köyündedir⁴⁰⁴. Yerleşim yeri tarihöncesi dönemlerde tam olarak kıyıda yer almaktadır. Ayrıca doğal bir liman ve tarım arazilerine yakın bir noktada kurulmuştur⁴⁰⁵. Kazı çalışmaları ilk olarak 1967 yılında Spyridon Marinatos öncülüğünde başlamıştır⁴⁰⁶. 1974 yılında ise Marinatos'un vefatı üzerine Christos Doumas dönemi kazıları başlamıştır⁴⁰⁷.

Yerleşimin en eski tabakası MÖ 5. binyılın ortalarına tarihlenmektedir⁴⁰⁸. MÖ 2. binyılda Thera patlamasına kadar yerleşim görmüştür. Orta ve Geç Kiklad Dönemi Mimari planı çok iyi korunmuştur. Erken Kiklad dönemi için aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir. Erken Kiklad döneminde mimari olarak iyi korunmamış olsa da her

⁴⁰² Karantzali 1996, s.19.

⁴⁰³ Rahmstorf 2006, s.94.

⁴⁰⁴ Doumas 2016, s.18.

⁴⁰⁵ Doumas 2016, s.21-22.

⁴⁰⁶ Doumas 2016, s.18.

⁴⁰⁷ Sotirakopoulou 1999, s.68.

⁴⁰⁸ Doumas 2016, s.22.

evresinden birçok sayıda seramik eser görülmektedir. Erken Kiklad II ve III evresinde Anadolu Ticaret Ağı'nın bir parçası olduğunu gösteren çok sayıda buluntu vardır⁴⁰⁹.

MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen dönemde Akrotiri'de açığa çıkarılan yerleşim mimarisi iyi korunamamıştır. Tam olarak açığa çıkarılmış hiçbir yapı planı yoktur⁴¹⁰. Seramik eserlerde ise dönemin karakteristik formlarından depas, tankard, çan biçimli fincan, kesik gaga ağızlı testi, kazıma bezemeli pyxis ve askoslar görülmektedir⁴¹¹. Yine bu dönemde metal eser üretiminin yapıldığına dair pota, üfleç ve kalıp gibi birçok buluntu ele geçmiştir⁴¹².

Yerleşimde Geç Kiklad dönemi hakimdir. Ele geçen MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen seramikleri bulundukları yapı açısından değerlendirmek güçtür. Fakat diğer yerleşimlerde de olduğu gibi Anadolu Ticaret Ağı etkili seramikler ile birlikte pithos gibi depolama kaplarına ait seramik parçaları ele geçmiştir⁴¹³. Akrotiri'de, Anadolu Ticaret Ağı etkili seramiklerden Depasa ait iki örnek yer almaktadır⁴¹⁴. Bunlardan ilki siyah renkte ve tam olarak korunmuştur (**Levha 8a**)⁴¹⁵. S profilli, boyundan başlayarak gövdenin altında sonlanan çift kulpa sahiptir. Diğeri ise kırmızı astarlıdır (**Levha 8b**)⁴¹⁶. Sadece ağız ve boyun kısmı korunmuştur. Kulpları ele geçmese boyundaki kırık yeri görülmektedir. Anadolu etkili bir başka seramik formu olan tankardtan ise 12 adet ele geçmiştir. Bunlardan sadece bir tanesi tamdır (**Levha 8c**)⁴¹⁷. Tam olan örneğin yerel kil kullanılarak yapıldığı tespit edilmiştir⁴¹⁸. Diğer tankardların tamamı korunamamıştır. Tankard formuna ait 9 adet boyun, 2 adet de gövde parçası ele geçmiştir. Korunan gövde

⁴⁰⁹ Sotirakopoulou 2008a, s.121-122.

⁴¹⁰ Doumas 2016, s. 25.

⁴¹¹ Sotirakopoulou 1999; Sotirakopoulou 2008a, s. 124-125.

⁴¹² Doumas 2016, s.26.

⁴¹³ Angelopoulou 2008, s.162, Fig.16.22.

⁴¹⁴ Sotirakopoulou 2008a, s.127.

⁴¹⁵ Doumas 2002, s.183, Pl.118b

⁴¹⁶ Angelopoulou 2008, s.161, Fig.16.20.

⁴¹⁷ Petrakos 2000, s.78, fig.74.

⁴¹⁸ Sotirakopoulou 2008a, s.125.

parçalarından birinin düz bir şekle sahip olan dip kısmı da korunmuştur. Ele geçen ağız parçalarında ise dışa çekik ağız belirgindir. Tankardların kırık olan kulpların yerlerinden anlaşılacağı üzere tek kulplulardır. Ele geçen tankardlar genellikle koyu kırmızı, kahverengi ve siyah astarlıdır. Bunlardan üç tanesi koyu perdahlıdır. Tankardlardan birinin üzerinde T şeklinde yapılmış bir iz bulunmaktadır. Ağız kısmı korunan iki tankarda göre; ağız çapları 8 ve 9 cm'dir⁴¹⁹. Akrotiri'de Anadolu etkili seramik formlarından çan biçimli kap 10 adet ele geçmiştir. Bunlardan sadece biri tam olarak korunmuştur (**Levha 8d**)⁴²⁰. Diğer dokuz çan biçimli kaptan sekizi ağız kenarındır. Çan biçimli seramikler kahverengi-siyah veya siyah astarlıdır. Ağız kenarlarının çapı 18 ile 20 cm arasında değişmektedir⁴²¹. Akrotiri'de birçok testi ele geçmiştir. Fakat bunlardan biri kesik gaga ağızlıdır (**Levha 8e**)⁴²². Kısa boyunlu, koyu astarlıdır. Gövdesinin büyük bir bölümü korunmuştur. Aslında Ege kökenli olan fakat MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Anadolu etkili buluntular ile birlikte bulunan iki seramik formu daha vardır. Bunlar askos ve pyxislerdir. Bu dönemde görülen pyxisler önceki dönemlere göre farklı küresel gövdeli formda ve kazıma-çizi bezemeli olarak karşımıza çıkmasıdır. Motifler genellikle zikzak ve noktalamalar ile oluşturulmaktadır. Akrotiri'de küresel gövdeli formda olabilecek, üzerinde kazıma bezemesi olan 6 tane pyxis ele geçmiştir⁴²³. Diğer grup olan askoslardan ise 3 tane bulunmuştur⁴²⁴. Hepsi kırık olarak ele geçmiştir. Bunlardan ilki üzerindeki bezemeden, diğer ikisi ise akıtacak kısmından ayırt edilmektedir. Thera Adası, Akrotiri yerleşiminde Erkek Kiklad Döneminde sınırlı alanda kazılar yapılmasına karşın, Anadolu etkili bütün seramik formları görülmektedir. Bunlardan sadece çark yapımı seramikler

⁴¹⁹ Sotirakopoulou 1999, s.125.

⁴²⁰ Doumas 2002, s.199, Pl.119b.

⁴²¹ Sotirakopoulou 1999, s. 129.

⁴²² Petrakos 2000, s.78-79, Fig.76.

⁴²³ Sotirakopoulou 1999, s.187-189.

⁴²⁴ Sotirakopoulou 1999, s.194.

yoktur. Çarkta en çok yapılan formlardan tabaklar burada elde yapılmış olarak ele geçmiştir.

3.4. Delos Adası

3.4.1. Kynthos Yerleşimi

Kynthos yerleşimi, Delos Adası'nda aynı isimdeki dağın zirvesinde yer almaktadır. Yerleşimin denizden yüksekliği yaklaşık olarak 108 m'dir⁴²⁵. Kynthos ilk olarak 1873'te Albetr Lebegue tarafından kazılmıştır. Daha sonra ise 1913 ile 1921 yılları arasında Andre Plassart burada çalışmıştır⁴²⁶. 1980 yılında ise Mac Gillivray, Plassart'ın buluntuları üzerinden yeniden bir değerlendirme yapmıştır⁴²⁷.

Yerleşimde en az iki mimari tabakanın olduğu tespit edilmiştir⁴²⁸. Aynı durum seramikler için de söz konusudur. Fakat seramik buluntuların konteksi bilinmediği için kesin bir eşleştirme yapılamamaktadır. Eldeki seramik buluntulara bakıldığında Erken Kiklad II'nin erken ve geç evresi olarak ayrıldığını görülmektedir⁴²⁹. Bunlardan daha geç olanlar MÖ 3. binyılın ikinci yarısındaki Anadolu etkili seramiklerin ele geçtiği evredir. Kynthos yerleşimi Kastri ve Panormos'a göre daha erken dönemde yerleşim görmüştür. Fakat terkedilme dönemleri aynıdır. Ayrıca yine Kastri ve Panormos gibi yüksek bir konumda inşa edilmiştir. Kesin olmamakla birlikte Anadolu etkili bir mimarinin olduğu söylenilebilir. Buna karşın seramik buluntular ise daha net bilgi vermektedir. Burada Anadolu etkili tankard ve çan biçimli seramik formları bulunmuştur.

⁴²⁵ Mac Gillivray 1980, s.4.

⁴²⁶ Plassart 1928.

⁴²⁷ Mac Gillivray 1980.

⁴²⁸ Alram-Stern 2004, s.870.

⁴²⁹ Karantzali 1996, s.34.

Kynthos yerleşiminde iki mimari tabaka vardır. Bunun alt seviyede olanı iyi korunmamış olsa da sur ile çevrili bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır. Üstteki mimari seviyede ise bastiyonlu bir girişe sahip sur duvarının olduğu görülmektedir (**Levha 9a**)⁴³⁰. Yapılar kayadan oluşan bir yükseltinin etrafında sıralanmaktadır⁴³¹. Korunmamış olsa da bu yükseltinin de üzerinde yapıların olduğu düşünülmektedir⁴³². Yerleşimde çok az sayıda yapı sağlam bir şekilde tespit edilmiştir. Korunan evler yine Kastri ve Panormos'da olduğu gibi küçük dörtgen planlı ve bazen yuvarlatılmış köşelidir. Burada bulunan apsidal planlı üç adet ev dikkat çekicidir⁴³³. Bağımsız bir plana sahiptirler. Üçü de farklı evrelerde kullanılmıştır. Bu yapı planının benzeri Kıta Yunanistan'daki Thebes ve Orehomcnos'da görülmektedir. Yerleşimin güney alanındaki yapıların ikisinde depolama amaçlı kullanıldığı düşünülen pithoslar bulunmuştur⁴³⁴. Ayrıca sur duvarına dayalı odalar içinde günlük kullanıma ait kap ve aletler de ele geçmiştir. Kynthos yerleşiminde, Liman Tepe'de olduğu gibi MÖ 3. binyılın ilk yarısında düz bir savunma duvarı varken, MÖ 3. binyılın ikinci yarısında ise bastiyonlu girişe sahip bir sur duvarı görülmektedir. Bu nedenle üst seviyedeki mimari tabakanın MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlendiğini söylemek mümkündür.

Mac Gillivray seramikleri A ve B olmak üzere iki grupta sıralamıştır. Bunlardan B grubu olarak adlandırılan eserler MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Bu döneme tarihlenen seramik formları içerisinde Kastri'deki⁴³⁵ ile benzer konik bir kâse⁴³⁶, tabak ve geniş ağızlı çanaklar ele geçmiştir. Ayrıca Anadolu Ticaret Ağı'nın önemli seramik formlarında tankard ve çan biçimli seramik de bulunmuştur. Yine Anadolu etkili buluntular ile birlikte ele geçen MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen bir başka seramik

⁴³⁰ Mac Gillivray 1980, s.4-5, Fig.1.

⁴³¹ Alram-Stern 2004, s.870.

⁴³² Mac Gillivray 1980, s.6.

⁴³³ Mac Gillivray 1980, s.6-8.

⁴³⁴ Mac Gillivray 1980, s.4.

⁴³⁵ Bossert 1967, Abb.5.5.

⁴³⁶ Mac Gillivray 1980, Fig.5/104.

formu da çizi bezemeli, küresel gövdeli pyxislerdir. Ele geçen 16 adet tankardın 6 tanesi yayınlamıştır. Yükseklikleri 10 ile 14 cm, ağız çapları 7,5 ile 13 cm, taban çapları ise 3 ile 5 cm arasında değişmektedir⁴³⁷. Yayınlanan 6 tankardın dördünün boyun ve gövde birleşim yerinde oluk bezeme yer almaktadır. Bunlardan birincisinin (**Levha 9b**)⁴³⁸ boyun, gövde ve kulp parçaları ele geçmiştir. Ağız kenarı ve dip kısmı korunamamıştır. Kulpunun ağız kenarına yakın bir yerden başlayarak gövdeye kadar uzandığı görülmektedir. Yüksekliği 10,5 cm, ağız çapı ise 8,5 cm'dir. İkinci oluklu bezemeli tankardın⁴³⁹ (**Levha 9c**) ağız kenarı, boyun, kulp ve gövdesinin üst kısmı ele geçmiştir. Kırmızı astarlı ve perdahlıdır. Ağız kenarı sivri, dışa çekik bir şekilde yapılmıştır. Boyun ve gövdenin birleştiği yerde oluk bezeme yer almaktadır. Kulp diğerlerine göre daha küçüktür. Boynun gövde ile birleştiği yerden başlar ve gövdenin üst kısmında sonlanır. Yüksekliği 10 cm, ağız çapı ise 8 cm'dir. Üçüncü oluk bezemeli tankardın⁴⁴⁰ (**Levha 9d**) kulp hariç diğer kısımları ele geçmiştir. Sivri ve dışa çekik ağızlıdır. Kırık yerlerinden anlaşılacağı üzere ağız kenarından başlayarak gövdede sonlanan bir kulpa sahiptir. Basık küresel gövdelidir. Alt tabanı düz değildir. İçeriye doğru bombeli bir şekilde yapılmıştır. Yüksekliği 10,5 cm, ağız çapı 7,5 cm, tabanı ise 4,4 cm'dir. Yayınlanan dördüncü tankard⁴⁴¹ (**Levha 9e**) ise sadece kulp ve gövdenin küçük bir parçasıdır. Astarlı ve kırmızı perdahlıdır. Gövdenin korunan küçük parçasında oluk izi yer almaktadır. Burada ele geçen beşinci tankard⁴⁴² (**Levha 9f**) ince gri-kahverengi hamurlu, mika katkılı ve iyi pişirilmiştir. Ağız kenarı, boyun ve gövdenin üst kısmı korunmuştur. Sivri ve dışa çekik ağız kenarlıdır. Kulp ağız kenarında başlar ve gövdenin üst kısmında sonlanmaktadır. Boyun simetrik değildir. Kulpun olduğu taraf daha uzundur. Yüksekliği 14 cm, ağız çapı

⁴³⁷ Mac Gillivray 1980, s.19.

⁴³⁸ Mac Gillivray 1980, Fig.5/58.

⁴³⁹ Mac Gillivray 1980, Fig.5/299.

⁴⁴⁰ Mac Gillivray 1980, Fig.5/119.

⁴⁴¹ Mac Gillivray 1980, Fig.5/63.

⁴⁴² Mac Gillivray 1980, Fig.5/434.

ise 9,5 cm'dir. Altıncı tankardın⁴⁴³ (**Levha 9g**) sadece gövde kısmı korunmuştur. Gövdenin ortasında kulpun küçük bir parçası da vardır. Yüksekliği en fazla 8,6 cm'dir.

Çan biçimli seramik formu Kynthos'da 11 adet ele geçmiştir. Bunlardan yalnızca 6 tanesi yayınlanmıştır. Çan biçimli kaplar iyi bir şekilde astarlı ve perdahlıdır. Yayınlanan altı eserden dördünün yüksekliği 6 cm ile 8cm arasında değişirken diğer ikisi 8,5 cm ile 10 cm boyutlarındadır. Çan biçimli seramiklerden birincisinin (**Levha 9h**)⁴⁴⁴ tamamı astarlı ve perdahlıdır. Kulpun bir kısmı ve alt gövde kırık bir şekilde ele geçmiştir. Kulplar ağız kenarından başlayarak gövdenin altında sonlanmaktadır. Ağız çapının genişliği 11 cm'dir. İkinci çan biçimli seramik⁴⁴⁵ de astarlı ve perdahlıdır (**Levha 9i**). Çan şeklindeki gövdenin alt kısmı kırıktır. Kulpların da küçük parçaları korunmuştur. Kabin yüksekliği 8 cm, ağız çapı ise 12 cm'dir. Üçüncü kap⁴⁴⁶ (**Levha 9j**) ise iyi astarlı ve kahverengi perdahlıdır. Kulp ve alt tabanı kırıktır. Ağız kenarının çapı 11,5 cm'dir. Dördüncü çan biçimli kap⁴⁴⁷ (**Levha 9k**) kahverengi, mika katkılı bir hamura sahiptir. Özensiz bir perdah ve koyu kahverengi-siyah astarlıdır. Kulp ve tabanı kırıktır. Yüksekliği 6 cm, ağız çapı ise 13 cm'dir. Beşinci (**Levha 9l**)⁴⁴⁸ ve altıncı (**Levha 9i**)⁴⁴⁹ çan biçimli seramikler diğerlerinden daha büyüktür. İyi astarlı ve perdahlıdır. Kulpları ele geçmemiştir fakat gövdedeki kırık izleri mevcuttur. Birinin ağız çapı 16 diğeri ise 18 cm'dir. Bu dönem Anadolu etkili buluntular ile birlikte ele geçen bir başka seramik formu ise kazıma bezemeli, küresel gövdeli pyxsilerdir. Bu formda beş adet pyxis ele geçmiştir. Siyah açık, astarlı ve perdahlıdır. Gövdenin üst yarısında zikzak şeklinde kazıma bezemeler mevcuttur. Bu kazılan desenler aynı zamanda beyaz dolguludur⁴⁵⁰.

⁴⁴³ Mac Gillivray 1980, Fig.5/14.

⁴⁴⁴ Mac Gillivray 1980, Fig.5/64

⁴⁴⁵ Mac Gillivray 1980, Fig.5/421

⁴⁴⁶ Mac Gillivray 1980, Fig.5/429

⁴⁴⁷ Mac Gillivray 1980, Fig.5/436

⁴⁴⁸ Mac Gillivray 1980, Fig.5/424

⁴⁴⁹ Mac Gillivray 1980, Fig.5/436

⁴⁵⁰ Mac Gillivray 1980, s. 18-19, Fig.6

Kynthos yerleşimi Anadolu etkili diğer Kiklad yerleşimleri gibi denize yakın ve yüksek bir tepeye, bastiyonla desteklenmiş sur duvarı ile çevrili bir şekilde inşa edilmiştir. Yerleşimin büyük bir bölümü (kuzey ve doğu alanı) günümüze kadar korunamamıştır. Buna rağmen ele geçen Anadolu etkili seramik formlarında tankard ve çan biçimli seramiklerin çok sayıda ele geçmesi dikkat çekicidir. Metal üretimine veya eserlerine dair herhangi buluntudan bahsedilmemiştir. Yerleşimde yine korunamamış olan zirvede de yapıların olduğuna dair izler vardır⁴⁵¹. Burasının yüksek bir konuma sahip olması korunma amaçlı veya idari bir alan olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

3.5. Keros Adası

3.5.1. Dhaskalio-Kavos Yerleşimi

Keros Adası; Ios, Naxos ve Amorgos Adalarının arasında kalan ve Küçük Kiklad Adaları olarak bilinen küçük ada topluluğunu oluşturan adalardan biridir. Dhaskalio ise Keros Adasının yaklaşık 80 metre batısında yer alan bir adacıktır. Dhaskalio-Kavos yerleşimi Keros Adası'nın batı ucu ve karşısındaki küçük adacıktan oluşmaktadır⁴⁵². Dhaskalio Adası üzerine kurulan yerleşim yeri denize hâkim bir noktadadır. Ayrıca adanın zirvesi dahil büyük bir bölümünde yerleşim söz konusudur.

İlk olarak 1884 yılında Ulrich Koehler tarafından kazılmış ve bir Kiklad figürünü bulunmuştur⁴⁵³. 1950 ve 1960'lı yıllarda yapılan kaçak kazılarda birçok Kiklad figürünü buradan çıkarılarak satılması ile ünlenmeye başlamıştır⁴⁵⁴. İlk sistemli kazı çalışması ise Christos Doumas tarafından 1963 yılında yapılmıştır⁴⁵⁵. 1967 yılında ise Ph.

⁴⁵¹ Mac Gillivray 1980, s.6.

⁴⁵² Sotirakopoulou 2004, s.1304.

⁴⁵³ Koehler 1884, s.156-162.

⁴⁵⁴ Sotirakopoulou 2004, s.1305.

⁴⁵⁵ Doumas 1964, s.409-411; Sotirakopoulou 2008b, s.115.

Zapheirou ve K. Tsakos bir aylık bir kazı çalışması yapmıştır. 1987 yılında Cambridge, Atina ve Yanya Üniversitelerinin ortak çalışması ile Christos Doumas, Lila Marangou ve Colin Renfrew başkanlıklarında Amorgos ve Keros'da yeni bir çalışma başlatılmıştır⁴⁵⁶. Colin Renfrew daha sonra 2006 ve 2008 yılları arasında tekrar bir kazı çalışması yapmıştır⁴⁵⁷.

Yerleşimde, Erken Kiklad I-II Kompos Kültüründen, Erken Kiklad IIIB Phylakopi I evresine kadar yerleşim olduğu söylenebilir. Dhaskalio'nun stratigrafik çalışmalarında yerleşim A, B ve C ayrılmıştır. Kastri grubu ise B ve C evresinde görülmektedir⁴⁵⁸. Evrelerin ayrımı seramik eserlere dayanmaktadır. Üç evrede de yerleşim söz konusudur. Yerleşimde metal ve obsidyen işçiliğine dair izler de mevcuttur.

Dhaskalio'da adanın neredeyse büyük bir bölümünde yerleşim söz konusudur⁴⁵⁹. Buna rağmen net bir mimari plana ulaşamamıştır. Dik yamaçlar üzerine kurulan yapıların büyük bir çoğunluğu günümüze kadar korunamamıştır. Yamaçlardan oluşan bu engebeli arazide teras duvarları ve oluşturulan platformlar ile yerleşim alanı oluşturulmuştur. Teras duvarlarının bazı noktalarda 47 metre kadar uzunluğa ulaşması adanın sur duvarı ile çevrili olduğunu düşündürmektedir. Özellikle Keros Adası'na bakan yüzde bastiyonu andıran oval bir duvar da söz konusudur⁴⁶⁰. Yerleşimdeki evler için de kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Sadece zirveye yakın bir yerde birkaç yapı açığa çıkarılmıştır. Onun haricinde diğer evlerin planına ulaşamamıştır. Ortaya çıkarılan yapıların büyük bir çoğunluğu A ve B evrelerinde kullanılmıştır. Yerleşim planına bakıldığında tepenin zirvesinde bir kamusal alan/kompleks olabileceği düşünülmektedir⁴⁶¹. Bu kompleks; salon, avlu ve birleşik birkaç yapıdan oluşmaktadır. Ev olamayacak bir yapının zirvede bulunuyor olması burasının bir idari yapı olabileceğini göstermektedir. Bu yapı Anadolu Ticaret Ağı ile çağdaş olan C

⁴⁵⁶ Renfrew vd. 2008, s.107.

⁴⁵⁷ Renfrew vd. 2009, s.27-55.

⁴⁵⁸ Renfrew vd. 2022, s.12

⁴⁵⁹ Renfrew vd. 2022, s. 12-13

⁴⁶⁰ Boyd 2013, s.373, fig.16.34

⁴⁶¹ Boyd 2013, s.377

evresine tarihlenmektedir⁴⁶². Yerleşimde duvarlar mermer taşlardan inşa edilmiştir. Bu mermerin yaklaşık %70'inin Naxos Adası'ndan ithal olarak getirildiği düşünülmektedir⁴⁶³. Yapılan değerlendirmede Erken Kiklad'ın I-II dönemine tarihlenen Dhaskalio A evresinde daha çok yerel mermerin kullanıldığı düşünülmektedir. Daha sonraki evrelerde ise eski yapıların tadilatı ve yeni yapıların inşasında daha çok ithal mermerin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum özellikle Anadolu Ticaret Ağı'nın yoğun olduğu B ve C evresinin geçiş döneminde olduğu söylenilebilir⁴⁶⁴. Yerleşimde yangın veya deprem gibi yıkım izi yoktur. Bu nedenle herhangi bir saldırı sonrası değil, zaman ile kendiliğinden terkedildiği düşünülmektedir⁴⁶⁵. Yerleşimde seramik üretimine ait izler ele geçmemiştir. Fakat metal ve obsidyen üretimine ait birçok buluntu ele geçmiştir⁴⁶⁶. Dhaskalio'nun karşısındaki Kavos'da mimari buluntu yok denilecek kadar azdır. Burası daha çok ritüel amaçlı ve mezarlık olarak kullanılmıştır. Sadece ortaya bir plan koymayan birkaç duvar izi vardır⁴⁶⁷.

Dhaskalio yerleşiminde B ve C evrelerinde MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen, Anadolu etkili seramik formları görülmektedir. B evresinde tankard ve kesik gaga ağızlı testi, C evresinde ise depas, tankard ve kesik gaga ağızlı testi görülmektedir.

Dhaskalio A evresindeki seramiklerin büyük bir çoğunluğu açık formulu kaplardır. B evresinde ise bu durum tam tersi olarak görülmektedir. B evresinde yaygın olarak görülen seramik formları; dışa doğru genişleyen çanaklar, tabaklar, silindirik boyunlu çömlekler, kısa boyunlu çömlekler ve testilerdir. En çok görülen seramik formu ise depolama amaçlı kullanılan çömlek ve pithoslardır. Bunların yanı sıra tankard ve kesik gaga ağızlı testi gibi Anadolu etkili seramik formları da görülmektedir⁴⁶⁸. B evresindeki ele geçen toplam seramik parçasının çok küçük bir bölümü tanımlanabilmiştir. Yapılan çalışmada Anadolu etkili seramik formları ve yüzey işlemleri değerlendirildiğinde B evresinin seramiklerin yaklaşık

⁴⁶² Renfrew vd. 2022, s. 13

⁴⁶³ Boyd 2013, s.371-372

⁴⁶⁴ Boyd 2013, s.378.

⁴⁶⁵ Boyd 2013, s.375.

⁴⁶⁶ Renfrew vd. 2022, s.29-30.

⁴⁶⁷ Renfrew vd. 2022, s.9-11.

⁴⁶⁸ Sotirakopoulou 2016, s.59.

%0,97'sini oluşturmaktadır⁴⁶⁹. Dhaskalio B evresinde hiçbir tam olmamak üzere 15 ayrı tankarda ait seramik parçaları ele geçmiştir (**Levha 10a**). Bunların yedisi ağız kenarı ve boyun kısmına aittir. Bu yedi ağız kenarında biri küresel gövde parçası ile biri de omuz, gövde ve düz taban ile birlikte ele geçmiştir. Bunların haricinde dört adet kulp parçası da ele geçmiştir. Bunlardan biri bağlandığı boyun parçası, ikincisi ise omuz kısmı ile birlikte korunmuştur. Dört tanesinin ağız çapı tespit edilebilmiştir. Ağız çapları yaklaşık olarak 8-9 cm arasında değişmektedir⁴⁷⁰. 15 tankardın 12'si ince mal grubuna girmektedir. 8'i kahverengi, gri ve kırmızı pembe hamurludur. 7'si ise turuncu, kahverengi-kırmızıdır. Yüzeyleri genellikle kırmızı, kırmızı-kahverengi ve siyah astarlıdır. B evresine ait başka bir Anadolu etkili seramik formu ise kesik gaga ağızlı testidir (**Levha 10b**)⁴⁷¹. Sadece boyun ve ağız kısmı korunmuştur. Gövdesi ele geçmemiştir. Anadolu etkili olan kesik gaga ağızlı testiler genellikle küresel veya lentoid formda olmaktadır. Korunan parçalarda kulpun kırık yerinden anlaşılabileceği üzere silindirik formdadır.

Dhaskalio C evresinde Anadolu ekili buluntulara depas formu da eklenmektedir. B evresinde görülmeyen depasın C evresinde görülmesi, onun tankardlardan daha geç ortaya çıktığını desteklemektedir. Dhaskalio'da 28 farklı depasa ait 65 parça ele geçmiştir. Tam olarak korunmuş hiçbir örnek yoktur. Ele geçen parçalardan 14'ü ağız (**Levha 10c**), gövde (**Levha 10d**) ve kulp (**Levha 10e**) örnekleri vermektedir. Bunların haricinde 6 gövde ele geçmiştir. Bir örnekte ise gövde, kulp ve oval biçimli taban görülmektedir. Bunların haricinde farklı depaslara ait 7 tane de kulp ele geçmiştir. Eldeki parçalardan anlaşılabileceği üzere depasların ağız çapları 6 ile 11 cm arasında değişmektedir. Gövdeler bir örnek hariç silindirik formdadır. Bir örnekte ise konik formda görülmektedir⁴⁷². Depaslardan 16'sı orta, 11'i ise ince mal gruplarındandır. Sadece bir örnek orta-kaba mal grubudur. Hamurlar genellikle gri ve siyah renklidir. Kahverengi ve kırmızı olanlar da vardır. Depasların tamamı astarlıdır. 28

⁴⁶⁹ Sotirakopoulou 2016, s.69.

⁴⁷⁰ Sotirakopoulou 2016, s.94.

⁴⁷¹ Sotirakopoulou 2016, s. 117, Fig.3.71.

⁴⁷² Sotirakopoulou 2016, s. 210-211.

depasın 22'si kahverengi-siyah veya siyah astarlıdır. Bu grubun 12 tanesi aynı zamanda perdahlıdır. 6'sı ise kırmızı veya kırmızı-kahverengi astarlıdır⁴⁷³. Dhaskalio C evresine ait 14 adet tankard ele geçmiştir. B evresine göre sayının azaldığı görülmektedir. Ele geçen tankardlardan biri neredeyse tama yakın korunmuştur (**Levha 10f**). Bu tankardın yüksekliği yaklaşık olarak 11 cm'dir. Tabanında ise oluk şeklinde bir çömlekçi işareti bulunmaktadır. Ağız kenarı kırıktır. Konik boyunlu, küresel gövdeli ve düz tabanlıdır. Kulpu kırıktır fakat yerinden anlaşılacağı üzere ağız kenarından başlayarak gövdede sonlanmaktadır. Diğer tankard parçaları ise 5 adet ağız ve boyun, 2 adet sadece boyun, 2 adet boyun ve omuz parçası, 2 adet kulpu ve bir adet de gövde ve taban parçası ele geçmiştir. Korunan parçalar değerlendirildiğinde bir örnek dışa dönük biri ise sivri şekilde ağızlıdır. Boyunlar huni, gövdeler küresel, tabanlar ise düzdür⁴⁷⁴. Tankardlar genellikle gri-siyah hamurludur. Sadece bir örnek soluk kahverengi olarak ele geçmiştir. Bu örnek hariç diğer tankardların tamamı astarlıdır. Tankardların yarısı siyah diğer yarısı ise kırmızı ve kahverengi astarlıdır. Siyah astarlı olanlar aynı zamanda perdahlıdır⁴⁷⁵. Tankardın birinin boynunda iki şerit halinde kabartma bezeme vardır (**Levha 10g**)⁴⁷⁶. Bu boyunda kabartma bezemeli örneğin bir benzeri Bakla Tepe'de ele geçmiştir⁴⁷⁷.

Dhaskalio C evresinde görülen Anadolu etkili bir başka form ise yine B evresinde de görülen kesik gaga ağızlı testilerdir. Bu evrede iki adet ele geçmiştir. İkisinin de gövde kısmı korunamamıştır. Birinin boyun ve ağız kısmı ele geçmiştir. Boyun kısmında kulpu kırık yeri belirgindir. Diğerinin ise akıtacak kısmı ele geçmiştir (**Levha 10h**). İkisi de koyu renkli, astarlı ve perdahlıdır⁴⁷⁸. MÖ 3. binyılın ikinci yarısında seramik formlarının yanı sıra koyu astarlı ve perdahlı seramik üretim tekniği de Anadolu etkisini göstermektedir. Dhaskalio C evresinde yukarıdaki depas, tankard, kesik gaga ağızlı testi ve koyu astarlı perdahlı seramikler

⁴⁷³ Sotirakopoulou 2016, s. 211-12.

⁴⁷⁴ Sotirakopoulou 2016, s. 212-13.

⁴⁷⁵ Sotirakopoulou 2016, s. 213.

⁴⁷⁶ Sotirakopoulou 2016, s. 213, Fig.4.51.

⁴⁷⁷ Şahoğlu 2014, s.303, Fig.5:8.

⁴⁷⁸ Sotirakopoulou 2016, s. 276-77.

ile birlikte Anadolu etkili olarak değerlendirilebilecek 231 ayrı kap ele geçmiştir. C evresindeki seramiklerin %2,12'si Anadolu etkilidir. B evresinde bu durum %0,97'dir. Buna göre C evresi ile birlikte Anadolu etkili seramik sayısında artış görülmektedir⁴⁷⁹.

Kavos kuzey ve güney alanından oluşmaktadır. Burada çok sayıda seramik parçası ele geçmiştir. Fakat bunların neredeyse hiçbiri tam kap oluşturmadığı gibi büyük bir çoğunluğu form da vermemektedir. Kırık seramik parçalarının buraya atıldığında zaten kırık olduğu tespit edilmiştir. Bu da burasının ritüel amaçlı kullanıldığını düşündürmektedir⁴⁸⁰. Tanımlanabilen seramik formları sos kapları, konik boyunlu çömlek, testi, kâse, pyxis ve fincandır⁴⁸¹. Kavosun güney alanında Anadolu etkili formlardan tankard ve muhtemelen depasa ait bir parça ele geçmiştir⁴⁸². Kazıma bezemeli pyxis, koyu renkli astarlı ve perdahlı seramikler ile birlikte buradaki Anadolu etkili seramikler, tüm seramik parçaların sadece %0,65'i kadardır. Kuzey alanında da yine depas, tankard ve kazıma bezemeli pyxis ait parçalar ele geçmiştir. Buradaki Anadolu etkili seramik formları tüm seramik formlarının sadece %0,5'i kadardır⁴⁸³.

Dhaskalio yerleşiminde metal eser üretimine ait birçok iz mevcuttur. Birçok noktada görülen yanık izleri ile birlikte pota, cüruf gibi metal üretimine ait buluntular da vardır. Metal eserlerin altın, gümüş, bronz, arsenikli bakır ve kurşun gibi birçok madenden üretildiği görülmektedir⁴⁸⁴. MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen Dhaskalio A evresinde çok az sayıda metal eser ele geçmiştir⁴⁸⁵. Bunlar bir adet bakır ve bir adet kurşun parçadır. Tam olarak işlevleri bilinmemektedir. Metal üretiminde kullanıldığı düşünülen bir seramik parçası üzerinde bakır izi görülmektedir. MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen B evresinde ise hem metal üretimine ait izler hem de metal eser sayısında artış görülmektedir. Bu dönemde kalaylı bakır görülme de Anadolu ile ilişkili olabilecek eserler vardır. Ele geçen eserler

⁴⁷⁹ Sotirakopoulou 2016, s.153-55.

⁴⁸⁰ Renfrew vd. 2022, s.3-4.

⁴⁸¹ Sotirakopoulou 2018, s.439-40.

⁴⁸² Sotirakopoulou 2018, s.439.

⁴⁸³ Sotirakopoulou 2018, s.441.

⁴⁸⁴ Renfrew vd. 2022, s. 27.

⁴⁸⁵ Georgakopoulou 2013, s.667.

içerisinde üfleç⁴⁸⁶ ve pota parçaları⁴⁸⁷ bulunmaktadır. Metal üretiminde kullanılan üfleçlerin bu dönemde Troya⁴⁸⁸, Poliochni⁴⁸⁹, Raphina⁴⁹⁰, Thermi⁴⁹¹, ve Kiklad Adaları'nda Siphinos'taki Akrotiriaki⁴⁹² yerleşimlerinde görülmektedir. Dhaskalio'da ele geçen üfleçlerin bir diğer önemli özelliği üzerlerinde kazıma ile yapılmış işaretlerin bulunmasıdır. Benzer şekilde üzerinde işaret bulunan üfleçler Troya'dan⁴⁹³ da bilinmektedir. Ayrıca Dhaskaloio üflecindeki işaretlerin neredeyse birebir benzeri Troya'da bulunan ağırşakların üzerinde görülmektedir⁴⁹⁴. Dhaskalio B evresinde bakır, kurşun ve altından yapılmış eserler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları tanımlanamayacak şekilde ele geçmiştir. Bakırdan yapılmış olan bir adet kanca ve iğne iyi korunmuştur. Branigan⁴⁹⁵ tarafından Tip I, Levent Keskin⁴⁹⁶ tarafından Tip III (dikiş iğnesi) olarak tanımlanan bu iğne basit bir formdadır. Bakla Tepe⁴⁹⁷, Troya⁴⁹⁸, Emporio⁴⁹⁹, Aphrodisias⁵⁰⁰, Demircihöyük-Sarıket⁵⁰¹ ve Kusura'da⁵⁰² da bu iğnelerden bulunmaktadır. Ele geçen kurşun eserler ise daha çok perçin parçalarıdır⁵⁰³. Bunların haricinde bir adet de disk biçiminde kurşun parça ele geçmiştir. Bunun külçe veya ağırlık olabileceği düşünülmektedir⁵⁰⁴. B evresinde ele geçen bir başka önemli eser ise altın boncuktur⁵⁰⁵. Bu eserin benzerleri ise Troya IIg⁵⁰⁶ ve Poliochni'de⁵⁰⁷ ele geçmiştir. Dhaskalio'da A ve B evresinde olduğu gibi C evresinde de metal üretimine

⁴⁸⁶ Georgakopoulou 2013, s.671, Fig.32.9.

⁴⁸⁷ Georgakopoulou 2013, s.672, Fig.32.11.

⁴⁸⁸ Blegen vd. 1951, s.80.

⁴⁸⁹ Bernabò-Brea 1964, s.589, Pl.LXXXIII:r,s,t.

⁴⁹⁰ Theocharis 1952, s.80, Fig.3.

⁴⁹¹ Lamb 1936, s.161.

⁴⁹² Doumas 2011.

⁴⁹³ Schliemann 1880, s.582, nos.1338.

⁴⁹⁴ Schmidt 1902, Taf. VII.

⁴⁹⁵ Branigan 1974, s.30-31.

⁴⁹⁶ Keskin 2009, s.62.

⁴⁹⁷ Keskin 2009, Lev.9:131.

⁴⁹⁸ Blegen vd. 1950a, s.215, Pl.358.

⁴⁹⁹ Huot 1982, s. 661, Fig.295:7.

⁵⁰⁰ Joukowsky 1986, Fig.431.61.

⁵⁰¹ Seeher 2000, Şek. 53, G.583: f.

⁵⁰² Lamb 1937, Fig.18:3.

⁵⁰³ Georgakopoulou 2013, s.669, Fig.32.6.

⁵⁰⁴ Georgakopoulou 2013, s.670.

⁵⁰⁵ Georgakopoulou 2013, s.670, Fig.32.7.

⁵⁰⁶ Blegen vd. 1950a, Pl.356.

⁵⁰⁷ Bernabò-Brea 1976, Pl. CCLII:5-10.

dair izler vardır. Yine bakır, kurşun ve altından yapılmış eserler ele geçmiştir. Bu dönemin farkı bakır eserlerde arsenikli ve kalay alaşımlı eserlerin görülmeye başlamasıdır. C evresinde pota parçaları⁵⁰⁸, üfleçler⁵⁰⁹, kalıp parçası⁵¹⁰ ve speiss⁵¹¹ ele geçmiştir. Speiss olarak adlandırılan ve arsenikli bakır alaşımında kullanıldığı düşünülen bu hammadde Dhaskalio'daki metal üretimi için eşsiz bir buluntudur. Pota ve kalıp parçaları tam olarak bir şekil vermemektedir. Üfleçler ise B evresindekiler ile benzer şekildedir. Yerleşimde bronzdan yapılmış olan sap delikli balta (**Levha 10i**)⁵¹² ele geçmiştir. Bu kalayın Anadolu Ticaret Ağı ile birlikte Dhaskalio yerleşimine de ulaştığını göstermektedir. Sap delikli balta benzeri Thebes yerleşiminde ele geçmiştir⁵¹³. Bu bronz eser ile birlikte arsenikli bakırdan yapılmış olan bir ucu balta bir ucu keser olan alet⁵¹⁴ ve bir de keski⁵¹⁵ bulunmuştur. Keser/balta olan alet kırık olarak ele geçmiştir. Bu eserin kullanım sırasında kırıldığı tespit edilmiştir. Bu eserin benzeri ise Eutresis'de⁵¹⁶ ele geçmiştir. Ele geçen keski ise Batı Anadolu ve Kiklad Adaları'nda da görülen basit bir formdur. Bu standart tipteki keskilerin kalıp modeli Troya'da⁵¹⁷ ele geçmiştir. C evresinde ele geçen bakırdan yapılmış cımbız⁵¹⁸, bıçak⁵¹⁹ ve toplu iğne (**Levha 10i**)⁵²⁰ bulunmuştur. Toplu iğnenin benzerleri Troya⁵²¹, Liman Tepe⁵²², Bakla Tepe⁵²³, Poliochni⁵²⁴, Thermi⁵²⁵, Palamari⁵²⁶ ve Manika⁵²⁷ ele geçmiştir. C evresinde ele geçen bir

⁵⁰⁸ Georgakopoulou 2013, s.683.

⁵⁰⁹ Georgakopoulou 2013, s.683. Fig.32.30: 10717.

⁵¹⁰ Georgakopoulou 2013, s.683. Fig.32.30: 14061.

⁵¹¹ Georgakopoulou 2013, s.684-685. Fig.32.34.

⁵¹² Georgakopoulou 2013, s.674-675. Fig.32.13: 12741.

⁵¹³ Aravantinos 2010, s.40.

⁵¹⁴ Georgakopoulou 2013, s.674-675. Fig.32.13: 12734&12735.

⁵¹⁵ Georgakopoulou 2013, s.674-675. Fig.32.13: 12740.

⁵¹⁶ Goldmann 1931, s.217, Fig.287.

⁵¹⁷ Schmidt 1902, s.265 no.6726.

⁵¹⁸ Georgakopoulou 2013, s.678. Fig.32.22: 10787.

⁵¹⁹ Georgakopoulou 2013, s.677, Fig.32.19: 12328.

⁵²⁰ Georgakopoulou 2013, s.677, Fig.32.19: 10611.

⁵²¹ Schliemann 1880, s.505, nos.934, 935.

⁵²² Keskin 2009, s.187, Kat. 144.

⁵²³ Keskin 2009, s.64, Lev.10.

⁵²⁴ Bernabò-Brea 1964, Pl. CLXXVI:7, 10, 11, 12.

⁵²⁵ Lamb 1936, s.166, Fig.48a, nos.32.19.

⁵²⁶ Hadjipouliou 1997, s.358, Fig.8.

⁵²⁷ McGeehan Liritzis 2016, s. 108.

başka eser grubu ise kurşundan yapılmış olanlardır. Bunların büyük bir çoğunluğu seramik tamirinde kullanılan perçinlerdir⁵²⁸. En dikkat çekici eser ise kurşundan yapılmış olan minyatür (6 cm boyutlarındaki) baltadır. Bu esere şekil olarak benzemeseler de minyatür boyutlardaki kurşundan yapılmış olan balta; Bakla Tepe⁵²⁹, Samos⁵³⁰ ve Girit'te⁵³¹ ele geçmiştir. C evresinde altın bir eser de bulunmuştur⁵³². Herhangi bir form vermese de bu dönemde de altının kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Kavos bölgesinde herhangi bir metal eser ele geçmemiştir. Fakat metal üretimine ait cüruf ve üzerinde bakır izleri bulunan seramikler bulunmuştur. Kavos'da yapılan çalışmalarda bakır ve arsenikli bakır üretimine dair izler mevcuttur⁵³³. Yukarıdaki buluntular değerlendirilecek olursa Kavos ve Dhaskalio'da metal üretiminin yapıldığını açık bir şekilde görülmektedir. Metal üretimine ait buluntular üzerinde yapılan analizlerde burada bakır veya arsenikli bakır üretiminin yapıldığı görülmektedir⁵³⁴. Dhaskalio'da iki adet bronz eser ele geçmiştir. Buluntuların tümüne bakıldığında dönemin yerleşimleri ile karşılaştırıldığında yetersiz kalmaktadır. Ayrıca metal üretiminde kullanılan buluntuların üzerinde yapılan analizler değerlendirildiğinde kalay izine rastlanılmamaktadır⁵³⁵. Burada bulunan bronz eserin Anadolu Ticaret Ağı etkisi ile ithal olarak gelmiş olabileceği söylenilebilir. Yapılan analizler Dhaskalio bronz eseri ile Kastri bronz eserlerinin kurşun izotop oranlarının benzer olduğunu göstermektedir⁵³⁶. Yukarıdaki metal eserlerin tipolojik karşılaştırılmasında da görüleceği gibi Anadolu ve Kıta Yunanistan ile iletişim halinde olduğu görülmektedir.

⁵²⁸ Georgakopoulou 2013, s.681.

⁵²⁹ Keskin 2004, Res.4a-b.

⁵³⁰ Milošević 1961, s.52.

⁵³¹ Seager 1912, s.35-36; II.46.

⁵³² Georgakopoulou 2013, s.683, Fig.32.29.

⁵³³ Georgakopoulou 2018, s.501.

⁵³⁴ Georgakopoulou 2018, s.527.

⁵³⁵ Georgakopoulou 2018, s.528.

⁵³⁶ Georgakopoulou 2018, s.529.

3.6. Amorgos Adası

3.6.1. Markiani Yerleşimi

Amorgos, Kiklad Adaları'nın en doğudaki ve Anadolu'ya en yakın olan adasıdır. Yerleşim ise adanın güneyinde Markiani tepesinde yer almaktadır. Yerleşimin denizden yüksekliği yaklaşık olarak 265 metredir⁵³⁷. Adadaki ilk incelemeler 1886 yılında Duemmler⁵³⁸, 1898 yılında ise Tsountas⁵³⁹ tarafından yapılmıştır. Fakat bu araştırmalarda Markiani yerleşimi tespit edilememiştir. 1985 yılında ise Lila Marangou, Amargos Adası'ndaki Erken Kiklad yerleşimini keşfetmiştir⁵⁴⁰. Daha sonra 1985 ile 1991 yılları arasında Cambridge, Atina ve Ioannina Üniversiteleri'nin ortak çalışması ve Lila Marangou, Colin Renfrew, Christos Doumas ve Giorgos Gavalas'ın katılımları ile kazılar gerçekleştirilmiştir⁵⁴¹.

Markiani yerleşimi dört tabakadan oluşmaktadır. En eski tabakası MÖ 4. binyılın sonlarına, Grotta-Pelos kültürüne tarihlenmektedir. İkinci tabaka ise Kompos kültürünün görüldüğü Erken Kiklad I-II geçiş dönemine tarihlenmektedir. Üçüncü tabaka Keros-Syros kültürünün görüldüğü Erken Kiklad II Dönemine tarihlenmektedir. Son tabaka ise MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Bu dönemde Anadolu Ticaret Ağı etkili buluntular karşımıza çıkmaktadır. Yapılan analizlerde III. Tabaka ile IV. Tabaka arasında herhangi bir kesinti olmadığı tespit edilmiştir. IV. tabakadan sonra ise birçok Anadolu ve Kiklad yerleşimi gibi terk edildiği görülmektedir⁵⁴².

Anadolu etkili buluntular arasında depas ve tankard ele geçmiştir. Diğer yandan metal eserlerde de kalayın kullanıldığı tespit edilmiştir. Mimaride ise at nalı şeklinde

⁵³⁷ Marangou vd. 2008, s.97.

⁵³⁸ Duemmler 1886.

⁵³⁹ Tsountas 1898.

⁵⁴⁰ Marangou 2006b, s. 3.

⁵⁴¹ Marangou vd. 2006.

⁵⁴² Renfrew vd. 2006, s.75-77.

bastiyonlu sur duvarı olsa da bu duvarın MÖ 3. binyılın ilk yarısına tarihlendiği görölmektedir.

Markiani tepesinde bulunan yerleşimin güneyinde dik bir yamaç yer almaktadır. Kuzey ve kuzeybatısı ise daha ulaşılır bir konumdadır⁵⁴³. Tamamı açığa çıkarılamasa da yerleşimin sur duvarı ile çevrili olduğu tespit edilmiştir (**Levha 11a**). Özellikle Kuzey ve kuzeybatısında at nalı bastiyon ile desteklenmiş olan sur duvarının izine rastlanmıştır. Sur duvarı inşa edilirken doğal büyük kayalardan da faydalanılmıştır⁵⁴⁴. Kuzeyde olan bastiyonun doğusunda da bir bastiyonun olabileceği, girişin de bu iki bastiyon arasında olması gerektiği düşünülmüştür⁵⁴⁵. Yapılan sınırlı kazılarda açığa çıkarılan sur duvarının uzunluğu 70 metre kalınlığı ise 1.10 ile 1.30 metre arasındadır⁵⁴⁶. Surun geri kalanı için sadece güneybatıda kalın bir duvar tespit edilmiştir. Surun yapıldığı dönem tam olarak kesin olmamakla birlikte bir tartışma konusudur. Sur duvarının tespit edildiği açmalarda ve bastiyonun içerisinde I. ve III. evreye ait seramikler ele geçmiştir. Genel olarak III. evrede yapıldığı düşünülmektedir⁵⁴⁷. Bu tabaka ise MÖ 3. binyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Yerleşimin zirvesinde yapılan çalışmalarda günümüz yapılarının altında daha eski yapıların izlerine rastlanılmıştır⁵⁴⁸. Zirvenin yapı ve erozyonla çok tahrip olması nedeni ile buralarda kazı yapılmamıştır⁵⁴⁹. Kazı yapılan zirveye yakın noktanın birinde birkaç dörtgen planlı odaya ait duvarlar açığa çıkarılmıştır. Ortak duvarlı olan yapıların kompleks bir binaya ait olabileceği düşünülmüştür. Odaların içerisinde bulunan seramikler IV. tabakaya tarihlenmektedir⁵⁵⁰. Ayrıca burada uzunluğu yaklaşık 7 metreyi bulan bir drenaj sistemi de mevcuttur⁵⁵¹. Yerleşimin güneydoğusunda ise iki oda açığa

⁵⁴³ Marangou 2006b, s.6-7.

⁵⁴⁴ Marangou 2006a, s. 84.

⁵⁴⁵ Marangou 2006a, s.82-84.

⁵⁴⁶ Marangou 2006a, 81.

⁵⁴⁷ Renfrew vd. 2006, s.77.

⁵⁴⁸ Marangou 2006a, s.87.

⁵⁴⁹ Marangou vd. 2008, s.99.

⁵⁵⁰ Marangou 2006a, s.88-91.

⁵⁵¹ Marangou 2006a, s.91-92.

Boyunda başlayarak, gövdenin üzerinde sonlan bir kulpa sahiptir. Dış yüzeyi ise perdahlıdır. Üçüncü tankard da yine perdahlıdır⁵⁵⁹. Sadece gövdenin üstü ile boynun alt kısmı korunmuştur (**Levha 11d**). Kulp ele geçmese de kırık yeri belirgindir. Dördüncü tankard da yine boyunun alt kısmı ve gövdenin üst kısmı korunmuştur (**Levha 11e**)⁵⁶⁰. Kulpun kırık yeri bellidir. Beşinci tankardın ise ağız kenarı, boyun, kulp ve gövdenin üst yarısı korunmuştur (**Levha 11f**)⁵⁶¹. Hafif dışa çekik sivri ağızlı ve konik boyunludur. Kulpun tamamı ele geçmiştir. Boynun altında başlayarak gövdenin üst kısmında sonlanmaktadır. Altıncı tankardın sadece gövde kısmı ele geçmiştir. Küresel gövdeli ve düz tabanlıdır (**Levha 11g**)⁵⁶². Son olarak yedinci tankardı diğerlerinden ayıran belirgin bir özelliği vardır. Bu daha önce başka bir yerde de görülmemiştir. Ağız kısmında bir akıtacak bulunmaktadır (**Levha 11h**)⁵⁶³. Bunun haricinde hafif dışa çekik ağızlı, konik boyunludur. Kulp kırıktır. Boyun ve gövde arasında oluk şeklinde bir yiv bezeme vardır.

Markiani'de sadece bir adet depas ele geçmiştir (**Levha 11i**)⁵⁶⁴. Koyu kahverengi olan bu depasın dış ve ağız kısmının içi perdahlıdır. Ağız kısmı ve kulpları kırıktır. Mevcut parçalardan dışa çekik ağızlı, silindirik gövdeli, hafif oval bir tabana sahip olduğu görülmektedir. Kulpların kırık yerleri bellidir. Ağız kenarının altından başlayarak gövdenin altında sonlanmaktadır. Yaklaşık 17 cm yüksekliğe sahiptir. Anadolu etkili diğer seramik formları Markiani de ele geçmemiştir. Bunun en büyük nedeni muhtemelen sınırlı bir alanda yapılmış olan kazılardan kaynaklanmaktadır.

Markiani'de metal üretimine ait kesin bir delil yoktur. Ele geçen bir adet cüruf yüzeyde bulunmuştur. Bunun haricinde herhangi bir metal üretim aleti de yoktur. Ele geçen metal eserler kurşun, bakır ve bronzdan yapılmıştır. Toplam 22 metal eser ele

⁵⁵⁹ Eskitzioglou 2006, s.143,145, Fig.7.19:3.

⁵⁶⁰ Eskitzioglou 2006, s.143,145, Fig.7.19:4.

⁵⁶¹ Eskitzioglou 2006, s.143,145, Fig.7.19:5.

⁵⁶² Eskitzioglou 2006, s.143,145, Fig.7.19:6.

⁵⁶³ Eskitzioglou 2006, s.143,145, Fig.7.19:7.

⁵⁶⁴ Eskitzioglou 2006, s.143,145, Fig.7.19:8.

geçmiştir. Bunların bazıları III. tabakaya bazıları ise IV. tabakaya aittir. Yüzeyden veya döküntü topraktan ele geçen ve tabakası bilinmeyen eserler de vardır. Markiani IV. tabakaya tarihlenen bir adet kurşundan yapılmış perçin vardır⁵⁶⁵. Ege ve Anadolu’da MÖ 3. binyılın her döneminde bu eser ile karşılaşmak mümkündür. Ele geçen bir başka metal eser grubu ise iğnelerdir. Ele geçen üç iğneden ikisi süs diğeri ise alet olarak kullanılmaktadır. Süs iğnelerinden ilki bronzdan yapıldır (**Levha III**)⁵⁶⁶. Hem üretildiği malzeme hem de tipolojik olarak değerlendirildiğinde Anadolu etkili olduğu anlaşılmaktadır. Yarım küresel başlıklı ve dairesel kesitlidir. Benzerleri Dhaskalio⁵⁶⁷, Troya⁵⁶⁸, Liman Tepe⁵⁶⁹, Bakla Tepe⁵⁷⁰, Poliochni⁵⁷¹, Thermi⁵⁷², Palamari⁵⁷³ ve Manika’da⁵⁷⁴ ele geçmiştir. Diğer iğne ise bakırdan yapılmıştır⁵⁷⁵. Dairesel kesitli olan bu eserin bir ucu bükülerek ilmek haline getirilmiştir. Diğer bakır iğne ise alet olarak değerlendirilmiştir⁵⁷⁶. Bükülmüş düz bir tel görünümündedir. Bir başka metal eser grubu ise keski ve bıçaklardır. IV. tabakaya tarihlenen üç eserden ikisi bakır biri ise bronzdan yapılmıştır. Bakır olan eserlerden ilkinin sadece küçük bir parçası ele geçmiştir⁵⁷⁷. Kalınlığından anlaşılacağı üzere levhadan kesilerek elde edilmiştir. Diğer bakır eser ise daha iyi korunmuştur⁵⁷⁸. Bir yüzeyi daha düzken diğeri daha keskindir. Sap kısmı ise korunamamıştır. Bronzdan yapılan eser üzerindeki izler de tek taraflı bir bıçak olduğunu göstermektedir⁵⁷⁹. Sap kısmında perçin deliğine ait iz yoktur.

⁵⁶⁵ Birtacha 2006, s. 212, Fig.8.24:2.

⁵⁶⁶ Birtacha 2006, s. 213, Fig.8.24:6.

⁵⁶⁷ Georgakopoulou 2013, s.677, Fig.32.19: 10611.

⁵⁶⁸ Schliemann 1880, s.505, nos.934, 935.

⁵⁶⁹ Keskin 2009, s.187, Kat. 144.

⁵⁷⁰ Keskin 2009, s.64, Lev.10.

⁵⁷¹ Bernabò-Brea 1964, Pl. CLXXVI:7, 10, 11, 12.

⁵⁷² Lamb 1936, s.166, Fig.48a: nos.2.19.

⁵⁷³ Hadjipoulou 1997, s.358, Fig.8.

⁵⁷⁴ McGeehan Liritzis 2016, s.108.

⁵⁷⁵ Birtacha 2006, s. 213, Fig.8.24:8.

⁵⁷⁶ Birtacha 2006, s. 214, Fig.8.24:10.

⁵⁷⁷ Birtacha 2006, s. 214, Fig.8.24:14.

⁵⁷⁸ Birtacha 2006, s. 214, Fig.8.24:19.

⁵⁷⁹ Birtacha 2006, s. 214, Fig.8.24:16.

Yapılan analizlerde üretilen bakır eserlerin cevherden kaynaklanan doğal arsenikli olduğu görülmektedir. Bronz eserlerde ise %10-11 oranında kalay kullanıldığı tespit edilmiştir⁵⁸⁰. Bu oran alaşımın bilinçli olarak yapıldığını ve MÖ 3. binyılın ikinci yarısı ile birlikte gelişen bu metal üretim teknolojinin Anadolu Ticaret Ağı vasıtasıyla öğrenildiği göstermektedir. Diğer yandan tipolojik olarak değerlendirilebilecek olan eserlerin de Anadolu etkili olduğu görülmektedir.

3.7 Keos Adası

3.7.1. Ayia Irini Yerleşimi

Keos Adası, Kiklad Adaları'nın en kuzeybatısında yer almaktadır. Andros Adası ile birlikte Kıta Yunanistan'a en yakın olanıdır. Keos Adası'na en yakın bölge ise Attika'dır. Adını üzerinde bulunan kiliseden almakta olan Ayia Irini yerleşimi ise Keos Adası'nın kuzeybatısında, alçak bir burunda yer almaktadır⁵⁸¹. Ayrıca bu kiliseden dolayı yerli halk o bölgeyi de bu şekilde adlandırmaktadır⁵⁸².

1960 yılında Cincinnati Üniversitesi himayesinde ve John Langdon Caskey başkanlığında yürütülen yüzey araştırması ve sondaj çalışmaları sırasında keşfedilmiştir. Daha sonra 1961 yılında ise ilk sezon kazı çalışmaları başlamıştır⁵⁸³. Caskey'in 1981 yılında vefatının ardından onun dönemindeki kazıların yayınları yapılmaya devam ettirilmiştir.

⁵⁸⁰ Andreopoulou-Mangou 2006, s.218.

⁵⁸¹ Angelopoulou 2017, s.135.

⁵⁸² Caskey 1962, s.266.

⁵⁸³ Caskey 1962, s.263-64.

Ayia Irini, Caskey tarafından sekiz tabakaya ayrılmıştır⁵⁸⁴. Bunlardan en erken olanı Son Neolitik ile Erken Tunç Çağı'nın başına tarihlenmektedir⁵⁸⁵. II. tabaka ile III. tabaka ise Erken Tunç Çağına tarihlenmektedir. II. tabakada MÖ 3. binyılın ilk yarısına, Erken Tunç Çağı II'nin erken evrelerine tarihlenmektedir⁵⁸⁶. III. tabakada ise MÖ 3. binyılın ikinci yarısına, Anadolu etkili seramiklerin görüldüğü döneme tarihlenmektedir⁵⁸⁷. II. tabaka ile III. tabaka arasında devamlılık söz konusudur. Fakat III. tabaka sonrasında Anadolu etkili diğer yerleşimler gibi terk edilmiştir⁵⁸⁸. Wilson'nun, Ayia Irini ile ilgili son yayınında mimari evreler ile birlikte incelediğinde II. ve III. tabakaların kendi içlerinde de iki ayrı seviyenin olduğunu tespit etmiştir. Buna göre III. tabakayı erken ve geç olarak ikiye ayırmaktadır⁵⁸⁹.

Ayia Irini'de Anadolu etkili buluntuların görüldüğü III. tabakada yoğun bir şekilde MÖ 2. bin tahribatı olduğu için tam olarak açığa çıkarılamamıştır⁵⁹⁰. Bu döneme ait ele geçmiş bir sur duvarı yoktur. Sadece erken ve geç evresinde birer yapı görülmektedir. Anadolu etkili seramikler ise yoğun bir şekilde görülmektedir. Kiklad Adaları içerisinde Anadolu etkili seramiklerin en yoğun görüldüğü yer Ayia Irini'dir. Anadolu etkili seramik grubunun tamamı ele geçmiştir. Aynı zamanda Kiklad Adaları'nda çark yapımı tabağın ele geçtiği tek yerleşimdir.

Ayia Irini'de batı alanında III. tabakaya tarihlenen iki yapı evresi görülmektedir. Bu alanda II. tabakadan itibaren yerleşim olduğu tespit edilmiştir. III. tabakada Anadolu etkili seramik eserler ile birlikte görülen yapının öncesinde herhangi bir yıkım veya tahribat izi olmadığı tespit edilmiştir. III. tabakanın erken evresinde yapı "ED", geç

⁵⁸⁴ Caskey 1979, s.412.

⁵⁸⁵ Coleman 1977, s.109-110.

⁵⁸⁶ Wilson 1999, s.20.

⁵⁸⁷ Caskey 1979, s.412.

⁵⁸⁸ Wilson 1999, s. 1-2.

⁵⁸⁹ Wilson 2013, s.389-390.

⁵⁹⁰ Angelopoulou 2017, s.135.

evresinde görülen yapı ise “D” olarak adlandırılmaktadır⁵⁹¹. ED evi dört odadan ve bir avludan oluşmaktadır. Ayrıca kuzeybatısında taş döşeli bir yolun olduğu bilinmektedir. Yapıdaki dört odadan ikisi küçük olduğu için depo odası olarak kullanıldığı düşünülmektedir⁵⁹². Diğer iki oda daha büyüktür fakat onların da duvarlarında herhangi bir girişi yoktur. Caskey, yapının muhtemelen iki katlı olduğunu ve bu odaların da kiler olarak kullanılmış olabileceğini iddia etmiştir⁵⁹³. Bu yapının içerisinde Anadolu etkili seramik grubundan tankard ele geçmiştir⁵⁹⁴.

Ayia Irini III’ün geç evresinde ise ED evinin üzerine D evinin inşa edildiği görülmektedir. D evi MÖ 3. binyılda kullanılan son yapı katını göstermektedir. Bir önceki ED yapısı yıkılıp doldurularak üzerine inşa edilmiştir⁵⁹⁵. D yapısı üç odadan oluşmaktadır. Yapının solunda bir koridor yer almaktadır. Koridor ve yapının tabanı taş döşelidir. Yapının uzunluğu yaklaşık 18 metredir⁵⁹⁶. Yapının bir sonraki dönem inşaat faaliyetleri sırasında yoğun tahribata uğramıştır⁵⁹⁷. Yapı dolgusundan anlaşılabileceği üzere herhangi bir yıkım söz konusu değildir⁵⁹⁸.

Ayia Irini’de, MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen Anadolu etkili; depas, tankard, çan biçimli kap, kesik gaga ağızlı testi ve çark yapımı tabak gibi formların tamamı görülmektedir⁵⁹⁹. Anadolu Ticaret Ağı’nda, Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan bağlantıları için önemli bir konumda yer almaktadır. Bu sayede az sayıdaki Erken Tunç Çağı açmasından çok sayıda Anadolu etkili seramik formu ele geçtiği görülmektedir. Ayia Irini III. tabakada ele geçen seramiklerin %13’ü Anadolu etkili seramiklerdir. Seramiklerin büyük bir çoğunluğunu tankardlar oluşturmaktadır. Sonra sırası ile çan

⁵⁹¹ Wilson 2013, s.388.

⁵⁹² Wilson 2013, s.394.

⁵⁹³ Caskey 1971, s.371.

⁵⁹⁴ Wilson 2013, s.395.

⁵⁹⁵ Wilson 2013, s.395-96.

⁵⁹⁶ Wilson 2013, s.397.

⁵⁹⁷ Wilson 2013, s.396.

⁵⁹⁸ Wilson 2013, s.397.

⁵⁹⁹ Wilson 1999, s.92-93.

biçimli kap, depas, çark yapımı tabak ve kesik gaga ağızlı gelmektedir⁶⁰⁰. Ayia Irini III'de görülen iki yapı evresine göre değerlendirildiğinde III. tabaka erken evresinde tankard, çan biçimli kap ve sığ kaseler görülmektedir⁶⁰¹. Depas ise III. tabaka erken evresinin sonu ile geç evrenin başında ilk kez görülmeye başlanmaktadır. Diğer Anadolu ve Ege yerleşimlerinde olduğu gibi Ayia Irini'de de depas formu daha geç ortaya çıkmaktadır⁶⁰². Çark yapımı tabaklar da depaslar gibi Ayia Irini III döneminin geç evresinde ortaya çıkmaktadır⁶⁰³.

Ayia Irini'de toplam 409 adet tankard ele geçmiştir⁶⁰⁴. Ele geçen tankardlar boyundan kulplu ve omuzdan kulplu olarak iki şekilde görülmektedir. Boyundan kulplu olan örnekler daha baskındır⁶⁰⁵. Wilson'un yaptığı çalışmada⁶⁰⁶ III. tabakaya tarihlenen seramikler kendi içerisinde yerel ve ithal olarak ayrılmıştır. Ele geçen 409 tankardın 251 yerel⁶⁰⁷, 158'i ise ithal⁶⁰⁸ olarak tanımlanmıştır. Yerel olarak tanımlanan tankardların 138'i kırmızı-kahverengi yarı ince-yarı orta mal grubuna dahil iken 113'ü ise kırmızı-kahverengi perdahlı gruba dahil edilmiştir. 138 adet ele geçen kırmızı-kahverengi ince-orta kaba mal olan tankardlardan dördü yayınlanmıştır⁶⁰⁹. Tam olarak ele geçen yoktur. Genellikle ağız kenarı, boyun ve gövde parçaları ele geçmiştir. Korunan parçalardan anlaşılacağı üzere tankardlar huni boyunlu ve küresel gövdelidir. Kulpların kırık kısmı ele geçen iki örnekte omuzdan kulplu oldukları görülmektedir. Tankardların iç kısmından anlaşılacağı üzere boyun kısmı gövdeye sonradan tutturularak yapılmıştır⁶¹⁰.

⁶⁰⁰ Wilson 1999, s.95.

⁶⁰¹ Wilson 2013, s.405-406.

⁶⁰² Wilson 2013, s.407.

⁶⁰³ Wilson 2013, s. 408.

⁶⁰⁴ Wilson 1999, s. 92.

⁶⁰⁵ Wilson 1999, s. 97.

⁶⁰⁶ Wilson 1999.

⁶⁰⁷ Wilson 1999, s.92, tab. 3.3.

⁶⁰⁸ Wilson 1999, s. 93, tab.3.4.

⁶⁰⁹ Wilson 1999, s.102.

⁶¹⁰ Wilson 1999, s.102, Pl.72: III-12, III-13, III-14, III-15.

Yerel tankarlardan kırmızı-kahverengi perdahlı olarak yapılanlar kendi içeresinde omuzdan kulplu, boyundan kulplu ve diğlerleri olarak üç gruba ayrılmıştır. Omuzdan kulplu, kırmızı-kahverengi perdahlı tankarddan üçü yayınlanmıştır⁶¹¹. Ağız kenarında kırıklar olsa da kulp hariç tam olarak ele geçen ilk örnek; yaklaşık 15 cm yüksekliğe, 9 cm ağız çapına ve 5 cm taban çapına sahiptir (**Levha 12a**)⁶¹². Ağız ve boynu dışa doğru genişlemektedir. Astarlı ve perdahlıdır. Kulp omuzdan başlayarak gövdenin ortasında sonlanmaktadır. Diğler ikisinde sadece ağız, boyun ve gövdeye ait parçalar ele geçmiştir. Kulplar kırık fakat yerleri bellidir⁶¹³. Bu iki tankard astarsızdır.

Boyundan kulplu kırmızı-kahverengi perdahlı tankarlardan dördü yayınlanmıştır⁶¹⁴. Bunlardan ilki ağız kenarı ve kulpu hariç tam olarak ele geçmiştir (**Levha 12b**). Ağız kenarında başlayan ve gövdenin ortasından sonlanan kulplu, uzun boyunlu ve küresel gövdelidir. Yüksekliği yaklaşık 9,2 cm'dir⁶¹⁵. İkinci örnekte ise boyun ve ağızın yarısı ile gövdenin alt yarısı eksiktir. Yüksekliği tahmini 20 cm, ağız çapı ise 6,5 cm'dir. Ağız kenarından başlayan kulp üst gövdeye kadar uzanmaktadır⁶¹⁶. Üçüncü örnekte sadece ağız kenarı ve boyna ait parçalar ele geçmiştir. Üst boyunda kulp yeri belirgindir⁶¹⁷. Son örnekte ise sadece kulp ele geçmiştir. Kulp, birbirine bitişik ikiz şekilde yapılmıştır. Bu şekilde yapılmış kulp ithal tankarlarda da görölmektedir⁶¹⁸. Kırmızı-kahverengi perdahlı olarak yapılmış kulp yerleri bilinmeyen beş adet tankard daha yayınlanmıştır. Bunlardan ilki ağız ve boyna ait bir parçadır. Astarlı ve perdahlıdır⁶¹⁹. İkinci ise küresel gövdenin yarısı ile ağız ve boyuna ait parçalardır (**Levha 12c**). Yüksekliği yaklaşık 9 cm, ağız çapı 8 cm ve tabanı ise 3,5 cm'dir⁶²⁰. Son üç örnek ise

⁶¹¹ Wilson 1999, s.119-120.

⁶¹² Caskey 1972, s.373, Pl.80: C44; Wilson 1999, s.119, Pl.82: III-244.

⁶¹³ Wilson 1999, s.119-120, Pl.82: III-245, Pl.83: III-246.

⁶¹⁴ Wilson 1999, s. 120.

⁶¹⁵ Caskey 1972, s. 373, Pl.80: C43; 1973; Wilson 1999, s. 120, Pl. 83: III. 247.

⁶¹⁶ Wilson 1999, s. 120, Pl.83: III. 248.

⁶¹⁷ Wilson 1999, s. 120, Pl.83: III. 249.

⁶¹⁸ Wilson 1999, s. 120, Pl.83: III. 250.

⁶¹⁹ Wilson 1999, s. 120, Pl.83: III. 251.

⁶²⁰ Wilson 1999, s. 120, Pl.83: III. 252.

ağız kenarı ve boyna ait parçalardır fakat bunların üzerinde enine yapılmış yiv bezemeler dikkat çekicidir⁶²¹. Yiv bezemeli örneklerle ithal olan örneklerde de rastlanılmaktadır.

İthal olarak 158 tankard parçası ele geçmiştir. Bunların 154'ü siyah perdahlıdır. Bir adet sarı alacalı, iki adet turuncu-devetüyü ve boyalı, bir adet de koyu kahverengi astarlı ve perdahlı örnek mevcuttur⁶²². Siyah perdahlı tankardlar omuzdan kulplu, boyundan kulplu ve diğerleri olarak üç gruba ayrılmaktadır. Bu grubun tamamı astarlıdır. Tam olarak ele geçen örnekler değerlendirildiğinde yükseklikleri 13 ile 15 cm arasında değişmektedir. Ağız çapları ise 7 ile 11 cm arasındadır⁶²³. Bu grup içerisinde de yerel örneklerdeki gibi yiv bezemeli veya ikiz kulplu örnekler mevcuttur. Omuzdan kulplu siyah perdahlı tankarda ait üç örnek yayınlanmıştır⁶²⁴. Bunlardan tam olarak ele geçen yoktur. Birinci örnekte gövde korunmuştur. Gövdenin omuz kısmında ise kırık bir şekilde kulp görülmektedir. Kulpun başladığı ve bittiği yer birbirine çok yakındır⁶²⁵. İkinci örnekte ise gövdeye ait sadece kulp bağlantı yeri ele geçmiştir⁶²⁶. Üçüncü örnek ağız ve boyun parçasına aittir. Kulpun kırık yeri ise bellidir⁶²⁷. Boyundan kulplu siyah perdahlı tankardlardan ikisi yayınlanmıştır. İlk örnek tam, ikincisi ise tama yakındır. İlki 13,2 cm yüksekliğe, 6,8 cm ağız çapına ve 3,6 cm taban çapına sahiptir. Yüksek silindirik boyunludur. Üst boyun-ağız kısmından çıkan kulp üst gövdeye kadar uzanmaktadır. Bu örnekte ikiz kulp örneği görülmektedir (**Levha 12d**)⁶²⁸. İkinci örnek ise 15,2 cm yüksekliğe, 11 cm ağız çapına ve 6 cm taban çapına sahiptir. Ağız kenarından başlayarak üst gövdede sonlanan bir kulpa sahiptir (**Levha 12e**)⁶²⁹. Yayınlanan altı siyah perdahlı tankardın kulp ve kulp yerleri ele geçmemiştir. Bunlardan ilki boyun ve omuz parçası⁶³⁰,

⁶²¹ Wilson 1999, s. 120, Pl.83: III. 253, III. 254, III. 255.

⁶²² Wilson 1999, s. 93, Ttab.3.4.

⁶²³ Wilson 1999, s. 125.

⁶²⁴ Wilson 1999, s. 125-126.

⁶²⁵ Wilson 1999, s. 126, Pl.86: III-316.

⁶²⁶ Wilson 1999, s. 126, Pl.86: III-317.

⁶²⁷ Wilson 1999, s. 126, Pl.86: III-318.

⁶²⁸ Wilson 1999, s. 126, Pl.86: III-319.

⁶²⁹ Wilson 1999, s. 126, Pl.86: III-320.

⁶³⁰ Wilson 1999, s. 126, Pl.86: III-321.

ikincisi ise alt gövde ve tabana ait bir parçadır⁶³¹. Üçüncüsü dışa çekik ağız parçasıdır⁶³². Diğer son üç örnek ise ağız ve boyuna ait yiv bezemeli örneklerdir⁶³³. Siyah perdahlı örneklerin haricinde ithal olarak değerlendirilen bir adet sarı alacalı ağız kenarı⁶³⁴, turuncu-devetüyü hamurlu ağız ve boyun parçası⁶³⁵ ve koyu kahverengi astarlı-perdahlı ikiz kulp ele geçmiştir⁶³⁶.

Bir diğer Anadolu etkili seramik formu olan çan biçimli kaba ait 119 adet parça ele geçmiştir. Bunların 35'i yerli, 84'ü ise ithal olarak tanımlanmıştır⁶³⁷. Yerel olarak ele geçen çan biçimli kaplardan 7'si kırmızı-kahverengi yarı ince-kaba olarak yapılmıştır. Bu gruba dahil iki örnek yayınlanmıştır. Bunlardan ilki bir tam kulp ve gövdeye ait parçadır (**Levha 12f**). Yarı kaba şekilde yapılmıştır. İçinde ve dışında koyu kırmızı astar vardır⁶³⁸. Diğer ise bir kulptur. Kulpun ucunda ağız kısmın da korunmuştur. Ağız dışa çekik şekildedir⁶³⁹. Yerel olarak yapılmış olan kırmızı-kahverengi perdahlı olan çan biçimli kaptan üçü yayınlanmıştır. Bunlardan ilki gövde parçasıdır. İçi ve dışı kırmızı astarlı ve perdahlıdır⁶⁴⁰. İkinci eser ise bir kulp parçasıdır. Ağız kenarı belirgindir. Bu eserin de iç ve dış kısmı kırmızı astarlı ve perdahlıdır⁶⁴¹. Üçüncüsü de bir kulp parçasıdır. Bu kulpun dışı koyu kahve içi ise kırmızı-kahverengi perdahlı bir şekilde yapılmıştır⁶⁴².

Çan biçimli kapların 84'ü ithal olarak yapılmıştır. Bunlardan 78'i siyah perdahlıdır. Bu gruba ait 13 örnek yayınlanmıştır. Bunlardan ilk üçü tam bir kulp ve birleştiği gövde parçasından oluşmaktadır. Bu örneklerde çan formu belirgin bir şekilde

⁶³¹ Wilson 1999, s. 126, Pl.86: III-322.

⁶³² Wilson 1999, s. 126.

⁶³³ Wilson 1999, s. 126, Pl.33: III-324, P.86: III-325, III-326.

⁶³⁴ Wilson 1999, s. 134, Pl.90: III-446.

⁶³⁵ Wilson 1999, s. 135, Pl.90: III-452.

⁶³⁶ Wilson 1999, s.140, Pl.92: III-512.

⁶³⁷ Wilson 1999, s.92-93, Tab. 3.3 ve 3.4.

⁶³⁸ Wilson 1999, s. 102, Pl.72: III-16.

⁶³⁹ Wilson 1999, s. 102, Pl.72: III-17.

⁶⁴⁰ Wilson 1999, s. 120, Pl.83: III-256.

⁶⁴¹ Wilson 1999, s. 120, Pl.83: III-257.

⁶⁴² Wilson 1999, s. 120, Pl.83: III-258.

görülmektedir⁶⁴³. Diğer dört örnek ise ağız ve gövdeye ait parçalardır. Bunlar da siyah astarlı ve perdahlıdır⁶⁴⁴. Beş örnekte ise sadece kulplar ele geçmiştir⁶⁴⁵. Son örnek ise tabana ait bir parçadır. Bu örnekte tabanın içe doğru girintili bir şekilde yapıldığı görülmektedir.

Diğer ithal olarak değerlendirilen çan biçimli kaplardan turuncu-devetüyü hamurlu ve boyalı bir örnek ele geçmiştir. Sadece bir kulp parçasıdır. İçi ve dışı kırmızı boyalıdır⁶⁴⁶. Pembe-devetüyü hamurlu 5 örnek ele geçmiştir. Bunlar sadece ikisi yayınlanmıştır. İlkinin iki ağız parçası ve bir kulpu ele geçmiştir. İç kısmı kırmızı astarlı ve boyalıdır⁶⁴⁷. Diğer örnekte ise iki adet gövdeye bir adet de tabana ait parça ele geçmiştir⁶⁴⁸.

Ayia Irini’de 16 adet depas ele geçmiştir. Bunun 4’ü yerel, 12’si ise ithal olduğu belirtilmiştir⁶⁴⁹. Ele geçen depasların tamamı perdahlıdır. Depasların iç kısmında sadece ağız kenarı perdahlanmaktadır. Yerel olarak yapılmış olan dört depas kırmızı-kahverengi perdahlı gruba dahil edilmektedir. Bu gruba ait üç örnek yayınlanmıştır. Bunlardan ilkinin ağız kenarı ve boyun parçası, taban ve biri tam biri eksik iki adet kulpu ele geçmiştir (**Levha 12g**). Yaklaşık olarak 18 cm yüksekliğindedir. Silindirik gövdeli ve dışa dönük boyunludur⁶⁵⁰. Diğer iki örnek ise kulpa ait parçalardır. İç kısmı astarsız olarak yapılmışlardır.⁶⁵¹

İthal olarak tanımlanan 12 depasın 11’i siyah perdahlı, 1’i ise turuncu-devetüyü boyalı gruba dahildir. İthal depasların tamamı astarlı ve perdahlıdır. Yine ağız kenarında bant şeklinde astar ve perdah görülmektedir fakat iç kısımda yoktur. Hafif genişleyen

⁶⁴³ Wilson 1999, s. 126, Pl.87: III-327, III-328, III-329.

⁶⁴⁴ Wilson 1999, s. 126, Pl.87: III-330, III-331, III-332, III-333.

⁶⁴⁵ Wilson 1999, s. 126, Pl.87: III-334, III-335, III-336, III-337, III-338.

⁶⁴⁶ Wilson 1999, s.135, Pl.90: III-453.

⁶⁴⁷ Wilson 1999, s.141, Pl.92: III-531.

⁶⁴⁸ Wilson 1999, s.142, Pl.92: III-532.

⁶⁴⁹ Wilson 1999, s.92-93, Tab. 3.3 ve 3.4.

⁶⁵⁰ Caskey 1972, s.373, Pl.80: C48; Wilson 1999, s.120-121, III-259 .

⁶⁵¹ Wilson 1999, s.121, Pl.83: III-260, Pl.83: III-261.

ağız-boyuna sahip, silindirik gövde formundadırlar. 11 siyah perdahlı depasın 10'u yayınlanmıştır. Bunlardan ilkinin kulplarının sadece küçük bir kısmı korunurken gövdeye ait parçaların büyük bir kısmı ele geçmiştir (**Levha 12h**). Yüksekliği yaklaşık 20 cm, ağız çapı 7,6 cm ve taban çapı ise 3,8 cm'dir⁶⁵². Bu örneğin yanı sıra üst gövdeye ait dört adet parça yayınlanmıştır. Kulpların kırık yerleri belirgindir. Dışları tamamen astarlı ve perdahlıdır⁶⁵³. Alt gövdeye ait de üç adet eser yayınlanmıştır. Bunların taban kısmındaki oval kısımları belirgindir⁶⁵⁴. Son iki parça ise kulpa aittir. Biri siyah perdahlı⁶⁵⁵ diğeri ise gri-kahverenginden siyaha renk geçişleri vardır⁶⁵⁶.

Ayia Irini'de kesik gaga ağızlı testiye ait parçalar da ele geçmiştir. Wilson tarafından 9 adet eser kesik gaga ağızlı testi olarak değerlendirilmiştir. Bunlardan 3'ü yerel, 6'sı ise ithal mal gruplarındandır. Yerel mal gruplarından kırmızı-kahverengi yarı ince-orta olarak ele geçmiş iki adet kesik gaga ağızlı testi ele geçmiştir. Bunlardan ilkinin sadece ağız kısmı bulunmuştur. Ağızın içinde ve dışında düzensiz yapılmış kırmızı kaplama izleri vardır⁶⁵⁷. İkinci örnek ise boyun ve ağız kenarına ait bir parçadır. Grimsi kahverengi-siyah kumaşlı ve perdahlıdır. Gövde kısmı ele geçmemiştir⁶⁵⁸. Diğer bir yerel olarak değerlendirilen eser ise kırmızı-kahverengi perdahlı mal grubundandır. Ağız, boyun ve kulp kısmı eksiktir. Sadece gövdesi ve alt tabanı korunmuştur. Alt gövde lentoid formdadır. Yuvarlatılmış iki yarım parçanın birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Bu eserin yerel değil ithal olabilme ihtimali de vardır⁶⁵⁹.

İthal olarak ele geçen kesik gaga ağızlı testilerden üçü siyah perdahlıdır. Bu eserlerin hepsi ağız parçasıdır. Yüksek boyunlu kesik gaga ağızlı testiye ait olabileceği

⁶⁵² Wilson 1999, s.127, Pl.87: III-340.

⁶⁵³ Wilson 1999, s.127, Pl.87: III-341, III-342, III-343, III-345.

⁶⁵⁴ Wilson 1999, s.127, Pl.87: III-344, III-347, III-348

⁶⁵⁵ Wilson 1999, s.127, Pl.87: III-346.

⁶⁵⁶ Wilson 1999, s.127, Pl.87: III-349.

⁶⁵⁷ Wilson 1999, s. 110, Pl.77: III-134.

⁶⁵⁸ Wilson 1999, s. 110, Pl.77: III-135.

⁶⁵⁹ Caskey 1972, s. 375, Pl.80: C49; Wilson 1999, s. 123-124, Pl. 83: III-302.

düşünülmüştür⁶⁶⁰. Diğer üç ithal kesik gaga ağızlı testi ise pembemsi-devetüyü mal grubundandır. Bunlardan ilki neredeyse tamamına yakını ele geçmiştir. Boyun ile gövde birleşimi ile gövdenin bir kısmı eksiktir (**Levha 12i**). Gövdesi küresel formdadır. Dış kısmı ve ağız kenarının iç kısmı kırmızı astarlı ve perdahlıdır⁶⁶¹. İkinci eserin sadece ağız kısmı korunmuştur. İlk örneğe göre daha büyüktür. Dışı ve iç kenarları düzensiz kırmızı astarlıdır⁶⁶². Son testinin ise sadece alt gövde ve tabanı ele geçmiştir. Gövde ve taban perdahlıdır. Benzerlikleri nedeni ile kesik gaga ağızlı olabileceği düşünülmüştür⁶⁶³.

Bir başka Anadolu etkili eser olan çark yapımı tabaklar Kiklad Adaları içerisinde sadece burada ele geçmiştir. Pembemsi-devetüyü olarak ele geçen 6 tabağın tamamı ithaldir⁶⁶⁴. Bunlardan üçü yarım veya yarıya yakın (**Levha 12i**)⁶⁶⁵ diğer üçü ise küçük parçalardır⁶⁶⁶. Çapları 20 ile 30 cm arasında değişmektedir. Derinlikleri de standart değildir. Karşılaştırılma yapıldığında Troya'dakilere benzememektedir⁶⁶⁷.

Ayia Irini yerleşiminde kurşun ve bakırdan yapılmış birçok metal eser ele geçmiştir. Bunların bazıları herhangi bir şekle sahip olmayan, tamamı korunamamış parçalardır. Kalay kullanımına dair ise herhangi bir iz yoktur⁶⁶⁸. Ayia Irini III tabakasinda çan biçimli kaplar ve tankardlar ile birlikte bakırdan yapılmış bıçak⁶⁶⁹ ve iğnenin⁶⁷⁰ yanı sıra bakır parçalar⁶⁷¹ da ele geçmiştir. Kurşun kullanımı ise daha yaygındır. Kurşundan yapılmış kelepçe ve levhalar çok sayıda ele geçmiştir⁶⁷².

⁶⁶⁰ Wilson 1999, s. 129, Pl.88: III-364, III-365, III-367.

⁶⁶¹ Wilson 1999, s. 143, Pl.93: III-552.

⁶⁶² Wilson 1999, s. 143, Pl.93: III-553.

⁶⁶³ Wilson 1999, s. 143, Pl.93: III-554.

⁶⁶⁴ Wilson 1999, s.99.

⁶⁶⁵ Wilson 1999, s.142-143, Pl.92: III-546, Pl.93: III-547, III-548.

⁶⁶⁶ Wilson 1999, s.142-143, Pl.93: III-549, III-550, III-551.

⁶⁶⁷ Caskey 1972, s. 373.

⁶⁶⁸ Wilson 1999, s. 238-239.

⁶⁶⁹ Wilson 1999, s.180, Pl.94: SF-43.

⁶⁷⁰ Wilson 1999, s. 185, Pl.94: SF-41.

⁶⁷¹ Wilson 1999, s. 193.

⁶⁷² Wilson 1999, s. 185-197, Pl.94: SF-10, SF-5, SF-22, SF-15.

3.8 Skyros Adası

3.8.1 Palamari Yerleşimi

Skyros Adası, Anadolu ile Kıta Yunanistan arasında ve Kiklad Adaları'nın daha kuzeyinde yer almaktadır. Palamari yerleşimi ise Skyros Adası'nın kuzeydoğusunda bulunan Kastraki Burnu'nda yer almaktadır. İsmi kiyısının bulunduğu Palamari Körfezi'nden almaktadır⁶⁷³. Yerleşimin denizden yüksekliği yaklaşık 19 metredir. Günümüzdeki yayılım alanı yaklaşık olarak 17 hektardır. Fakat yerleşimin bir kısmını sular altında kalmıştır⁶⁷⁴.

Palamari ilk olarak 1980 yılında Evie Touloupa tarafından tespit edilmiştir. 1985 ve 1998 yılları arasında ise Liana Parlama ve Maria Theochari idaresinde ilk sistemli kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 2000 ile 2009 yılları arasında Yunanistan Kültür Bakanlığı adına sur duvarları üzerinde ve yerleşimin ziyarete açılması adına çalışmalar gerçekleştirilmiştir⁶⁷⁵.

Palamari yerleşiminde en eski izler Erken Tunç Çağı II dönemine tarihlenmektedir. Yerleşimin Orta Tunç Çağı'nın erken evrelerine kadar sürdüğü görülmektedir. Palamari dört tabakadan oluşmaktadır. Palamari I tabakası, Erken Tunç Çağı II dönemine tarihlenmektedir. Palamari II tabakası ise Erken Tunç Çağı II'nin geç evresi ile Erken Tunç Çağı III'ün erken evresine tarihlenmektedir. Bu tabaka aynı zamanda Anadolu etkili buluntuların da ele geçtiği dönemi kapsamaktadır. Palamari III tabakası Erken Tunç Çağı III'ün geç evresine, Palamari IV tabakası ise Orta Tunç Çağı'nın erken evresine tarihlenmektedir⁶⁷⁶.

⁶⁷³ Bonatsos vd. 2015, s. 49.

⁶⁷⁴ Pavlopoulos vd. 2004, s.1045.

⁶⁷⁵ Romanou ve Bonatsos 2017, s.21.

⁶⁷⁶ Bonatsos vd. 2015, s. 50-51.

Palamari yerleşimi, MÖ 3. binyılın ikinci yarısında at nalı şeklinde bastiyonlar ile desteklenmiş güçlü bir sur duvarı ile çevrelenmektedir (Levha 13a). At nalı bastiyonlu sur duvarı ilk olarak Palamari II tabakasında (Anadolu Ticaret Ağı ile çağdaş) inşa edilmiştir⁶⁷⁷. Orta Tunç Çağı'na kadar da kullanılmıştır. Palamari I tabakasında da sur duvarı olarak değerlendirilebilecek bir duvar açığa çıkarılmıştır⁶⁷⁸. Buna göre yerleşimde MÖ 3. binyılın ilk yarısında düz basit bir sur duvarı görülürken, MÖ 3. binyılın ikinci yarısında ise at nalı şeklinde bastiyonlar ile desteklenmiş kalın sur duvarı görülmektedir. Bu durum Liman Tepe⁶⁷⁹ ile benzerlik göstermektedir. Palamari II tabakasındaki sur duvarının kuzeybatı, batı ve güney kısımları korunmuştur. Batısındaki ve güneyindeki korunan duvarların uzunlukları 85 metredir. Kuzeyi ve doğusu ise sular altında kalmıştır. Korunan savunma duvarlarında 9 adet bastiyon tespit edilmiştir. Bunlardan biri kuzeybatı köşesinde, dördü batı duvarı üzerinde, biri güneybatı köşesinde ve diğer üçü ise güney duvarında yer almaktadır⁶⁸⁰. Sur duvarının batı kanadının dışında Kastri⁶⁸¹ yerleşiminde olduğu gibi yaklaşık 80 cm genişliğinde bir dış duvar daha bulunmaktadır. Ayrıca bu dış duvarı çevreleyen bir hendek ve bariyer olduğu görülmektedir⁶⁸². Anadolu Ticaret Ağı'nın bir durağı ve merkezi olan Palamari yerleşiminin önemini ortaya koymaktadır. Güney duvarında sur duvarının içerisinde taş döşeli bir yol tespit edilmiştir. Sur duvarının güneydoğu köşesinde güneye doğru uzanan iki paralel sur duvarı uzanmaktadır. 1.20 metre genişliğinde 40 metre uzunluğundaki bu duvarın denize (limana) ulaşan bir yolu çevrelediği düşünülmektedir⁶⁸³. Sur duvarları üzerinde kapı olabilecek birçok açıklık tespit edilmiştir. Fakat bu açıklıkların devamlılığı söz konusu değildir. Bu küçük kapıların

⁶⁷⁷ Romanou 2015, s.72.

⁶⁷⁸ Parlama 1999, s.47.

⁶⁷⁹ Erkanal ve Şahoğlu 2012.

⁶⁸⁰ Romanou 2015, s.74-79, Fig.1.

⁶⁸¹ Marthari 2017, s.60-61, Etk.4.

⁶⁸² Romanou 2015, s.78-79, Fig.10.

⁶⁸³ Romanou 2015, s.79, Fig.16.

yanı sıra sular altında kalan alan içerisinde bir ana kapının olabileceği de düşünülmektedir⁶⁸⁴.

Sur duvarının hem batısında hem de güneyinde drenaj sistemlerinin olduğu görülmektedir. Yerleşim içerisindeki atık suların batı duvarının içinden hendek içerisine atıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca eğimden kaynaklı olarak güney duvarında biriken suların da tahliyesi için sur duvarına drenaj delikleri açılmıştır. Drenaj sistemi yerleşim içerisinde yapılarda da görülmektedir⁶⁸⁵. Yerleşimin içerisinde kuzeyde, merkezde ve güneydoğusunda yapılar açığa çıkarılmıştır. Merkezde bulunan yapılar 70-80 cm genişliğinde sağlam duvarlara sahip, dörtgen planlı ve muhtemelen iki katlı olduğu görülmektedir. Yapılar merkezi bir yolun etrafında inşa edilmiştir. Bu yapılar onarılarak Palamari III tabakasının sonuna kadar kullanılmıştır⁶⁸⁶.

Palamari yerleşiminde MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen Anadolu etkili seramik formlarından depas, tankard, çan biçimli kap ve çark yapımı tabak ele geçmiştir. Palamari merkezi alandaki yapılar içerisindeki D yapısında bir adet depas ele geçmiştir (**Levha 13b**). Depas yaklaşık 29 cm uzunluğunda ve 10 cm çapındadır. Gövdesinin üzerinde, kulp hizasında yatay kazıma izi bulunmaktadır⁶⁸⁷. Diğer Anadolu etkili seramik formu olan tankard da ele geçmiştir (**Levha 13c**). Konik boyunlu, küresel gövdeli olan tankardın kulpu ağız kenarından başlayarak gövdenin en geniş yerinde sonlanmaktadır.⁶⁸⁸ Güney sur duvarına yakın bir konumda ise çan biçimli kap ele geçmiştir (**Levha 13d**)⁶⁸⁹. S profilili kabın iki kulpu da korunmuştur. Siyah parlak perdahlı bir görünüme sahiptir. Anadolu etkili önemli başka bir seramik formu ise çark yapımı tabaklardır. Palamari’de çark yapımı tabak da ele geçmiştir (**Levha 13e**). Yerel olarak elde şekillendirilerek

⁶⁸⁴ Romanou 2015, s.85.

⁶⁸⁵ Romanou 2015, s.79, 84; Parlama vd. 2007, s.41.

⁶⁸⁶ Parlama 1994, s.5.

⁶⁸⁷ Theochari ve Parlama 1995, s.164, Σχέδ.8.

⁶⁸⁸ Bonatsos vd. 2015, s. 63, Fig.34.

⁶⁸⁹ Bonatsos vd. 2015, s. 58, Fig.29.

üretilmiş olanları da vardır. Çark yapımı olan tabakların ise ithal olduğu düşünülmektedir⁶⁹⁰.

Palamari II tabakasında 27 adet bakır eser ele geçmiştir. Bunlardan sadece bir tanesi kalay-bakır alaşımından oluşan bronz eserdir⁶⁹¹. Bu eserlerin yanı sıra 1 adet altın ve 8 adet kurşundan yapılmış metal eser ele geçmiştir. Altın yüzük pek yaygın olmadığı için önemli bir buluntudur. Arsenikli bakır ve kurşundan yapılmış eserler genellikle iğne, kanca, saç tokası ve balta gibi şekillerdir⁶⁹².

Palamari yerleşimi Anadolu ve Kıta Yunanistan arasında önemli bir konuma sahiptir. MÖ 3. binyılın ikinci yarısında bu konumu nedeni ile Anadolu Ticaret Ağı'nın önemli bir parçası olmuştur. Bu dönem ile birlikte yerleşim planında önemli bir değişiklik söz konusudur. Ticaretteki önemli konumu nedeni ile savunmasını güçlendirmiş ve bir kale halini almıştır. Bu dönüşüm Liman Tepe ile benzerlik göstermektedir. Anadolu etkili seramik formlarından kesik gaga ağızlı testi hariç hepsi ele geçmiştir. Bunun yanı sıra çark teknolojisi ve kalay gibi önemli yenilikler ise ithal olarak buraya ulaşmıştır. Bu eserler şunu gösteriyor ki Anadolulu tüccarlar Palamari'nin önemli konumundan faydalanmış ve bir durak olarak kullanmıştır.

⁶⁹⁰ Choleva 2015, s.164.

⁶⁹¹ Georgakopoulou ve Basiakos 2015, s.353-354.

⁶⁹² Bonatsos 2015, s.325-330, Fig.6.

4. KITA YUNANİSTAN'DA ANADOLU ETKİLİ BULUNTULARIN ELE GEÇTİĞİ MERKEZLER

4.1.Euboea

4.1.1. Lefkandi Yerleşimi

Lefkandi Yerleşimi, Euboea ya da Eğriboz olarak bilinen Kıta Yunanistan'ın bir parçası olarak değerlendirilen adanın batı kıyısında yer almaktadır⁶⁹³. Yerleşim Manika ve Eretria yerleşimlerine yakın bir konumdadır. Denizden 17 metre yükseklikte bir tepede, denize ve Lalentine Ovası'na hâkim bir yerdedir. Lefkandi, ismini bulunduğu balıkçı köyünden almaktadır⁶⁹⁴. Lefkandi Antik dönemlerde Xeropolis olarak da adlandırılmaktadır. Yerleşimdeki ilk kazılar 1964-1966 yılları arasında Mervyn Popham ve Hugh Sackett başkanlığında gerçekleştirilmiştir⁶⁹⁵. 2003 yılında ise Irene Lemos burada yeniden kazı çalışmalarına başlamıştır⁶⁹⁶.

Lefkandi yerleşiminde ele geçen ve MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen eserler sadece birkaç sondaj açmalarından ele geçmiştir⁶⁹⁷. CC, B ve X olarak adlandırılan ve yerleşimin farklı noktalarından alınan örnekler, Anadolu etkili eserlerin höyükte geniş alanlarda yayıldığını ortaya koymaktadır⁶⁹⁸. Lefkandi'de yoğun bir şekilde MÖ 2. bin yerleşimi görülmektedir. Irene Lemos dönemindeki kazılarda da bu döneme yoğunlaşmıştır.

⁶⁹³Sackett vd. 1966, s.60-61.

⁶⁹⁴Popham ve Sackett 1968, s.3.

⁶⁹⁵Popham ve Sackett 1968, s.1.

⁶⁹⁶Lemos 2003 - 2004, s. 39-40.

⁶⁹⁷Popham ve Sackett 1968, s.6.

⁶⁹⁸French ve Dickinson 2023, s. 5-6.

Yerleşimde kısıtlı alanlarda ortaya çıkan ve MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen eserler az sayıda da olsa Anadolu ilişkileri açısından önemli bilgiler vermektedir. Mimari olarak değerlendirmek mümkün olmasa da Anadolu etkili seramik formlarının her çeşidi görülmektedir⁶⁹⁹. Ayrıca dönemin metal üretim teknolojisindeki gelişmelerin de buraya ulaştığı görülmektedir.

Yapılan sondaj açmalarında savunma duvarına ait herhangi bir iz yoktur. Fakat açığa çıkarılmamış olsa da yerleşimin MÖ 3. binyılın ikinci yarısı karakteristiğinde olduğu düşünülmektedir⁷⁰⁰. Açığa çıkarılan mimari kalıntılar farklı mimari evrelerin olduğunu ortaya koymaktadır⁷⁰¹. Fakat yerleşimin genel mimari planı hakkında yorum yapmak mümkün değildir. Eldeki bilgiler sadece yapıların dörtgen planlı, taş temel ve kerpiç duvarlı olduğunu göstermektedir. Seramikler üzerinde görülmesi de mimaride yanık izleri mevcuttur⁷⁰².

Lefkandi’de ele geçen seramik formları Anadolu etkili seramiklerden oluştuğu için Kıta Yunanistan’daki diğer yerleşimlerde ele geçen Anadolu etkili seramikler de “Lefkandi I” grubu olarak adlandırılmıştır⁷⁰³. Lefkandi’deki sınırlı kazılarda tankard, çan biçimli kap ve çark yapımı tabak ele geçmiştir. Burada depas ele geçmemiştir. Testi örnekleri vardır ancak bunlar Anadolu tipindeki gibi kesik ağızlı değildir. Seramiklerin büyük bir bölümü çark yapımıdır. Yüzeyleri ise kırmızı ve kahverengi astarlı, kahverengi ve siyah perdahlı, devetüyü ve kaba mallar gibi çeşitli şekilde üretilmektedir. Bu yüzey işlemleri de yine Anadolu etkili olarak değerlendirilmektedir. Lefkandi’de ele geçen seramiklerin temel formları 1968 yılında yayımlanmıştır⁷⁰⁴. Daha sonra ise seramik

⁶⁹⁹ Popham ve Sackett 1968, s.6-8.

⁷⁰⁰ Popham ve Sackett 1968, s.1.

⁷⁰¹ French ve Dickinson 2023, s.5-9.

⁷⁰² Popham ve Sackett 1968, s.6.

⁷⁰³ Rutter 1979, s.6.

⁷⁰⁴ Popham ve Sackett 1968, s.6-8.

formu, hamuru ve yüzey işlemleri ile bulunduğu açmalara göre daha detaylı yeni bir yayım yapılmıştır⁷⁰⁵.

Yapılan bu son çalışmada CC açmasındaki tabakalara göre Lefkandi I evresi 1, 2A, 2B, 3, 4 ve 5 olmak üzere altı seviyeye ayrılmıştır⁷⁰⁶. Seramikler devetüyü-kahverengi, kırmızı astarlı, kahverengi-siyah astarlı, koyu yüzlü, siyah-gri/siyah ve kaba mal grubu şeklinde de altı ayrı gruba ayrılmaktadır. Bunlar aynı zamanda kendi içerisinde de perdahlı, perdahsız ya da üzerlerindeki izlere göre de alt gruplara ayrılmaktadır⁷⁰⁷.

Lefkandi'de 17 adet tankard ele geçmiştir. Bunlardan 13'ü CC açmasında, 4'ü ise B açmasında bulunmuştur. Bunların çeşitli hamur ve yüzey işlemlerine sahip olduğu görülmektedir.

Lefkandi I'n 1. seviyesinde devetüyü-kahverengi renkte iki adet tankard ele geçmiştir. Bunlar aynı zamanda çark yapımıdır. Yüzeylerinde herhangi bir astar veya perdah yoktur⁷⁰⁸. Bu iki örnekten birincisinin (**Levha 14a**)⁷⁰⁹ sadece boyun ve ağzına ait bir parça korunurken ikincisinin (**Levha 14b**)⁷¹⁰ ise ağız kenarı, boyun ve gövdeye ait parçaları ele geçmiştir. Eldeki parçalardan anlaşılabacağı üzere konik boyunlu ve küresel gövdeli formdadırlar.

Lefkandi I'n 1. seviyesinde kırmızı renkte astarlı olarak üç adet tankard ele geçmiştir. Üç örnekten ikisi perdahlı biri ise perdahsızdır. Bunlardan birincisinin sadece ağız kenarı, boyun ve üst gövdesine ait küçük bir parçası korunmuştur (**Levha 14c**). Eldeki parçalardan anlaşılabacağı üzere dışa dönük ağızlı orta uzunlukta konik boyunlu küresel gövdelidir. Kırık olan yerinden anlaşılabacağı üzere üst gövdede başlayan bir kulpa

⁷⁰⁵ French ve Dickinson 2023, s.9-44.

⁷⁰⁶ French ve Dickinson 2023, s. 5.

⁷⁰⁷ French ve Dickinson 2023, s. 10, Tab.1.

⁷⁰⁸ French ve Dickinson 2023, s. 14.

⁷⁰⁹ French ve Dickinson 2023, s. 23, Fig.14: 5.

⁷¹⁰ French ve Dickinson 2023, s. 23, Fig.14: 6.

sahiptir.⁷¹¹ İkinci tankardın ise ağız kısmı kırıktır (**Levha 14d**). Boyun ve üst gövdeye ait parçalar kırık, kulp ise tam bir şekilde ele geçmiştir. Eldeki parçalardan anlaşılabacağı üzere dışa dönük konik boyunlu ve küresel gövdelidir. Boynun üst kısmından başlayarak üst gövdede sonlanan bir kulpa sahiptir⁷¹². Bu gruba ait son tankard ise boyun ve üst gövdeye ait küçük bir parçadır (**Levha 14e**). Kırık yerinden anlaşılabacağı üzere gövde ve boynun birleştiği yerden başlayan ve gövdede sonlanan bir kulpa sahiptir⁷¹³.

Lefkandi I'in 1. seviyesinde kahverengi-siyah mal grubuna ait perdahsız bir adet tankard bulunmaktadır. Boyun ve gövdeye ait iki adet parça korunmuştur. Ağız kenarı ve kulp kırıktır (**Levha 14f**)⁷¹⁴.

Lefkandi I'in 2A seviyesinde devetüyü-kahverengi renkte iki adet tankard ele geçmiştir. Bunlardan ilki boyun, üst gövde ve kırık kulpa ait parçadır (**Levha 14g**)⁷¹⁵. Kırık parçadan anlaşılabacağı üzere boynun alt kısmından başlayarak gövdenin üzerinde sonlanan bir kulpa sahiptir. Diğer tankard ise ağız kenarı ve boyuna ait bir parçadan oluşmaktadır (**Levha 14h**)⁷¹⁶.

Lefkandi I'in 2A seviyesinde kırmızı astarlı ve perdahlı iki adet tankard ele geçmiştir. Bunlardan ilki ağız kenarı ve boyuna ait bir parçadır (**Levha 14i**)⁷¹⁷. Boyun üzerinde ağıza yakın bir yerde kırık kulp parçası da mevcuttur. Diğerisi ise yine ağız kenarı ve boyuna ait bir parçadır (**Levha 14i**)⁷¹⁸. Boyun kısmı diğer tankardlara göre daha fazla dışa dönüktür.

⁷¹¹ French ve Dickinson 2023, s. 24, Fig.15: 11.

⁷¹² French ve Dickinson 2023, s. 25, Fig.16: 1.

⁷¹³ French ve Dickinson 2023, s. 25, Fig.16: 2.

⁷¹⁴ French ve Dickinson 2023, s. 25, Fig.16: 5.

⁷¹⁵ French ve Dickinson 2023, s. 26, Fig.17: 7.

⁷¹⁶ French ve Dickinson 2023, s. 26, Fig.17: 9.

⁷¹⁷ French ve Dickinson 2023, s. 28, Fig.19: 5.

⁷¹⁸ French ve Dickinson 2023, s. 28, Fig.19: 16.

Lefkandi I'in 2A/B seviyesinde ise sadece bir adet tankard ele geçmiştir (**Levha 14j**)⁷¹⁹. Bu da yine kırmızı astarlı ve perdahlıdır. Ağız kenarı, boyun ve üst gövdenin küçük bir parçası korunmuştur. Kırık yerlerinden anlaşılacağı üzere ağız kenarından başlayarak üst gövdede sonlanan bir kulpa sahiptir.

Lefkandi I'in 3/4. seviyesinde bir adet tankard ele geçmiştir (**Levha 14k**)⁷²⁰. Kırmızı astarlı ve perdahsızdır. Sadece ağız kenarı, boyuna ait parça ve kırık kulp korunmuştur. Kulp ağız kenarından başlarken nereye kadar uzandığı bilinmemektedir.

Lefkandi I'in 4. seviyesinde bir adet tankard ele geçmiştir (**Levha 14l**)⁷²¹. Bu tankard da kırmızı astarlı ve perdahsızdır. Sadece ağız ve boyun parçası korunmuştur.

Lefkandi'de, Anadolu etkili buluntuların ele geçtiği bir başka açma ise B açmasıdır. Bu açmada da dört adet tankard ele geçmiştir. Bunlardan ilki devetüyü-kahverengi renktedir (**Levha 14m**)⁷²². Ağız kenarı, boyun ve üst gövde ucuna ait bir parça korunmuştur. Korunan parçalardan dışa dönük boyunlu olduğu anlaşılmaktadır. İkinci tankard ise kahverengi-siyah renkte ve perdahlıdır (**Levha 14n**)⁷²³. Sadece ağız kenarı ve boynun bir parçası korunmuştur. B açmasında ele geçen son iki tankard kırmızı renkte ve perdahlıdır. İlki ağız kenarı ve boyuna ait bir parçadır (**Levha 14o**)⁷²⁴. Diğeri de ağız kenarı ve boyuna ait parçadır fakat bu tankard üzerinde kulpa ait kırık izi vardır⁷²⁵. Korunan parçadan anlaşılacağı üzere ağız kenarından başlayan bir kulpa sahiptir.

Lefkandi'de Anadolu etkili bir diğer form olan çan biçimli kap ise dört adet ele geçmiştir. Bunlardan üçü CC açmasında, diğeri ise B açmasında bulunmuştur. CC açmasının sadece 2A ve 2A/B seviyelerinde görülmektedir.

⁷¹⁹ French ve Dickinson 2023, s. 32, Fig.23: 15.

⁷²⁰ French ve Dickinson 2023, s. 35, Fig.26: 9.

⁷²¹ French ve Dickinson 2023, s. 37, Fig.28:20.

⁷²² French ve Dickinson 2023, s. 41, Fig.32:1.

⁷²³ French ve Dickinson 2023, s. 41, Fig.32:12.

⁷²⁴ French ve Dickinson 2023, s. 42, Fig.33:5.

⁷²⁵ French ve Dickinson 2023, s. 42, Fig.33:10.

CC açmasında ele geçen üç adet çan biçimli kaplardan ilki kırmızı astarlı ve perdahlıdır (**Levha 14p**)⁷²⁶. Ağız kenarı ve gövdenin büyük bir kısmı korunmuştur. Kulpların sadece gövdeye tutunan kısımları korunmuştur. Tabanı ise ele geçmemiştir. İkinci çan biçimli kap ise siyah astarlı ve perdahlıdır (**Levha 14r**)⁷²⁷. Ağız kenarı, boyun, gövde ve kulp ele geçmiştir. CC açmasında ele geçen üçüncü tankard 2A/B seviyesinde ele geçmiştir (**Levha 14s**)⁷²⁸. Siyah astarlı ve perdahlıdır. Bu kabın diğerleri gibi ağız kenarı, gövde ve kulp kısmı korunmuştur. B açmasında ele geçen çan biçimli kap ise kırmızı astarlı ve perdahlıdır (**Levha 14ş**)⁷²⁹. Sadece gövdenin alt kısmına ait bir parça korunmuştur. Eldeki parçadan çan formu olduğu anlaşılabilmektedir. Ayrıca tabana yakın kısmında kulpun küçük bir parçası korunmuştur.

Anadolu Ticaret Ağı ile birlikte Ege'ye yayıldığı düşünülen çark yapım teknolojisi Lefkandi'de de görülmektedir. Diğer Anadolu etkili buluntulara göre daha nadir görülen çark yapımı seramikler burada çok sayıda ele geçmiştir⁷³⁰. Lefkandi'de, Anadolu Ticaret Ağı'nın önemli seramik formlarında çark yapımı tabak da ele geçmiştir. Devetüyü rengindeki tabakların iç yüzeylerinde çark izleri, tabanlarında ise kesme izleri mevcuttur (**Levha 14t-u**)⁷³¹.

Anadolu etkili bir başka önemli buluntu grubu ise bronzdan yapılmış eserlerdir. Lefkandi'de bronzdan yapıldığı belirtilen dört adet eser ele geçmiştir. Bunlardan biri hançer, ikisi süs iğnesi ve sonuncusu da dikiş iğnesidir. Bunların tamamı CC açmasında bulunmuştur.

⁷²⁶ French ve Dickinson 2023, s. 28, Fig.19:15.

⁷²⁷ French ve Dickinson 2023, s. 29, Fig.20:3.

⁷²⁸ French ve Dickinson 2023, s. 32, Fig.23:17.

⁷²⁹ French ve Dickinson 2023, s. 42, Fig.33:1.

⁷³⁰ Popham ve Sackett 1968, s.8.

⁷³¹ French ve Dickinson 2023, s. 17, Fig.10: 1-2; Choleva 2020, s.10.

Hançer, Lefkandi I’de CC açmasının 1. seviyesinde ele geçmiştir. Dil kısmı dörtgen bir şekilde başlamakta ve gövdeye doğru genişlemektedir (**Levha 14v**)⁷³². Omuz kısmına kadar genişledikten sonra tekrar uç kısmına doğru daralan bir forma sahiptir. Ucu ve gövdenin bir parçası kırıktır. Uzunluğu yaklaşık olarak 13 cm’dir. Bu hançerin benzerleri Bakla Tepe⁷³³, Troya⁷³⁴ ve Manika’da⁷³⁵ da ele geçmiştir.

Süs iğnesi ise Lefkandi I’in CC açmasında 2B seviyesinde ele geçmiştir (**Levha 14y**)⁷³⁶. İğnenin baş kısmı küre şeklindedir. Toplu iğneye benzemektedir. Yaklaşık 7 cm uzunluğundaki iğnenin uç kısmı kırıktır. Benzerleri Troya⁷³⁷, Liman Tepe⁷³⁸, Bakla Tepe⁷³⁹, Poliochni⁷⁴⁰, Thermi⁷⁴¹, Palamari⁷⁴² ve Manika⁷⁴³ ele geçmiştir. Diğer bir iğne ise sade bir formdadır. CC açmasının 1. seviyesinde ele geçmiştir. Yaklaşık 8 cm uzunluğunda ve tamamına yakın bir kısmı korunmuştur. Eğik bir şekilde bulunmuştur⁷⁴⁴. Lefkandi I tabakasında ele geçen son bronz eser dikiş iğnesidir. CC açmasının 2B seviyesinde ele geçmiştir⁷⁴⁵. Uç kısmı kırıktır. Tahmini iki ucu da sivridir. Yaklaşık 8 cm uzunluğundadır. Benzerleri Bakla Tepe⁷⁴⁶, Troya⁷⁴⁷, Emporio⁷⁴⁸, Aphrodisias⁷⁴⁹, Demircihöyük-Sarıket⁷⁵⁰ ve Kusura’da⁷⁵¹ ele geçmiştir.

⁷³² French ve Dickinson 2023, s. 45, Fig.38:2.

⁷³³ Keskin 2009, Lev.1: 11.

⁷³⁴ Schliemann 1880, s.506, Nos.961.

⁷³⁵ Sampson 1985, s.316, Fig.72: 4.

⁷³⁶ French ve Dickinson 2023, s. 45, Fig.38:1

⁷³⁷ Schliemann 1880, s.505, Nos.934, 935

⁷³⁸ Keskin 2009, s.187, Kat. 144

⁷³⁹ Keskin 2009, s.64, Lev.10.

⁷⁴⁰ Bernabò-Brea 1964, Pl. CLXXVI:7, 10, 11, 12.

⁷⁴¹ Lamb 1936, s.166, Fig.48a, Nos.32.19.

⁷⁴² Hadjipoulou 1997, s.358, Fig.8.

⁷⁴³ McGeehan Liritzis 2016, s. 108

⁷⁴⁴ French ve Dickinson 2023, s. 45, Fig.39:1

⁷⁴⁵ French ve Dickinson 2023, s. 45-46, Fig.39:2

⁷⁴⁶ Keskin 2009, Lev.9:131

⁷⁴⁷ Blegen vd. 1950a, s.215, Pl.358

⁷⁴⁸ Huot 1982, s. 661, Fig.295:7

⁷⁴⁹ Joukowsky 1986, Fig.431.61.

⁷⁵⁰ Seeher 2000, Şek. 53, G.583: f.

⁷⁵¹ Lamb 1937, Fig.18:3.

Lefkandi yerleşimi çok küçük bir alandan çıkmış olan Erken Hellas II-III dönemine tarihlenen eserlerinden anlaşılacağı üzere yoğun bir Anadolu etkisi görülmektedir. İlerleyen dönem kazılarında bu seviyelere gelindiğinde depres ve kesik gaga ağızlı testi gibi formların da bulunma ihtimali yüksektir. Mimari plan için kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Eldeki verilere bakılarak bir değerlendirme yapılacak olursa Lefkandi yerleşiminin de Syros-Kastri gibi Anadolu kolonisi olması muhtemeldir.

4.1.2. Manika Yerleşim Yeri ve Mezarlığı

Manika, Euboea'da bulunan Chalkis kentinin yaklaşık 5 km kuzeyinde yer almaktadır⁷⁵². Burada yerleşim ve birçok sayıda mezar tespit edilmiştir. Euboea'da yer alan büyük bir liman kenti olduğu anlaşılmıştır. Manika'daki ilk kazı çalışmaları 1910 yılında Papavasileiou tarafından gerçekleştirilmiştir⁷⁵³. Bu kazılarda 50 adet mezar kazısı gerçekleştirmiş olmasına rağmen yerleşim yerini henüz tespit edememiştir⁷⁵⁴. Daha sonra 1955 Theocharis'in yaptığı yüzey araştırmaları sonunda buradaki yerleşim yeri de bulunmuştur⁷⁵⁵. 1973 yılında ise Sampson'un başlattığı kazı çalışmaları ile birlikte yerleşimin genişliğinin 40 hektar kadar alana yayıldığı tespit edilmiştir⁷⁵⁶.

Sampson Manika yerleşimindeki tabakalaşmayı sayısal olarak birbirinden ayırmıştır. En eski evre olan Manika 1 evresi Erken Tunç Çağı I-II geçiş dönemine tarihlenmektedir. Bu dönem içerisinde yerleşimde herhangi bir mimari kalıntı yoktur. Bazı seramik eserlerden yola çıkarak bu dönemin varlığı tespit edilmiştir. Manika 2 ve 3 ise yerleşimin en yoğun şekilde iskân edildiği dönemdir. Yaklaşık 50 hektarlık bir alana yayıldığı tespit edilmiştir. Manika 2, Erken Tunç Çağı II döneminin erken evrelerine

⁷⁵² Sampson 1985, s.17.

⁷⁵³ Papavasiliou 1910.

⁷⁵⁴ Sampson 1985, s.17.

⁷⁵⁵ Theocharis 1959.

⁷⁵⁶ Sampson 1985, s. 377.

tarikhlenirken, Manika 3 ise Lefkandi 1 evresi olarak da adlandırılan MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarikhlenmektedir. Bu dönemde yerleşimde sadece bir depas parçası ele geçmiş olsa da mezarlık alanında Anadolu etkili seramik formlarının tamamı ele geçmiştir. Manika 4 evresi Erken Tunç Çağı III'ün sonu ile Orta Tunç Çağına geçiş evresidir. Bu dönemde yerleşim sadece sınırlı bir alanda iskân edilmiştir. Anadolu Ticaret Ağı'nın sona erdiği dönemde çoğu yerleşim terkedilirken Manika'da yerleşimin çok küçük bir alanda devam ettiği düşünülmektedir⁷⁵⁷.

Manika yerleşimi çok geniş bir alana yayıldığı için sektörlere ayrılmıştır (**Levha 15a**). III numaralı sektör yerleşimin en batısındaki yarımadaı kapsamaktadır. Yapılan çalışmalarda yerleşimin bir kısmının denizin altında kalmış olduğu anlaşılmıştır. Buna rağmen bu bölümde yaklaşık 1,85 metre kalınlığında bir sur duvarının olduğu tespit edilmiştir. Sampson sadece sektör III'ün surlar ile çevrili olabileceğini diğer alanlardaki mimari planın çok geniş alanlara dağılmasından dolayı sur ile çevrili olamayacağını iddia etmiştir⁷⁵⁸. Sektör III haricindeki mimari yapılar incelendiğinde bazen dar bazen geniş sokaklar ile ayrılmış⁷⁵⁹ genellikle dörtgen planlı⁷⁶⁰ nadiren de apsidal planlı⁷⁶¹ yapılar görülmektedir. Tüm yerleşim değerlendirildiğinde ise üç odalı kareye yakın planı olan, uzun dörtgen planlı ve kavisli duvarları olan dörtgen planlı yapılar bulunmaktadır⁷⁶². Yapıların içlerinin veya bazen avlu olarak değerlendirebilecek alanların taş döşeli olduğu⁷⁶³ ve genellikle ortak duvar sisteminin kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu durum dış duvarın olma ihtimalini zayıflatmış olsa da kesinlikle olmayacağı anlamına gelmemektedir. Yapılar incelendiğinde genellikle birkaç odadan oluşmaktadır. Genellikle mutfak alanı ya da depo olarak kullanılmış olabilecek küçük odaları da vardır⁷⁶⁴. Taş

⁷⁵⁷ Alram-Stern 2004, s.704-705.

⁷⁵⁸ Sampson 1985, s.117.

⁷⁵⁹ Sampson 1986, Pl.37.

⁷⁶⁰ Sampson 1985, s.28-89, Fig.2, Sapouna-Sakellarakis 1986, s. 106, fig3, Boukaras 2015, s.188, Fig.5-6.

⁷⁶¹ Sampson 1985, s.49-50, Fig.13a.

⁷⁶² Boukaras 2015, s.191.

⁷⁶³ Sampson 1986, Pl.41.

⁷⁶⁴ Boukaras 2015, s.186-188, Fig.5-6.

temel üzerine kerpiç duvar tekniği ile inşa edilmişlerdir⁷⁶⁵. Bazı duvar kalınlıkları bu evlerin iki katlı olabileceğini göstermektedir. Ayrıca bazı yapı planları diğerlerinden farklıdır. Bu yapılardan birinin obsidyen atölyesi olabileceği düşünülmektedir⁷⁶⁶.

Yerleşim alanı dışında 6 hektarlık alanda yaklaşık 250 mezar açığa çıkarılmıştır. Mezarlar dörtgen planlı, yuvarlak planlı ya da at nalı şeklinde yapılmaktadır. Çoğunlukla dromoslu girişe sahiptir. Bu mezarlar Erken Hellas II'den başlayarak MÖ 3. binyılın ikinci yarısında da kullanılmaya devam etmiştir⁷⁶⁷.

Manika yerleşiminde Anadolu etkili seramik formlarının tamamı ele geçmiştir. Bunlardan bir örnek hariç diğerlerinin tamamı mezarlardan elde edilmiştir. Yerleşim yerinde bir adet depasa ait ağız kenarı ele geçmiştir. Dışa dönük bu ağız kenarı kırmızımsı-kahverengi renkte ve astarlıdır. Depas olarak değerlendirilen bu ağız kenarının (**Levha 15b**) haricinde yine depasa ait olabilecek kulp parçaları da vardır⁷⁶⁸. Bunun haricinde mezar buluntuları içerisinde de depasın ele geçtiği bilinmektedir⁷⁶⁹.

Özellikle X, XV, XIX, XX ve XXI numaralı mezarlar Anadolu etkili seramik formlarını içermektedir. Yayımlanan eserler içerisinde üç adet tankard bulunmaktadır. Bunlardan ilki mezar X'da ele geçmiştir (**Levha 15c**). Yaklaşık 10 cm yüksekliğindeki tankardın ağız kısmının yarısı eksiktir. Ağız kenarından başlayarak gövdenin ortasında sonlanan bir kulpa sahiptir. Kulp kısmında perdah izleri vardır⁷⁷⁰. Diğer iki tankard ise XXI numaralı mezardan elde edilmiştir. Bunlardan ilki tamdır (**Levha 15d**). Yaklaşık 11 cm yüksekliğindedir. Üzerinde perdah izleri belirgindir. Ağız kenarında ise yanık izleri mevcuttur. Diğer tankard gibi kulpu ağız kenarından gövdeye kadar uzanmaktadır⁷⁷¹.

⁷⁶⁵ Sapouna-Sakellarakis 1986, s.103, Boukaras 2015, s. 192.

⁷⁶⁶ Sapouna-Sakellarakis 1986, s.228-234.

⁷⁶⁷ Alram-Stern 2004, s.708-710.

⁷⁶⁸ Sapouna-Sakellarakis 1986, s. 140-141, Fig.11:8.

⁷⁶⁹ Alram-Stern 2004, s.711.

⁷⁷⁰ Sampson 1985, s. 170, 256, Fig.59:23, Pl.84: sağ.

⁷⁷¹ Sampson 1985, s. 183, Fig.59:24, Pl.84: sol.

Üçüncü tankardın ise ağız kenarı ve kulpu kırıktır (**Levha 15e**). Boynun yarısı, gövde ve taban korunmuştur. Gövde üzerinde kulpun kırık yeri belirgindir. Muhtemelen bu da diğer tankardlar gibi ağız kenarından başlayan bir kulpa sahiptir. İnce cidarlı bu kap kırmızımsı renktedir ve kırık olmasına rağmen 11 cm yüksekliğe sahiptir⁷⁷².

Anadolu etkili seramik formlarından çan biçimli kap dört adet ele geçmiştir. Bunlardan ilki XV numaralı mezarda ele geçmiştir (**Levha 15f**). Bu kabın sadece yarısı korunmuştur. İnce cidarlı ve siyah perdahlıdır. Yaklaşık 8,5 cm yüksekliğindedir⁷⁷³. Diğer bir çan biçimli kap XIX numaralı mezardan ele geçmiştir (**Levha 15g**). Bir kulpu ve gövdesinin bir kısmı eksiktir. Yaklaşık 9,5 cm yüksekliğinde ve 11 cm genişliğindedir. Kahverengi renkte ve perdahlıdır⁷⁷⁴. XXI numaralı mezardan ele geçen çan biçimli kap ise 6 cm yüksekliğinde, ince cidarlı açık kırmızı renktedir. Bir kulpu eksiktir (**Levha 15h**)⁷⁷⁵. XX numaralı mezardan ele geçen son çan biçimli kabın ise kırık olduğu bilinmektedir. Bunun haricinde başka detay verilmemiştir (**Levha 15i**)⁷⁷⁶.

Kesik gaga ağızlı testi en nadir ele geçen Anadolu etkili formdur. Manika mezarlarında birçok testi ele geçmiştir. Bunlardan üç tanesi kesik gaga ağızlıdır. Diğerlerinin ise Anadolu etkili olan kesik gaga ağızlı testilerden etkilenilerek yerel taklit olarak üretildiği düşünülmektedir⁷⁷⁷. Kesik gaga ağızlı testilerden ilki daha önce tankard ve çan biçimli kabın da bulunduğu XIX numaralı mezarda ele geçmiştir (**Levha 15i**). Ağız kısmı kırıktır. Matara şeklinde dar ve yuvarlak bir gövdeye sahiptir. Yüksekliği yaklaşık 23,5 cm'dir⁷⁷⁸. Diğer bir kesik gaga ağızlı testi ise XXI numaralı mezardan elde edilmiştir (**Levha 15j**). Yaklaşık 26 cm yüksekliğe sahiptir. Küresel bir gövdeye ve uzun bir boyuna

⁷⁷² Sampson 1985, s. 183, Fig.58a:25, Pl.86.

⁷⁷³ Sampson 1985, s.176, Pl.87:a.

⁷⁷⁴ Sampson 1985, s. 180, Fig.60:20.

⁷⁷⁵ Sampson 1985, s.183, Fig.60:21.

⁷⁷⁶ Sampson 1985, s.180, Fig.60:22.

⁷⁷⁷ Sampson 1993, s.159-161.

⁷⁷⁸ Sampson 1985, s.177-180, Fig57a:6.

sahiptir. Kulp ise ağız kenarından gövdeye uzanmaktadır⁷⁷⁹. Üçüncü kesik gaga ağızlı testinin hangi mezardan ele geçtiği bilinmemektedir (**Levha 15k**)⁷⁸⁰. Form olarak XXI numaralı mezarda bulunan testi ile benzerlik göstermektedir. Yine küresel gövdelidir fakat ağız kenarı geriye doğru biraz daha uzatılmıştır⁷⁸¹.

Anadolu Ticaret Ağı ile birlikte yayılan bir başka önemli seramik üretim tekniği ise çark yapımı seramiklerdir. Manika'da çark yapımı tabakların ele geçtiği görülmektedir (**Levha 15l**). Sığ tabaklar soluk kırmızı ve devetüyü renktedir. İç kısımda çark izleri belirgindir. Yüzeyine başka bir işlem yapılmamıştır⁷⁸². Diğer seramik formlarının çark yapımı olduğuna dair bilgi yoktur. Eldeki veriler sadece tabaklarda çarkın kullanıldığı yönündedir. Bu sayının düşük olması ithal olma ihtimalini düşündürmektedir. Öyle ki Manika'da ele geçen Anadolu etkili seramik formları çok çeşitli hamur ve yüzey özelliklerine sahiptir. Bu nedenle bu eserlerin de bazılarının ithal olduğu düşünülmektedir⁷⁸³.

Manika yerleşiminde ele geçen metal eserler üzerinde yapılan analizlerde arsenikli bakır, kalaylı bronz ve gümüş gibi hammaddelerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Arsenikli bakır ve gümüş daha eski dönemlerden itibaren kullanılmaktadır. Fakat kalay kullanımının Anadolu Ticaret Ağı sayesinde buraya ulaştığı söylenilebilir. Buradaki kalaylı bronzlar incelendiğinde kalay oranı %2,94 ile %8,3 arasında değişiklik göstermektedir⁷⁸⁴. Bu durum kalayın sonradan eklendiğini göstermektedir. Kalay kaynaklarının Manika yerleşimi için yeterince uzak olması, buradaki insanların ona ulaşmak için Anadolu ile iletişim halinde olduğunu göstermektedir. Bronz eserler bir adet bıçak, bir adet hançer ve üç adet iğnedir. Hançer ve iğnenin birinde bakır-kalay alaşımının

⁷⁷⁹ Sampson 1985, s.183, Fig.57:5, Pl.81.

⁷⁸⁰ Sampson 1985, s.243.

⁷⁸¹ Sampson 1985, s.253, Pl.82.

⁷⁸² French 1966, s.49-50, Fig.7: 3-5.

⁷⁸³ Sampson 1993, s.161.

⁷⁸⁴ Stos-Gale vd. 1996, s.50.

yanı sıra arsenik içerdiği de tespit edilmiştir. Fakat bu arseniğin bakır cevherinde doğal olarak olduğu düşünülmektedir. Bakır ve bronz eserlerde yapılan araştırmalarda birçok bakır yatağının kullanıldığı tespit edilmiştir⁷⁸⁵. Bu durum yine ticari faaliyetler ile açıklanabilir. Manika’da ele geçen hançerin benzerleri Bakla Tepe⁷⁸⁶, Troya⁷⁸⁷ ve Lefkandi’de⁷⁸⁸ ele geçmiştir. Yarım küresel başlıklı ve dairesel kesitli iğnenin benzerleri ise Troya⁷⁸⁹, Liman Tepe⁷⁹⁰, Bakla Tepe⁷⁹¹, Poliochni⁷⁹², Thermi⁷⁹³, Palamari⁷⁹⁴, Dhaskalio⁷⁹⁵ ve Markiani’de⁷⁹⁶ ele geçmiştir.

Manika yerleşimi hem büyüklüğü hem de konumu nedeni ile MÖ 3. binyılın ikinci yarısı için önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Anadolu etkili seramik eserlerin yine yoğun olarak ele geçtiği Lefkandi ile de çok yakındır. Burada ele geçen Anadolu etkili buluntulardan da anlaşılabileceği üzere Anadolu Ticaret Ağı’na dahil olmuştur.

4.1.3. Eretria Yerleşimi

Eretria, Euboea’nın batı kıyısında yer almaktadır. Günümüzde de Eretria olarak adlandırılan alan kıyıdan 1 km içeriye, Kastelli tepesine kadar uzanmaktadır⁷⁹⁷. Manika ve Lefkandi’ye göre daha güneyde kalmaktadır. Yerleşimdeki ilk kazı 1890 yılında gerçekleştirilmiştir⁷⁹⁸. 1964 yılından itibaren ise Yunanistan’daki İsveç Arkeoloji Okulu buradaki kazı çalışmalarını yürütmektedir⁷⁹⁹.

⁷⁸⁵ Stos-Gale vd. 1996, s.52, Tab. 2.

⁷⁸⁶ Keskin 2009, Lev.1: 11.

⁷⁸⁷ Schliemann 1880, s.506, Nos.961.

⁷⁸⁸ French ve Dickinson 2023, s. 45, Fig.38:2.

⁷⁸⁹ Schliemann 1880, s.505, Nos.934, 935.

⁷⁹⁰ Keskin 2009, s.187, Kat. 144.

⁷⁹¹ Keskin 2009, s.64, Lev.10.

⁷⁹² Bernabò-Brea 1964, Pl. CLXXVI:7, 10, 11, 12.

⁷⁹³ Lamb 1936, s.166, Fig.48a: Nos.32.19.

⁷⁹⁴ Hadjipoulou 1997, s.358, Fig.8.

⁷⁹⁵ Georgakopoulou 2013, s.677, Fig.32.19: 10611.

⁷⁹⁶ Birtacha 2006, s. 213, Fig.8.24:6.

⁷⁹⁷ Charalambidou vd. 2016, s.530.

⁷⁹⁸ Richardson 1891, 236.

⁷⁹⁹ Schefold 1964, s.102.

Eretrai'da ilk yerleşim izleri MÖ 4. binyıla kadar uzanmaktadır. Fakat en güçlü dönemi MÖ 8. yüzyılda yaşanmıştır⁸⁰⁰. Burada Roma Dönemine kadar yerleşim görülmektedir⁸⁰¹. Yapılan sondaj kazılarında MÖ 3. binyılın ilk yarısına ait birkaç parça seramik açığa çıkarılmıştır. Bu yerleşimin Anadolu Ticaret Ağı'ndan önce de kullanılmış olabileceğini göstermiştir. Yapılan bu kısıtlı alanlardaki kazılarda MÖ 3. binyılın ikinci yarısına ait seramik eserler de ele geçmiştir. Bu eserlerin içerisinde Anadolu etkili seramik formları olduğu da tespit edilmiştir⁸⁰².

MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen eserler sondaj kazıları sonucu elde edildiği için dönemin yerleşim planı bilinmemektedir. Eserlerin ele geçtiği konum ise o dönem için kıyıda yer almaktadır⁸⁰³. Burası da diğer birçok Anadolu etkili yerleşimlerde olduğu gibi bir liman kentidir. MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen eserler arasında metal, mühür veya idol gibi eserler bulunmamaktadır. Fakat eldeki seramik verileri Anadolu etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Detaylı olarak yayımlanmamış olsa da Eretria'da Anadolu etkili eserlerin birçoğunun bulunduğu bilinmektedir. Anadolu etkili seramik formlarından tankard, çan biçimli kap, gaga ağızlı testi ve çark yapımı tabaklar bulunmuştur⁸⁰⁴. Kendisi ele geçmemiş olsa da depasa ait olabilecek kulplarında ele geçtiği bilinmektedir⁸⁰⁵. Ayrıca Anadolu üzerinden geldiği düşünülen çark teknolojisi de seramik üretiminde kullanılmıştır⁸⁰⁶.

Eretria'da ele geçen ve Erken Hellas IIB dönemine tarihlenen seramikler iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki kırmızı astarlı ve perdahlıdır. Bu grup içerisinde yerel

⁸⁰⁰ Charalambidou vd. 2016,, 530.

⁸⁰¹ Walker 2004, 279-281.

⁸⁰² Müller-Celka vd. 2018, s.197-98.

⁸⁰³ Müller-Celka vd. 2018, s.199, Fig.2.

⁸⁰⁴ Müller-Celka vd. 2018, s.199.

⁸⁰⁵ Müller-Celka vd. 2018, s.199.

⁸⁰⁶ Müller-Celka vd. 2018, s. 199.

formlardan sos kabı görülür. Onun haricinde Anadolu etkili seramik formlarından tankard (Levha 16a), çan biçimli kap, gaga ağızlı testi ve tabaklar görülmektedir. İkinci grup ise pembemsi hamurlu, kırmızı-kahverengi astarlı ve perdahlıdır. Bu grup içerisinde ise çark yapımı eserler görülmektedir. En çok karşımıza çıkan seramik formu ise tabaklardır (Levha 16b)⁸⁰⁷.

Erken Hellas III dönemine tarihlenen seramikler ise gri perdahlı, turuncu-devetüyü perdahlı ve turuncu-devetüyü astarlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde tabak yoktur. Çark yapımı ise kaselerde nadiren görülmektedir.

Eretria yerleşiminde bulunun ve MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen seramiklerin büyük bir çoğunluğu yerel üretimdir⁸⁰⁸. Dikkat çekici olan ise çark yapımı olan eserler de dahil olmak üzere Anadolu etkili olarak adlandırdığımız formların da yerel kil ile üretilmiş olmasıdır⁸⁰⁹. Ege bölgesi formları olan sos kaplarının ise ithal olarak buraya geldiği tespit edilmiştir⁸¹⁰. Hem Anadolu etkili seramik formlarına hem de çark teknolojisine hâkim seramik ustalarının bulunuyor olması, buraya sadece tüccarların değil Anadolu üzerinden bir insan hareketinin olmuş olabileceğini düşündürmektedir.

4.2. Attica

4.2.1. Raphina Yerleşimi

Raphina, Attika bölgesinin doğusunda Eğriboz ve Kiklad Adalarına bakan bir liman kentidir. Raphina limanında bulunan Erken Hellas Dönemi seramiklerinin takibi

⁸⁰⁷ Müller-Celka vd. 2018, s.198-202; Choleva 2020, s.9.

⁸⁰⁸ Müller-Celka vd. 2018, s.210.

⁸⁰⁹ Charalambidou vd. 2016, s.534.

⁸¹⁰ Müller-Celka vd. 2018, s.199.

sonucunda yerleşim keşfedilmiştir⁸¹¹. 1951-1955 yılları arasında Dimitris Theocharis tarafından kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir⁸¹².

Yapılan kazı çalışmalarında Erken Hellas II ve III dönemlerinde yoğun bir şekilde iskân edildiği tespit edilmiştir⁸¹³. Yüzey seramiklerinde Minos seramiklerinin olduğu da görülmektedir⁸¹⁴. Ayrıca hem yerleşim yerindeki bazı mekânlar hem de bazı seramik eserler Miken dönemine tarihlenmektedir⁸¹⁵. Fakat burada Minos ve Miken dönemi bulguları yine de zayıftır.

Raphina yerleşiminin batısında yaklaşık 20 metre uzunluğunda ve 1,55 metre kalınlığında bir duvar tespit edilmiştir (**Levha 16c**). Bu duvar yerleşimdeki diğer duvarlara göre en az iki kat daha kalındır. Bu nedenle bu duvarın sur duvarı olarak inşa edildiği düşünülmektedir⁸¹⁶. Sur duvarı ile bitişik üç adet yapı açığa çıkarılmıştır. Bu üç yapının da doğusunda sokak ile ayrılmış iki adet daha yapı ele geçmiştir. Alfabetik olarak adlandırılan bu yapılardan en doğudaki A evi buluntu olarak diğerlerine göre daha yoğundur. Yerleşim planında bastiyona veya Anadolu etkili yapı planına rastlanılmamıştır. Açığa çıkarılan, küçük alanda sokaklar ile ayrılan yapıların olduğu surlarla çevrili bir yerleşim olduğu görülmektedir⁸¹⁷.

Raphina'da A evi haricinde çok az seramik eser ele geçmiştir. Bu yapılardan ele geçen seramikler ise Erken Tunç Çağı II dönemine tarihlenmektedir. Seramik formları içerisinde sos kapları, askos, pyxis, testi, tavalar ve çanaklar yoğun olarak ele geçmiştir⁸¹⁸.

⁸¹¹ Theocharis 1956b, s.30.

⁸¹² Theocharis 1960.

⁸¹³ Theocharis 1956b, s.31.

⁸¹⁴ Theocharis 1952, s.77.

⁸¹⁵ Theocharis 1960, s.113.

⁸¹⁶ Theocharis 1956a, s.108, 110.

⁸¹⁷ Theocharis 1956a, s.106, Fig.1.

⁸¹⁸ Theocharis 1955, s.142-148.

Seramik yüzey işlemlerinde ise Kiklad etkili açık renk üzerine koyu renk bezemeli seramikler⁸¹⁹ ve urfiris astar görülmektedir⁸²⁰.

Anadolu etkili seramik formlarından tankard ise A evinde tam veya tama yakın olarak 5 adet ele geçmiştir⁸²¹. Bunların haricinde birçok kırık parçasının da olduğundan söz edilmektedir. Tankardlar için sadece çeşitli killerden yapıldığı ve ince cidarlı olduklarından bahsedilmiştir. Yayınlardaki görseller değerlendirilecek olursa küresel gövdeli uzun boyunlu ve tek kulplu oldukları görülmektedir. Kulplar boyundan başlayarak gövdenin en geniş yerinde sonlanmaktadır (**Levha 16d**)⁸²².

Raphina’da, sahilde metal üretimine ait izler görülmektedir. Burada yapılan kazılarda cüruf⁸²³ ve üfleç⁸²⁴ gibi üretim izlerinin yanı sıra bakırdan yapılmış iğneler de tespit edilmiştir. Ayrıca yerleşim içerisinde A evinde bakır ve gümüşten yapılmış metal eserler vardır⁸²⁵. Özellikle kancalar en çok bilinenidir. Raphina’daki bu üretim izleri ve metal eserlerin olmasına karşın kalay-bakır alaşımına ait bir iz yoktur. Bir başka önemli buluntu ise mühürdür⁸²⁶. MÖ 3. binyılın ikinci yarısı ile birlikte sosyal sınıf farklılıklarını gösteren en önemli bulgulardan biri olan mührün burada ele geçmiş olması önemlidir. Mührün ticaret yönetiminde de önemli rol oynadığı düşünülürse Raphina’nın da ticaret yollarındaki önemli bir durak olabileceğini göstermektedir.

Theocharis, Erken Hellas Döneminin her evresinin olduğundan bahsetmiş⁸²⁷ olsa da ele geçen buluntular burasının aslında en fazla Erken Hellas IIB’ye tarihlenebileceğini göstermektedir. Bu döneme tarihlenen Anadolu etkili seramik formlarında tankardın ele

⁸¹⁹ Theocharis 1952, s.83; Theocharis 1955, s.149.

⁸²⁰ Theocharis 1955, s.144.

⁸²¹ Theocharis 1955, s.145-146.

⁸²² Theocharis 1955, s.145, Fig.12, s.143, Fig.10.

⁸²³ Theocharis 1955, s.129.

⁸²⁴ Theocharis 1952, s.80 Fig.3.

⁸²⁵ Theocharis 1955, s.148-149, Fig.14.

⁸²⁶ Theocharis 1956a, s.117-118, Fig.15.

⁸²⁷ Theocharis 1956b, s.31.

geçmiş olması Anadolu Ticaret Ağı'ndan direkt ya da dolaylı da olsa etkilendiğini göstermektedir.

4.2.2. Thorikos

Thorikos, Attika'nın güneydoğu ucunda denize yakın bir konumdadır⁸²⁸. Yerleşim hem Kiklad adalarına hem de Boeotia ve Mora Yarımadası'na da ulaşımı kolay bir noktadadır. Thorikos yerleşimi çok geniş bir alana yayılmaktadır. Henüz MÖ 3. binyıl dönemine ait yerleşim tabakaları ele geçmemiştir. Velatouri Tepesi'nde antik tiyatronun 30 metre batısında bir kurşun/gümüş maden galerisinin içerisinde ve etrafında hem Neolitik hem de Erken Hellas dönemine ait seramik eserler açığa çıkarılmıştır⁸²⁹.

Thorikos'taki ilk kazılar 1886-1887 yıllarında A. Milchhöfer tarafından gerçekleştirilmiştir⁸³⁰. Daha sonra 1888-1893 yılları arasında Atina Arkeoloji Derneği adına Valerios Stai burada kazı çalışmalarında bulunmuştur⁸³¹. 1960 yılından itibaren ise Belçika Arkeoloji Okulu burada kazı çalışmalarına devam etmektedir⁸³². Erken Hellas dönemine tarihlenen seramik eserlerinin bulunduğu 3 numaralı maden galerisi ilk olarak 1975 yılında keşfedilmiştir. Buradaki kazı çalışmaları 1981 yılına kadar devam etmiştir. İlk bulgulara ait yayın ise Paule Spitaels tarafından gerçekleştirilmiştir⁸³³. Daha sonra bu maden galerisi hakkında Margarita Nazou daha detaylı çalışmalar gerçekleştirmiş ve yayınlar yapmıştır⁸³⁴.

Thorikos'ta MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen Anadolu etkili buluntular 3 numaralı maden galerisinden elde edilmiştir⁸³⁵. Son dönem yapılan çalışmalarda Erken

⁸²⁸ Papadimitriou 2020, s.149.

⁸²⁹ Nazou 2020, s.203-204.

⁸³⁰ Milchhöfer 1887; Papadimitriou 2020, s.149.

⁸³¹ Stai 1895, s. 15-17; Papadimitriou 2020, s.149.

⁸³² Nazou 2013, s. 191.

⁸³³ Spitaels 1984.

⁸³⁴ Nazou 2013; Nazou 2020.

⁸³⁵ Nazou 2020, s. 206-209.

Hellas dönemine ait malzemelerin yetersiz oluşu nedeni ile bu dönemde yerleşiminin daha kıyıda olabileceği düşünülmektedir. Velatouri Tepesi'nde edinilen bilgiler ise bu dönemde hem 3 hem de 6 numaralı galeride gümüş işletmesinin yapıldığıdır⁸³⁶.

Thorikos 3 numaralı madeni içerisinde ele geçen seramikler incelendiğinde buradaki dolgunun bozulduğu düşünülmüştür. Burada Neolitik dönemden Erken Tunç Çağı II sonuna kadar ele geçen seramik formlarının bulunması burasının bir atık olarak kullanıldığı ya da akıntı sonucu dolduğunu düşündürmektedir⁸³⁷. Burada ele geçen bir kulp parçası 3 numaralı madenin en eski buluntusudur ve Geç Neolitik döneme tarihlenmektedir⁸³⁸. Erken Tunç Çağı I döneminde ise dış bükey ağızlı kaseler, boyunlu çömlekler görülmektedir⁸³⁹. Erken Tunç Çağı II dönemine tarihlenen seramik formları ise kaseler, sos kapları, boyunlu çömlekler, fincanlar, tankardlar, tabaklar ve depastır⁸⁴⁰.

MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen yerleşim yeri tespit edilemediği için bu dönem mimarisi hakkında bilgi yoktur. Yine bu dönemde metal veya metal üretimine ait bir buluntu yoktur. Fakat madencilikte kullanıldığı düşünülen taş çekiçler ele geçmiştir⁸⁴¹. Anadolu etkili seramik formlarından ise en yaygın olan tankard ve depas ele geçmiştir. Ayrıca yine Anadolu üzerinden buraya ulaştığı düşünülen çark teknolojisi ile üretilmiş tabaklar da vardır. Erken Hellas dönemi için yoğun bir buluntu olmasa da ele geçen formlar önemli bilgiler vermektedir.

Anadolu etkili seramik formlarından 2 adet tankard, 2 adet çark yapımı tabak ve 1 adet de depas ele geçmiştir. Ele geçen tankardlardan ilki ağız kenarı, gövdenin bir kısmı ve kulp hariç genel olarak korunmuştur (**Levha 17a**). Kulp ele geçmese de kırık yerinden anlaşılacağı üzere boyundan başlayan bir kulpa sahiptir. Korunan parçaların formu şu

⁸³⁶ van den Eijnde vd. 2021, s. 28.

⁸³⁷ Nazou 2020, s. 204.

⁸³⁸ Nazou 2020, s. 205.

⁸³⁹ Nazou 2013, s. 221-223.

⁸⁴⁰ Nazou 2013, s.223-231.

⁸⁴¹ Nazou 2020, s. 203, Fig.1.

şekildedir; basık bir gövde, tam düz olmayan hafif oval bir taban ve silindirik bir boyuna sahiptir⁸⁴². Ayrıca kırmızı-kahverengi astarlı ve perdahlıdır⁸⁴³. Diğer tankardın ise sadece kulp ve gövdeye ait küçük bir parçası korunmuştur (**Levha 17b**). Parçadan anlaşılabacağı üzere tankardın kulpu boyundan başlamaktadır⁸⁴⁴. Kırmızı- kahverengi astarlıdır. Astar yüzeyde bazen kasıtlı olarak uygulanmamıştır⁸⁴⁵. Ele geçen seramik formlarından ikisi ise çark yapımı tabaklardır. Devetüyü rengindedir. Başka bir yüzey işlemi uygulanmamıştır. Düzeltilmiş bir tabana sahiptir. İkisinin de yarımaya yakın parçaları korunmuştur (**Levha 17d**)⁸⁴⁶. Depas ise bir adet ele geçmiştir. Onun da sadece kulp ve gövdeye ait küçük bir parçası korunmuştur (**Levha 17c**)⁸⁴⁷. Dikey kulp yuvarlak kesitlidir. Yüzeyi kırmızı-kahverengi renkte, astarlı ve perdahlıdır⁸⁴⁸.

Thorikos'da Anadolu etkili seramik formu az sayıda ele geçmiş olsa da depas ve çark yapımı gibi nadir ele geçen formların olması dikkat çekicidir. Ayrıca burada ele geçen seramiklerin yüzey işlemleri Ayia Irini ile benzerlik göstermektedir. Ayia Irini'nin buraya yakın bir konumda olması ve benzer seramik eserlerin görülüyor olması bağlantılarının olabileceğini de göstermektedir.

4.2.3. Phaleron Deltası

Phaleron Deltası, Atina'da Phaleron körfezi kıyısındaki IZOLA fabrikasının arazisi üzerinde yer almaktadır. Kephissos ırmağının denize döküldüğü yerde biriken 4 metrelik alüvyon altında kalmış eserler açığa çıkarılmıştır. 2008 ve 2009 yıllarında yapılan kurtarma kazılarında MÖ 3. binyıl ve MÖ 2 binyıla tarihlendiği tespit edilmiştir. Kazı yapılan II., III. ve IV. tabakalarda Erken Hellas Dönemine ait eserler bulunmuştur⁸⁴⁹.

⁸⁴² Nazou 2013, s. 231, 424.

⁸⁴³ Nazou 2013, s. 237.

⁸⁴⁴ Nazou 2013, s. 231, 423.

⁸⁴⁵ Nazou 2013, s. 236.

⁸⁴⁶ Nazou 2013, s. 230, 423.

⁸⁴⁷ Nazou 2013, s. 230, 423.

⁸⁴⁸ Nazou 2013, s. 237.

⁸⁴⁹ Kakavakis ve Skiadaresi 2020, s. 49-50.

II-III. tabakada yaygın olarak sos kapları, pişirme kapları, pyxis ve tabaklar ele geçmiştir. Kırmızı-siyah urfırnis astar yaygındır. Seramik eserlerin yanı sıra çok sayıda deniz kabuğu ve Melos obsidyeni de bulunmuştur⁸⁵⁰. Bu tabakada Anadolu etkili seramik formlarından tankard da ele geçmiştir (**Levha 17e**)⁸⁵¹. Devetüyü-turuncu renkteki tankardın tamamına yakını korunmuştur. Dışa dönük silindirik boyunlu, küresel gövdeli ve düz diplidir. Kulp ağız kenarından başlayarak gövdenin ortasında sonlanmaktadır.

IV. tabakada ise testi, çanak, fincan ve tabak ele geçmiştir⁸⁵². Ele geçen iki adet tabaktan birinin çark yapımı olduğu tespit edilmiştir (**Levha 17f**)⁸⁵³. Bu nedenle bu tabakanın daha geç bir döneme ait olduğu anlaşılmaktadır. Az sayıda buluntu verse de bu alanda yapılan kazı çalışmalarında Anadolu etkili seramik formlarından tankard ve çark yapımı tabağın ele geçtiği görülmektedir.

4.2.4. Nea Kephissia

Nea Kephissia, Attika bölgesinde Atina şehrinin Kifissia ilçesinde yer almaktadır. Kephissos nehrinin kıyısına yakın, 50 metre yükseklikteki bir tepe üzerindedir. Denizden yaklaşık 25 km içeridedir. Burada MÖ 3. binyıla ait bir yerleşim henüz tespit edilememiştir. Bu döneme ait buluntular iki adet çukurdan elde edilmiştir. Nea Kephissia'daki buluntular 2002 yılında yol çalışması sırasındaki kurtarma kazısı ile tespit edilmiştir⁸⁵⁴.

Nea Kephissia'da yapılan kurtarma kazıları sırasında Dionysos ve Aphrodite kutsal alanı olarak tanımlanan bir yapı kompleksi tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalarda bu alanın MÖ 6. yüzyıldan Roma dönemine kadar kesintisiz kullanıldığı anlaşılmaktadır.

⁸⁵⁰ Kakavakis ve Skiadaresi 2020, s. 50.

⁸⁵¹ Kakavakis ve Skiadaresi 2020, s. 51, Fig.4e.

⁸⁵² Kakavakis ve Skiadaresi 2020, s. 52.

⁸⁵³ Kakavakis ve Skiadaresi 2020, s. 51, Fig.4g.

⁸⁵⁴ Georgousopoulou 2020, s.317.

Ayrıca bu yapının bulunduğu alanda MÖ 3. binyıla ait Kiklad heykelciği de ele geçmiştir. Daha sonra bu yapının yaklaşık 200 metre batısında yapılan bir kazıda ise MÖ 3. binyıla ait seramik eserler ele geçmiştir⁸⁵⁵.

Yapılan kazı sırasında Kephisse nehri yakınlarında bir tepede iki adet çukur tespit edilmiştir. Çukur 1 olarak adlandırılan 2,5 x 1,5 m boyutlarında ve 1,28 m derinliğinde, Çukur 2 ise 9 x 5 m boyutlarında ve 1,24 m derinliğindedir⁸⁵⁶. Burada iki binden fazla seramik parçası ele geçmiştir⁸⁵⁷. Yapılan çalışmalarda tam veya tama yakın kaplar hariç hiçbirinin birleşmediği tespit edilmiştir⁸⁵⁸. Ayrıca çeşitli formdaki kaplardan özellikle çanak ve kaselerin yarısının olmadığı, sıvı ile ilgili olan fincan ve tankardların alt gövdelerinde delik olduğu tespit edilmiştir. Çalışmalar sonucunda buradaki çukurların zaman içerisinde değil bir tören sonrası doldurulduğu tespit edilmiştir. Bu durum Keros Adası'ndaki Kavos kült alanına benzer bir durumdadır⁸⁵⁹. Çukurlardan seramik eserlerin yanı sıra çok sayıda obsidyen dilgi ve az sayıda da hayvan kemikleri ele geçmiştir. Seramik formlarından anlaşılabileceği üzere Çukur 2, Çukur 1'den daha erken bir döneme tarihlenmektedir⁸⁶⁰.

Çukur 1 içerisinde Anadolu etkili seramik formlarından 4 adet tankard ele geçmiştir⁸⁶¹. Bu tankardların 2 tanesi standart tek kulplu tankard formundadır. Bunlardan ilki ağız kenarından gövdeye uzanan kulpa sahiptir (**Levha 18a**)⁸⁶². Dışa dönük boyunlu, küresel gövdeli ve düz diplidir. Turuncu-kırmızı renktedir. İkincisi ise yine benzer formda fakat kahverengi-gri renktedir (**Levha 18b**)⁸⁶³. Bu iki tankardın alt gövdesinde pişirme

⁸⁵⁵Georgousopoulou 2019, s. 79.

⁸⁵⁶ Georgousopoulou 2020, s.318-320.

⁸⁵⁷ Georgousopoulou 2019, s. 83.

⁸⁵⁸ Georgousopoulou 2019, s. 86.

⁸⁵⁹ Renfrew vd. 2022, s.3-4.

⁸⁶⁰ Georgousopoulou 2020, s.322.

⁸⁶¹ Georgousopoulou 2019, s. 83.

⁸⁶² Georgousopoulou 2020, s.318-320, Fig.2b(sol), Fig.5: MM268.

⁸⁶³ Georgousopoulou 2020, s.318-320, Fig.2b(sağ), Fig.5: MM267.

işleminden daha sonra açılan (ritüel amaçlı olduğu düşünülen) delik bulunmaktadır⁸⁶⁴. Diğer 2 tankard ise iki adet yatay kulpa sahiptir. Bunlardan ilki kırmızı-kahverengi renktedir (**Levha 18c**)⁸⁶⁵. Ağız kenarı ve kulpların büyük bir çoğunluğu kırıktır. Boyunun büyük bir bölümü ve küresel gövdesi korunmuştur. Bu tankardın üzerinde delik yoktur. Son tankard örneği de bir kulp hariç neredeyse tamdır (**Levha 18d**)⁸⁶⁶. Bu tankardın da üzerinde delik bulunmaktadır. Devetüyü renkte kırmızı astarlıdır. Çukur 1 içerisinde ayrıca bir adet bronz kanca ele geçtiği tespit edilmiştir⁸⁶⁷.

Bu çukurlara yakın alanlarda yapılan yüzey araştırmalarında yine MÖ 3. binyıla ait seramik eserler ele geçmiştir. Fakat tam olarak bir yerleşim veya mezarlığa ait bir iz yoktur⁸⁶⁸. Elde edilen veriler Çukur 1'in Erken Hellas II dönemine tarihlendiğini göstermektedir⁸⁶⁹. Az sayıda da olsa ele geçen Anadolu etkili seramikler ile Anadolu Ticaret Ağı'nın buraya kadar ulaştığını göstermektedir.

4.2.5. Akademos Evi

Akademos Evi, Attika Bölgesi'nde, Atina'da Akropolis'in 2 km kuzeybatısında yer almaktadır⁸⁷⁰. Platon'un felsefe akademisinin de burada olmasından dolayı Platon'un akademisi olarak da adlandırılmaktadır. Akademos Evi ya da Kutsal Ev ismi ise MÖ 8. yüzyıla tarihlenen ve Akademos'a tapınılan yapı için kullanılmıştır⁸⁷¹. Akademos evi denizden yaklaşık olarak 6,5 km uzaklıkta ve 32 m yüksekliktedir⁸⁷².

Stavropoulos, 1956 yılında Platon'un Akademisi kazıları sırasında dörtgen ve apsidal planlı iki yapı açığa çıkarmıştır⁸⁷³. Bunlardan dörtgen olan MÖ 8. yüzyıla

⁸⁶⁴ Georgousopoulou 2019, s. 83.

⁸⁶⁵ Georgousopoulou 2020, s.318-320, Fig.2c(sol), Fig.5: MM266.

⁸⁶⁶ Georgousopoulou 2020, s.318-320, Fig.2c(sağ), Fig.5: MM265.

⁸⁶⁷ Georgousopoulou 2020, s.320.

⁸⁶⁸ Georgousopoulou 2019, s.87.

⁸⁶⁹ Georgousopoulou 2020, s.317.

⁸⁷⁰ Forsén 1992, s. 110.

⁸⁷¹

⁸⁷² Eliopoulos 2020, 349.

⁸⁷³ Stavropoulos 1961, s.52-54.

tarikhlenirken, apsidal olan ise MÖ 3. binyıla tarikhlenmektedir. 1956-1957 yıllarında burada kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Daha sonra 2013 yılında Theodore Eliopoulos buradaki apsidal yapıyı daha iyi anlayabilmek ve tarikhlendirebilmek için kazı çalışmaları gerçekleştirmiştir⁸⁷⁴.

Stavropoulos apsidal planlı yapı için EH II-III dönemine tarikhlendiğini belirtmiştir⁸⁷⁵. Yine Eliopoulos'un yaptığı kazılarda ele geçen eserler de buranın MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarikhlendiğini göstermektedir⁸⁷⁶. Apsidal planlı evin bulunduğu alandaki MÖ 3. binyılın ikinci yarısına ait başka bir yapı ele geçmemiştir. MÖ 3. binyıl için bu yapı haricinde detaylı kazı da yapılmamıştır. Apsidal planlı yapının ana kaya üzerinde bulunuyor olması nedeni ile buradaki en eski tabaka da yine MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarikhlenmektedir.

Apsidal planlı ev haricinde herhangi bir yapı veya savunma duvarına ait herhangi bir iz yoktur. Ayrıca metal buluntu da ele geçmemiştir. Seramik eserlerde ise Anadolu etkili seramik formlarından tankard, çan biçimli kap, tabak ve depas olduğu bilinmektedir⁸⁷⁷.

Apsidal planı yapı 8,5 x 4,5 m boyutlarında ve üç odadan oluşmaktadır⁸⁷⁸. Bunlardan ilki apsisli oda, ikinci merkezdeki dörtgen planlı ana oda ve üçüncüsü ise en dıştaki küçük kare odacıktır. Yapının temel duvarları nehir taşları ile inşa edilmiştir. Üzerinde ise kerpiç olduğuna dair az da olsa kalıntılar vardır. Yapı içerisinde bulunan birkaç levha taş, zeminin levha döşeli olabileceğini göstermektedir. En dıştaki küçük odacığın mutfak olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu oda yapıya sonradan eklenmiştir⁸⁷⁹. Bu yapıda, biri içinde diğeri dışında olmak üzere iki adet çukur tespit edilmiştir. Yapının

⁸⁷⁴ Eliopoulos 2020, s.349.

⁸⁷⁵ Stavropoulos 1961, s.54.

⁸⁷⁶ Eliopoulos 2020, s. 355.

⁸⁷⁷ Eliopoulos 2020, s. 353-355.

⁸⁷⁸ Stavropoulos 1961, s.53.

⁸⁷⁹ Eliopoulos 2020, s. 351.

dışında kuzeydoğusunda yer alan çukur, A çukuru olarak adlandırılmıştır. Çukur binanın temelinden 8 metre daha derinde yer almaktadır. Çapı ise en geniş 2,20 m en dar ise 0,70 m'dir. Az sayıda urfirnis astarlı, az sayıda da kaba mallar ele geçmiştir. Merkezdeki odanın içinde tespit edilen çukur ise B çukuru olarak adlandırılmaktadır. Yaklaşık 20 cm derinliğindedir. Son dönem kazılarında tespit edilen bu çukur içerisinde tankard, çan biçimli kap, tabak ve bir çömlek ağzı ele geçmiştir. Çukurda ayrıca bir dilgi, üç yonga ve dört adet obsidyen parçası bulunmuştur⁸⁸⁰.

Akademios Evi'nde MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen Anadolu etkili seramik formlarından birer tane depas, çan biçimli kap, tankard ve tabak ele geçmiştir. Bunlar birer örnek olsa da Anadolu Ticaret Ağı'nın dolaylı ya da doğrudan buraya ulaştığını göstermektedir. Çan biçimli kabin büyük bir bölümü korunmuştur (**Levha 18e**)⁸⁸¹. Yaklaşık 6 cm yüksekliğinde, 10 cm genişliğindedir. Kırmızı astarlı ve tek renklidir. Tankardın ise gövdesinin büyük bir bölümü ve boynunun bir parçası korunmuştur (**Levha 18f**)⁸⁸². Yaklaşık 9 cm çapında ve 11 cm yüksekliğindedir. Kulplu ele geçmemiştir fakat boyundan kulplu olduğu düşünülmektedir. Koyu kahverengi ve hafif açıkıdır. Tabağın ise neredeyse 1/3'ü korunmuştur (**Levha 18g**)⁸⁸³. Açık kahverengi kilden yapılmış olan tabağın çark yapımı olduğu düşünülmektedir. Stavropoulos, kutsal ev içerisindeki bir sondaj çalışmasında depas bulduğunu belirtmiştir⁸⁸⁴. Fakat depasa ait herhangi bir bilgi veya görsel bulunmamaktadır.

4.3. Boeotia

⁸⁸⁰ Eliopoulos 2020, s. 352.

⁸⁸¹ Eliopoulos 2020, s.353-355, Fig.9:4, 10:4.

⁸⁸² Eliopoulos 2020, s.353-355, Fig.9:3, 10:3.

⁸⁸³ Eliopoulos 2020, s.353-355, Fig.9:1, 10:1.

⁸⁸⁴ Eliopoulos 2020, s.355.

4.3.1. Thebes Yerleşimi

Thebes, Boeotia’da yine aynı isimdeki şehrin merkezinde geniş bir alana yayılmış bir yerleşim yeridir. Thebes bölge olarak birçok tepeden oluşan dağlık bir coğrafyaya sahiptir. Kuzeyinde ve batısında ise verimli Thebes ovaları ile çevrilidir⁸⁸⁵. Thebes’deki ilk sistemli kazı çalışmaları 1906 ve 1929 yılları arasında A. Keramopoulos tarafından gerçekleştirilmiştir. Keramopoulos, Thebes’de Miken dönemine ait saray, mezar, freskler ve yazıtlar açığa çıkarmıştır. Miken dönemine yoğunlaşan Keramopoulos bu dönemin alt tabakalarında Orta Hellas ve Erken Hellas dönemine ait seramiklerin varlığından da bahsetmiştir⁸⁸⁶. Daha sonra 1960’lı yıllarda Thebes’in merkezinde başlayan yeni inşaat faaliyetleri sırasında yapılan kurtarma kazıları sırasında da hem Miken hem de daha önceki dönemlere ait eserler tespit edilmiştir. Bu kurtarma kazıları sadece inşaat faaliyetlerinin bulunduğu alanı kapsadığı için genel bir yerleşim kazısı olmamıştır⁸⁸⁷. 1963 ve 1981 yılları arasında süren bu kazılarda birçok arkeolog görev almıştır. Bu kurtarma kazılarının sadece ön raporları yayınlanmıştır⁸⁸⁸. 1996 ve 2000 yılları arasında ise Thebes Müzesi arazisinin genişletme çalışmaları sırasında Erken Hellas dönemine tarihlenen bir yapı açığa çıkarılmıştır⁸⁸⁹.

Thebes’de en erken yerleşim izi Erken Hellas dönemine tarihlenmektedir. Daha sonrasında Orta Tunç, Miken, Geometrik, Arkaik, Helenistik, Bizans ve Orta Çağ dönemine ait arkeolojik veriler bulunmaktadır. Erken Hellas Dönemi kendi içinde üç evrede görülmektedir. Bunlardan en erken olanı Erken Hellas II dönemine tarihlenmekte ve Thebes A olarak adlandırılmaktadır. Anadolu etkili buluntuların ve önemli mimari yapıların görüldüğü evre ise Thebes B olarak adlandırılmaktadır. Thebes B evresi ise

⁸⁸⁵ Konsola 1981, s.65.

⁸⁸⁶ Keramopoulos 1909; Keramopoulos 1910; Keramopoulos 1917; Keramopoulos 1930.

⁸⁸⁷ Konsola 1981, s.80.

⁸⁸⁸ Ioannidou 1977; Demakopoulou 1979; Demakopoulou ve Konsola 1978; Demakopoulou 1984.

⁸⁸⁹ Aravantinos 2004, s.1255.

Erken Hellas IIB evresine tarihlenmektedir. Thebes C evresi ise Erken Hellas III dönemine tarihlenmektedir.

Thebes'deki kurtarma kazılarından elde edilen verilere göre MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen sur duvarı ile çevrili, kamusal işlevi olan yapıların yer aldığı bir yerleşim planı görülmektedir. Bunların yanı sıra yerleşim içerisindeki yapılardan ve intramural gömülerden elde edilen buluntular içerisinde Anadolu ekili tankard, bronz aletler ve taş mühür ele geçmiştir.

Thebes A evresinden sonra görülen B evresinde yerleşim alanın genişlediği görülmektedir⁸⁹⁰. Thebes yerleşimi yaklaşık 80 hektarlık bir alana yayılmaktadır⁸⁹¹. Kurtarma kazıları sonucu elde edilen arkeolojik veriler ise çok dağınıktır. Yerleşimdeki mimari izler devamlılık göstermese de sur ile çevrili olduğunu gösteren duvar izlerine rastlanılmaktadır. 1982 yılındaki kurtarma kazısı sırasında koridorlu olarak adlandırılabilir bir yapı ve onun doğusunda kalın bir duvar açığa çıkarılmıştır. 1,80 metre kalınlığında ve 2 metre yüksekliğinde ve yaklaşık 8 metre uzunluğundadır⁸⁹². Ayrıca 1996 ve 2000 yılları arasında açığa çıkarılan apsidal planlı bir yapının da hem kuzeyinde hem de doğusunda sur duvarı olabilecek kalın duvarların olduğu tespit edilmiştir. Kuzeydeki duvar 3 metre genişliğinde ve 20 metre uzunluğundadır. Doğusundaki duvarın genişliği ise 4 metreye kadar ulaşmaktadır⁸⁹³. Her iki savunma duvarının yakınındaki yapılar Erken Hellas IIB dönemine tarihlenmektedir. Sur duvarları ile yapılar arasında sokak olarak kullanıldığı düşünülen taş döşeli alanlar da vardır⁸⁹⁴. Eldeki veriler değerlendirildiğinde çok geniş bir alana yayılan yerleşimin sur duvarı ile

⁸⁹⁰ Konsola 2014, s.92.

⁸⁹¹ Aravantinos 2010, s.45.

⁸⁹² Aravantinos 1989, s.167-168, Fig.3-4.

⁸⁹³ Aravantinos 2004, s.1258.

⁸⁹⁴ Psaraki 2007, s.221.

çevrili olduğu ve sokaklar ile ayrılmış dörtgen ve apsidal planlı bağımsız yapıların olduğu görülmektedir.

Thebes’de çeşitli plana sahip birçok yapı açığa çıkarılmıştır. Bunların tamamı plan vermese de Erken Hellas dönemi yapılarının yoğun olduğu bilinmektedir⁸⁹⁵. Yerleşimde ahşap dikmeli evler, apsidal planlı ve dörtgen planlı yapılar olmak üzere üç yapı türü görülmektedir⁸⁹⁶. Thebes B evresine tarihlenen ise dört adet önemli yapı bulunmaktadır⁸⁹⁷. Yerleşim içerisinde apsidal planlı 3 adet yapı açığa çıkarılmıştır. Bunlardan ilk ikisinin sadece yarısı korunmuştur⁸⁹⁸. Üçüncüsü ise neredeyse tamdır. Tam olan yapının iki kısa kenarı da apsidal formdadır⁸⁹⁹. Tam olan yapı üç odadan oluşmaktadır. Diğer ikisinin ise sadece iki odası tespit edilebilmiştir. Apsidal planlı ilk iki yapının içerisinde bulunan eserler detaylı bir şekilde yayınlanmamıştır. Bu nedenle tam olarak hangi döneme tarihlendiği tespit edilememiştir. Bu yapılardan birinin içerisinde bakırdan yapıldığı iddia edilen keski ve balta gibi metal eserler açığa çıkarılmıştır⁹⁰⁰. Fakat daha sonraki yapılan başka bir yayımda bu eserlerin bronz oldukları ve MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlendiklerinden bahsedilmiştir⁹⁰¹. Diğer eksik yapıda ise amphora, çeşitli formlarda kaseler ve çanakların yanı sıra iki adet tankard ele geçmiştir⁹⁰². Üçüncü ve tama yakın olan apsidal planlı yapı içerisinde en az on kişiden oluşan toplu bir mezar açığa çıkarılmıştır. Bu intramural mezar ile birlikte içe kıvrık ağızlı kaseler, askoslar ve tankardlar açığa çıkarılmıştır⁹⁰³. Yine bu yapı ile ilişkili geometrik desenli bir mühür de ele geçmiştir⁹⁰⁴. Bu üç yapı boyut olarak büyüktür ve kamusal amaçlı

⁸⁹⁵ Konsola 1981, s.104: 30 adet yapı parselinin 21’inde Erken Hellas Dönemi yapılarına ait duvar açığa çıkarılmıştır.

⁸⁹⁶ Konsola 1981, s. 103.

⁸⁹⁷ Konsola 2014, s.91.

⁸⁹⁸ Konsola 1981, s. 84: Fig.1, s.93: Fig.2.

⁸⁹⁹ Psaraki 2004, s. 1263, Pl.1.a.

⁹⁰⁰ Konsola 1981, s.83.

⁹⁰¹ Aravantinos 2010, s.40.

⁹⁰² Konsola 1981, s.92.

⁹⁰³ Psaraki 2007, s.221.

⁹⁰⁴ Psaraki 2004, s.1257; Aravantinos 2010, s.46.

kullanılmış olma ihtimalleri vardır⁹⁰⁵. Yapıların içerisinde açığa çıkarılan tankard ve bronz nesnelerden anlaşılabacağı üzere MÖ 3. binyılın ikinci yarısında kullanıldıkları kesindir.

Dördüncü yapı ise doğusunda bulunan sur duvarından dolayı Müstahkem Yapı olarak da adlandırılan koridor planlı yapıdır. Bu yapıda iki evre görülmektedir. İlk olarak Thebes A evresinde inşa edildiği ve B evresinde de kullanıldığı görülmektedir⁹⁰⁶. Yapının açığa çıkarılan bölümü 7 metre uzunluğunda ve 7,20 metre genişliğindedir. Yan yana sıralı en az dört odadan, uzun bir koridor ve taş döşeli avludan oluşmaktadır⁹⁰⁷. Muhtemelen iki katlı olan yapının aynı zamanda idari bir vasfının olduğu düşünülmektedir. Doğusunda bulunan kalın duvarın da idari bölgeyi diğer alanlardan ayırmak ve korumak için yapıldığı düşünülmektedir⁹⁰⁸.

Thebes B evresinde askoslar, iki kulplu kıvrık ağızlı tankardlar (Kıta Yunanistan yerel formu), içe kıvrık ağızlı kaseler ve tankardlar görülmektedir. Bunlardan Anadolu etkili olarak sadece tankard bilinmektedir. Yapılan kurtarma kazıları sırasında çeşitli dönemlerde tankardların ele geçtiği görülmektedir.

1973 yılı kazılarında bir adet tankard ele geçmiştir (**Levha 19a**). Ağız kenarı ve kulpu kırıktır. Uzun boyunlu ve küresel gövdeli olan bu tankard hakkında detaylı bir bilgi yoktur. Turuncu renkte ve perdahlı olduğu bilinmektedir⁹⁰⁹.

1974 yılı kazılarında bulunana tankard, kulpu hariç neredeyse tamdır (**Levha 19b**). Kulpun sadece üst yarısı eksiktir. Yine uzun boyunlu ve küresel gövdeli formdadır. Yaklaşık 12 cm yüksekliğinde ve kırmızı astarlı ve perdahlıdır⁹¹⁰.

⁹⁰⁵ Psaraki 2007, 230.

⁹⁰⁶ Konsola 2014, s.94.

⁹⁰⁷ Aravantinos 1989, s.167.

⁹⁰⁸ Konsola 2014, s.93-94.

⁹⁰⁹ Ioannidou 1977, s.276, Pl.231b.

⁹¹⁰ Demakopoulou 1979, s. 440, Pl.289f.

1975 yılı kurtarma kazıları sırasında bir adet tama yakın tankard ele geçtiği tespit edilmiştir (**Levha 19c**). Tek kulplu bu tankardın ağız kenarı ve kulpun büyük bir bölümü kırıktır. Yaklaşık 12 cm yüksekliğinde ve 7,5 cm ağız çapına sahiptir. Kahverengi-siyah perdah görülmektedir⁹¹¹.

1976 yılı kazılarında ise bir tam bir de yarım iki adet tankard ele geçmiştir. Bu kaplar hakkında detaylı bilgi yoktur. Tam olan tankardın ağız kenarının altından başlayarak gövdede sonlanan bir kulpu vardır (**Levha 19d**). Uzun bir boyna sahiptir. Yüzeyinin siyah perdahlı olduğu bilinmektedir⁹¹². Diğer yarım olan tankardın ise sadece gövde kısmı tam korunmuştur (**Levha 19e**). Kulp ve boyna ait küçük parçaları da vardır. Yine bu tankardın da koyu perdahlı olduğu bilinmektedir⁹¹³.

1996 ve 2000 yılları arasında yapılan kazı çalışmaları sırasında açığa çıkarılan apsidal planlı yapının içerisindeki mezarların etrafında da tankardların ele geçtiği bilinmektedir⁹¹⁴. Fakat burada ele geçen tankardlar hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Bu dönem kazıları sonrasında seramikler üzerinde yapılan analiz sonuçlarında test edilen 12 tankarddan 9'unun yerel kilden yapılmış olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca ele geçen tankardların seramik repertuvarının yüzde 1'ini oluşturduğu bilinmektedir⁹¹⁵.

Anadolu Ticaret Ağı ile birlikte Kıta Yunanistan'da görülen bir başka eser grubu ise çark yapımı seramiklerdir. Thebes yerleşiminde ele geçen Erken Hellas dönemine tarihlenen çark yapımı seramik olduğu bilinmektedir⁹¹⁶. Fakat bunların içerisinde tabaklara ait detaylı bir bilgi yoktur.

Bir diğer önemli buluntu grubu ise metallerdir. Thebes yerleşiminde Erken Hellas dönemine tarihlenen altın, gümüş ve bronzdan yapılmış birçok metal eser ele geçmiştir.

⁹¹¹ Demakopoulou ve Konsola 1978, s. 61, Fig.5:2, Pl.23a.

⁹¹² Demakopoulou 1984, s.125, Pl.97γ.

⁹¹³ Demakopoulou 1984, s.121, Pl.95f.

⁹¹⁴ Psaraki 2007, s.221.

⁹¹⁵ Hilditch vd. 2008, s.266

⁹¹⁶ Konsola 1981, s. 119; Choleva 2020, s. 9-11.

Bronzdan yapılmış olan balta, keski ve iğne gibi birçok alet bulunmaktadır. Özellikle apsidal planlı yapının yakınlarında ele geçen bir küp içerisinde keski ve baltalardan oluşan bir grup, bronz eser hazine olarak adlandırılmıştır (**Levha 19f**). Burada ele geçen sap delikli baltanın⁹¹⁷ benzeri Dhaskalio yerleşiminde de ele geçmiştir⁹¹⁸. Küp içerisinde ele geçen bir başka balta formu ise çift taraflı baltadır. Ayrıca iki adet de keski ele geçmiştir. Tipolojik olarak değerlendirildiğinde keskiler H. Levent Keskin tarafından Tip II olarak tanımlanan formdadır. Bu keskilerin benzerleri Liman Tepe⁹¹⁹ ve Bakla Tepe’de⁹²⁰ de ele geçmiştir. Bir diğer metal alet ise dikiş iğnesidir. Buradaki iğnenin⁹²¹ benzerleri Bakla Tepe⁹²², Troya⁹²³, Emporio⁹²⁴, Aphrodisias⁹²⁵, Demircihöyük-Sarıket⁹²⁶, Kusura⁹²⁷ ve Dhaskalio’da⁹²⁸ ele geçmiştir. MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen gümüşten yapılmış olan tek eser ise küresel başlı bir süs iğnesidir. Bu iğnenin benzerleri Troya⁹²⁹, Liman Tepe⁹³⁰, Bakla Tepe⁹³¹, Poliochni⁹³², Thermi⁹³³, Palamari⁹³⁴, Manika⁹³⁵, Dhaskalio ve Chalandiriani⁹³⁶’de bulunmaktadır. Chalandiriani’de bulunan iğne de yine Thebes’deki gibi gümüşten yapılmıştır. Ayrıca Chalandiriani’de bulunan iğne için yapılan analizlerde Attika bölgesindeki gümüş kaynaklarının kullanıldığı tespit edilmiştir⁹³⁷.

⁹¹⁷ Aravantinos 2010, s. 40; Konsola 1981, s.138, Res.9.

⁹¹⁸ Georgakopoulou 2013, s.674-675. Fig.32.13: 12741.

⁹¹⁹ Keskin 2009, s.55-56, Lev.6:50.

⁹²⁰ Keskin 2009, s. 55-56, Lev.7: 55.

⁹²¹ Aravantinos 2010, s. 40.

⁹²² Keskin 2009, Lev.9:131.

⁹²³ Blegen vd. 1950a, s.215, Pl.358.

⁹²⁴ Huot 1982, s. 661, Fig.295:7.

⁹²⁵ Joukowsky 1986, Fig.431.61.

⁹²⁶ Seeher 2000, Şek. 53, G.583: f.

⁹²⁷ Lamb 1937, Fig.18:3.

⁹²⁸ Georgakopoulou 2013, s.668, Fig.32.4: 11132.

⁹²⁹ Schliemann 1880, s.505, Nos.934, 935.

⁹³⁰ Keskin 2009, s.187, Kat. 144.

⁹³¹ Keskin 2009, s.64, Lev.10.

⁹³² Bernabò-Brea 1964, Pl. CLXXVI:7, 10, 11, 12.

⁹³³ Lamb 1936, s.166, Fig.48a, Nos.32.19.

⁹³⁴ Hadjipoulou 1997, s.358, Fig.8.

⁹³⁵ McGeehan Liritzis 2016, s.108.

⁹³⁶ Hekman 2003, s.241, Fig.69:394.

⁹³⁷ Gale ve Stos-Gale 1981, s.210.

Hem yönetici bir sınıfın olduğunu hem de ticaret sisteminde kullanılmış olabileceğini gösteren önemli bir buluntu ise taş mühürdür. Üzerinde ip deliği de bulunan bu mührün baskı yüzünde yatay çizgilerin olduğu geometrik şekiller görülmektedir⁹³⁸. Şekil olarak çok sade bir baskısı vardır. Konik gövdesi ve üzerindeki ip deliği ile muhtemelen boyuna asılmış olabilir. Bu mühür Thebes B evresine tarihlenen apsidal planlı yapının içerisinde ele geçmiştir.

MÖ 3. binyılın ikinci yarısı için bölgedeki en büyük yerleşimlerden biri olan Thebes’de kamusal yapıların ve zenginliği gösteren metal eserlerin olduğu görülmektedir. Ele geçen tankard, çark yapımı seramikler ve bronz eserler ise Anadolu ile ilişkilerin olduğunu göstermektedir. Buradaki Anadolu etkili eserler, Anadolu tüccarların buraya ulaştığını ya da yerel tüccarların Anadolu Ticaret Ağı’na bir şekilde doğrudan veya dolaylı olarak dahil olduğunu göstermektedir.

4.3.2. Orchomenos Yerleşimi

Orchomenos, Boeotia’nın kuzeyinde, kendisiyle aynı isimdeki şehirde yer almaktadır⁹³⁹. Orchomenos’un ilk keşfi 1801 yılında Edward Daniel Clark tarafından gerçekleştirilmiştir. 19. yüzyıl içerisinde Schliemann’da dahil olmak üzere birçok kişi kazı çalışmaları yapmıştır⁹⁴⁰. 1903-1907 yılları arasında ise A. Furtwangler, H. Bulle ve W. Riezler kazı çalışmaları gerçekleştirmiştir⁹⁴¹. Bu çalışmalar Anadolu etkili seramiklerin de ortaya çıktığı yamaç bölgesinde gerçekleştirilmiştir.

⁹³⁸ Aravantinos 2010, s. 46.

⁹³⁹ Fappas 2013, s.1.

⁹⁴⁰ Bulle 1907, s.1-7.

⁹⁴¹ Bulle 1907, s.8.

Orchomens'da yerleşimindeki en eski izler Neolitik döneme tarihlenmektedir⁹⁴². Neolitik⁹⁴³ dönemden başlayarak kazıda ele geçen Erken Tun Çağı⁹⁴⁴, Orta Tunç Çağı⁹⁴⁵ ve Miken⁹⁴⁶ dönemi seramikleri yayımlanmıştır. Bu dönemlerin haricinde Orchomenos'da M.S. 7. yüzyıla kadar yerleşimin devam ettiği görülmektedir⁹⁴⁷.

Orchomenos'da MÖ 3. binyıla tarihlenen sur duvarı tespit edilmemiştir. Yine bu döneme tarihlenen tam bir yapı planı da yoktur. MÖ 3. binyıla tarihlenebilecek yapılara ait duvarların olduğu fakat tam bir plan oluşturacak şekilde korunmadığı görülmektedir. Ayrıca apsidal planlı olabilecek birkaç duvarın da Orta Tunç ve Erken Tunç çağından hangisine tarihlendiği de kesin olarak belirtilmemiştir⁹⁴⁸.

MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen Anadolu etkili seramik formlar tespit edilmiştir. Anadolu etkili seramik formlarından tankard ve depas ele geçmiştir. Ele geçen tankardlardan 4'ü yayımlanmıştır. Fakat bu dördü haricinde daha birçok parçanın da olduğu bilinmektedir⁹⁴⁹. Tankardlar Anadolu'da olduğu gibi küresel gövdeli, dışa dönük konik boyunlu ve düz diplidir. Burada ele geçen tankardların tamamı tek kulpludur. Tankardlardan ilki yaklaşık 7 cm yüksekliğindedir (**Levha 19g**)⁹⁵⁰. Gövdedeki eksik bir parça hariç genel olarak korunmuştur. Gri-kahverengi hamurlu ve kahverengi perdahlıdır. İkinci tankard ise ağız kenarının bazı bölümleri hariç tam bir şekilde ele geçmiştir (**Levha 19h**)⁹⁵¹. Gri hamurlu, siyah perdahlı ve ince cidarlıdır. Yaklaşık 7,5 cm yüksekliğindedir. Üçüncü tankardın ağız kenarının yarısı ve kulp hariç geri kalanı korunmuştur (**Levha 19i**)⁹⁵². Kahverengi-kırmızı hamurlu ve kahverengi perdahlı olarak tanımlanmıştır.

⁹⁴² Fappas 2013, s.1.

⁹⁴³ Kunze 1931.

⁹⁴⁴ Kunze 1934.

⁹⁴⁵ Sarri ve Zanker 2010.

⁹⁴⁶ Mountjoy 1983.

⁹⁴⁷ Fappas 2013, s. 1.

⁹⁴⁸ Kunze 1934, s.7.

⁹⁴⁹ Kunze 1934, s.54-55.

⁹⁵⁰ Kunze 1934, s. 54, Taf.XXII:3.

⁹⁵¹ Kunze 1934, s. 54, Taf.XXII:4.

⁹⁵² Kunze 1934, s. 54, Taf.XXII:2.

Yaklaşık 8,5 cm yüksekliğindedir. Son tankard ise yaklaşık 6 cm yüksekliğindedir (**Levha 19i**)⁹⁵³. Boyun ve ağız kenarı ele geçmemiştir. İnce cidarlı kırmızı-sarımsı hamurlu ve siyah-kahverengi perdahlıdır.

Anadolu etkili seramik formlarından iki adet depas ele geçmiştir. Bunlardan ilkinin ağız kenarı ve bir kulpu eksiktir (**Levha 19j**)⁹⁵⁴. Bu depas, tabandan ağız kenarına doğru genişleyen konik bir forma sahiptir. Kulpları ise boyundan başlayarak tabanda sonlanmaktadır. Taban kısmı ise ovaldir. Yüksekliği yaklaşık olarak 17,5 cm'dir. Sarı-kahverengi hamurlu ve kırmızı-siyah perdahlıdır. Diğer depasın ise sadece alt gövdenin küçük bir parçası ve kırık bir kulp parçası korunmuştur (**Levha 19k**)⁹⁵⁵. Taban kısmı daha düz bir şekilde yapılmıştır. El yapımı olan bu depasın yerel taklit olduğu düşünülmektedir. Sarımsı kil rengi ve kahverengi perdaha sahiptir.

Orchomenos, Neolitik dönemden başlayarak MS. 7. yüzyıla kadar yerleşim görmüştür. Bu durum hem MÖ 3. binyılın ikinci yarısına ait eserlerin geçmiş dönemlerde tahribine neden olurken hem de daha erken dönemlere ait olan büyük anıtsal yapılara yoğunlaşılmasına neden olmuştur. Buna rağmen Anadolu Ticaret Ağı'nın kıydan uzak olan bu yerleşim yerine kadar ulaşmış olduğunu görülmektedir.

4.3.3. Eutresis Yerleşimi

Eutresis, Kıta Yunanistan'ın Boeotia Bölgesi'nde denize yaklaşık 10 km uzaklıkta verimli araziler ile çevrili bir tepe üzerinde yer almaktadır. Aynı zamanda yine bu bölgede bulunan Thebes yerleşimine yaklaşık 11 km uzaklıktadır⁹⁵⁶. Yerleşimdeki ilk kazılar 1924-1927 yılları arasında Hetty Goldman tarafından gerçekleştirilmiştir⁹⁵⁷. Daha sonra 1958

⁹⁵³ Kunze 1934, s. 55, Abb.15.

⁹⁵⁴ Kunze 1934, s. 56, Taf.XXIII:1.

⁹⁵⁵ Kunze 1934, s. 56-57, Taf.XXX: 5d.

⁹⁵⁶ Goldmann 1931, s.3.

⁹⁵⁷ Goldmann 1931.

yılında John L. Caskey ve Elizabeth G. Caskey tarafından kısa bir çalışma daha yapılmıştır⁹⁵⁸.

Yerleşimdeki en eski izler Neolitik döneme kadar uzanmaktadır. Erken Hellas'ın ise her döneminde yerleşim görmüştür. Burada Anadolu etkili seramik buluntuları nadir birkaç örnekten oluşmaktadır. Daha sonraki evrelerde Orta ve Geç Hellas dönemlerinde de yerleşim olduğu görülmektedir.

Eutresis'de kazı çalışmaları yürütülen alanlarda savunma duvarına ulaşılamamıştır. Yapılarda ise Erken Hellas II dönemine tarihlenen L⁹⁵⁹, Erken Hellas III dönemine tarihlenen H evleri açığa çıkarılmıştır⁹⁶⁰. Fakat bu yapılar detaylı bir bilgi vermemektedir. Anadolu ile benzer olduğu düşünülen tek özelliği L evinin inşası sırasında duvarın balıkçı tekniği ile örülmüş olmasıdır⁹⁶¹.

Eutresis'de Anadolu etkili seramik formlarından tankard ve çan biçimli fincan ele geçmiştir. Yayımlanmış olarak sadece bir tankarda ait parça bilinmektedir. Sadece yarısı korunmuştur. Dışa dönük konik boyunlu, küresel gövdelidir. Pembe kilden yapılmış ve dışı siyah perdahlıdır (**Levha 20a**)⁹⁶². Goldman dönemi kazılarında elde edildiği bilinen 3 adet çan biçimli kap bulunmaktadır. Fakat bunlar yayımlanmadığı için detaylı bir bilgi yoktur⁹⁶³.

4.3.4. Agia Triada

Boeotia bölgesinde, Kastro Tepesi'nin yaklaşık 6 km güneybatısında Agia Triada köyü yer almaktadır. Yoshiyuki Suto'nun, burada yaptığı yüzey araştırmaları sırasında

⁹⁵⁸ Caskey ve Caskey 1960.

⁹⁵⁹ Goldmann 1931, s.15.

⁹⁶⁰ Goldmann 1931, s.20-21.

⁹⁶¹ Gündoğan 2019, s.162.

⁹⁶² Goldmann 1931, s. 105, Fig.138.

⁹⁶³ J. B. Rutter 1983, s.345, dipnot 10; Wilson 1999, s.99.

Erken Hellas dönemine tarihlenen seramik eserler bulması üzerine bilim literatürüne dahil olmuştur⁹⁶⁴. Herhangi bir kazı çalışması yapılmamıştır.

Suto'nun burada tespit ettiği seramiklerden en belirgin olanı depastır (**Levha 20b**). Kulpları ele geçmemiştir fakat kırık yerleri bellidir. Kırmızı-kahverengi renkte astarlıdır. Bu depasın en önemli özelliği yüzeyinde Ayia Marina stilinde beyaz boya izlerinin bulunuyor olmasıdır. Bu da depasın yerel bir taklit olduğunu göstermektedir⁹⁶⁵.

Agia Triada'da Anadolu etkili başka bir seramik eser tanımlanmamıştır. Fakat burada yapılan çalışmalarda sadece yüzeyden yedi adet seramik eser toplanmıştır. Bunlardan birinin depas olması ise önemlidir. Bir liman yerleşimi olmayan Triada, muhtemelen Anadolu Ticaret Ağı ile dolaylı olarak etkileşime girmiştir.

4.3.5. Mitrou Yerleşimi

Mitrou, Boeotia bölgesinin batısındaki Phocis bölgesinde, Lokris kentinin doğu kıyısında yer alan bir adacıktır. 2004-2008 yılları arasında Aleydis Van de Moortel başkanlığında kazı çalışmaları yürütülmüştür. Burada Erken Hellas IIB döneminden Protogeometrik döneme kadar yerleşimin olduğu tespit edilmiştir⁹⁶⁶.

Mitrou'da yapılan kazılarda Erken Hellas dönemine ait bilgiler kısıtlıdır. Daha çok Orta Hellas ve Geç Hellas dönemine ait kazı çalışmaları yürütülmüştür. Erken Hellas dönemine ait eserlerin adacığın kuzey ve kuzeydoğu bölgesinde yapılan daha derin açmalarda açığa çıktığı görülmektedir. Bu dönem yapılarına ait birkaç duvarın olduğu tespit edilmiş olsa da detaylı kazıları yapılmamıştır⁹⁶⁷.

⁹⁶⁴ Alram-Stern 2004, s.699.

⁹⁶⁵ Suto 1991, s.66-69, Fig.2-3.

⁹⁶⁶ Van de Moortel ve Zahou 2012, s. 1131.

⁹⁶⁷ Van de Moortel vd. 2018, s.169.

Erken Hellas dönemine ait seramik eserler de detaylı bir şekilde yayınlanmamıştır. Özellikle MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen Anadolu etkili seramik formlarının ele geçtiği bilinmektedir⁹⁶⁸. Bu eserlerin detaylı bir yayını olamasa da Anadolu etkili formlardan depas, tankard, çan biçimli kap ve çark yapımı tabağın ele geçtiği görülmektedir⁹⁶⁹. Bu eserler ile birlikte siyah, kırmızı ve kahverengi tonlarında perdahlı, metal görünümlü ve ince cidarlı seramik üretimi görülmektedir. Tankard, çan biçimli kap ve çark yapımı tabağa ait birer örnek yayınlamıştır. Tankardın ağız ve boyun kısmı korunmuştur. Üst boyundan başlayan kulp kırıktır (**Levha 20c**)⁹⁷⁰. Çan biçimli kabın da tabanı ve kulpları kırıktır. S profilli çan şeklindeki gövdesi korunmuştur (**Levha 20d**)⁹⁷¹. Çark yapımı sığ tabak da tabanı hariç neredeyse tamdır (**Levha 20e**)⁹⁷². Sadece Lorenz Rahmstorf burada depasa ait kulp parçalarının olduğundan bahsetmiştir⁹⁷³. Mitrou'da seramik eserlerin haricinde ticaret sistemi ile ilişkili olabilecek iki adet mühür de ele geçmiştir. Bunlardan biri kil⁹⁷⁴ diğeri ise kurşundan⁹⁷⁵ yapılmıştır.

Boeotia bölgesinin doğu kıyısında yer alan bu yerleşim hem Lefkandi, Manika gibi Anadolu etkili buluntuların ele geçtiği yerleşimlere yakın, hem de Boeotia bölgesinde Orchomenes ve Thebes gibi önemli yerleşim yerlerine giden güzergâh üzerinde yer almaktadır. İleride Erken Hellas tabakalarında yapılacak olan kazılar buradaki Anadolu Ticaret Ağı etkisini ortaya koyacaktır.

⁹⁶⁸ Van de Moortel ve Zahou 2012, s.1132.

⁹⁶⁹ Choleva 2020, s.67.

⁹⁷⁰ Van de Moortel vd. 2018, s. 176-177, Fig.11.

⁹⁷¹ Van de Moortel vd. 2018, s. 175-176, Fig 8.

⁹⁷² Van de Moortel vd. 2018, s. 176-177, Fig.10.

⁹⁷³ Rahmstorf 2006, s. 84.

⁹⁷⁴ Van de Moortel ve Zahou 2012, s. 1132, Fig.4.

⁹⁷⁵ Van de Moortel ve Zahou 2012, s. 1132, Fig.5.

4.4. Aegina

4.4.1. Kolonna Yerleşimi

Aegina Adası, Saronik Körfezinin merkezinde, Attika ve Mora yarımadasının ortasında yer almaktadır. Kuzeyinde Attika, güneyinde Mora Yarımadası'nın yanı sıra doğusunda ise Kiklad Adaları'na yakın bir konumdadır⁹⁷⁶. Kolonna yerleşimi ise adanın batısındaki burun üzerinde yer almaktadır. Denizden yüksekliği yaklaşık olarak 12 metredir. Kuzey, güney ve batısı dik kayalıklar ile çevrili ve denize bakmaktadır. Doğusunda ise tarım için elverişli araziler yer almaktadır⁹⁷⁷. Kolonna ismi ise Geç Arkaik döneme tarihlenen tapınağa ait bir adet sütundan dolayı kolon kelimesinden gelmektedir⁹⁷⁸.

Kolonna'daki ilk sistemli kazılar 1878 yılında, daha sonra 1903-1907 yılları arasında Adolf Furtwängler tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonra 1924 ve 1941 yılları arasında Alman Arkeoloji Enstitüsü (DAI) adına Paul Wolters ve Gabriel Welter burada kazı çalışmaları gerçekleştirmiştir. İkinci dünya savaşından sonra ise ilk önce Bavyera Bilimler Akademisi, 1966 yılından sonra ise Salzburg Üniversitesi adına Hans Walter kazı çalışmalarını yürütmüştür. 1992 ve 2000 yılları arasında ise Florens Felten ve Stefan Hiller Hans daha sonra ise 2002 ve 2010 yılları arasında Florens Felten ve Claus Reinholdt yine Salzburg Üniversitesi adına kazı çalışmaları gerçekleştirmiştir. Hans Walter ölümüne kadar (2001) 11 ciltlik Alt-Ägina serisini yayınlamıştır⁹⁷⁹.

Kolonna yerleşimi 11 tabakadan oluşmaktadır. Bunlardan en eskisi olan I. tabaka Erken Hellas I dönemine tarihlenmektedir. En geç olan XI. tabaka ise Geç Hellas IIIA dönemine tarihlenmektedir. Seramikler ise alfabetik olarak A'dan başlayarak M'ye kadar

⁹⁷⁶ Klebinder-Gauss ve Gauss 2015, s.67.

⁹⁷⁷ Felten 2007, s.12.

⁹⁷⁸ Sporn vd. 2017, s.81.

⁹⁷⁹ Sporn vd. 2017, s.81-85.

13 farklı evreye ayrılmaktadır. Kolonna'da MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen ve Anadolu etkili seramik formlarının görüldüğü tabakalar II, III ve IV. tabakalardır. Bu tabakalarda B, C ve D evresine ait seramikler görülmektedir⁹⁸⁰.

Kolonna yerleşiminde II. ve III. tabaka Erken Hellas II dönemine, IV. tabaka ise Erken Hellas III'ün erken evresine tarihlenmektedir. II. ve III. tabakaya tarihlenen yerleşime ait çok fazla bilgi yoktur. II. tabakada koridor ev olarak bilenen bir yapı tespit edilmiştir⁹⁸¹. Bu yapının diğer yerleşimlerde de görüldüğü ve idari bir özelliği olduğu bilinmektedir. III. tabakada ise yerleşimin sur ile çevrili olabileceği düşünülmektedir. Bu tabakada ele geçen kötü korunmuş bir duvarın sur duvarı olabileceği yönünde yorum yapılmıştır. Yerleşimde ise II. tabakada görülen koridorlu yapının biraz daha kuzey batısında, beyaz ev olarak da adlandırılan 9 x 18 m boyutlarında, iki katlı, kiremitli ve koridorlu bir yapı bulunmuştur⁹⁸². Yine III. tabakaya ait başka birkaç küçük yapı ve daha büyük bir yapı ele geçmiştir. Büyük yapının beyaz evde olduğu gibi sıvalı olduğu görülmektedir⁹⁸³. IV. tabakadaki mimari buluntu ise çok azdır. III. tabakadaki beyaz evin üzerinde metal işleme alanı inşa edilmiştir. Bunun haricinde tam olarak plan vermeyen birkaç duvar ele geçmiştir⁹⁸⁴.

Kolonna yerleşiminde II. tabakada mutfak kapları çok sık görülmektedir. Özellikle urfırmis ve boyalı kaplar kullanılmıştır. III. tabakada, seramik evresi C'de Anadolu etkili seramik formları görülmektedir. C evresi Erken Hellas II'nin geç evresi olarak değerlendirilebilir. Anadolu etkili seramik formlarından depas, tankard, çan biçimli kap ve kesik gaga ağızlı testi görülmektedir. Çark teknolojisi kullanılmamış olsa da tabaklar da ele geçmiştir.

⁹⁸⁰ Walter 2004, s.9; Gauss 2019, s.1110-1111, 1109: Tab.1.

⁹⁸¹ Alram-Stern 2004, 559; Gauss 2019, s.1112.

⁹⁸² Shaw 1987, s. 66; Gauss 2019, s.1113.

⁹⁸³ Gauss 2019, s.1113-1116.

⁹⁸⁴ Gauss 2019, s.1116-1117, Fig.10.

Kolonna’da bir adet depas ele geçmiştir (**Levha 21a**). Bu depasın sadece alt yarısı korunmuştur. Ele geçen parçalardan anlaşıldığı üzere genel depas formundan farklı olarak kaideli bir tabana sahiptir. İnce cidarlı, kırmızı-kahverengi renkte ve perdahlıdır. Korunan yüksekliği ise 5,8 cm’dir⁹⁸⁵. 14 farklı tankarda ait parçalar ele geçmiştir⁹⁸⁶. Bunlarda sadece biri tamdır. Dışa doğru genişleyen boyunlu, küresel gövdeli, düz dipli ve tek kulpludur (**Levha 21b**)⁹⁸⁷. Çan biçimli kap ise iki adet ele geçmiştir. Bunlardan ilkinin gövdesinin yarısı ve bir kulpu korunmuştur (**Levha 21c**)⁹⁸⁸. Diğerinin ise sadece gövdesi ele geçmiştir (**Levha 21d**). Kesik gaga ağızlı testi ise Kolonna’da küresel gövdeli olarak karşımıza çıkmaktadır (**Levha 21e**)⁹⁸⁹. II. Dünya savaşı öncesi kazılarda ele geçen iki adet gaga ağızlı testinin buluntu tabakası bilinmemektedir. Dik boyunlu küresel gövdeli bu testilerin Kiklad Adaları’ndan ithal edildiği ve Anadolu etkili olduğu şeklinde yorumlanmıştır⁹⁹⁰. Kolonna yerleşiminde IV. tabakada Troya’dan da bilinen insan yüzlü plastik bezemeli çömlek parçaları da ele geçmiştir⁹⁹¹.

Kolonna yerleşimindeki mimari ve seramik eserler değerlendirildiğinde Kıta Yunanistan etkisi çok net bir şekilde görülmektedir. Fakat Anadolu etkili seramik formlarının büyük bir çoğunluğunun ele geçmiş olması da dikkat çekmektedir. Özellikle Kıta Yunanistan’daki yerleşimlerin çoğunda sadece bir veya iki form görülürken önemli bir konuma sahip olan Kollonna yerleşiminin Anadolu Ticaret Ağı’ndan doğrudan etkilendiği söylenilebilir.

⁹⁸⁵ Walter ve Felten 1981, s. 122, Abb.107.

⁹⁸⁶ Berger ve Gauss 2016, s.213.

⁹⁸⁷ Berger ve Gauss 2016, s.213, Fig.3: 1-7.

⁹⁸⁸ Berger ve Gauss 2016, s.213-214, Fig.3:8-9.

⁹⁸⁹ Berger ve Gauss 2016, s.213-214, Fig.3:10.

⁹⁹⁰ Berger ve Gauss 2016, s.221, Fig.7:1-2.

⁹⁹¹ Berger ve Gauss 2016, s.215-216, Fig.4:11-12.

4.5. Teselya

4.5.1. Pevkaki Magula Yerleşimi

Pevkakia yerleşimi, Theselya bölgesinin batı kıyısında Volos şehrinde yer almaktadır. Kazı çalışmaları 1967-1973 ve 1976-1977 yıllarında toplam 8 kazı sezonunda gerçekleştirilmiştir⁹⁹². Heidelberg Üniversitesi tarafından V. Milojcic başkanlığında yürütülmüştür. V. Milojcic'in 1978 yılında vefatının ardından Pevkakia kazılarının raporları seriler halinde yayımlanmıştır⁹⁹³.

Pevkakia'da Neolitik dönemden başlayarak Geç Tunç Çağı'na kadar yerleşim görülmüştür. Erken Tunç Çağı tabakaları incelendiğinde ise 7 farklı evreye ayrıldığı tespit edilmiştir. Bu evrelerden VI. ve VII. evre MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. VII. evre de kendi içerisinde erken, orta ve geç olarak üçe ayrılmaktadır. VI. evre ile birlikte tankard ve .an biçimli kap, VII. evre ile birlikte de bu kaplara ek olarak depres ve çark yapımı tabak gibi Anadolu etkili seramik formlarının ortaya çıktığı görülmektedir⁹⁹⁴.

Pevkaki'da V. evreden itibaren apsidal planlı çok odalı yapılar görülmektedir. Bu yapı planı VI. ve VII. evrede görülmeye devam etmektedir. Ayrıca bu yapı planının yanı sıra VII. evre ile birlikte megaron planlı yapılar da görülmeye başlanmaktadır. MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen VI. evrede bir önceki evrede görülen apsidal planlı yapının geliştirilerek kullanıldığı tespit edilmiştir V. evredeki apsidal planlı yapıya göre fazladan iki iç odasının olduğu görülmektedir. Ayrıca VI. evre yapısının V. evre yapısına göre 80 cm daha güneydedir. Bu apsidal planlı yapının içerisinde toplu halde birçok ağırşak ele geçmiştir. Yapı içerisindeki izler yangın ile tahrip olduğunu göstermektedir. Yine VI. evrede dörtgen planlı yapıya ait bir duvar ele geçmiştir. Fakat kötü durumdaki

⁹⁹² Alram-Stern 2004, s.757.

⁹⁹³ Christmann 1996, s.2.

⁹⁹⁴ Wilson 2013, s.424-425.

bu duvardan başka bir kanıt yoktur⁹⁹⁵. VII. evrede ise apsidal planlı yapı ile dörtgen planlı yapının kullanılmaya devam edildiği görülmektedir. Apsidal planlı yapının içerisinde bir adet bronz iğne ele geçmiştir. VII. evrenin orta seviyesinden itibaren ise megaron planlı yapı görülmektedir. Bu yapının da iki evresi vardır. 8,20 metre uzunluğunda ve 4,80 metre genişliğindedir. Duvar kalınlıkları 50 ile 60 cm arasında değişmektedir. Duvarlar üzerindeki kerpiç tuğlaların da bazıları korunmuştur⁹⁹⁶. Megaron planlı yapının geç evresinde ante bölümüne bağlanmış başka bir yapı daha görülmektedir. Bu yapı inşası sonrasında megaron planlı yapının da giriş kısmı değiştirilmiştir. Diğer yapının ise sadece güney duvarı ve kuzey duvarının küçük bir kısmı açığa çıkarılabildiği⁹⁹⁷.

Pevkaki'da Anadolu etkili seramik formlarından en çok depas, daha sonra tankard ve çan biçimli kap ele geçmiştir. Tabak ve depas formlarından bazıları çarkta yapılmıştır. Yine Anadolu etkili yapı planı olan megaraon planlı yapı içerisinde birçok depas ele geçmiştir. Seramik eserlerden bir adet tankard ve bir adet çan biçimli kap VI. evreden itibaren görülmektedir⁹⁹⁸. Diğer Anadolu etkili formlar ise VII. evreden itibaren yoğun bir şekilde görülmektedir.

Pevkaki yerleşiminde üç adet tankard ele geçmiştir. VI. evrede ele geçen tankardın ağız kenarı kırıktır (**Levha 22a**). Boyun ve gövdeye ait bir parçadır. Huni şeklinde boyun ve küresel gövdeye sahiptir. Orta-ince kalınlıkta, astarsızdır. Üzerinde kırlangıca benzetilen bir kazıma motif vardır. Bu tankard 324 numaralı olarak da adlandırılan apsidal planlı ev içerisinde bulunmuştur⁹⁹⁹. İkinci tankard örneği ise soluk kırmızı renktedir (**Levha 22b**). Küresel gövdeye ait küçük bir parça ve kulpun yarısı korunmuştur¹⁰⁰⁰. Üçüncü bir tankard ise VII. evreden sonraki geçiş evresine aittir (**Levha 22c**). Kulp hariç

⁹⁹⁵ Christmann 1996, s.13-15.

⁹⁹⁶ Christmann 1996, s.16-18.

⁹⁹⁷ Christmann 1996, s. 19.

⁹⁹⁸ Christmann 1996, s.278, 197.

⁹⁹⁹ Christmann 1996, s.115, Pl.43:21.

¹⁰⁰⁰ Christmann 1996, s.66, Pl.88:9.

neredeyse tamamı ele geçmiştir. Boyun şekli bilinen tankard formlarından biraz farklıdır. Hafif dışa çekik ağızlı olsa da neredeyse dik bir boyuna sahiptir. Alacalı ve astarlı bir yüzeye sahiptir¹⁰⁰¹.

Pevkakia'da ele geçen diğer Anadolu etkili seramik formu ise çan biçimli kaptır. Bu form Kıta Yunanistan'da daha az bulunmaktadır. Pevkakia'da dört adet örnek yayımlanmıştır. Çan biçimli kaplardan biri VI. evrede ele geçmiştir. Alacalı renkte ve astarlıdır. Sadece bir adet kulp ele geçmiştir. Gövde kısmı korunmamıştır¹⁰⁰². Diğer üç çan biçimli kap ise VII. evreden ele geçmiştir. Bu üç örnekten biri gri yüzeylidir. Genel olarak sağlam bir şekilde bulunmuştur (**Levha 22d**¹⁰⁰³). Diğer ikisi ise sadece kulp olarak ele geçmiştir¹⁰⁰⁴.

Depas, Pevkakia yerleşiminde en yoğun ele geçen Anadolu etkili seramik formudur. Yayınlanan seramik parçaları içerisinde 29 adet depasın ele geçtiği görülmektedir. Pevkakia'da ele geçen depaslar kendi içerisinde oval dipli ve daha düz dipli olarak iki gruba ayrılmıştır¹⁰⁰⁵. Renk ve yüzey işlemi olarak da çok fazla çeşitliliğe sahiptir. Depaslar VII. evrenin orta seviyesinden sonra görülmeye başlanmıştır. Megaron planlı yapı içerisinde çok sayıda ele geçmiştir. Bazı depasların aynı zamanda çarkta üretildiği de tespit edilmiştir¹⁰⁰⁶. Ele geçen 29 depastan 5 tanesi gri yüzeyli ince seramik mal grubudur. Bu örneklerin tamamı tabana ait parçalardır (**Levha 22e**). Biri düz diğer dördü oval diplidir¹⁰⁰⁷. 2 adet depas ise kırmızımsı açık kahve renktedir. Bir oval tabana ait bir parçadır, diğerinin ise boyun ve ağız kısmı eksiktir. Kulplardan ise sadece küçük bir bölümü korunmuştur (**Levha 22f**)¹⁰⁰⁸. 1 adet depas ise açık kırmızı renktedir. Oval

¹⁰⁰¹ Christmann 1996, s.94, Pl.111, 13.

¹⁰⁰² Christmann 1996, s.97, Pl.57:12.

¹⁰⁰³ Christmann 1996, s.53, Pl.64:11.

¹⁰⁰⁴ Christmann 1996, Pl.90,22-23.

¹⁰⁰⁵ Christmann 1996, s.39.

¹⁰⁰⁶ Christmann 1996, s.41.

¹⁰⁰⁷ Christmann 1996, s.54, Pl.90:25, 98:7, 99:15, 103:13, 106:16.

¹⁰⁰⁸ Christmann 1996, s.58, Pl.82:9, 88:5.

dipli olan depasın sadece dip ve alt gövdesi korunmuştur (**Levha 22g**)¹⁰⁰⁹. 2 adet depas ise benekli yüzeyli ince seramik olarak tanımlanmıştır. Bu iki örnekten biri tamdır (**Levha 22h**). Dışa dönük ağızlı, konik gövdeli ve düze yakın tabana sahiptir. İki dikey kulpu boyundan başlayarak tabanda sonlanmaktadır. Bu depas megaron planlı yapının içerisinde ele geçmiştir¹⁰¹⁰. Diğerinin ise sadece alt kısmı kırıktır. Kulp yerleri de korunmuştur¹⁰¹¹. 2 adet depas gri-siyah astarlıdır. Bunlardan biri alt gövde ve kırık kulp yerine aittir. Bu depas aynı zamanda çark yapımıdır¹⁰¹². Diğerisi ise üst gövde-boyuna ait bir parçadır. Yine bu parçada da kırık kulp yeri bellidir¹⁰¹³. 4 adet depas ise soluk kırmızı renkte ve astarlıdır. Bunlardan ikisi çark yapımıdır ve megaron planlı yapı içerisinde ele geçmiştir. Bu iki depastan biri ağız kenarı, diğeri ise dip parçasıdır¹⁰¹⁴. Diğer iki soluk kırmızı renkte ve astarlı depasın alt gövdesine ait parçalardır¹⁰¹⁵. 4 adet depas açık kırmızı-kırmızı renkte ve astarlıdır. Bunlardan ikisi çark yapımıdır. Bu iki depastan biri kulp ve gövde, diğeri ise alt gövde parçasıdır¹⁰¹⁶. Diğer iki açık kırmızı- kırmızı renkte ve astarlı depastan biri kulptur¹⁰¹⁷. Diğerisi ise alt gövdeye ait bir parçadır. Kulpunun şerit şeklinde olması onu diğer depaslardan ayırmaktadır¹⁰¹⁸. En kalabalık depas grubu ise perdahlı olanlardır. Bu gruba ait 9 adet depas ele geçmiştir. Bunlar çeşitli gövde ve kulp parçalarıdır (**Levha 22i-i**)¹⁰¹⁹.

Anadolu Ticaret Ağı ile birlikte Kıta Yunanistan'a ulaşan bir başka önemli teknik ise çarkta seramik üretimidir. Pevkakia'na VII. evreden itibaren çark teknolojisi de

¹⁰⁰⁹ Christmann 1996, s.64, Pl.112:18.

¹⁰¹⁰ Christmann 1996, s.70, Pl.78:5.

¹⁰¹¹ Christmann 1996, s.70, Pl.112:20.

¹⁰¹² Christmann 1996, s.80, Pl.88:7.

¹⁰¹³ Christmann 1996, s.80, Pl.92:15.

¹⁰¹⁴ Christmann 1996, s.85, Pl.70:17, 71:19.

¹⁰¹⁵ Christmann 1996, s.85, Pl.93:16, 112:19.

¹⁰¹⁶ Christmann 1996, s.89, Pl.89:10, 98:4.

¹⁰¹⁷ Christmann 1996, s.89, Pl.94:3.

¹⁰¹⁸ Christmann 1996, s.89, Pl.100:12.

¹⁰¹⁹ Christmann 1996, s.100, Pl.80:20, 88:4-6-8, 103:12, 104:9, 105:11, 106:19, 110:25.

ulaşmıştır¹⁰²⁰. Çark izleri depas, tabak ve bir adet kâsede görülmektedir¹⁰²¹. Çark ile birlikte yaygınlaşan tabaklar Kıta Yunanistan'da Pevkakia'ya da ulaşmıştır¹⁰²². Pevkakia'da seramiklerin %1,2'si çarkta üretilmiştir¹⁰²³. Fakat bu kapların ithal olduğu düşünülmektedir¹⁰²⁴.

Pevkakia VI ve VII. evrede metal olarak sadece birkaç iğne ele geçmiştir¹⁰²⁵. Bu eserler bronz olarak tanımlanmıştır. Fakat bakır-kalay alaşımına ait analiz sonucu veya oran paylaşılmamıştır. Bunlardan sadece bir tanesi yarım küresel başlıdır. Diğer ikisinin başı kırıktır. Yarım küresel başlı iğne Anadolu ve Ege'de yaygın olarak görülen basit bir formdur.

Pevkakia yerleşimi Kıta Yunanistan'da en yoğun Anadolu etkili buluntunun ele geçtiği yerleşimlerden biridir. Megaron planlı yapı ve ele geçen seramik formları yoğun bir Anadolu ilişkisini göstermektedir. Ayrıca bu eserler ile Anadolu Ticaret Ağı'nın Theselya içlerinde olmasa da kıyılarına kadar ulaştığını göstermektedir.

4.6. Peloponnese

4.6.1. Lerna Yerleşimi

Lerna, Mora Yarımadası'nda Argolis Körfezi'nin batı kıyısında yer almaktadır. Doğusunda ise Arcadia dağlarının etekleri yer almaktadır¹⁰²⁶. Yerleşim 19. yüzyıldan itibaren bilinse de kazı çalışmaları John Langdon Caskey başkanlığında 1952¹⁰²⁷ ve

¹⁰²⁰ Alram-Stern 2004, s.757, s.761; Christmann 1993, s. 45.

¹⁰²¹ Christmann 1996, s.41.

¹⁰²² Christmann 1996, s.41, Pl.86:9-10, 94:18.

¹⁰²³ Choleva 2020, s.12.

¹⁰²⁴ Christmann 1996, s. 41-42; Choleva 2020, s. 13.

¹⁰²⁵ Christmann 1996, s.314, Pl.165: 15-16-17.

¹⁰²⁶ Caskey 1968, s.313.

¹⁰²⁷ Caskey 1953.

1958¹⁰²⁸ yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu kazı çalışmaları sonrasında hala American School of Classical Studies at Athens tarafından yayımları yapılmaktadır.

Lerna yedi tabakaya ayrılmıştır. Bunlardan ilk ikisi Neolitik döneme tarihlenmektedir. III. ve IV. tabaka ise Erken Hellas dönemine tarihlenmiştir. Neolitik ve Erken Hellas dönemi arasında yerleşimin terk edildiği bir dönem bulunmaktadır. Daha sonra ise sırasıyla V. tabaka Orta Hellas, VI. ve VII. tabaka ise Miken dönemine tarihlenmektedir¹⁰²⁹.

MÖ 3. binyıla tarihlenen Lerna III. ve IV. tabakasında at nalı şeklinde bastiyon ile desteklenmiş sur duvarları ile çevrili bir yerleşim görülmektedir (**Levha 23a**)¹⁰³⁰. Sur duvarlarının çevrelediği alanda ise Kiremit Evi olarak da adlandırılan ve Caskey tarafından saray olarak tanımlanmış anıtsal bir yapı görülmektedir. Ayrıca Kiremit Evi içerisinde ele geçen mühür baskıları da bu dönem için önemli buluntulardandır. Lerna’da Anadolu etkili seramik formlarından sadece depas ele geçmiştir. Fakat bu depas alışılmış depas formundan farklıdır¹⁰³¹.

Sur duvarı MÖ 3. binyılın ikinci yarısında yerleşimin güneybatısında açığa çıkarılmıştır. At nalı şeklinde bastiyona sahiptir. Sur duvarı iki sıra duvardan oluşmaktadır. Bu iki duvar arası da odalar ile ayrılarak kullanılmıştır. Yerleşimde depreme bağlı yıkım ve yeniden inşa evreleri vardır. Daha geç evrelerde at nalı bastiyonun yerini dörtgen planlı bastiyon almıştır. Sur duvarı alanın sadece güneybatısında açığa çıkarılsa da aslında yerleşimin tamamını çevrelediği düşünülmektedir¹⁰³². Yerleşim içerisinde yaklaşık 200 m2 boyutlarında Kiremit Ev olarak da adlandırılan anıtsal bir yapı tespit edilmiştir. Yapı planı değerlendirilecek olursa Kıta Yunanistan’da bu dönem yaygın olarak görülen koridorlu ev planında inşa edildiği görülmektedir. Yapı duvarlarının kalın

¹⁰²⁸ Caskey 1959.

¹⁰²⁹ Caskey 1960, s.286.

¹⁰³⁰ Wiencke 2000, Plan 7.

¹⁰³¹ Caskey 1955, s.119, Fig.6.

¹⁰³² Wiencke 2000, s. 91-92, Plan 5-6-7.

olması burasının ikinci bir katının da olduğunu göstermektedir¹⁰³³. Ayrıca mühür baskıları da burada ele geçmiştir. Bu da burasının bir yönetim binası olduğunu desteklemektedir.

Anadolu etkili seramik formları da yine Kiremit Evi olarak adlandırılan yapı içerisinde ele geçmiştir. Fakat buradaki Anadolu etkili formlar çok nadir olarak bulunmaktadır. Bir adet depas ve bir adet de çan biçimli kap formu tespit edilmiştir. Ele geçen depasın, bilinen formdan farklı olarak kaideli bir şekilde yapıldığı görülmektedir (**Levha 23b**). 11,7 cm yüksekliğindeki bu depas dışa dönük ağızlı, silindirik gövdeli ve kaidelidir. Boyundan başlayarak kaidenin üzerinde, alt gövdede sonlanan çift kulpa sahiptir. Bir diğer önemli özelliği ise devetüyü rengindeki kabın üzerinde kırmızı-kahverengi desenlerin bulunmasıdır¹⁰³⁴. Bu depas formu Anadolu depalarına göre farklılık göstermektedir. Ayrıca Kiremit Evi, Lerna'nın III. tabakasına aitken, bu kabın özellikleri Lerna IV. tabaka seramiklerine benzemektedir¹⁰³⁵. Lerna'da ele geçen çan biçimli kap ise yine Anadolu'daki benzerlerinden farklı olarak mermerden yapılmıştır (**Levha 23c**). Sadece alt gövde ve kulpun biri korunmuştur. Anadolu etkili çan biçimli formlara göre tabanı biraz daha düzleştirilmiştir¹⁰³⁶. Anadolu etkili seramik formlarının yanı sıra Lerna'da ele geçen ve MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen formlar genellikle yeme-içme ile ilişkidir. Depasta olduğu gibi Anadolu formlarını kendi geliştirdikleri stilde yaptıkları görülmektedir¹⁰³⁷. Anadolu etkili bir başka seramik üretim tekniği olan çark yapımı seramikler de Lerna IV evresinde görülmektedir. Çeşitli form ve hamur özelliklerinde kullanıldığı tespit edilmiştir¹⁰³⁸. Çark yapımı seramikler Lerna IV seramiğinin %3'ünü oluşturmaktadır¹⁰³⁹.

¹⁰³³ Shaw 1987, s.60-65, Fig.1.

¹⁰³⁴ Caskey 1955, s.119, Fig.6.

¹⁰³⁵ Rutter 1979, s. 9-10.

¹⁰³⁶ Caskey 1956, s.164, Fig.4, Pl.47.i.

¹⁰³⁷ Rutter 1979, s. 9-10.

¹⁰³⁸ Rutter 1995, s.464- 466.

¹⁰³⁹ Choleva 2012, s.350.

Lerna’da Kiremit Evi olarak adlandırılan yapı içerisindeki XI numaralı oda ve onun yakınındaki birkaç yapıda mühür baskıları ele geçmiştir. Mühür baskıları incelendiğinde küp veya başka saklama amaçlı kullanılan kutuların üzerine bastırılmış, daha sonra da dış yüzeyleri bir veya iki mühür ile damgalanmıştır. XI numaralı odada 143 adet mühür baskısı ele geçmiştir. Bunların 70 farklı mührü ait olduğu tespit edilmiştir. Mühürlerin çapları 1,5 cm ile 5 cm arasında değişiklik göstermektedir. Desenler geometrik şekillerden oluşmaktadır¹⁰⁴⁰. Mührün burada oynadığı kilit rolü önemlidir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı ticaret sisteminde de kullanılan mühür, ticaretteki güvenliği sağlamak amacı ile önemli bir yere sahiptir. Lerna’daki mühür kullanımının Anadolu ile ilişkiler sonucu ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu ilişkilerin daha çok ticari amaçlı olduğu ve Anadolu’dan gelen tüccarlar sayesinde olduğu kanaati vardır¹⁰⁴¹. Lerna’da ele geçen bir mührüde bir testi figürü kesik gaga ağızlı testiye benzetilmektedir¹⁰⁴². Bu figür de yine Anadolu etkisini göstermektedir.

Lerna’da III. ve IV. tabakaya tarihlenen birçok metal eser ele geçmiştir. Hançer, bıçak, keski, delgi, süs ve dikiş iğnesi ele geçen metal eserlerdir. Bu eserler bakır veya bronzdan üretilmiştir. Analiz yapılmadığı için kalay içerip içermediği bilinmemektedir. Gümüş ve altın gibi diğer değerli madenler bu dönemde ele geçmemiştir¹⁰⁴³.

Lerna’da surlar ile çevrili ve kamu binası olarak değerlendirilen yapı ve içerisinde ele geçen mühür baskıları ile MÖ 3. binyılın ikinci yarısında ortaya çıkan gelişmelerin büyük bir çoğunluğunun burada da olduğunu görmekteyiz. Kıta Yunanistan’da birçok merkezde görülen koridorlu ev planlı yapıların, idari amaçlı kullanıldığı Lerna Kiremit Evi ve içerisindeki buluntular ile kanıtlanmıştır. Burada idareci sınıfın ortaya çıktığını göstermektedir¹⁰⁴⁴. Anadolu etkili seramik formları burada çok nadir bir şekilde görülmüş

¹⁰⁴⁰ Heath 1958, s.81-84.

¹⁰⁴¹ Weingarten 1997, s.147-149.

¹⁰⁴² Weingarten 1997, s.160, 153, Fig.3:109.

¹⁰⁴³ Banks 1967, s. 10-83.

¹⁰⁴⁴ Peperaki 2004, s.214-216.

olsa da at nalı bastiyonlu sur duvarları, kamusal yapılar ve seramik üretim teknikleri Anadolu ile doğrudan veya dolaylı bir iletişimi ortaya koymaktadır.

4.6.2. Helike Yerleşimi

Helike yerleşimi, Mora Yarımadası'nın kuzeybatısında Korint körfezine yakın Helike ovasında yer almaktadır. Denizden birkaç yüz metre uzaklıkta ve 3 metre yüksekliktedir¹⁰⁴⁵. Buradaki ilk araştırmalar 1988 yılında su altında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalardan bir sonuç elde edilemeyince 1991 yılında Helike ovasında araştırmalar ve sondaj kazıları başlamıştır¹⁰⁴⁶. 1988 ve 2000 yılları arasında yapılan çeşitli sondaj çalışmalarının ardından 2000 yılından itibaren ise sistemli kazı çalışmalarına başlanmıştır. Buradaki çalışmaların tamamı Dora Katsonopoulou tarafından yürütülmektedir¹⁰⁴⁷.

Helike'de yapılan sondaj çalışmalarında en eskisi Neolitik döneme ait olan veriler elde edilmiştir¹⁰⁴⁸. Fakat bu tabaka kazı çalışmaları sırasında açığa çıkarılamamıştır. Kazılar sırasında Erken Hellas II ve III dönemine tarihlenen bir yerleşim açığa çıkarılmıştır. Erken Hellas yerleşimi en az 30 hektarlık bir alana yayılmaktadır. Bu dönemin yangın ve depremle sonlanmasının ardından MÖ 373 yılındaki deprem ve tsunami felaketine kadar çeşitli dönemlerde yerleşim görmüştür¹⁰⁴⁹.

Erken Hellas dönemine tarihlenen tabakalarda sur duvarı ile çevrili, dörtgen planlı yapıların olduğu bir yerleşim planı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Kıta Yunanistan'da görülen Erken Hellas II-III formlarının yanı sıra Anadolu etkili seramik formlarından

¹⁰⁴⁵ Katsonopoulou ve Katsarou 2017, s. 1-2.

¹⁰⁴⁶ Katsonopoulou 2011, s. 63.

¹⁰⁴⁷ Katsonopoulou ve Katsarou 2017, s. 1-2.

¹⁰⁴⁸ Katsonopoulou 2011, s. 63.

¹⁰⁴⁹ Soter ve Katsonopoulou 2011, s. 584.

depas da ele geçmiştir. Metal eserler içerisinde ise altın ve gümüşten üretilmiş süs eşyalarının varlığı dikkat çekmektedir¹⁰⁵⁰.

Erken Hellas dönemi yerleşiminde surlarla çevrili, taş döşeli sokaklar ile ayrılan dörtgen planlı yapıların olduğu görölmektedir. Kazı çalışması yapılan alan içerisinde yerleşimin en batısındaki H21 numaralı açmada 3,50 metre kalınlığında bir duvarın olduğu tespit edilmiştir. Bu kalınlıktaki duvarın bir savunma duvarı olabileceğı düşünölmektedir¹⁰⁵¹. Yerleşim içerisindeki yapılar incelendiğinde koridorlu yapı, bir alet atölyesi ve birçok dörtgen planlı yapı görölmektedir. Ayrıca birkaç açmada sokakların taş döşeli olduğu görölmektedir. Kuzey-güney ve doğu-batı yönünde uzanan sokaklar genellikle 1,20 ve 2,50 metre arasında genişliklere sahiptirler¹⁰⁵². Sokaklar ile ayrılan evlerin büyük birçoğunun birkaç odadan oluşan uzun yapılar olduğu görölmektedir. Evlerin içlerinde depolama amaçlı kullanıldığı düşünölen büyük küpler yer almaktadır. Bu evlerin haricinde bir yapının açığa çıkarılan duvarının apsidal formda olması dikkat çekicidir. Helike’de yerleşim planı değeriendirildiğinde MÖ 3. binyılın ikinci yarısında birçok bölgede görölen gelişmelerin olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle idari amaçlı kullanıldığı düşünölen koridorlu yapı bu duruma bir örnektir. İki katlı olduğu düşünölen bu yapının güneyinde 2,25 metre, kuzeyinde ise 3,10 metre uzunluğunda iki adet koridoru bulunmaktadır. Bu yapıda depolama amaçlı küpler, kanthoroid, tek kulplu fincan ve omuzlu tankard gibi birçok seramik formu ele gemiştir¹⁰⁵³.

Anadolu etkili seramik formlarından sadece bir adet depas ele geçmiştir (**Levha 23d**). Bu tek örnek seramik hamuru ve yüzey işlemleri açısından değeriendirildiğinde Helike’de ele geçen diğeri seramiklerden ayrılmaktadır. Tek başına ele geçmesi ve nadir olması da onun ithal olabileceğini düşündörmektedir. Bu depas 19 cm yüksekliğe ve 5,7

¹⁰⁵⁰ Xanthopoulou vd. 2022, s.154.

¹⁰⁵¹ Katsonopoulou ve Katsarou 2017, s.6.

¹⁰⁵² Katsonopoulou 2011, s.68.

¹⁰⁵³ Katsonopoulou ve Katsarou 2017, s.8-11.

cm ağız kenarı çapına sahiptir. Ağız kenarının altında başlayan kulpları yukarı doğru yükseldikten sonra keskin bir dönüşle alt gövdeye kadar uzanmaktadır. Yüzeyi kırmızı-kahverengi parlak astarlıdır¹⁰⁵⁴. Helike’de ele geçen depasın en önemli özelliği ise yüzeyinde kazıma ile yapılmış bir motifin bulunmasıdır. Kaideye yakın alt gövdede yer alan motif bitkisel bir desen şeklinde yapılmıştır. İki adet ince dal ve bunlardan çıkan küçük yaprakların olduğu görülmektedir¹⁰⁵⁵. Koridorlu evin yanındaki yapıda tam olarak ne olduğu anlaşılmayan bir kil nesne ele geçmiştir. Bu Helike seramikleri ile aynı özelliklere sahip bir kildir. Üzerinde ise iki büyük kulpu ile depasa benzer bir motifin yer alması dikkat çekicidir¹⁰⁵⁶.

Helike’de Erken Hellas Dönemi’ne tarihlenen iki adet önemli metal eser ele geçmiştir. Depas kabının ele geçtiği yapının yakınındaki başka bir yapıda giysi süsü olarak kullanıldığı düşünülen altın ve gümüşten yapılmış iki adet süs eşyası bulunmuştur. Nadir olarak bulunan altının bu dönemde prestij ürünü olduğu düşünülmektedir¹⁰⁵⁷.

Helike yerleşimi MÖ 3. binyılın ikinci yarısında kullanılmış ve daha sonra deprem ve yangın ile yıkılmıştır. Sur duvarları ile çevrili kentte ele geçen mimari, seramik ve metal eserler değerlendirildiğinde buranın bir idari özelliğinin olduğu düşünülebilir. Özel planlı yapıların, altın ve gümüşten yapılmış süs eşyalarının olması burada sosyal sınıfı yüksek kişilerin ikamet ettiğini göstermektedir. Denize yakın bir noktada yer alan Helike, doğrudan olmasa da dolaylı yollardan Anadolu Ticaret Ağı ile tanışmıştır. Öyle ki burada ele geçen ithal depasın da bu sayede buraya ulaştığı düşünülebilir.

¹⁰⁵⁴ Katsonopoulou ve Katsarou 2017, s. 15-16, Fig.13.

¹⁰⁵⁵ Katsonopoulou 2011, s. 76-77, Fig.18.

¹⁰⁵⁶ Katsonopoulou ve Katsarou 2017, s. 16, Fig.14.

¹⁰⁵⁷ Katsonopoulou 2011, s. 81-82, Fig.20.

4.6.3. Tiryns Yerleşimi

Mora Yarımadası'nda, Argolis bölgesinde yer almaktadır. Denizden yaklaşık 28 metre yükseklikte ve 1,5 km uzaklıktadır. Yapılan Jeoarkeolojik çalışmalarda MÖ 3. Binyılda denizden sadece birkaç yüz metre uzaklıkta olduğu anlaşılmıştır¹⁰⁵⁸. Tiryns'e ilk kez 1831 yılında Friedrich Thiersch ziyaret etmiştir¹⁰⁵⁹. Daha sonra 1876 ve 1885 yıllarında Heinrich Schliemann burada kazı çalışması gerçekleştirmiştir¹⁰⁶⁰. 1905 ve 1929 yılları arasında Alman Arkeoloji Enstitüsü adına Wilhelm Dörpfeld, Georg Karo ve Kurt Muller sistemli kazı çalışmaları gerçekleştirmiştir¹⁰⁶¹. 1976 ve 1983 yılları arasında ise Klaus Kilian çalışmalar gerçekleştirmiş ve Tiryns aşağı şehrinin açığa çıkarılmasında önemli rol oynamıştır¹⁰⁶². 1997 ile 2022 yılları arasında Joseph Maran, Alman Arkeoloji Enstitüsü adına kazı çalışmaları gerçekleştirmiştir.

Tiryns'de en eski izler Neolitik döneme tarihlenmektedir. Fakat bu izler sadece birkaç seramik parçasından ibarettir. İlk mimari kalıntılar ise Tiryns'nin 1-4. seviyelerinde ve Erken Hellas II'nin erken evrelerinde görülmektedir. Tiryns 5-8. seviyeleri ise Erken Hellas II'nin geç evrelerine aittir¹⁰⁶³. Bu dönem aynı zamanda MÖ 3. Binyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir¹⁰⁶⁴. Tiryns yerleşimi Miken döneminin en önemli şehirlerindendir. Daha sonra MÖ 2. Binyılın sonunda saraylar sonrası dönemde de yerleşim görmüştür¹⁰⁶⁵.

Tiryns yerleşimi yukarı ve aşağı şehirden oluşmaktadır. Erken Hellas döneminde yukarı şehirde dairesel planlı 28 metre çapında ve yaklaşık 44 adet at nalı şeklinde burçla desteklenmiş bir anıtsal yapı tespit edilmiştir. Bu yapının işlevi hakkında birçok yorum

¹⁰⁵⁸ Zangger 1994, s.195.

¹⁰⁵⁹ Thiersch 1866, s.63-76.

¹⁰⁶⁰ Schliemann 1885.

¹⁰⁶¹ Maran 2010, s.723.

¹⁰⁶² Kilian 1988.

¹⁰⁶³ Alram-Stern 2004, s.591.

¹⁰⁶⁴ Wilson 2013, s.411, Tab. 10.

¹⁰⁶⁵ Maran 2010, s.723.

yapılmıştır. İçerisinde yapı, ışık, dini ya da kamusal amaçlı olduğuna dair herhangi bir iz yoktur. Bu nedenle depo olabileceği iddia edilmiştir. Fakat konumu ve anıtsal boyutu nedeni ile idari amaçlı kullanımı olabileceğine dair yorumlar daha çok desteklenmiştir¹⁰⁶⁶. Aşağı şehirde Erken Hellas II'nin erken evrelerinde yerleşim görülmeye başlanmıştır. Erken Hellas II'nin geç evresinde ait dörtgen planlı yapılar görülürken oda düzenleri karmaşık bir görünüme sahiptir¹⁰⁶⁷.

Tiryns'de MÖ 3. binyılın ikinci yarısından önce çok sayıda urfiris astarlı seramiklerin yanı sıra sos kapları, Kiklad tavası ve kaseler görülmemektedir. Daha sonra MÖ 3. binyılın ikinci yarısı ile birlikte testi, askos, T ağızlı kap gibi formlar görülmektedir¹⁰⁶⁸. MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen Anadolu etkili tek seramik formu ise depastır¹⁰⁶⁹. Tiryns'de ele geçmiş bir başka Anadolu etkili buluntu ise 196 numaralı odada ele geçmiş olan bronz bir iğnedir¹⁰⁷⁰. Depasın yanı sıra kalaylı bronzun buraya ulaşması da Anadolu Ticaret Ağı'nın etkisini göstermektedir.

4.7. Ithaka

4.7.1. Pelikata Yerleşimi

Pelikata, İyon Denizi'ndeki Ithaka Adası'nın kuzeyinde yer alan bir tepenin adıdır. 19. yüzyıl başlarından itibaren bilinen Pelikata yerleşiminin adı da buradan gelmektedir. Yerleşim denizden yaklaşık olarak 148 metre yükseklikte, bölgedeki önemli deniz

¹⁰⁶⁶ Kilian 1986; Alram-Stern 2004, s.589; Maran 2010, s.724.

¹⁰⁶⁷ Alram-Stern 2004, s.591.

¹⁰⁶⁸ Weisshaar 1982.

¹⁰⁶⁹ Rahmstorf 2006, s.55.

¹⁰⁷⁰ Kilian 1982, s.421, Abb.44: 5-6.

yollarına ve körfeze hâkim bir konumdadır¹⁰⁷¹. Burası hakkındaki ilk bilgiler 1807 yılında William Gell tarafından paylaşılmıştır¹⁰⁷². Daha sonra 1904 yılın W. Vollgraff burada Miken seramiklerini keşfetmiştir¹⁰⁷³. İlk kazı çalışmaları ise 1930-1931 yıllarında Walter Abel Heurtley tarafından gerçekleştirilmiştir¹⁰⁷⁴.

Pelikata yerleşiminin en eski tabakası Erken Hellas II dönemine tarihlenmektedir. En yoğun seramik grubu ise yine Erken Hellas II-III dönemine aittir. Yerleşimde Minos ve Miken dönemlerine ait seramik parçaları da bulunmuştur. En geç tabakası ise Geç Hellas dönemine aittir. Bu dönemler arasında süreklilik söz konusu değildir. Ayrıca Erken Hellas III'ün son evreleri de görülmemektedir¹⁰⁷⁵. Bu nedenle Erken Hellas döneminden Orta Hellas dönemine geçiş evresinde terk edildiği öne sürülmektedir.

MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Anadolu etkili eserlerin ele geçtiği yerlerden en batısı burasıdır. Erken Hellas döneminde burada sur duvarları ile çevrili bir yerleşim olduğu düşünülmektedir. Ayrıca seramik eserler içerisinde Anadolu etkili formlardan depasın burada ele geçtiği görülmektedir.

Yapılan kazı çalışmaları sırasında yerleşimin kuzey, doğu ve batısında sur olarak değerlendirilen ve kötü durumda olan duvarlar açığa çıkarılmıştır¹⁰⁷⁶. Bu duvarlardan William Gell tarafından da bahsedilmiştir¹⁰⁷⁷. Muhtemelen William Gell'in ziyareti sırasında daha iyi durumda olduğu düşünülmektedir¹⁰⁷⁸. Ayrıca bu sur duvarlarının bastiyonlar ile de desteklendiğini gösteren kalıntılar da tespit edilmiştir¹⁰⁷⁹. Yerleşimin içerisinde yapılara ait duvar kalıntıları ele geçse de bunlar tam olarak bir mimari plan oluşturmamaktadır. Açığa çıkarılan bir taş duvarın üzerinde kerpiç blokların olduğu tespit

¹⁰⁷¹ Souyoudzoglou-Haywood 1999, s. 93.

¹⁰⁷² Gell 1807.

¹⁰⁷³ Vollgraff 1905.

¹⁰⁷⁴ Heurtley 1935.

¹⁰⁷⁵ Souyoudzoglou-Haywood 1999, s. 93.

¹⁰⁷⁶ Pentedeka vd. 2018, s.267.

¹⁰⁷⁷ Gell 1807, s.108.

¹⁰⁷⁸ Souyoudzoglou-Haywood 1999, s.96.

¹⁰⁷⁹ Heurtley 1935, s. 3.

edilmiştir. Ayrıca taş döşeli bir alan da açığa çıkarılmıştır ve bu alanın bir yol olabileceği düşünülmektedir¹⁰⁸⁰. Eldeki veriler yeterli bilgi sunmasa da burada surlarla çevrili, taş döşeli yolları olan bir Erken Hellas yerleşimi olduğunu göstermektedir.

Pelikata'da urfiris sos kabı, koyu renk üzeri açık renk boyalı, açık renk üzeri koyu renk boyalı, gri perdahlı ve kaba mallar olmak üzere çeşitli yüzey işlemine sahip seramik eserler ele geçmiştir. Tam kap sayısı az olsa da sos kabı, kâse, pyxis, testi, askos ve tankard (lerna IV'de görülen) gibi çeşitli seramik formları görülmektedir¹⁰⁸¹. Seramikler içerisinde bir adet Anadolu etkili seramik formu olan depas tespit edilmiştir (**Levha 23e**). Sadece alt yarısı korunmuş olan kap oval diplidir. Çok parçalı bir şekilde ele geçmiştir. Tabandan başlayan bir adet kulpu korunmuştur¹⁰⁸².

Pelikata yerleşiminde hançer ve bıçak ele geçmiştir fakat karışık bir tabakadan geldiği için dönemi kesin değildir. Ayrıca bu eserler kırık olarak ele geçmiştir. Analiz yapılmadığı için bakır veya bronz şeklinde tanımlanmıştır¹⁰⁸³. Buradaki en önemli buluntu ise altından yapılmış olan diadem parçasıdır. Repousse tekniği kullanılarak şekil verilmiştir¹⁰⁸⁴. Bu tür altından süs eşyaları Troya'dan bilinmektedir¹⁰⁸⁵.

Pelikata yerleşiminin seramik formları ve yerleşim planı ile Kıta Yunanistan'daki yerleşimlerin etkisinde olduğu görülmektedir. Burada ele geçen depasın ise yine Kıta Yunanistan üzerinden geldiği düşünülmektedir. Anadolu Ticaret Ağı seramik formunun ele geçtiği en batı yerleşim olsa da burasının dolaylı yollar ile bu kaba ulaştığı söylenilebilir.

¹⁰⁸⁰ Souyoudzoglou-Haywood 1999, s.96.

¹⁰⁸¹ Souyoudzoglou-Haywood 1999, s.97-99.

¹⁰⁸² Heurtley 1935, Pl.6:47; Souyoudzoglou-Haywood 1999, s.98, Pl.65:c.

¹⁰⁸³ Heurtley 1935, s. 36, Pl.9: 162-163-164.

¹⁰⁸⁴ Heurtley 1935, s. 27, Pl.9: 162-167.

¹⁰⁸⁵ Schmidt 1902, s.240-241.

5. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Anadolu'da kentleşme, sosyal organizasyon ve üretim teknolojileri gibi birçok alanda gelişmelerin olduğu görülmektedir. Bu dönem ile birlikte güçlü savunma duvarları ile çevrili kentler ve bu kentlerin içerisinde yönetici sınıfın varlığını gösteren özel yapıların olduğu gözlemlenmektedir. Yine bu duruma ek olarak sosyal sınıf farklılıklarının ortaya çıktığını gösteren değerli madenlerden üretilmiş hazineler, yönetici sınıf tarafından kullanıldığı kabul edilen mühürlerin kullanımı yaygınlaşmıştır. Metal üretiminde hem madencilik geliştiği hem de eser üretimindeki çeşitli tekniklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Seramik üretiminde ise Mezopotamya bölgesinde kullanılan çark teknolojisi Anadolu'da da yaygınlaşmıştır. Bunun yanı sıra yeme içme ile ilgili seramik formlarının sayısı artmıştır. Bu formlardan spesifik özelliklere sahip içme kütü ile ilişkili olabilecek olanları Anadolu'nun birçok yerleşiminde kullanıldığı görülmektedir.

Yukarıda bahsedilen tüm bu gelişmelerin MÖ 3. binyılın ikinci yarısında gerçekleşmesi ve geniş coğrafi alanlarda yayılım göstermesinin en önemli nedeni ticarettir. Bu dönemde ortaya çıkan kara ve deniz aşırı ticaret sistemi ile birlikte zenginleşen ve kentlerin yönetiminde söz sahibi sosyal sınıfların ortaya çıktığı görülmektedir. Tüccar ve yönetici sınıfın bu dönemde sivil halktan ayrı, yukarı şehir olarak da adlandırılan kent merkezlerinde yaşadığı yerleşim planları ortaya çıkmıştır. Sivil halk ise önceki dönemden farklı olarak aşağı şehir olarak adlandırılan alanlarda yaşamaya başlamıştır.

Anadolu Ticaret Ağı¹⁰⁸⁶ olarak da adlandırılan bu ticaret sisteminin ortaya çıkmasındaki en önemli etken ise değerli madenlerdir. Altın, gümüş ve bakır kaynaklarından zengin olan Anadolu ise bu ticaret sisteminin merkezini oluşturmaktadır.

¹⁰⁸⁶ Şahoğlu 2005.

Anadolu'nun zengin madenleri ticaretin ana malzemesini oluştururken, arkeolojik kalıntılara ulaşılamayan tekstil ve parfüm gibi diğerk malzemeler ile değışiminin yapıldığı varsayılmaktadır¹⁰⁸⁷. Bu dönem için metal üretimindeki en önemli gelişmelerden biri de Bronz üretiminin yaygınlaşmasıdır. Bronz; bakır ve kalayın belli bir oranda alaşımı ile oluşmaktadır. Anadolu bakır yatakları yönünden zengindir. Kalay için ise daha önceki hem Anadolu hem Orta Asya kaynakları kullanılmaktadır¹⁰⁸⁸. MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan için Anadolu'nun hem bakır hem de kalay kaynağı olduğı düşünölebilir.

MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Anadolu'da yazı kullanılmadığı için Anadolu Ticaret Ağı'nın yayılım alanlarını belirleyebilmek için mimari, seramik ve metal gibi maddi kÖltÖr kalıntılarının takip edilmesi gerekmektedir. Yerleşimlerin mimari planları için savunma sistemlerindeki temel benzerlikler ve idareci sınıfın varlığını gösteren özel yapı planlarının izlenmesi gerekmektedir. Seramik eserler için ise bu dönemde yaygın olarak görÖlen depas, tankard, çan biçimli kap, kesik gaga ağızlı testi ve çark yapımı tabaklar önemli bilgiler vermektedir. Metal eserlerde ise bazen tipolojik bazen de üretim tekniklerinin incelenmesi ile Anadolu ticaret Ağı'nın rotası ve genişliğı tespit edilebilmektedir.

Yukarıda bahsedilen mimari, seramik ve metal eserlerin yayılım alanları takip edildiğinde bu ticaret sisteminin Anadolu ile sınırlı olmadığı ve sadece kara yolu ile değıl aynı zamanda deniz yolu ile de Ege Bölgesi'nde de yayılım gösterdiği tespit edilmiştir. Bu tez çalışması ile birlikte Anadolu Ticaret Ağı'nın deniz aşırısı ulaştığı Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan bölgelerindeki bulgular değıerlendirilmiştir. Daha önceki yapılan

¹⁰⁸⁷ şahoğılu 2005, s.354; şahoğılu 2019, s.116.

¹⁰⁸⁸ Yener vd. 2015; Yener 2021; Powell vd. 2024; Yalçın ve Yalçın 2020, s.235.

Çalışmalarda Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da Kastri veya Lefkandi grubu olarak tanımlanan buluntu gruplarının Anadolu Ticaret Ağı'nın devamı olduğu anlaşılmaktadır.

Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da Anadolu etkisi değerdendirilecek olursa özellikle depas, tankard, an biçimli kap, kesik gaga ağızlı testi ve çark yapımı tabak formlarının bu bölgelere ulaştığı görülmektedir. Bu formların yayılım alanları ise Anadolu Ticaret Ağı'nın deniz aşırı rotaları hakkında bizlere bilgi vermektedir.

Bu tez çalışması kapsamında Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da bulunan ve değerdendirilen 32 yerleşim yerinden 20'sinde depas formunun ele geçtiği tespit edilmiştir (**Harita 3**). Batı Anadolu kıyılarında, kuzeyde Troya yerleşimi ve etrafındaki Assos, Maydos ve Karaağaçtepe yerleşimleri ile Doğu Ege Adaları'ndan Troya'ya yakın olan Limni Adası'nda Myrina, Koukonisi ve Poliochni depas formunun ele geçtiği merkezlerdir. İzmir bölgesinde ise Liman Tepe, Bakla Tepe, eşme-Bağlararası, Panaztepe ve Ulucak'da depas formu bulunmuştur. Daha güneyde ise Milet ve Midilli Adası'nda Heraion'da depas ele geçmiştir. Depas formunun ele geçtiği Batı Anadolu kıyıları incelendiğinde Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'a bu formun Troas ve İzmir bölgesine ulaştığı düşünölebilir. Kiklad Adaları'nda depas formu daha çok Naxos, Kavos, Amorgos gibi Anadolu'ya daha yakın olan adalarda ele geçmiştir. Thera Adası ise depas formunun ele geçtiği en güney sınırdır. Kiklad Adaları'nın merkezini oluşturan bu ada grubunun haricinde Kıta Yunanistan'a giden yol güzergahı üzerinde Syros ve Keos Adaları da depas formunun ele geçtiği yerlerdir. Bu adalara en yakın Anadolu Kıyı yerleşimleri ise İzmir bölgesidir. Daha kuzeyde Skyros'da yine depasın ele geçtiği bir başka adadır. Kıta Yunanistan'da depasın ele geçtiği merkezler değerdendirildiğinde en kuzeyde Teselya bölgesinde Pevkakia'da ele geçmiştir. Kıta Yunanistan'ın daha merkez bölgesinde ise Mitrou, Minika, Thorikos, Kolonna, Lerna, Tiryns, Helike gibi kıyı yerleşimlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Orchomenos ve Aghia Triada kıyı yerleşimi olmayan nadir örneklerdir. Depas formunun ele geçtiği en batıdaki örnek ise Pelikata'dır.

Kıta Yunanistan'daki Anadolu etkisinin yoğunluğu Kiklad Adaları'na göre daha azdır. Özellikle Mora Yarımadası'ndaki buluntular tek bir örnekle temsil edilmektedir. Kıta Yunanistan'a ulaşan depas formunun İzmir ve Troas bölgesi ile ticari ilişkilerle veya dolaylı olarak Ege Adaların'daki merkezler vasıtası ile ulaştığı da varsayılabilir. Depas formunun dağılımı incelendiğinde Anadolu Ticaret Ağı'nın deniz aşırı rotasında iki yol olması; bunlardan ilki İzmir bölgesi üzerinden Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'a, ikincisi ise Troas bölgesi üzerinden Skyros, Theselya ve Euboea bölgesine ulaştığı düşünülebilir.

Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan bölgelerinde değerlendirilen 32 yerleşimden 20'sinde tankard ele geçmiştir (**Harita 5**). Batı Anadolu kıyılarında ise kuzeyde sadece Troya'da görülmektedir. Doğu Ege Adaları'ndan ise kuzeyde Limni Adası'ndaki Poliochni yerleşiminde tankard ele geçmiştir. İzmir Bölgesinde ise Liman Tepe, Bakla Tepe ve Panaztepe'de bulunmuştur. Yine İzmir bölgesine yakın Sakız Adası'nda Emporio yerleşiminde de tankard ele geçmiştir. Depasın aksine güneybatı Anadolu bölgesinde tankard formu daha yoğun bir şekilde görülmektedir. Güneybatı Anadolu kıyısında Iassos'da ve kıyıya yakın Damlıboğaz, Kumyeri ve Çakırbeyli'de tankard ele geçmiştir. Kiklad Adaları'nda Naxos Panormos, Dhaskalio, Amargos Markiani, Thera Akrotiri, Syros Chalandriani ve Keos Ayia Irini'de tankard bulunmuştur. Kıta Yunanistan'da tankard, depasa göre daha yoğun bir şekilde görülmektedir. Özellikle Attika, Euboea ve Boeotia bölgelerinde birçok yerleşimde karşımıza çıkmaktadır. En kuzeyde Teselya bölgesinde Pevkakia'da görülmektedir. Euboea'da ise Lefkandi, Manika ve Eretria'da bulunmuştur. Attika Bölgesi'nde Thorikos, Raphina, Akademos, Phaleron ve Nea Kephissia, Aegina Adası'nda da Kollonna'da tankard ele geçmiştir. Mora Yarımadası'nda tankard ele geçmemiştir. Tankard da depaslarda olduğu gibi daha çok kıyı yerleşimlerde görülmektedir. Boeotia bölgesindeki Thebes, Eutresis ve Orchomenos'da ele geçen tankardlar ise daha iç kesimlerde tankardın az da olsa ele geçtiğini göstermektedir.

Tankardların ele geçtiği merkezler değerlendirildiğinde Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'ın Anadolu Ticaret Ağı vasıtası ile İzmir Bölgesi ve Güneybatı Anadolu ile ilişkilerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Batı Anadolu kıyılarının kuzeyinde tankard yoğun bir şekilde görülmesi de Troya'nın bu deniz aşırı ticaretteki önemli bir rolü olduğu gerçeğini değiştiremez.

Bir başka Anadolu etkili seramik formu ise çan biçimli kaptır. Çan biçimli kap Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'daki Anadolu etkili seramiklerin ele geçtiği 32 yerleşimden 11'inde ele geçmiştir (**Harita 9**). Batı Anadolu kıyı yerleşimlerinden sadece Liman Tepe ve Bakla Tepe'de, daha güneyde Midilli Adası'nda Heraion'da ele geçmiştir. Kıyı yerleşimlerin haricinde güneybatı Anadolu ve İç Batı Anadolu'da görülmektedir. Çan biçimli kap Troya ve çevresinde ele geçmemiştir. Kiklad Adaları'na ise Delos Khyntos, Syros Kastri, Thera Akrotiri ve Ayia Irini'de çan biçimli kap bulunmuştur. Kıta Yunanistan'da ise en kuzeyde Teselya bölgesinde Pevkakia'da ele geçmiştir. Euboea bölgesinde Lefkandi, Manika ve Eretria'da, Boeotia'da Mitrou ve Eutresis'de, Attika Bölgesin'de Akademos'da, Aegina Adası'nda Koolonna ve Skyros Adası'nda Palamari'de çan biçimli kap ele geçmiştir. Mora Yarımadası'nda ise Lerna yerleşiminde mermerden yapılmış bir örnek çan biçimli kaplara benzemektedir. Çan biçimli kap Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'ın İzmir bölgesi ile ilişkilerini ortaya koymaktadır. Troya'da bu formun ele geçmemiş olması Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da Anadolu Ticaret Ağı yerleşimlerinin İzmir bölgesi ile ilişkisini net bir şekilde göstermektedir.

Kesik Gaga Ağızlı Testi, Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da Anadolu etkili seramik formlarının ele geçtiği 30 yerleşimden 5'inde ele geçmiştir (**Harita 7**). Bu formun ilk olarak İç Batı Anadolu'da ortaya çıktığı düşünülmektedir. Batı Anadolu kıyılarında ise, Liman Tepe ve Bakla Tepede ele geçmiştir. Doğu Ege adalarında ise Poliochni, Emporio ve Heraion'da bulunmuştur. Testi formu Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da MÖ 3. binyılın ilk yarısında da görülmektedir. Fakat kesik gaga ağız formu Anadolu'da ortaya

çıkıştır. Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da var olan bir formun farklı bir şeklinin ele geçmesi insan hareketinin bir göstergesidir. Kesik gaga ağızlı testi Kiklad adalarında Thera Akrotiri, Keos Ayia Irini ve Dhaskalio'da ele geçmiştir. Kıta Yunanistan'da ise Manika'da ve Aegina Adası'nda Kolonna'da bulunmuştur. Bu form Poliochni'de sadece bir örnek ile temsil edilmektedir. Anadolu etkili olarak değerlendirilen kesik gaga ağızlı testilerin Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'a İzmir bölgesinden ulaştığı söylenilebilir.

Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da Anadolu etkisini gösteren bir başka önemli seramik formu ise çark yapımı tabaktır (**Harita 11**). İlk olarak seri üretim ile birlikte Troya'da ortaya çıktığı düşünülmektedir. Batı Anadolu kıyılarında kuzeyde Troya, İzmir bölgesinde Liman Tepe ve Bakla Tepe'de daha güneyde ise Kandilkırı'nda ele geçmiştir. Kiklad Adalarında çark yapımı tabak sadece Ayia Irinide ele geçmiştir. Thera Akrotiri'de ise el yapımı olarak görülmektedir. Kiklad adalarının aksine Kıta Yunanistan'da daha yoğun bir şekilde görülmektedir. Bu bölgede Lefkandi, Manika, Eretria, Akademos, Thorikos, Phaleron, Mitrou ve Pevkaki'de görülmektedir. Anadolu etkili diğer formların daha sık görüldüğü Euboea ve Attika bölgelerinde daha yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çark yapımı tabağın ilk olarak Troya'da ortaya çıkması ve daha yoğun ele geçmesi nedeni ile Kıta Yunanistan, Skyros Palamari ve Ayia Irini gibi yerlere Troya ile olan ilişkileri sonucu bu seramik formuna ulaştığını göstermektedir.

Seramik eserlerin yanı sıra Anadolu etkisini gösteren bir başka malzeme grubu ise metal eserlerdir. Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da kalay kaynağının ise hiç olmaması ele geçen Bronz eserlerin Anadolu etkili olduğunu göstermektedir. MÖ 3. binyılın ilk yarısında Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da arsenikli bakırdan üretilmiş eserler görülmektedir. MÖ 3. binyılın ikinci yarısı ile birlikte bu arsenikli bakır kullanımı devam ederken bazı yerleşimlerde kalaylı bronzdan üretilmiş eserler görülmektedir. Bronz eserler aynı zamanda Anadolu etkili seramiklerin ele geçtiği yerleşimlerde bulunması dikkat çekicidir. Kalay yataklarının bu bölgeye uzak olması ve kalaylı bronzdan yapılmış

eser sayısının da az olması bunların ithal olarak hazır bir şekilde ulaştığını düşündürmektedir. Kiklad Adaları'nda; Syros Adası'nda Kastri, Naxos Adası'nda Panormos ve Zas, Kavos Adası'nda Dhaskalio, Amorgos Adası'nda Markiani'de bronz eserlerin ele geçtiği görülmektedir. Kıta Yunanistan'da ise Lefkandi, Manika, Thebes, Pevkakia ve Tiryns'de bronz eser ele geçmiştir. Yapılan analizlerde bazı eserlerdeki kalay kullanımı kanıtlanmıştır. Bazıları ise bronz olarak tanımlandığı için bu başlık altında değerlendirilmiştir. Yapılan bazı analiz çalışmalarında Syros Kastri'deki kullanılan bakırların Troya ile aynı kaynaktan elde edildiğini göstermektedir. Ayrıca Dhaskalio'daki bronz eserler ile Kastri yerleşimindeki bronz eserlerin izotop oranları benzerlik göstermektedir. Metal eserlerin, analizler sonucunda kaynağı daha net bir şekilde belirlenebilen eserlerdir. Fakat bugüne kadar yapılan analizler gerçek resmi ortaya koymak için yetersizdir. Eldeki veriler Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da, Anadolu'dan ithal metal eserlerin bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca Kiklad Adalarındaki bazı yerleşimlerde de Troya'dan geldiği belirtilen metallerin bulunduğu da görülmektedir.

Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da değerlendirilen merkezlerin birçoğu bu dönem Anadolu'da olduğu gibi sur duvarları ile çevrili bir şekilde görülmektedir. Yerleşimlerin sur duvarı ile çevrilmesi bu dönem ilk defa karşılaşılan bir durum değildir. Fakat bu dönem daha yaygın bir şekilde görülüyor olması ticaretin getirdiği bir korunma ihtiyacı olarak değerlendirilebilir. Anadolu kıyılarında Troya ve Liman Tepe gibi yerleşimler bastiyonlu sur duvarları ile çevrilidir. Bu durum Kiklad Adaları'nda; Syros'da Kastri, Amargos'da Markiani, Naxos'da Panormos ve Delos'da Kynthos yerleşimlerinde de görülmektedir. Kiklad Adaları'nda sur duvarı ile çevrili bu yerleşimlerin ortak özellikleri Liman Tepe yerleşimindeki gibi at nalı şeklinde bastiyonlu sur duvarına sahip olmasıdır. Bu yerleşimlerden Kastri ve Panormos ilk kez Anadolu Ticaret Ağı ile birlikte yerleşim görmüş ve daha sonra bu ağın çöküşü sonrasında terk edilmiştir. Ege Denizi'nde

Skyros Adası'ndaki Palamari yerleşiminde de Liman Tepe'de olduğu gibi MÖ 3. binyılın ilk yarısında basit savunma duvarı görülürken, MÖ 3. binyılın ikinci yarısından itibaren ar nalı bastiyon ile desteklenmiş sur duvarı görölmektedir. Kıta Yunanistan'da ise Manika, Raphina, Thebes, Helike ve Lerna yerleşimlerinin de sur duvarları ile çevrili olduğunu gösteren bulgular vardır. Bu yerleşimlerde bostiyonlu sur ise sadece Lerna'da görölmektedir. Sur duvarlarındaki bu benzerlik Anadolu Ticaret Ağı ile ilişkili yerleşimlerde görölüyor olması ticari ilişkiler ve kolonizasyon gibi durumları düşündürmektedir.

Bu dönem ortaya çıkan bir diğer önemli gelişme ise idari ve dini yapılardır. Bu tür yapıların izine Kiklad Adaları'nda Dhaskalio yerleşiminde kesin olmamakla birlikte görölmektedir. Kıta Yunanistan'da ise koridorlu ev olarak da adlandırılan ve idari amaçlı kullanıldığı düşünölen yapılar görölmektedir.

Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'daki yerleşimlerin büyük çoğunluğu Orta Tunç Çağı veya daha sonraki dönem kazıları nedeni ile detaylı olarak incelenememiştir. Seramik eserler değeriendirilmiş olsa da mimari olarak değeriendirmenin henüz mümkün olmadığı birçok yerleşim bulunmaktadır.

Ticaretin en önemli buluntu gruplarından biri de mühürlerdir. Kiklad Adaları'nda Markiani ve Naxos'da Zas Mağarasında mühür veya mühür baskısı ele geçmiştir. Kıta Yunanistan'da ise Raphina, Thebes, Mitrou ve Lerna'da mühür ve mühür baskısına ait izler vardır. Mührün ticarete güvenlik amacı ile kullanıldığı düşünölmektedir. Anadolu etkili eserlerin ile birlikte görölen mühürler bu nedenle ayrı bir öneme sahiptir.

Anadolu Ticaret Ağı mimari, seramik ve metal eserlerin değeriendirilmesi ile birlikte tanımlanmıştır. Bu değeriendirme neticesinde ortak buluntuların Kuzey Suriye, Kilikya bölgesi, Orta Anadolu, Batı Anadolu ve Trakya bölgesinde bir ağ gibi dağıldığı

tespit edilmiştir¹⁰⁸⁹. Anadolu Ticaret Ağı'nın Batı Anadolu kıyılarına Büyük Menderes, Küçük Menderes ve Gediz vadilerini izleyerek ulaştığı şeklinde değerlendirilmiştir. Harita 13'deki yerleşimlerin dağılımı bu durumu doğrulamaktadır. Batı Anadolu kıyılarında Troya ve çevresi, İzmir Bölgesi ve Güneybatı Anadolu'da Anadolu Ticaret Ağı buluntuları görülmektedir. Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da ele geçen Anadolu etkili buluntuların Troya, Liman Tepe ve Bakla Tepe başta olmak üzere Batı Anadolu kıyı yerleşimleri aracılığı ile ulaştığı görülmektedir. Kiklad Adalarında ve Kıta Yunanistan'da ele geçen Anadolu etkili seramiklerin yoğunluk haritası değerlendirildiğinde (**Harita 12**); Kiklad Adaları'ndan Keos, Syros, Dhaskalio ve Thera adalarında daha yoğun olduğu görülmektedir. Naxos, Amorgos ve Delos Adaları da azımsanamayacak yoğunlukta eserler sunmaktadır. Skyros Adası'nda Palamari yerleşimi de yine Anadolu etkili seramik eserlerin tespit edildiği bir başka yerdir. Bu adalar Anadolu'dan çıkan tüccarlar için ilk durak oldukları söylenilebilir. Kıta Yunanistan'da ise kuzeyde Pevkakia, daha merkezde ise Euboea'nı batı kıyıları, Attika bölgesi ve Aegina Adası Anadolu etkili eserlerin yoğun olarak ele geçtiği bölgelerdir. Anadolu'dan gelen tüccarların bu bölgelerdeki kıyı yerleşimlere ulaştıkları söylenilebilir. Kıta Yunanistan'ın biraz daha iç kesimlerinde Boeotia bölgesinde ise Anadolu etkili buluntuların yoğunluğu azalmaktadır. Bu bölgenin ise Euboea ve Attika kıyılarındaki Anadolu Ticaret Ağı'na katılan yerleşimlerin vasıtası ile dolaylı yoldan etkilendikleri söylenilebilir. Mora Yarımadası ve Pelikata Adası'nda ele geçen Anadolu etkili buluntular ise genellikle birkaç nadir eserden oluşmaktadır. Bu bölgelerde de yine Euboea, Attika, Kiklad Adaları ve Aegina Adası üzerinden gelen dolaylı bir etki olduğunu söylemek mümkündür.

Yukarıdaki yapılan değerlendirmeler neticesinde MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'dan ele geçen buluntular Anadolu Ticaret Ağı'nın bu

¹⁰⁸⁹ Şahoğlu 2005

bölgelere kadar uzandığını açık bir şekilde göstermektedir. Bu nedenle Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan’da görülen Anadolu etkili buluntuları Kastri ya da Lefkandi grubu olarak değil Anadolu Ticaret Ağı etkisi olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

6. KAYNAKÇA

- Alp, E., 2018," Bottle Shaped Vessels in Anatolia and the Syrian Bottle ", *Anadolu Araştırmaları*, 21, 56-75.
- Aram-Stern, E., 2004, *Die Aegaeische Frühzeit 2. Band-Teil 2. Die Frühebronzezeit*.
Aram-Stern, Eva.
- Andreopoulou-Mangou, H., 2006," Note on the chemical analysis of the Markiani metal objects", içinde: O. Krzyszkowska (Ed.), *Μαρκιανή Αμοργού/Markiani, Amorgos: An Early Bronze Age Fortified Settlement. Overview of the 1985–1991 Investigations*, s. 218-219. British School at Athens.
- Angelopoulou, A., 2008," The 'Kastri Group' : Evidence from Korfari ton Amygdalion (Panormos) Naxos, Dhaskalio Keros and Akrotiri Thera", içinde: N. Brodie, Giorgos Gavalas, Jennifer Doole, ve Colin Renfrew (Ed.), *Horizon Ορίζων: A Colloquium On the Prehistory of the Cyclades*, s. 149–164. Cambridge : Oxford.
- Angelopoulou, A., 2014, *Κορφάρι των Αμυγδαλιών (Πάνορμος) Νάξου: μία οχυρωμένη πρωτοκυκλαδική ακρόπολη*. Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού.
- Angelopoulou, A., 2017," Early Cycladic fortified settlements: aspects of cultural continuity and change in the Cyclades during the third millennium BC ", *Archaeological Reports*, 63, 131-150.
- Angelopoulou, A., 2021," Χάλκινα εργαλεία και όπλα από τον Πάνορμο της Νάξου. Συμβολή στην έρευνα του Ναξιακού πολιτισμού κατά την πρώιμη εποχή του χαλκού (3^η χιλιετία π.Χ.).", içinde: V. Fragouloupoulos (Ed.), *Naxos throughout the centuries*, Vol. Vol. I, s. 175-190.
- Anlağan, T., 2005," Sadberk Hanım Müzesi Karia Koleksiyonu ", *Antik Dekor*, 87, 116-119.
- Aravantinos, V., 1989," Θήβα ", *A. Delt*, 37B1 (1982), 165-170.

- Aravantinos, V., 2004," New evidence about the EH II period in Thebes: a new architectural complex and a group burial within the Kadmeia", içinde: *Die Ägäische Frühzeit. 2. Serie. Forschungsbericht 1975–2002*, Vol. 2, s. 1255-1259.
- Aravantinos, V. L., 2010, *The Archaeological Museum of Thebes*. John S. Latsis Public Benefit Foundation.
- Aydingün, S., Öviz, H. ve Göldoğan, E., 2014," İstanbul Tarih Öncesi Araştırmalarından Tunç Çağı Verileri ", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 145, 21-34.
- Aykurt, A. ve Kaya, S., 2005," İzmir Arkeoloji Müzesi Tarafından Satın Alınan Bir Grup Depas Amphikypello ", *Anadolu/Anatolia*(28), 1-12.
- Banks, E. C., 1967, *The Early and Middle Helladic Small Objects from Lerna*. University of Cincinnati.
- Barber, R. L. ve MacGillivray, J. A., 1980," The Early Cycladic period: matters of definition and terminology ", *American Journal of Archaeology*, 84(2), 141-157.
- Berger, L. ve Gauss, W., 2016. Early Bronze Age Aegina Kolonna. The View from a Southeast Aegean Centre. Early Bronze Age Troy: Chronology, Cultural Development, and Interregional Contacts, Proceedings of an International Conference, 209-228.
- Bernabò-Brea, L., 1964, *Poliochni : città preistorica nell'isola di Lemnos* (Vol. I, 2 : tavole). "L'Erma" di Bretschneider.
- Bernabò-Brea, L., 1976, *Poliochni II: città preistorica nell'isola di Lemnos*. "L'Erma" di Bretschneider.
- Bilgen, A. N. ve Kuru, A., 2015," A Group of Depas Amphikypellon from Seyitömer Mound ", *Anadolu/Anatolia*(41), 1-23.
- Birtacha, K., 2006," The Metal Objects", içinde: O. Krzyszkowska (Ed.), *Μαρκιανή Αμωργού/Markiani, Amorgos: An Early Bronze Age Fortified Settlement. Overview of the 1985–1991 Investigations*, s. 211-217. British School at Athens.

- Blegen, C., Caskey, J. L. ve Rawson, M., 1951, *Troy: The Third, Fourth, and Fifth Settlements, vol. II*. Princeton.
- Blegen, C. W., Caskey, J. L. ve Rawson, M., 1950a, *Troy: General Introduction, the First and Second Settlements*. The University of Cincinnati.
- Blegen, C. W., Caskey, J. L. ve Rawson, M., 1950b, "Troy: general introduction, the first and second Settlements ", (*No Title*).
- Bonatsos, S., 2015, "Μετάλλινα ευρήματα από τις ανασκαφές του Παλαμαρίου ", *Ο Οχυρωμένος Προϊστορικός Οικισμός στο Παλαμάρι Σκύρου. Διεπιστημονική Συνάντηση για το Έργο Έρευνας και Ανάδειξης (Athens)*, 321-346.
- Bonatsos, S., Romanou, C., Parlama, L. ve Theochari, M., 2015, "Παλαμάρι Σκύρου: η στρωματογραφική ακολουθία του οικισμού στην περιοχή της Νότιας Οχύρωσης ", *Ο Οχυρωμένος Προϊστορικός Οικισμός στο Παλαμάρι Σκύρου. Διεπιστημονική Συνάντηση για το Έργο Έρευνας και Ανάδειξης (Athens)*, 49-68.
- Bosanquet, R., 1896, "Prehistoric Graves in Syra ", *Annual of the British School at Athens*, 2, 141-144.
- Bossert, E.-M., 1967, "Kastri auf Syros: Vorbericht über eine Untersuchung der prähistorischen Siedlung ", *AD (Meletai)*, 22, 53-76.
- Boukaras, K., 2015, "Η πρόσφατη αρχαιολογική έρευνα στον οικισμό της Μάνικας ", *Αρχαιολογικές συμβολές iii. Βοιωτία & Εύβοια, Αθήνα*, 185–195.
- Boyd, M. J., 2013, "The Structure and Architecture of the Settlement", içinde: C. Renfrew, O. Philaniotou, N. Brodie, G. Gavalas ve M. J. Boyd (Eds.), *The Settlement at Dhaskalio*, Vol. I, s. 341-385. McDonald Institute for Archaeological Research.
- Branigan, K., 1974, *Aegean Metalwork of the Early & Middle Bronze Age*. Clarendon.
- Bulle, H., 1907, *Orchomenos, vol. I*.
- Caskey, J., 1968, "Lerna in the Early Bronze Age ", *American Journal of Archaeology*, 72(4), 313-316.

- Caskey, J. L., 1953, " An Early Settlement at the Spring of Lerna ", *Archaeology*, 6(2), 99-102.
- Caskey, J. L., 1955, " The House of the Tiles at Lerna: An Early Bronze Age Palace ", *Archaeology*, 8(2), 116-120.
- Caskey, J. L., 1956, " Excavations at Lerna, 1955 ", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 25(2), 147-173.
- Caskey, J. L., 1959, " Activities at Lerna, 1958-1959 ", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 28(3), 202-207.
- Caskey, J. L., 1960, " The early Helladic period in the Argolid ", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 29(3), 285-303.
- Caskey, J. L., 1962, " Excavations in Keos, 1960-1961 ", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 31(3), 263-283.
- Caskey, J. L., 1964, " Chalandriani in Syros", içinde: L. F. Sandler (Ed.), *Essays in Memory of Karl Lehmann*, s. 63–69.
- Caskey, J. L., 1971, " Investigations in Keos: Part I: excavations and explorations, 1966-1970 ", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 40(4), 359-396.
- Caskey, J. L., 1972, " Investigations in Keos: part II: a conspectus of the pottery ", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 41(3), 357-401.
- Caskey, J. L., 1979, " Ayia Irini, Keos: The successive periods of occupation ", *American Journal of Archaeology*, 83(4), 412-412.
- Caskey, J. L. ve Caskey, E. G., 1960, " The Earliest Settlements at Eutresis Supplementary Excavations, 1958 ", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 29(2), 126-167.

- Charalambidou, X., Kiriati, E., Müller, N., Georgakopoulou, M., Celka, S. M. ve Krapf, T., 2016," Eretrian ceramic products through time: Investigating the early history of a Greek metropolis ", *Journal of Archaeological Science: Reports*, 7, 530-535.
- Choleva, M., 2012," The first wheelmade pottery at Lerna: wheel-thrown or wheel-fashioned? ", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 81(3), 343-381.
- Choleva, M., 2015," Η οχύρωση του Παλαμαρίου ", *Περιστρέφοντας τον κεραμικό τροχό στο Παλαμάρι της Σκύρου: Νέες τεχνολογικές πρακτικές και κεραμικές παραδόσεις στο Αιγαίο της Πρώιμης Εποχής Χαλκού*, 143-166.
- Choleva, M., 2020," Travelling with the potter's wheel in the Early Bronze Age Aegean ", *Annual of the British School at Athens*, 115, 59-104.
- Christmann, E., 1993," Thessalien im dritten Jahrtausend ", *Thraco-Dacica*, 14, 41.
- Christmann, E., 1996, *Die deutschen Ausgrabungen auf der Pevkakia-Magula in Thessalien II: Die frühe Bronzezeit* Bonn.
- Coleman, J., 1977, *Keos I: Kephala. A Late Neolithic Settlement and Cemetery*. American School of Classical Studies.
- D'Anna, M. B. ve Guarino, P., 2012," Pottery production and use at Arslantepe between periods VII and VIA. Evidence for social and economic change ", *Origini*, 34, 59-77.
- Day, P. M., Doumas, C., Erkanal, H., Kilikoglou, V., Kouka, O., Relaki, M. ve Sahoglu, V., 2009," New light on the" Kastri group": a petrographic and chemical investigation of ceramics from Liman Tepe and Bakla Tepe ", *Arkeometri Araştırma Sonuçları*, 24, 335-346.
- Demakopoulou, K., 1979," Ανασκαφικά Εργασία, Θήβαι ", *A. Delt*, 29B2 (1973-1974), 430-442.
- Demakopoulou, K., 1984," Θήβα ", *A. Delt*, 31B1 (1976), 121-126.

- Demakopoulou, K. ve Konsola, D., 1978," Λείψανα Πρωτοελλαδικού, Μεσοελλαδικού και Υστεροελλαδικού οικισμού στη Θήβα ", *A. Delt.*, 30A (1975), 44-89.
- Doumas, C., 1964," Κυκλάδες: κέρος, Νάξος ", *A. Delt.*, 19, 409-412.
- Doumas, C., 1977, *Early Bronze Age burial habits in the Cyclades*. Åström.
- Doumas, C., 2002," Ανασκαφή Ακρωτηρίου Θήρας ", *Prakt* 1999, 155-202.
- Doumas, C., 2011," Searching for the Early Bronze Age Aegean Metallurgist's Toolkit", içinde: P. P. Betancourt ve S. C. Ferrence (Eds.), *Metallurgy: Understanding How, Learning Why: Studies in Honor of James D. Muhly*, s. 165-180. INSTAP Academic Press.
- Doumas, C., 2016, *Prehistoric Thera*. John S. Latsis Public Benefit Foundation.
- Duemmler, F., 1886, *Mittheilungen von den griechischen Inseln: Reste vorgriechische Bevölkerung auf den Cyladen. I.*
- Duru, R., 2002," Bademağacı kazıları 2000 ve 2001 yılları çalışma raporu ", *Belleten*, 66(246), 549-594.
- Efe, T. 1988. Demircihüyük: Die Ergebnisse Der Ausgrabungen 1975-1978; III; 2; Die Keramik 2; C Die Frühbronzezeitliche Keramik Der Jüngerer Phasen (Ab Phase H). içinde: Mainz am Rhein: P. von Zabern.
- Efe, T., 1990," 1988 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları ", *Anadolu Araştırmaları*(12), 1-19.
- Efe, T., 1994," Early Bronze Age III pottery from Bahçehisar: The significance of the pre-Hittite sequence in the Eskişehir plain, northwestern Anatolia ", *American Journal of Archaeology*, 98(1), 5-34.
- Efe, T., 2007," The theories of the 'Great Caravan Route'between Cilicia and Troy: the Early Bronze Age III period in inland western Anatolia ", *Anatolian Studies*, 57, 47-64.

- Eliopoulos, T.,2020. New Evidence on the Early Helladic “House of Akademos” in Plato’s Academy. Athens and Attica in Prehistory: Proceedings of the International Conference, Athens, 27–31 May 2015, 349.
- Emre, K., 1979," Maşathöyük'te Eski Tunç Çağı ", *Belleten*, 43(169), 1-20.
- Emre, K., 1999," Syrian bottles from the Karum of Kanish ", *Bulletin of the Middle Eastern Cultural Center in Japan*, 11, 39-50.
- Erkanal, H., 2011a," Erken Tunç Çağı Batı Anadolu Sahil Kesimi Yerleşim Modelleri ve Konut Mimarisi", içinde: V. Şahoğlu ve P. Sotirakopoulou (Eds.), *Karşıdan Karşıya. MÖ 3. Bin’de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu*, s. 130-135.
- Erkanal, H., 2011b," MÖ 3. Bin’de Batı Anadolu Sahil Kesimi ve Kiklad Adaları: Giriş", içinde: V. Şahoğlu ve P. Sotirakopoulou (Eds.), *Karşıdan Karşıya. MÖ 3. Bin’de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu*, s. 116-123.
- Erkanal, H. ve Özkan, T., 1999," Bakla Tepe Höyüğü Kazı Çalışmaları", içinde: *Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi*, s. 12-41.
- Erkanal, H. ve Şahoğlu, V., 2012," Liman Tepe (1992–) ", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı Arkeoloji Bölümü, Tarihcesi ve Kazıları (1936–2011) Anadolu-Anatolia*, 219-230.
- Eskitzioglou, P., 2006," The Pottery of Markiani Phase IV", içinde: O. Krzyszkowska (Ed.), *Μαρκιανή Αμφοργός/Markiani, Amorgos: An Early Bronze Age Fortified Settlement. Overview of the 1985–1991 Investigations*, s. 139-168. British School at Athens.
- Eslick, C., 2009, *Elmalı-Karataş/5 The Early Bronze Age pottery of Karataş: habitation deposits*. Archaeopress.
- Evans, A., 1921, *The palace of Minos at Knossos* (Vol. 1). Macmillan and Company, limited.

- Ezer, S., 2014," Kültepe Eski Tunç Çağı Tabakalarında Bulunmuş Olan Depas Türlü Kaplar ", *Arkeoloji Dergisi*, 19, 137-157.
- Fappas, I., 2013," Orchomenos in Boiotia ", *The Encyclopedia of Ancient History*.
- Felten, F., 2007, *Aegina-Kolonna: the history of a Greek acropolis* (Vol. 42). Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Fidan, E., 2012," Küllüoba İlk Tunç Çağı Mimarisi ", *Masrop E-Dergi*, 6(7), 1-44.
- Fidan, E., 2023," İç Batı Anadolu Mimarisi: Neolitik'ten Demir Çağı'na Yerleşimlerin Başlangıcı ve Gelişimi ", *Septem Artes*, 1, 1-16.
- Fidan, E., Sari, D. ve Türkteki, M., 2015," An Overview of the Western Anatolian Early Bronze Age ", *European Journal of Archaeology*, 18(1), 60-89.
- Forsén, J., 1992, *The twilight of the Early Helladics: a study of the disturbances in east-central and southern Greece towards the end of the Early Bronze Age*.
- French, D., 1966," Recent Archaeological Research in Turkey ", *Anatolian Studies*, 16, 25-53.
- French, D. ve Dickinson, O., 2023," Lefkandi Phase I, With Special Reference to the Pottery, Its Chronological Position, And Its Anatolian Connections ", *Annual of the British School at Athens*, 118, 1-75.
- Gale, N. H. ve Stos-Gale, Z. A., 1981," Cycladic Lead and Silver Metallurgy ", *The Annual of the British School at Athens*, 76, 169-224.
- Gauss, W., 2019, *The Settlement of Kolonna on Aegina between ca. 2500 and 1700 BC (advanced Early Bronze Age to Middle Bronze Age)* iedlungsarchäologie des Endneolithikums und der frühen Bronzezeit/Late Neolithic and Early Bronze Age Settlement Archaeology, Halle. 1107-1136.
- Gell, W., 1807, *The geography and antiquities of Ithaca*. J. Wright, St. John's Square.

- Georgakopoulou, M., 2013," Metal Artefacts and Metallurgy", içinde: C. Renfrew, O. Philaniotou, N. Brodie, G. Gavalas ve M. J. Boyd (Eds.), *The Settlement at Dhaskalio*, Vol. I, s. 667-692. McDonald Institute for Archaeological Research.
- Georgakopoulou, M., 2018," Metal Production, Working and Consumption across the Sites at Dhaskalio and Kavos", içinde: C. Renfrew, O. Philaniotou, N. Brodie, G. Gavalas ve M. J. Boyd. (Eds.), *The Marble Finds from Kavos and the Archaeology of Ritual*, Vol. III, s. 501-532. McDonald Institute for Archaeological Research.
- Georgakopoulou, M. ve Basiakos, G., 2015," Μεταλλουργικές δραστηριότητες και χρήση των μετάλλων στο Παλαμάρι ", *Ο Οχυρωμένος Προϊστορικός Οικισμός στο Παλαμάρι Σκύρου. Διεπιστημονική Συνάντηση για το Έργο Έρευνας και Ανάδειξης (Athens)*, 347-366.
- Georgousopoulou, T., 2019," A Fragmentary Cycladic Figurine from Nea Kephisia, Attica ", *Beyond the Cyclades: Early Cycladic Sculpture from Mainland Greece, the North and East Aegean, Oxford and Philadelphia*, 79-93.
- Georgousopoulou, T., 2020. Public Space and Communal Practices: The Evidence from EH II Nea Kephissia. Athens and Attica in Prehistory Proceedings of the International Conference Athens, 27–31 May 2015, 317-324.
- Goldmann, H., 1931, *Excavations at Eutresis in Boeotia*. Harvard University Press.
- Goldmann, H., 1956, *Excavations at Gözlükule II, Tarsus from the Neolithic through the Bronze Age*. Princeton Universty Publication.
- Gündoğan, Ü., 2019. *Bakla Tepe Buluntuları Işığında MÖ 3. Binin İlk Yarısında Batı Anadolu Sahil Kesimi Mimarisi ve Yerleşim Modelleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Ankara Üniversitesi), Ankara.
- Gündoğan, Ü., 2020," The “Aegean settlement pattern” in coastal western Anatolia from the Neolithic Age to the end of the 3rd millennium BC ", *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*(27), 29-43.

- Hadjiprouliou, E., 1997, " Εξειδικευμένες δραστηριότητες στο Παλαμάρι της Σκύρου στο τέλος της τρίτης χιλιετίας", içinde: C. Doumas ve V. La Rosa (Eds.), *Η Πολιόχνη και η πρόιμη εποχή του χαλκού στο Βόρειο Αιγαίο*, s. 357-361. Suola Archeologica Italiana di Atene ; Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Heath, M. C., 1958, " Early Helladic clay sealings from the House of the Tiles at Lerna ", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 27(2), 81-121.
- Hekman, J. J., 1994, " Chalandriani on Syros: an Early Bronze Age cemetery in the Cyclades ", *Archaologiki Ephemeris*, 133, 47-74.
- Hekman, J. J., 2003, *The early bronze age cemetery at Chalandriani on Syros*. Rijksuniversiteit Groningen.
- Heurtley, W., 1935, " Excavations in Ithaca, II ", *Annual of the British School at Athens*, 35, 1-44.
- Hilditch, J., Kiriatzi, E., Psaraki, K. ve Aravantinos, V., 2008, " Early Helladic II pottery from Thebes: An integrated typological, technological and provenance study ", *BAR INTERNATIONAL SERIES*, 1746, 263.
- Hood, S., 1981, *Excavations in Chios, 1938-1955: Prehistoric Emporio and Ayio Gala, Volume I*. British School of Archaeology at Athens.
- Hood, S., Clutton-Brock, J. ve Bialor, P. G., 1982, " Excavations in Chios, 1938-1955: Prehistoric Emporio and Ayio Gala, Volume I ", *The British School at Athens. Supplementary Volumes*, i-730.
- Huot, J.-L., 1982, *Les ceramiques monochromes lissées en Anatolie a l'epoque du Bronze Ancien*. Libr. orientaliste P. Geuthner.
- Hüryılmaz, H., 1995, " Uşak Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Depas Amphikypellon", içinde: *Eski Yakın Doğu Kültürleri Üzerine İncelemeler, İ. Metin Akyurt-Bahattin Devam Anı Kitabı*, s. 177-185. Arkeoloji Sanat Yayınları.

- Hüryılmaz, H., 2001," Burdur Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Depas ", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi*, 342-359.
- Ioannidou, A., 1977," Ανασκαφικά Εργασία, Θήβαι ", *A. Delt*, 28B1 (1973), 274-276.
- Joukowsky, M. S., 1986, *Prehistoric Aphrodisias* (Vol. 1). Brown University.
- Kakavakis, O. ve Skiadaresi, I., 2020. Bronze Age depositions at the Phaleron Delta wetland: approaches to interpretation. Athens and Attica in Prehistory, Proceedings of the International Conference Athens, 27–31 May 2015, 49-57.
- Kamış, Y., 2022," Acemhöyük ve Erken Tunç Çağı Anadolu Ticaret Ağları ", *Belleten*, 86(307), 779-826.
- Kara, O., 2015," Kumyeri Erken Tunç Çağı Nekropolü'nde Saptanan Kremasyon Uygulaması ve KYM01 Numaralı Mezar ", *Stratonikeia Çalışmaları 1, Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*, 29-44.
- Karantzali, E., 1996, *Le Bronze Ancien dans les Cyclades et en Crète: les relations entre les deux régions : influence de la Grèce continentale*. Tempus Reparatum.
- Katsonopoulou, D., 2011," A proto-urban Early Helladic settlement found on the Helike delta ", *Helike IV-Ancient Helike and Aigileia: The Southern and Central Greek Mainland*, 63-88.
- Katsonopoulou, D. ve Katsarou, S., 2017," Mainland cosmopolitanism and the rise of personal prestige: new evidence from the coastal early Helladic town of Helike, north-west Peloponnese, Greece ", *Annual of the British School at Athens*, 112, 1-32.
- Keramopoullos, A., 1909," Η Οικία του Κάδμου ", *ArchEph*, 48, 57-122.
- Keramopoullos, A., 1910," Μυκηναϊκοί τάφοι ἐν Αἰγίνῃ καὶ ἐν Θήβαις ", *ArchEph*, 49, 177-252.
- Keramopoullos, A., 1917," Θηβαϊκά ", *A. Delt*, 3.

- Keramopoulos, A., 1930, " Αι Βιομηχανίαι και το Εμπόριον του Κάδμου ", *ArchEph*, 29-58.
- Keskin, L., 2004, " ΜÖ III. Binyılın Sonuna Kadar İzmir Bölgesi Maden İşçiliği ", *I-II. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu, Anadolu / Anatolia*, 141-155.
- Keskin, L., 2009. *İzmir Bölgesi Maden İşçiliği: Başlangıcından MÖ III. Binyıl Sonuna Kadar Madeni Eser Üretimi ve Ticareti*, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Ankara Üniversitesi), Ankara.
- Keskin, L., 2011, " MÖ. 3. Bin“ de Batı Anadolu Sahil Kesimi Maden İşçiliği", içinde: V. Şahoğlu ve P. Sotirakopoulou (Eds.), *Karşıdan Karşıya. MÖ 3. Bin'de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu*, s. 144-154.
- Kilian, K., 1982, " Ausgrabungen in Tiryns 1980 : Bericht zu den Grabungen ", *Archäologischer Anzeiger*, 393–430.
- Kilian, K., 1986, *The Circular Building at Tiryns Early Helladic Architecture and Urbanization*, Athens. 65-71.
- Kilian, K., 1988, " Ausgrabungen in Tiryns 1982-83. Bericht zu den Grabungen ", *Archäologischer Anzeiger*, 105–151.
- Klebinder-Gauss, G. ve Gauss, W., 2015, " Opportunity in scarcity: environment and economy on Aegina", içinde: *Multiple Mediterranean Realities*, s. 67-91. Brill Schöningh.
- Koehler, U., 1884, " Prähistorisches von den griechischen Inseln ", *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*, 9, 156-162.
- Konsola, D., 1981. *Προμυκηναϊκή Θήβα: Χωροταξική και Οικιστική Διάρθρωση*, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Ph. D. dissertation, University of Athens),
- Konsola, D., 2014, *Η πρωτοελλαδική Θήβα. Επισκόπηση και αξιολόγηση των ερευνών 100 Χρόνια Αρχαιολογικού Έργου στη Θήβα. Οι πρωτεργάτες των ερευνών και οι συνεχιστές τους*, Athens. 85-96.

- Kontani, R., 1995," Relations between Kültepe and northern Syria during the third millennium BC ", *Bulletin of the Ancient Orient Museum*, 16, 109-142.
- Kontani, R., 2011," Kültepe’de ‘Suriye Şişesi’ Biçimli İthal Kaplar Üzerine Bir Gözlem", içinde: F. Kulakoğlu ve S. Kangal (Eds.), *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul'da*, s. 52-55.
- Korfmann, M., 1983," Demircihüyük: die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978 ".
Archaeologischer Anzeiger, 1983, 1-10.
- Kouka, O., 2002, *Siedlungsorganisation in der Nord-und Ostägäis während der Frühbronzezeit (3. Jt. v. Chr.)* (Vol. 58). Leidorf.
- Kunze, E., 1931, *Orchomenos II: Die neolithische Keramik*. Bayerische Akademie der Wissenschaften.
- Kunze, E., 1934, *Orchomenos III: die Keramik der fruhen Bronzezeit*.
- Lamb, W., 1936, *Excavations at Thermi in Lesbos*. Cambridge University Press.
- Lamb, W., 1937," Excavations at Kusura near Afyon Karahisar ", *Archaeologia*, 86, 1-64.
- Lemos, I., 2003 - 2004," ‘Lefkandi, Xeropolis’ ", *Archaeological Reports (Supplement to Journal of Hellenic Studies)*, 39-40.
- Lloyd, S. ve Gökçe, N., 1951," Excavations at Polatli: a new investigation of second and third millennium stratigraphy in Anatolia ", *Anatolian Studies*, 1, 21-75.
- Lloyd, S. ve Mellaart, J., 1962," Beycesultan/Vol. 1 The chalcolithic and early bronze age levels ", *Beycesultan*.
- Mac Gillivray, J., 1980," Mount Kynthos in Delos. The Early Cycladic Settlement ", *Bulletin de correspondance hellénique*, 104(1), 3-45.
- Mansel, A. M., 2004, *Ege ve Yunan Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Maran, J., 2010," Tiryns", içinde: H. E. Cline (Ed.), *The Bronze Age Aegean (ca. 3000-1000 BC)*, s. 722-734. Oxford University Press.

- Marangou, L., 2006a," The architecture", içinde: O. Krzyszkowska (Ed.), *Μαρκιανή Αμοργού/Markiani, Amorgos: An Early Bronze Age Fortified Settlement. Overview of the 1985–1991 Investigations*, s. 81-93. British School at Athens.
- Marangou, L., 2006b," The discovery of the settlement and the investigations in 1985", içinde: O. Krzyszkowska (Ed.), *Μαρκιανή Αμοργού/Markiani, Amorgos: An Early Bronze Age Fortified Settlement. Overview of the 1985–1991 Investigations*, s. 3-8. British School at Athens.
- Marangou, L., Renfrew, C., Dumas, C. ve Gavalas, G., 2008," Markiani on Amorgos: an Early Bronze Age Fortified Settlement - Overview of the 1985-91 Investigations", içinde: N. Brodie, Giorgos Gavalas, Jennifer Doole, ve Colin Renfrew (Ed.), *Horizon Ορίζων: A Colloquium On the Prehistory of the Cyclades*, s. 97-105.
- Marangou, L., Renfrew, C., Dumas, C., Gavalas, G., Angelopoulou, A., Birtacha, K., Eskitzioglou, P., Karantzali, E., Scarre, C., Vaughan, S., Whitela, T., Brodie, N., French, C., Housley, R., Karali-Gianakopoulou, L., Manning, S., Morris, C., Renfrew, J., Trantalidou, K. ve Andreopoulou-Mangou, H., 2006, *Μαρκιανή Αμοργού/Markiani, Amorgos: An Early Bronze Age Fortified Settlement. Overview of the 1985–1991 Investigations*. British School at Athens.
- Marthari, M., 1998, *Syros, Chalandriani-Kastri: From the Investigation and Protection to the Presentation of an Archaeological Site*. Ministry of Culture.
- Marthari, M., 2005," Σύρος ", içinde: A. Vlachopoulos (Ed.), *Αρχαιολογία: Νησιά του Αιγαίου*, s. 226-229. Μελίσσα.
- Marthari, M., 2017," Το Καστρί της Σύρου υπό το φως των ερευνών της περιόδου 2006-2012", içinde: E. Μέρμηγκα (Ed.), *Σπείρα: Επιστημονική Συνάντηση προς τιμήν της Αγγέλικας Ντούζουγλη και του Κωνσταντίνου Ζάχου. Πρακτικά*, s. 55-66. Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων.

- Massa, M. ve Şahoğlu, V., 2015," The 4.2 ka BP climatic event in west and central Anatolia: combining palaeoclimatic proxies and archaeological data ", *2200 BC – A climatic breakdown as a cause for the collapse of the old world?*, 2200, 61-78.
- McGeehan Liritzis , V., 2016," The Metal Objects from Manika, Euboea", içinde: A. Sampson (Ed.), *Manika II: The Early Helladic Settlement and the Cemetery*. Municipality of Chalcis.
- Mellink, M., 1963," An Akkadian illustration of a campaign in Cilicia? ", *Anadolu*, 07, 101-114.
- Mellink, M., 1986," The Early Bronze Age in West Anatolia ", *The end of the Early Bronze Age in the Aegean*, 6, 139-187.
- Mellink, M. J., 1967," Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1966 ", *American Journal of Archaeology*, 71(3), 251-267.
- Mellink, M. J., 1998," Anatolia and the bridge from east to west in the Early Bronze Age ", *tüba-ar*, 1, 1-8.
- Milchhöfer, A., 1887," Ein kuppelartiges Grab bei Thorikos. Das Heiligtum der Dionysos in Ikaria ", *Berliner Philologische Wochenschrift*, 7, 739-740.
- Milojčić, V., 1960, *Hauptergebnisse der deutschen Ausgrabungen in Thessalien 1953-1958*. Habett.
- Milojčić, V., 1961, *Samos: Die prähistorische Siedlung unter dem Heraion, Grabung 1953 und 1955* (Vol. I). R. Habelt.
- Mountjoy, P., 1983," Mycenaean Pottery from Orchomenos ", *Eutresis and Other Boeotian Sites*, *AbhMünchen*, NF, 89.
- Müller-Celka, S., Kiriati, E., Charalambidou, X. ve Müller, N. S., 2018," Early Helladic II–III Pottery Groups from Eretria (Euboea) ", 197-213.

- Nazou, M., 2013. *Defining the regional characteristics of Final Neolithic and Early Bronze Age pottery in Attica*, Yayınlanmamış Doktora Tezi (University College London), London.
- Nazou, M., 2020, " Thorikos in the Neolithic and the Early Bronze Age: A View from the Mine 3 Pottery ", *Athens and Attica in prehistory*, 203-212.
- Oğuzhanoğlu, U., 2019, " "Pisidia tipi" olarak bilinen depaslar üzerine yeni öneriler ", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 311-322.
- Orthmann, W., 1963, *Die Keramik der Frühen Bronzezeit aus Inneranatolien* (Vol. 24). Gebr. Mann Berlin.
- Özdoğan, E., 2016, " Kanlıgeçit—An Anatolian model of an urban center in Eastern Thrace: An overview ", *Early Bronze Age Troy: Chronology, Cultural Development and Interregional Contacts* (Bonn: Dr. Rudolf Habelt), 197-207.
- Özdoğan, M., 1999, " Anadolu'dan Avrupa'ya Açılan Kapı Trakya ", *Arkeoloji ve Sanat*, 90, 2-28.
- Özey, R., 2001, " Adalar Denizi ve Batı Anadolu Bölgesi Hakkında ", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 3, 27-36.
- Özgüç, T., 1963, " Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi ", *Anadolu/Anatolia*, 7, 23-49.
- Özgüç, T., 1986, " New observations on the relationship of Kültepe with southeast Anatolia and north Syria during the third millennium BC ", içinde: *JV Canby—E. Porada—BS Ridgway—T. Stech (derl.), Ancient Anatolia Aspects of Change and Cultural Development Essays in Honor of Machteld J. Mellink*, 31-47.
- Özgüç, T. ve Temizer, R., 1993, " The Eskiypar Treasure ", *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç. Türk Tarih Kumuru Basımevi, Ankara*, 613-628.

- Özsait, M., 2000," 1998 Yılı Harmanören (Göndürlü Höyük) Mezarlık Kazısı ", *Kazi Sonuçları Toplantısı*, 21(1), 371-380.
- Öztan, A., 1989," A Group of Early Bronze Age Pottery from the Konya and Niğde Region ", *Tahsin Özgüç 'e Armağan Anatolia and the Ancient Near East*, 407-418.
- Papadimitriou, N., 2020," Προϊστορική εγκατάσταση στον Θορικό Αττικής. Η συμβολή των ανασκαφών του Βαλέριου Στάη (1888, 1890, 1893) ", *Archaeologike Ephemeris*, 159, 149-254.
- Papavasiliou, G. A., 1910, *Περί των εν Ευβοία αρχαίων τάφων* Τύποις Π.Δ.Σακελλαρίου.
- Pappadopoulos, G., 1862," Notice sur quelques antiquités de l'île de Syra ", *Revue archéologique*, 6, 224-234.
- Parlama, L., 1994," Το τέλος της Πρώιμης Χαλκοκρατίας στο Παλαμάρι της Σκύρου. Σχέσεις και προβλήματα χρονολογήσεως ", *A. Delt.*, 42A (1987), 1-7.
- Parlama, L., 1999," Skyros, Cycladum et Sporadum Extima ", *Fos Kykladikon (Volume Devoted to N. Zafiropoulos)*. NP Goulandris Foundation—Museum of Cycladic Art Athens, Greece, 44-53.
- Parlama, L., Simantoni-Bournia, E., Laimou, A., Mendoni, L. ve Kourou, N., 2007," Παλαμάρι Σκύρου. Παρατηρήσεις στην εξέλιξη του οικισμού κατά την 3η π. Χ. χιλιετία και προβλήματα αστικοποίησης ", *Αμύμονα Έργα. Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Β. Λαμπρινουδάκη (Athens)*, 25-48.
- Pavlopoulos, K., Karybalis, E., Karkanis, P., Parlama, L., Manos, b., Triantafyllou, M. ve Theochari, M., 2004," Γεωμορφολογική εξέλιξη του όρμου Παλαμαρίου (Βορειοανατολική Σκύρος) κατά το ανώτερο ολόκαινο ", *Δελτίον της Ελληνικής Γεωλογικής Εταιρίας*, 36(2), 1044-1053.
- Pecorella, P. E., 1984, *La cultura preistorica di Iasos in Caria* (Vol. 51). Bretschneider Giorgio.

- Pentedeke, A., Morgan, C. ve Sotiriou, A., 2018," Early Helladic Pottery Traditions in Western Greece: The Case of Kephallonia and Ithaca ", *Pottery technologies and sociocultural connections between the Aegean and Anatolia during the 3rd Millenium BC, Oriental and European archaeology 10*, 267-286.
- Peperaki, O., 2004," The House of the Tiles at Lerna: dimensions of 'social complexity' ", *The emergence of civilisation revisited*, 214-231.
- Petrakos, V., 2000," Ακρωτήρι Θήρας ", *Εργον 1999*, 46, 77-80.
- Plassart, A., 1928, *Les Sanctuaires et les cultes du Mont Cynthe*.
- Popham, M. R. ve Sackett, L. H., 1968, *Excavations at Lefkandi, Euboea 1964-66*. BSA Athens.
- Powell, W., Yener, K., Barjamovic, G., Kulakoğlu, F., Yazgan, E. ve Mathur, R., 2024," Tin isotopes reveal changing patterns of tin trade, connectivity and consumption from Anatolia and Central Asia at Kültepe ", *Journal of Archaeological Science*, 162, 1-11.
- Psaraki, K., 2004," A new EH II pottery assemblage from Thebes ", *Die Ägäische Frühzeit Die Ägäische Frühzeit. 2. Serie. Forschungsbericht 1975–2002*, 2, 1259-1267.
- Psaraki, K., 2007. External influences and local traditions in pottery repertoire of Boeotia at the end of EH II. Mediterranean Crossroads, International Archaeological Conference, Athens, 217-242.
- Rahmstorf, L., 2006," Zur Ausbreitung vorderasiatischer Innovationen in die frühbronzezeitliche Ägäis ".
- Rambach, J., 2000, *Kykladen: Die frühe Bronzezeit Grab-und Siedlungsbefunde*. R. Habelt.
- Renfrew, C., 1967," Cycladic metallurgy and the Aegean early Bronze Age ", *American Journal of Archaeology*, 71(1), 1-20.

- Renfrew, C., 1972, *The emergence of civilisation: the Cyclades and the Aegean in the third millennium BC*.
- Renfrew, C., 2006, "The pottery", içinde: O. Krzyszkowska (Ed.), *Μαρκιανή Αμοργού/Markiani, Amorgos: An Early Bronze Age Fortified Settlement. Overview of the 1985–1991 Investigations*, s. 95-99. British School at Athens.
- Renfrew, C., Boyd, M. J., Athanasoulis, D., Brodie, N., Carter, T., Dellaporta, K., Floquet, M., Gavalas, G., Georgakopoulou, M. ve Gkouma, M., 2022, "The sanctuary at Keros in the Aegean Early Bronze Age: from centre of congregation to centre of power ", *Journal of Greek Archaeology*, 7, 1-36.
- Renfrew, C., Doulas, C., Marangou, L. ve Gavalas, G., 2008, "Dhaskalio Kavos, Keros: the Investigations of 1987-88", içinde: N. Brodie, Giorgos Gavalas, Jennifer Doole, ve Colin Renfrew (Ed.), *Horizon Ορίζων: A Colloquium On the Prehistory of the Cyclades*, s. 107-114.
- Renfrew, C., Housley, R. ve Manning, S., 2006, "The absolute dating of the settlement", içinde: O. Krzyszkowska (Ed.), *Μαρκιανή Αμοργού/Markiani, Amorgos: An Early Bronze Age Fortified Settlement. Overview of the 1985–1991 Investigations*, s. 71-80. British School at Athens.
- Renfrew, C., Philaniotou, O., Brodie, N. ve Gavalas, G., 2009, "The Early Cycladic Settlement at Dhaskalio, Keros: Preliminary Report of the 2008 Excavation Season1 ", *Annual of the British School at Athens*, 104, 27-47.
- Richardson, R. B., 1891, "Excavations by the School at Eretria, 1891. I. Eretria: Historical Sketch ", *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, 7(3), 236-246.
- Romanou, C., 2015, "Η οχύρωση του Παλαμαρίου ", *Ο Οχυρωμένος Προϊστορικός Οικισμός στο Παλαμάρι Σκόρου. Διεπιστημονική Συνάντηση για το Έργο Έρευνας και Ανάδειξης (Athens)*, 71-92.

- Romanou, C. ve Bonatsos, S., 2017," εργασίες προστασίας, συντήρησης και ανάδειξης του οχυρωμένου προϊστορικού οικισμού στο παλαμάρι της ζκύρου στο πλαίσιο των κοινωνικών συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων (Γ' κπς και εσπΑ) ", *To Αρχαιολογικό Έργο στα Νησιά του Αιγαίου. Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο*, 21-32.
- Rutter, J., 1983," Some observations on the Cyclades in the later third and early second millennia ", *American Journal of Archaeology*, 87(1), 69-76.
- Rutter, J. B., 1979, *Ceramic Change in the Aegean Early Bronze Age: The Kastri Group, Lefkandi I, and Lerna IV : a Theory Concerning the Origin of Early Helladic III Ceramics*. Institute of Archaeology, University of California, Los Angeles.
- Rutter, J. B., 1983," Fine gray-burnished pottery of the Early Helladic III Period the ancestry of gray Minyan ", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 52(4), 327-355.
- Rutter, J. B., 1995, *Lerna, a Preclassical Site in the Argolid: The pottery of Lerna IV*.
- Sackett, L., Hankey, V., Howell, R., Jacobsen, T. W. ve Popham, M. R., 1966," Prehistoric Euboea: contributions toward a survey ", *Annual of the British School at Athens*, 61, 33-112.
- Sampson, A. 1985. *Manika: Mia protoelladike pole ste Chalkida*. içinde: Athens: Society for Euboean Studies.
- Sampson, A., 1986, *Architecture and Urbanization in Manika, Chalkis* Early Helladic Architecture and Urbanization, Athens. 47-50.
- Sampson, A., 1993," Manika and Mainland Greece in Early Helladic III: ceramic evidence for relations with the Aegean and Anatolia", içinde: *Wace and Blegen*, s. 159-164. Brill.
- Sampson, A. ve Fotiadi, P., 2008," Early Cycladic II–III Finds from Rivari, Melos", içinde: N. Brodie, Giorgos Gavalas, Jennifer Doole, ve Colin Renfrew (Ed.),

- Horizon Opíζων: A Colloquium On the Prehistory of the Cyclades*, s. 217-223.
Cambridge : Oxford.
- Sapouna-Sakellarakis, E., 1986," Μάνικα Χαλκίδας: Στρωματογραφική έρευνα στον οικισμό (Οικόπεδο Ζούση) ", *A. Delt*, 41, 101-270.
- Sarri, K. ve Zanker, P., 2010, *Orchomenos IV: Orchomenos in der mittleren Bronzezeit*.
Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.
- Schachner, Ş. ve Schachner, A., 1995," Ürgüp ve Nevşehir Müzelerindeki< Depas Amphikypellon> ve< Tankart> Tipli Kaplar ve Düşündürdükleri ", *Memoriam İ. Metin Akyurt Bahattin Devam Anı Kitabı. Eski Yakındoğu Kùltürleri Üzerine İncelemeler*, 307-316.
- Schefold, K., 1964," Eretria: Untersuchungen im Frühjahr 1964 ", *Antike Kunst*, 7(H. 2), 102-105.
- Schliemann, H., 1875, *Troy and Its Remains: A Narrative of Researches and Discoveries Made on the Site of Ilium and in the Trojan Plain*, trans (P. Smith, Ed.). Scribner, Welford, and Armstrong.
- Schliemann, H., 1880, *Ilios: The City and Country of the Trojans: the Results of Researches and Discoveries on the Site of Troy and Throughout the Troad in the Years 1871-72-73-78-79: Including an Autobiography of the Author*. J. Murray.
- Schliemann, H., 1881, *Ilios, Stadt und Land der Trojaner: Forschungen und Entdeckungen in der Troas und besonders auf der Baustelle von Troja: mit ca. 1800 Abbildungen, Karten und Plänen*. FA Brockhaus.
- Schliemann, H., 1885, *Tiryns: The Prehistoric Palace of the Kings of Tiryns*. New York: Arno Press. Original edition, C. Scribner's Sons.
- Schmidt, H., 1902, *Heinrich Schliemann's Sammlung Trojanischer Altertümer*. G. Reimer.
- Seager, R. B., 1912, *Explorations in the Island of Mochlos*. American School of Classical Studies at Athens.

- Seeher, J., 2000, *Die bronzezeitliche Nekropole von Demircihüyük-Sarıket : Ausgrabungen des Deutschen Archäologischen Instituts in Zusammenarbeit mit dem Museum Bursa, 1990-1991*. E. Wasmuth.
- Shaw, J. W., 1987," The Early Helladic II Corridor House: Development and Form ", *American Journal of Archaeology*, 91(1), 59-79.
- Soter, S. ve Katsonopoulou, D., 2011," Submergence and uplift of settlements in the area of Helike, Greece, from the Early Bronze Age to late antiquity ", *Geoarchaeology*, 26(4), 584-610.
- Sotirakopoulou, P., 1999, *Ακρωτήρι Θήρας. Η Νεολιθική και η Πρώιμη Εποχή του Χαλκού επί τη βάση της κεραμικής*.
- Sotirakopoulou, P., 2004," Early Cycladic Pottery from the Investigations of the 1960' s at Kavos-Daskaleio, Keros: A Preliminary Report", içinde: E. Alram-Stern (Ed.), *Die Aegaeische Frühzeit 2. Band-Teil 2. Die Frühebronzezeit*, s. 1303-1358. Alram-Stern, Eva.
- Sotirakopoulou, P., 2008a," Akrotiri, Thera: the late Neolithic and Early Bronze Age phases in light of recent excavations at the site", içinde: N. Brodie, Giorgos Gavalas, Jennifer Doole, ve Colin Renfrew (Ed.), *Horizon Ορίζων: A Colloquium On the Prehistory of the Cyclades*, s. 121-135. Cambridge : Oxford.
- Sotirakopoulou, P., 2008b," Dhaskalio Kavos, Keros: The pottery from the investigations of the 1960s", içinde: N. Brodie, Giorgos Gavalas, Jennifer Doole, ve Colin Renfrew (Ed.), *Horizon Ορίζων: A Colloquium On the Prehistory of the Cyclades*, s. 115-120. Cambridge : Oxford.
- Sotirakopoulou, P., 2016, *The pottery from Dhaskalio* (Vol. IV). McDonald Institute for Archaeological Research.
- Sotirakopoulou, P., 2018," The Pottery from Dhaskalio, the Special Deposit South and the Special Deposit North Compared", içinde: C. Renfrew, O. Philaniotou, N. Brodie,

- G. Gavalas ve M. J. Boyd (Eds.), *The Marble Finds from Kavos and the Archaeology of Ritual*, Vol. III, s. 434-444. McDonald Institute for Archaeological Research.
- Souyoudzoglou-Haywood, C., 1999, *The Ionian Islands in the bronze age and early iron age, 3000-800 BC*. Liverpool University Press.
- Spanos, P. Z., 1972, " Untersuchung ueber den bei Homer'depas amphikypellon'genannten Gefaesstypus ", *Istanbuler Mitteilungen/Beiheft*, 6.
- Spitaels, P., 1984, " The Early Helladic period in mine no. 3 (theatre sector) ", *Thorikos (1972/1976)*, 8, 151-174.
- Sporn, K., Berger, L. ve Tammer, A., 2017, *Mapping Aegina Kolonna 50 Jahre Archäologie an der Paris Lodron-Universität Salzburg*, Salzburg. 81-98.
- Stai, B., 1895, " Ανασκαφαί εν Θορικό ", *ΙΑΕ (1893)*, 12-17.
- Stampolidis, N. ve Sotirakopoulou, P., 2011a, " Erken Kiklad Dönemi: Giriş", içinde: V. Şahoğlu ve P. Sotirakopoulou (Eds.), *Karşıdan Karşıya: MÖ 3. Bin'de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu*, s. 18-26.
- Stampolidis, N. ve Sotirakopoulou, P., 2011b, " Erken Kiklad Mimarisi", içinde: V. Şahoğlu ve P. Sotirakopoulou (Eds.), *Karşıdan Karşıya: MÖ 3. Bin'de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu*, s. 32-40.
- Stampolidis, N. ve Sotirakopoulou, P., 2011c, " Tunç Çağı Öncesinde Kikladlar", içinde: V. Şahoğlu ve P. Sotirakopoulou (Eds.), *Karşıdan Karşıya: MÖ 3. Bin'de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu*, s. 26-31.
- Stavropoulos, F., 1961, " Ανασκαφή αρχαίας Ακαδημείας ", *Prakt 1956*, 111, 45-54.
- Steinkeller, P., 2021, " International trade in Greater Mesopotamia during late Pre-Sargonic times ", *Merchants, Measures and Money*, 173-197.
- Stos-Gale, Z., Sampson, A. ve Mangou, E., 1996, " Analyses of Metal Artefacts from the Early Helladic Cemetery of Manika on Euboea ", *Aegean Archaeology*, 3, 49-62.

- Stos-Gale, Z., Gale, N. H. ve Gilmore, G., 1984," Early Bronze Age Trojan Metal Sources and Anatolians in the Cyclades ", *Oxford Journal of Archaeology*, 3(3), 23-44.
- Stronach, D. B., 1957," The development and diffusion of metal types in Early Bronze Age Anatolia ", *Anatolian Studies*, 7, 89-125.
- Suto, Y.,1991, *Νέα Προϊστορική Θέση στην Αγία Τριάδα Βοιωτίας* Athens Annals of Archaeology 1987, Athens. 64-74.
- Şahoğlu, V., 2002. *Liman Tepe Erken Tunç Çağı Seramiğinin Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Ankara Üniversitesi), Ankara.
- Şahoğlu, V., 2004," Interregional contacts around the Aegean during the Early Bronze Age: new evidence from the Izmir region ", *Anadolu*(27), 97-120.
- Şahoğlu, V., 2005," The Anatolian trade network and the Izmir region during the Early Bronze Age ", *Oxford Journal of Archaeology*, 24(4), 339-361.
- Şahoğlu, V.,2008a. Crossing borders, the İzmir region as a bridge between the East and the West during the Early Bronze Age. Crossing Borders: Proceedings of the 7th, 8th and 9th International Workshops, Athens 1997–1999, 153-173.
- Şahoğlu, V.,2008b. Liman Tepe and Bakla Tepe: New evidence for the relations between the Izmir region, the Cyclades and the Greek mainland during the late fourth and third millennia BC. Proceedings of the International Symposium the Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age, 483-501.
- Şahoğlu, V., 2011," Batı Anadolu Sahil Kesiminde Erken Tunç Çağı Seramiği", içinde: V. Şahoğlu ve P. Sotirakopoulou (Eds.), *Karşıdan Karşıya. MÖ 3. Bin'de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu*, s. 136-143.
- Şahoğlu, V., 2014," The depas and tankard vessels ", *ARCANE Interregional*, 1, 289-311.
- Şahoğlu, V., 2019," The Early Bronze Age Anatolian trade network and its role on the transformation of the Anatolian and Aegean communities ", *Anadolu/Anatolia:*

- Connecting Cultures: Trade and Interconnections in the Ancient Near East from the Beginning until the End of the Roman Period*, 115-131.
- Şahoğlu, V. ve Sotirakopoulou, P., 2011, *Karşıdan Karşıya. MÖ 3. Bin 'de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu*.
- Tekin, H., 2015, *Eski Anadolu Madenciliği Arkeolojik Verilerin Işığı Altında*. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Tekin, O., 2008, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İletişim Yayınları.
- Theochari, M. ve Parlama, L., 1995, " Παλαμάρι ", *A. Delt*, 45B1 (1990), 162-164.
- Theocharis, D., 1955, " Ανασκαφή εν Αραφήνι ", *Prakt* 1952, 129-151.
- Theocharis, D., 1956a, " Ανασκαφή εν Αραφήνι ", *Prakt* 1953, 105-118.
- Theocharis, D., 1956b, " Αραφήν ", *Εργον* (1955), 30-33.
- Theocharis, D., 1959, " Εκ της προϊστορίας της Εύβοιας και της Σκύρου ", *AEM*, 6, 279-328.
- Theocharis, D., 1960, " Ανασκαφή εν Αραφήνι ", *Prakt* 1955, 109-117.
- Theocharis, D. R., 1952, " Ανασκαφη εν Αραφηνι ", *Prakt* 1951, 106, 77-92.
- Thiersch, H. W., 1866, *Friedrich Thiersch's Leben*.
- Tırpan, A. A., 1997, " Buluntular Işığında Lagina ve Yakın Çevresinin Tarihi Süreci ", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*(11), 75-98.
- Topbaş, A., Efe, T. ve İlaslı, A., 1998, " Salvage excavations of the Afyon archaeological museum, part 2: the settlement of Karaoğlan Mevkii and the Early Bronze Age cemetery of Kaklık Mevkii ", *Anatolia antiqua. Eski Anadolu*, 6(1), 21-94.
- Tsountas, C., 1898, " Kykladika ", *ArchEph*, 137-212.
- Tsountas, C., 1899, " Kykladika II ", *ArchEph*, 73-134.
- Türkteki, M., 2012, " Batı ve Orta Anadolu'da Çark Yapımı Çanak Çömleğin Ortaya Çıkışı ve Yayılımı ", *MASROP/E-Dergi*, 7, 45-111.

- Türkteki, M., 2015," Yeni Teknolojilerin Kullanılması ve Yayılmasında Kültürel İletişim Ağlarının Rolü Çömlekçi Çarkı Perspektifinden Bir Değerlendirme ", *İletişim Ağları ve Sosyal Organizasyon*, 211-222.
- Umurtak, G. ve Duru, R., 2012," Hacılar Büyük Höyük Kazısı-2011 ", *ANMED*, X, 21-26.
- Ünlüsoy, S., 2018," İlk Tunç Çağları Boyunca Batı Anadolu'da Toplumsal Değişim ", *Cedrus*(6), 105-124.
- Van De Microop, M., 2000," Sargon of Agade and his Successors in Anatolia ", *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici*, 42(1), 133-159.
- Van de Moortel, A. ve Zahou, E.,2012. Five years of archaeological excavation at the Bronze Age and Early Iron Age site of Mitrou, East Lokris (2004–2008): preliminary results. 3rd Archaeological Meeting of Thessaly and Central Greece 2006e2008. From Prehistory to the Contemporary Period (Volos), 1131-1146.
- Van de Moortel, A., Zahou, E. ve Rutter, J., 2018," Mitrou and Proskynas in prehistoric East Lokris: chronology, interconnections, and society ", *Πόρρα*
- van den Eijnde, F., Docter, R., Brüsewitz, A., Nazou, M., Stal, C., van de Put, W., Perugini, A., Mortier, S., Alexandridou, A. ve Duchène, S., 2021," The 2012-2017 Ghent-Utrecht survey project at Thorikos: preliminary observations on the final neolithic and bronze age settlement", içinde: *Thorikos: reports and studies XII*, Vol. 12, s. 9-34. Peeters.
- Vollgraff, W., 1905," Fouilles d'Ithaque ", *Bulletin de correspondance hellénique*, 29(1), 145-168.
- Von Der Osten, H., 1937," The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32 Researches in Anatolia ", *Part I. Chicago*.
- Wace, A. ve Blegen, C., 1916," The pre-Mycenaean pottery of the Mainland ", *BSA*, 22, 175-189.

- Walker, K. G., 2004, *Archaic Eretria: a political and social history from the earliest times to 490 BC*. Routledge.
- Walter, H., 2004, *O Kόσμος της Αρχαίας Αίγινας 3000-1000 π.Χ.* (Vol. 233).
- Walter, H. ve Felten, F., 1981," Alt-Ägina III. 1. Die vorgeschichtliche Stadt. Befestigungen, Häuser, Funde ", *Mainz: Philipp von Zabern*.
- Weingarten, J., 1997," Another look at Lerna: an EH IIB trading post? ", *Oxford Journal of Archaeology*, 16(2), 147-166.
- Weisshaar, H. J., 1982," Ausgrabungen in Tiryns 1980. Bericht zur frühhelladischen Keramik ", *Archäologischer Anzeiger*, 440–466.
- Wiencke, M. H., 2000, *The Architecture, Stratification, and Pottery of Lerna III* (Vol. 4). ASCSA.
- Wilson, D. E., 1999, *Keos IX, Ayia Irini: Periods I-III, the Neolithic and Early Bronze Age Settlements, Part 1: Pottery and Small Finds*. Verlag Philipp von Zabern, Mainz on Rhine.
- Wilson, D. E., 2013," Ayia Irini II–III, Kea: the phasing and relative chronology of the Early Bronze Age II settlement ", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 82(3), 385-434.
- Xanthopoulou, V., Iliopoulos, I., Katsonopoulou, D. ve Katsarou, S., 2022," Standardized patterns in the ceramic craft at Early Bronze Age Helike, Achaea, Greece ", *Archaeological and Anthropological Sciences*, 14(8), 154-182.
- Yalçın, Ü., 2011," Alacahöyük İlk Tunç Çağı Kral Mezarları Üzerine ", *1. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu, 02 Ekim 2010, Çorum*, 55-64.
- Yalçın, Ü., 2016," Anadolu madencilik tarihine toplu bir bakış ", *MT Bilimsel*(9), 3-13.
- Yalçın, Ü. ve Yalçın, G., 2020," An Ingot Fragment of Tin from EBA Royal Tombs at Alacahöyük, Anatolia ", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 50, 233-239.

- Yener, K. A., 2021, *Göltepe Excavations: Tin Production at an Early Bronze Age Mining Town in the Central Taurus Mountains, Turkey*. INSTAP.
- Yener, K. A., Kulakoğlu, F., Kontani, R., Hayakawa, Y. S., Lehner, J. W., Dardeniz, G., Öztürk, G., Johnson, M. ve Kaptan, E., 2015, " New tin mines and production sites near Kültepe in Turkey: a third-millennium BC highland production model ", *Antiquity*, 89, 596-612.
- Yılmaz, D., 2010, " Erken Tunç Çağı'nda Batı Ve Orta Anadolu Kültürel İlişkileri Işığında Depas Ve Tankard Türü Kaplar ", *Anadolu*(36), 45-64.
- Zachos, K., 1999, " Zas cave on Naxos and the role of caves in the Aegean Late Neolithic ", *Neolithic society in Greece*, 2, 153-163.
- Zachos, K. ve Dousougli, A., 2008, " Observations on the Early Bronze Age Sealings from the Cave of Zas at Naxos", içinde: N. Brodie, Giorgos Gavalas, Jennifer Doole, ve Colin Renfrew (Ed.), *Horizon Opičov: A Colloquium On the Prehistory of the Cyclades*, s. 85-95. Cambridge : Oxford.
- Zangger, E., 1994, " Landscape changes around Tiryns during the Bronze Age ", *American Journal of Archaeology*, 98(2), 189-212.

7. HARİTA VE LEVHA LİSTESİ

7.1. Harita Listesi

Harita 1	Anadolu Ticaret Ağı (Şahoğlu 2005)
Harita 2	Depas formunun Önasya'daki dağılımı
Harita 3	Depas formunun Ege Denizi çevresindeki dağılımı
Harita 4	Tankard formunun Önasya'daki dağılımı
Harita 5	Tankard Formunun Ege Denizi çevresindeki dağılımı
Harita 6	Kesik Gaga Ağızlı Testi Formunun Önasya'daki Dağılımı
Harita 7	Kesik Gaga Ağızlı Testi Formunun Ege Denizi Çevresindeki Dağılımı
Harita 8	Çan Biçimli Kap Formunun Önasya'daki Dağılımı
Harita 9	Çan Biçimli Kap Formunun Ege Denizi Çevresindeki Dağılımı
Harita 10	Çark Yapımı Tabak Formunun Önasya'daki Dağılımı
Harita 11	Çark Yapımı Tabak Formunun Ege Denizi Çevresindeki Dağılımı
Harita 12	Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da Anadolu Etkili Seramik Formlarının Yoğunluğu
Harita 13	Tez Kapsamında Adı Geçen Yerleşimler

7.2. Tablo Listesi

Tablo 1	MÖ 3. Binyıl Kronoloji Tablosu (Şahoğlu 2005, s.344, Fig.2)
---------	---

7.3. Levha Listesi

- Levha 1** a) British Museum’da bulunan Gümüş Depas (Spanos 1972; https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1956-1212-1 31.04.2024)
b) Depas Amphikypellon (Şahoğlu ve Sotirikapoulou 2011, s.273:134)
- Levha 2** a) Gümüş Tankard (Schliemann 1881, s.521, Nr.779)
b) Çift Kulplu Tankard (Şahoğlu ve Sotirikapoulou 2011, s.270:128)
c) Tek Kulplu Tankard (Şahoğlu ve Sotirikapoulou 2011, s.269:125)
- Levha 3** a) Kesik Gaga Ağızlı Testi (Şahoğlu ve Sotirikapoulou 2011, s.275:145)
b) Çan Biçimli Kap (Topbaş vd. 1998, 83, Fig. 64, No. 197)
c) Çark Yapımı Tabak (Şahoğlu ve Sotirikapoulou 2011, s.267:125)
- Levha 4** a) Liman Tepe Yerleşim Planı (Erkanal ve Şahoğlu 2012, s.223, Çizim 1)
b) Troya IIc Yerleşim Planı (Ünlüsoy 2010, Plan 12)
- Levha 5** a) Kastri Yerleşim Planı (Marthari 2017, s. 58, Etk.4)
b) Kastri de ele geçen depas (Bossert 1967, s.71, Abb 4,3)
c) Kastri de ele geçen depas (Bossert 1967, s.71, Abb 4,4)
d) Kastri de ele geçen depas (Bossert 1967, s.71, Abb 4,5)
e) Kastri de ele geçen depas (Bossert 1967, s.71, Abb 4,6)
f) Kastri de ele geçen depas (Bossert 1967, s.74, Abb 5,8)
g) Kastri de ele geçen depas (Bossert 1967, s.74, Abb 5,7)
h) Kastride ele geçen çan biçimli kap (Bossert 1967, s.71, Abb 4,1)
I) Kastride ele geçen gaga ağızlı testi (Bossert 1967, s.68, Abb 3,3)
- Levha 6** a) Chaladiriani Tankard formu (Hekman 2003, fig.53/148)

b) Chaladiriani Tankard formu (Hekman 2003, fig. 69/393)

c) Chaladiriani Tankard formu (Hekman 2003, fig. 64/321)

d) Chaladiriani Tankard formu (Hekman 2003, fig. 80/597)

e) Chaladiriani Tankard formu (Hekman 2003, fig. 84/644)

Levha 7

a) Panormos Yerleşim Planı (Angelopoulou 2014, s.25, Fig.1.15)

b) Panormos tankard formu (Angelopoulou 2014, s.638, Res.4.4)

c) Panormos Bronz Silah ve Aletler (Angelopoulou 2021, s. 175-186)

Levha 8

a) Akrotiri Depas (Doumas 2002, s.183, Pl. 118b)

b) Akrotiri Depas (Angelopoulou 2008, s.161, Fig. 16.20)

c) Akrotiri tankard (Petrakos 2000, s.78, fig.74)

d) Akrotiri Çan biçimli Kap (Doumas 2002, s.199, Pl, 119b)

e) Akrotiri Kesik Gaa Ağızlı Testi (Petrakos 2000, s.78-79, fig.76)

Levha 9

a) Kynthos Yerleşim Plan (Mac Gillivray 1980, s.5, Fig.1)

b) Kynthos Yerleşiminde ele geçen tankard (Mac Gillivray 1980, fig.5/58)

c) Kynthos Yerleşiminde ele geçen tankard (Mac Gillivray 1980, fig.5/299)

d) Kynthos Yerleşiminde ele geçen tankard (Mac Gillivray 1980, fig.5/119)

e) Kynthos Yerleşiminde ele geçen tankard (Mac Gillivray 1980, fig.5/63)

f) Kynthos Yerleşiminde ele geçen tankard (Mac Gillivray 1980, fig.5/434)

g) Kynthos Yerleşiminde ele geçen tankard (Mac Gillivray 1980, fig.5/14)

h) Kynthos Yerleşiminde ele geçen çan biçimli kap (Mac Gillivray 1980, fig.5/64)

ı) Kynthos Yerleşiminde ele geçen çan biçimli kap (Mac Gillivray 1980, fig.5/436)

- i) Kynthos Yerleşiminde ele geçen çan biçimli kap (Mac Gillivray 1980, fig.5/421)
- j) Kynthos Yerleşiminde ele geçen çan biçimli kap (Mac Gillivray 1980, fig.5/429)
- k) Kynthos Yerleşiminde ele geçen çan biçimli kap (Mac Gillivray 1980, fig.5/436)
- l) Kynthos Yerleşiminde ele geçen çan biçimli kap (Mac Gillivray 1980, fig.5/424)

Levha 10

- a) Dhaskalio Yerleşimi B evresinde ele geçen tankard (Sotirakopoulou 2016, s.94, Fig.3.17)
- b) Dhaskalio Yerleşimi B evresinde ele geçen kesik gaga ağızlı testi (Sotirakopoulou 2016, s. 117, Fig. 3.71)
- c) Dhaskalio Yerleşimi C evresinde ele geçen depas (Sotirakopoulou 2016, s.210, Fig.4.44)
- d) Dhaskalio Yerleşimi C evresinde ele geçen depas (Sotirakopoulou 2016, s.210, Fig.4.40)
- e) Dhaskalio Yerleşimi C evresinde ele geçen depas (Sotirakopoulou 2016, s.210, Fig.4.45)
- f) Dhaskalio Yerleşimi C evresinde ele geçen tankard (Sotirakopoulou 2016, s.213, Fig.4.52)
- g) Dhaskalio Yerleşimi C evresinde ele geçen tankard (Sotirakopoulou 2016, s.213, Fig.4.51)
- h) Dhaskalio Yerleşimi C evresinde ele geçen kesik gaga ağızlı testi (Sotirakopoulou 2016, s. 276, Fig. 4.156)
- ı) Dhaskalio Yerleşimi B evresinde ele geçen bronz sap delikli balta (Georgakopoulou 2013, s.674-675. Fig.32.13: 12741)
- i) Dhaskalio Yerleşimi C evresinde ele geçen iğne (Georgakopoulou 2013, s.677, Fig. 32.19: 10611)

Levha 11

- a) Markiani Yerleşim Planı (Renfrew vd. 2006, s.26, Fig.4.1)
- b) Markiani Yerleşiminde ele geçen tankard (Eskitzioglou 2006, s.143,145, Fig. 7.19:1)
- c) Markiani Yerleşiminde ele geçen tankard (Eskitzioglou 2006, s.143,145, Fig. 7.19:2)
- d) Markiani Yerleşiminde ele geçen tankard (Eskitzioglou 2006, s.143,145, Fig. 7.19:3)
- e) Markiani Yerleşiminde ele geçen tankard (Eskitzioglou 2006, s.143,145, Fig. 7.19:4)
- f) Markiani Yerleşiminde ele geçen tankard (Eskitzioglou 2006, s.143,145, Fig. 7.19:5)
- g) Markiani Yerleşiminde ele geçen tankard (Eskitzioglou 2006, s.143,145, Fig. 7.19:6)

- h) Markiani Yerleşiminde ele geçen tankard (Eskitzioglou 2006, s.143,145, Fig. 7.19:7)
- i) Markiani Yerleşiminde ele geçen depas (Eskitzioglou 2006, s.143,145, Fig. 7.19:8)
- i) Markiani Yerleşiminde ele geçen bronz iğne (Birtacha 2006, s. 213, Fig. 8.24:6)

Levha 12

- a) Ayia Irini yerleşiminde ele geçen tankard (Wilson 1999, s.119, Pl. 82: III-244)
- b) Ayia Irini yerleşiminde ele geçen tankard (Wilson 1999, s. 120, Pl. 83: III. 247)
- c) Ayia Irini yerleşiminde ele geçen tankard (Wilson 1999, s. 120, Pl. 83: III. 252)
- d) Ayia Irini yerleşiminde ele geçen tankard (Wilson 1999, s. 126, Pl. 86: III-319)
- e) Ayia Irini yerleşiminde ele geçen tankard (Wilson 1999, s. 126, Pl. 86: III-320)
- f) Ayia Irini yerleşiminde ele geçen çan biçimli kap (Wilson 1999, s. 102, Pl. 72: III-16)
- g) Ayia Irini yerleşiminde ele geçen depas (Wilson 1999, s.120-121, III-259)
- h) Ayia Irini yerleşiminde ele geçen depas (Wilson 1999, s.127, Pl.87: III-340)
- i) Ayia Irini yerleşiminde ele geçen kesik gaga ağızlı testi (Wilson 1999, s. 143, Pl.93:III-552)
- i) Ayia Irini yerleşiminde ele geçen çark yapımı tabak (Wilson 1999, s.142-143, PL.92: III-546)

Levha 13

- a) Palamari Yerleşim Planı (Romanou 2015, s.72, Fig.1)
- b) Palamari Yerleşiminde ele geçen depas (Theochari ve Parlama 1995, s.164, Σχέδ.8)
- c) Palamari Yerleşiminde ele geçen tankard (Bonatsos vd. 2015, s. 63, Fig.34)
- c) Palamari Yerleşiminde ele geçen çan biçimli kap (Bonatsos vd. 2015, s. 63, Fig.29)
- e) Palamari Yerleşiminde ele geçen çark yapımı tabak (Choleva 2015, s.158, Fig.12)

Levha 14

- a) Lefkandi yerleşiminde ele geçen tankard (French ve Dickinson 2023, s. 23, Fig.14: 5)
- b) Lefkandi yerleşiminde ele geçen tankard (French ve Dickinson 2023, s. 23, Fig.14: 6)
- c) Lefkandi yerleşiminde ele geçen tankard (French ve Dickinson 2023, s. 24, Fig.15: 11)

- d) Lefkandi yerleşiminde ele geçen tankarad (French ve Dickinson 2023, s. 25, Fig.16: 1)
- e) Lefkandi yerleşiminde ele geçen tankarad (French ve Dickinson 2023, s. 25, Fig.16: 2)
- f) Lefkandi yerleşiminde ele geçen tankarad (French ve Dickinson 2023, s. 25, Fig.16: 5)
- g) Lefkandi yerleşiminde ele geçen tankarad (French ve Dickinson 2023, s. 26, Fig.17: 7)
- h) Lefkandi yerleşiminde ele geçen tankarad (French ve Dickinson 2023, s. 26, Fig.17: 9)
- i) Lefkandi yerleşiminde ele geçen tankarad (French ve Dickinson 2023, s. 28, Fig.19: 5)
- i) Lefkandi yerleşiminde ele geçen tankarad (French ve Dickinson 2023, s. 28, Fig.19: 16)
- j) Lefkandi yerleşiminde ele geçen tankarad (French ve Dickinson 2023, s. 32, Fig.23: 15)
- k) Lefkandi yerleşiminde ele geçen tankarad (French ve Dickinson 2023, s. 35, Fig.26: 9)
- l) Lefkandi yerleşiminde ele geçen tankarad (French ve Dickinson 2023, s. 37, Fig.28:20)
- m) Lefkandi yerleşiminde ele geçen tankarad (French ve Dickinson 2023, s. 41, Fig.32:1)
- n) Lefkandi yerleşiminde ele geçen tankarad (French ve Dickinson 2023, s. 41, Fig.32:12)
- o) Lefkandi yerleşiminde ele geçen tankarad (French ve Dickinson 2023, s. 42, Fig.33:5)
- p) Lefkandi yerleşiminde ele geçen çan biçimli kap (French ve Dickinson 2023, s. 28, Fig.19:15)
- r) Lefkandi yerleşiminde ele geçen çan biçimli kap (French ve Dickinson 2023, s. 28, Fig.19:15)
- s) Lefkandi yerleşiminde ele geçen çan biçimli kap (French ve Dickinson 2023, s. 28, Fig.19:15)
- ş) Lefkandi yerleşiminde ele geçen çan biçimli kap (French ve Dickinson 2023, s. 28, Fig.19:15)
- t) Lefkandi yerleşiminde ele geçen çark yapımı tabak (French ve Dickinson 2023, s. 17, Fig.10:1)
- u) Lefkandi yerleşiminde ele geçen çark yapımı tabak (French ve Dickinson 2023, s. 17, Fig.10:2)
- v) Lefkandi yerleşiminde ele geçen bronz hançer (French ve Dickinson 2023, s. 45, Fig.38:2)
- y) Lefkandi yerleşiminde ele geçen bronz iğne (French ve Dickinson 2023, s. 45, Fig.38:1)

- Levha 15**
- a) Manika yerleşim planı (Sampson 1986, Pl.37)
 - b) Manika yerleşiminde ele geçen depas (Sapouna-Sakellarakis 1986, s. 140-141, Fig.11:8)
 - c) Manika mezarlığında ele geçen tankard (Sampson 1985, s. 170, 256, Fig.59:23, Pl.84: sağ)
 - d) Manika mezarlığında ele geçen tankard (Sampson 1985, s. 183, Fig. 59:24, Pl. 84: sol)
 - e) Manika mezarlığında ele geçen tankard (Sampson 1985, s. 183, Fig.58a:25, Pl.86)
 - f) Manika mezarlığında ele geçen çan biçimli kap (Sampson 1985, s.176, Pl.87:a)
 - g) Manika mezarlığında ele geçen çan biçimli kap (Sampson 1985, s. 180, Fig.60:20)
 - h) Manika mezarlığında ele geçen çan biçimli kap (Sampson 1985, s.183, Fig.60:21)
 - i) Manika mezarlığında ele geçen çan biçimli kap (Sampson 1985, s.180, Fig. 60:22)
 - j) Manika mezarlığında ele geçen kesik gaga ağızlı testi (Sampson 1985, s.177-180, Fig.57a:6)
 - k) Manika mezarlığında ele geçen kesik gaga ağızlı testi (Sampson 1985, s.253, Pl.82)
 - l) Manika yerleşiminde ele geçen çark yapımı tabaklar (French 1966, s.49-50, Fig. 7: 3-5)
- Levha 16**
- a) Eretria yerleşiminde ele geçen tankard (Müller-Celka vd. 2018, s.200, Fig.4)
 - b) Eretria yerleşiminde ele geçen çark yapımı tabak (Müller-Celka vd. 2018, s.202, Fig.8)
 - c) Raphina yerleşim planı (Theocharis 1956a, s.106, Fig.1)
 - d) Raphina yerleşiminde ele geçen tankardlar (Theocharis 1955, s.145, Fig.12, s.143, Fig.10)
- Levha 17**
- a) Thorikos'da ele geçen tankard (Nazou 2013, s. 424)
 - b) Thorikos'da ele geçen tankard (Nazou 2013, s. 423)
 - c) Thorikos'da ele geçen depas (Nazou 2013, s. 423)
 - d) Thorikos'da ele geçen çark yapımı tabak (Nazou 2013, s. 423)

- e) Phaleron'da ele geçen tankard (Kakavakis ve Skiadaresi 2020, s. 51, Fig. 4e)
- f) Phaleron'da ele geçen çark yapımı tabak (Kakavakis ve Skiadaresi 2020, s. 51, Fig. 4g)
- Levha 18**
- a) Nea Kephissia'da ele geçen tankard (Georgousopoulou 2020, s.318-320, Fig 2b(sol), Fig 5: MM268)
- b) Nea Kephissia'da ele geçen tankard (Georgousopoulou 2020, s.318-320, Fig 2b(sağ), Fig 5: MM267)
- c) Nea Kephissia'da ele geçen tankard (Georgousopoulou 2020, s.318-320, Fig 2c(sol), Fig 5: MM266)
- d) Nea Kephissia'da ele geçen tankard (Georgousopoulou 2020, s.318-320, Fig 2c(sağ), Fig 5: MM265)
- e) Akademos'da ele geçen çan biçimli kap (Eliopoulos 2020, s. 353-355, Fig. 9:4, 10:4)
- f) Akademos'da ele geçen tankard (Eliopoulos 2020, s. 353-355, Fig. 9:3, 10:3)
- g) Akademos'da ele geçen çark yapımı tabak (Eliopoulos 2020, s. 353-355, Fig. 9:1, 10:1)
- Levha 19**
- a) Thebes yerleşiminde ele geçen tankard (Ioannidou 1977, s.276, Pl.231b)
- b) Thebes yerleşiminde ele geçen tankard (Demakopoulou 1979, s. 440, Pl. 289f)
- c) Thebes yerleşiminde ele geçen tankard (Demakopoulou ve Konsola 1978, s. 61, Fig. 5:2, Pl. 23a)
- e) Thebes yerleşiminde ele geçen tankard (Demakopoulou 1984, s.125, Pl.97γ)
- e) Thebes yerleşiminde ele geçen tankard (Demakopoulou 1984, s.121, Pl.95f)
- f) Thebes yerleşiminde ele geçen küp ve içerisindeki bronz eserler (Aravantinos 2010, s. 40)
- g) Ochomenos yerleşiminde ele geçen tankard (Kunze 1934, s. 54, Taf. XXII:3)
- h) Ochomenos yerleşiminde ele geçen tankard (Kunze 1934, s. 54, Taf. XXII:4)
- ı) Ochomenos yerleşiminde ele geçen tankard (Kunze 1934, s. 54, Taf. XXII:2)
- i) Ochomenos yerleşiminde ele geçen tankard (Kunze 1934, s. 55, Abb. 15)
- j) Ochomenos yerleşiminde ele geçen depas (Kunze 1934, s. 56, Taf. XXIII:1)
- k) Ochomenos yerleşiminde ele geçen depas (Kunze 1934, s. 56-57, Taf. XXX: 5d)

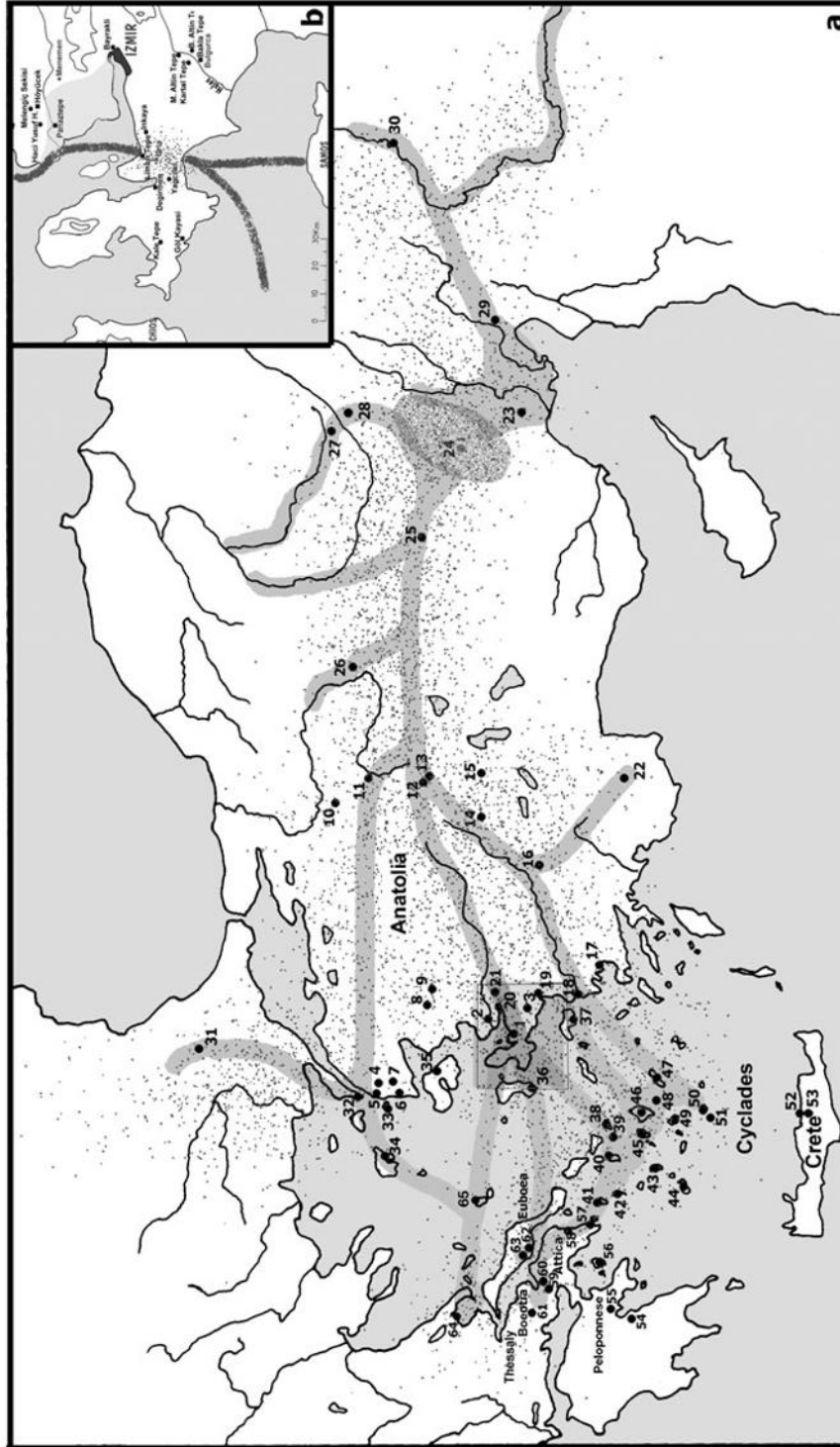
- Levha 20**
- a) Eutresis yerleşiminde ele geçen tankard (Goldmann 1931, s. 105, Fig. 138)
 - b) Aghia Triada'da ele geçen depas (Suto 1991, s.66-69, Fig. 2-3)
 - c) Mitrou yerleşiminde ele geçen tankard (Van de Moortel vd. 2018, s. 176-177, Fig. 11)
 - d) Mitrou yerleşiminde ele geçen çan biçimli kap (Van de Moortel vd. 2018, s. 175-176, Fig. 8)
 - e) Mitrou yerleşiminde ele geçen çark yapımı tabak (Van de Moortel vd. 2018, s. 176-177, Fig. 10)
- Levha 21**
- a) Kolonna yerleşiminde ele geçen depas (Walter ve Felten 1981, s. 122, Abb. 107)
 - b) Kolonna yerleşiminde ele geçen tankard (Berger ve Gauss 2016, s.213, Fig.3: 1-7)
 - c) Kolonna yerleşiminde ele geçen çan biçimli kap (Berger ve Gauss 2016, s.213-214, Fig. 3:8)
 - d) Kolonna yerleşiminde ele geçen çan biçimli kap (Berger ve Gauss 2016, s.213-214, Fig. 3:9)
 - e) Kolonna yerleşiminde ele geçen kesik gaga ağızlı testi (Berger ve Gauss 2016, s.213-214, Fig. 3:10)
- Levha 22**
- a) Pevkaki yerleşiminde ele geçen tankard (Christmann 1996, s.115, Pl. 43:21)
 - b) Pevkaki yerleşiminde ele geçen tankard (Christmann 1996, s.66, Pl. 88:9)
 - c) Pevkaki yerleşiminde ele geçen tankard (Christmann 1996, s.94, Pl. 111, 13)
 - d) Pevkaki yerleşiminde ele geçen tankard (Christmann 1996, s.53, Pl. 64:11)
 - e) Pevkaki yerleşiminde ele geçen depas (Christmann 1996, s.54, Pl. 103:13)
 - f) Pevkaki yerleşiminde ele geçen depas (Christmann 1996, s.58, Pl. 88:5)
 - g) Pevkaki yerleşiminde ele geçen depas (Christmann 1996, s.64, Pl. 112:18)
 - h) Pevkaki yerleşiminde ele geçen depas (Christmann 1996, s.70, Pl. 78:5)
 - I) Pevkaki yerleşiminde ele geçen depas (Christmann 1996, s.100, Pl.88:8)
 - i) Pevkaki yerleşiminde ele geçen depas (Christmann 1996, s.100, Pl.103:12)
- Levha 23**
- a) Lerna yerleşim planı (Wiencke 2000, Plan 7)

- b) Lerna yerleşiminde ele geçen depas (Caskey 1955, s.119, Fig.6)
- c) Lerna yerleşiminde ele geçen mermerden yapılmış çan biçimli kap (Caskey 1956, s.164, Fig. 4, Pl 47.i)
- d) Helike yerleşiminde ele geçen depas (Katsonopoulou ve Katsarou 2017, s. 15-16, Fig. 13)
- e) Pelikata yerleşiminde ele geçen depas (Heurtley 1935, Pl. 6:47)

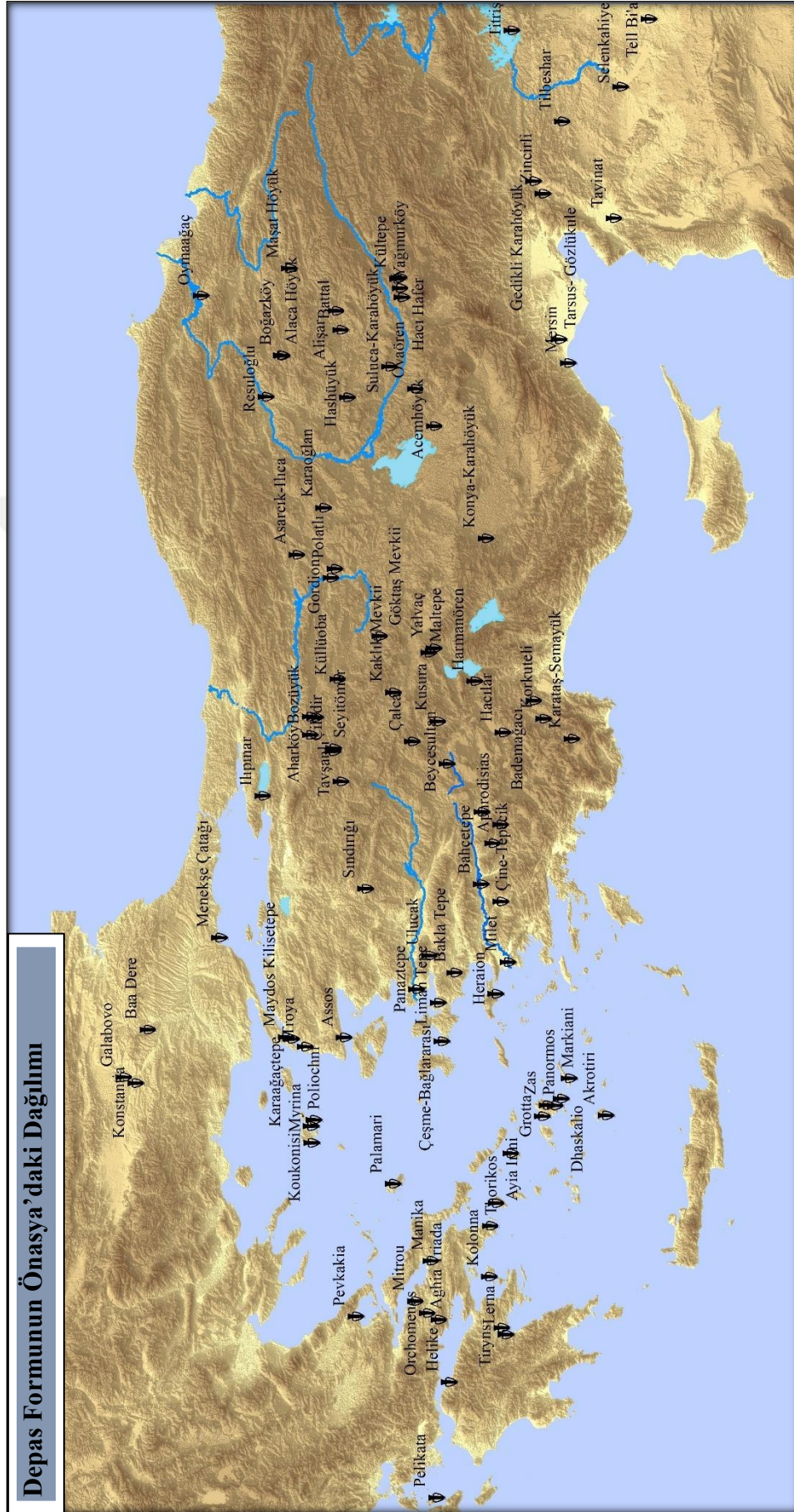

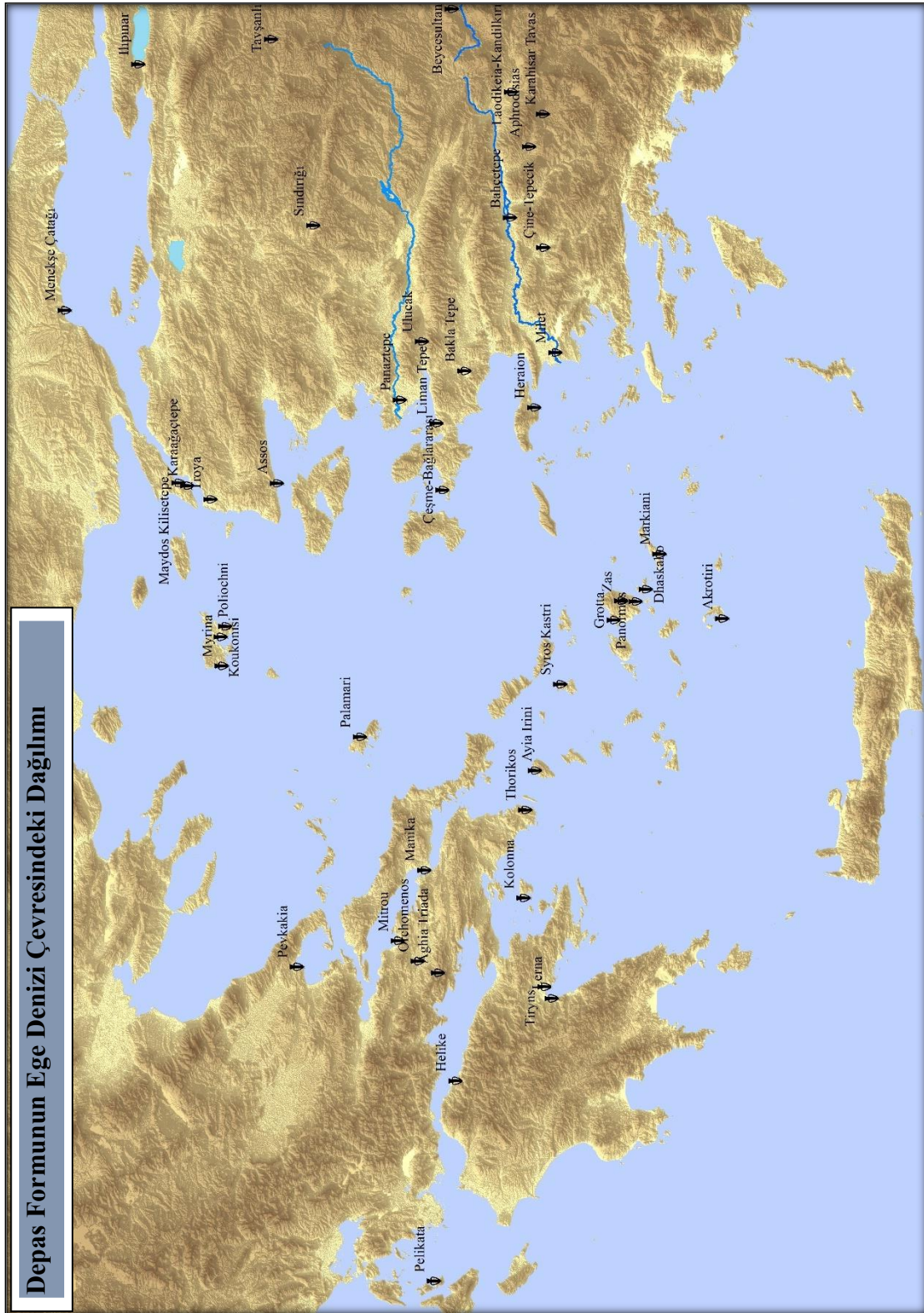

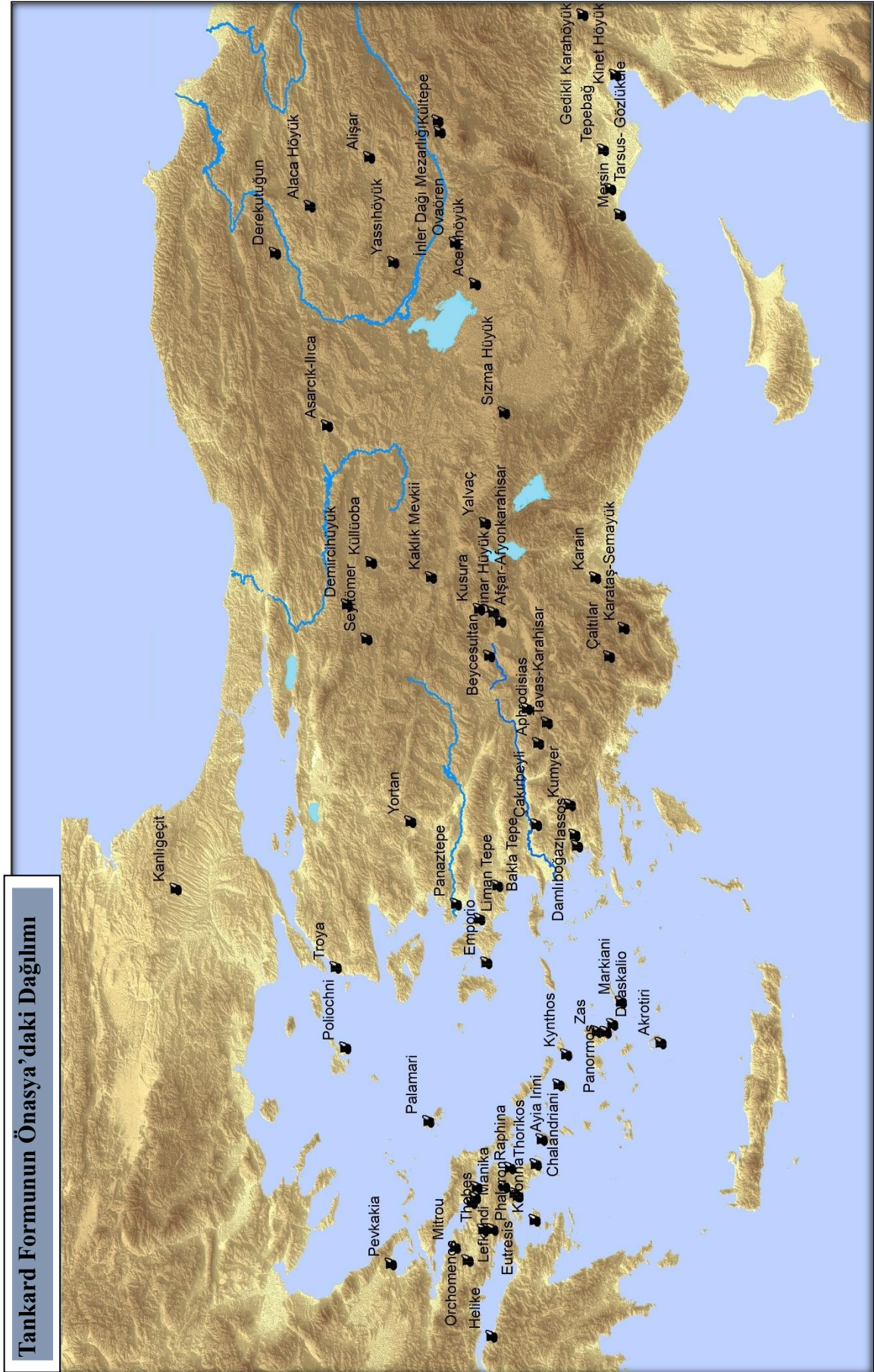
8.LEVHALAR

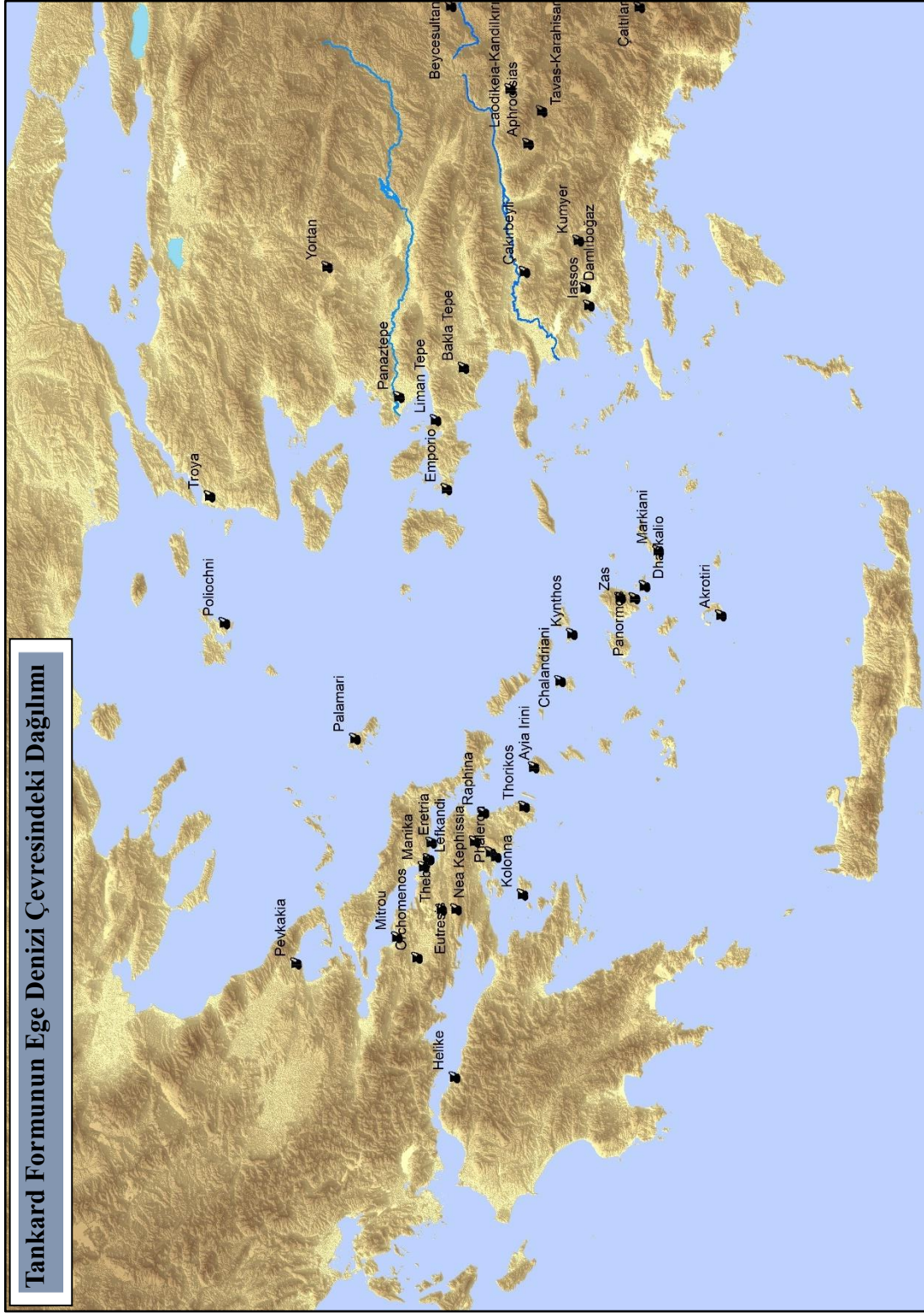

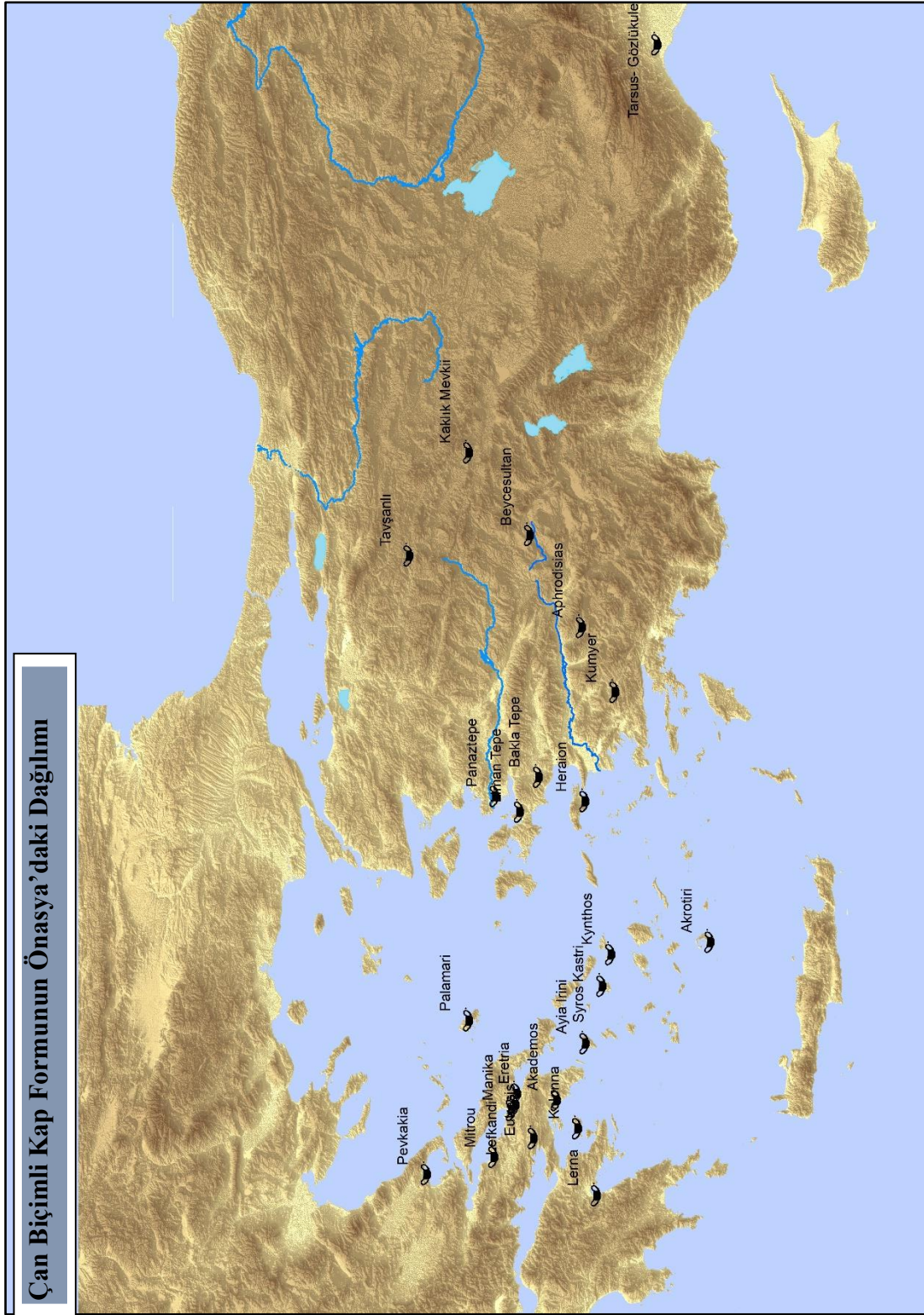
1-Liman Tepe	12-Karaoglan Mevkii	23-Tarsus - Gözlükule	34-Lemnos - Polioichni	45-Paros	56-Aegina
2-Panaztepe	13-Kaklık Mevkii	24-Kestel	35-Lesbos - Thermi	46-Naxos	57-Thorikos
3-Bakla Tepe	14-Beycesultan	25-Acemehöyük	36-Chios - Emborio	47-Amorgos	58-Raphina
4-Troya	15-Kusura	26-Polatlı	37-Samos - Heraion	48-Keros	59-Eutresis
5-Kum Tepe	16-Aphrodisias	27-Alişar	38-Mykonos	49-Ios	60-Thebes
6-Beşik Tepe	17-Iasos	28-Kultepe	39-Delos	50-Thera	61-Orchomenos
7-Hanay Tepe	18-Milet	29-Gedikli - Karahöyük	40-Syros	51-Christiana	62-Lefkandi
8-Babaköy	19-Efes	30-Titriş Höyük	41-Keos	52-Poros	63-Manika
9-Yortan	20-Bayraklı	31-Kanligeçit	42-Kythnos	53-Knossos	64-Pevkakia
10-Demircihöyük	21-Ulucak	32-Protesilas	43-Siphnos	54-Lerna	65-Skyros
11-Küllüoba	22-Karataş - Semayük	33-İmbroz - Yenibademli Höyük	44-Melos	55-Tiryns	

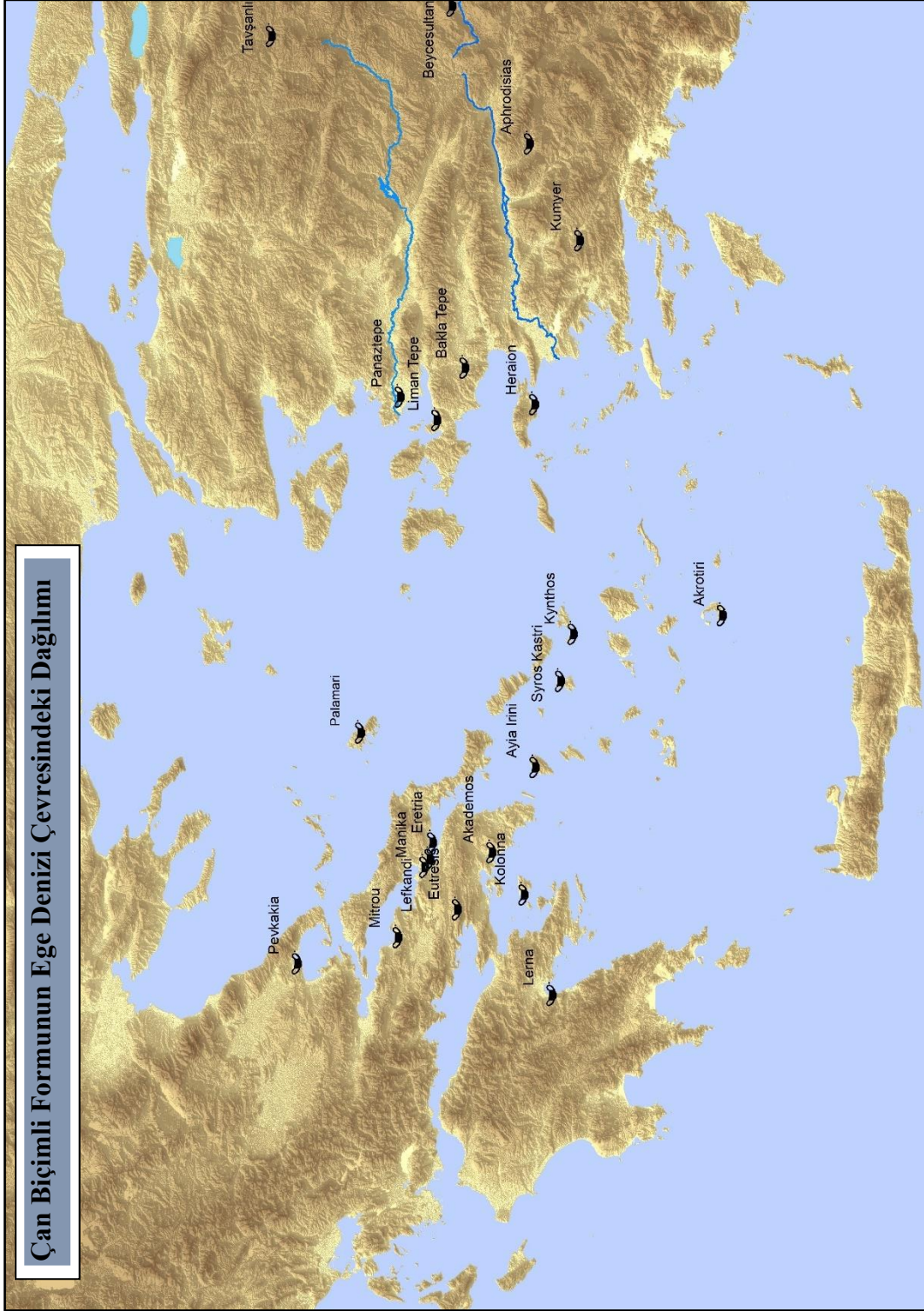

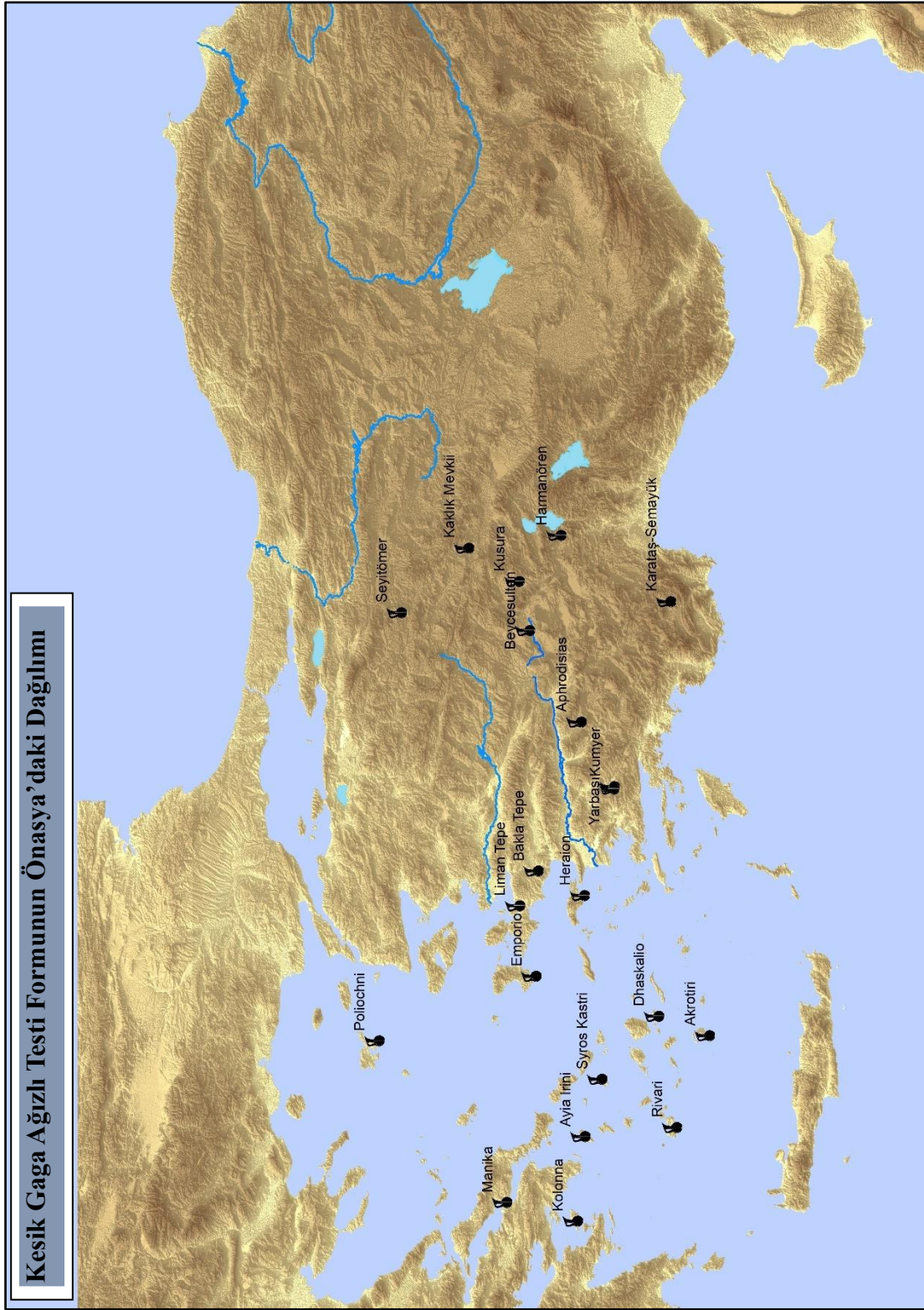

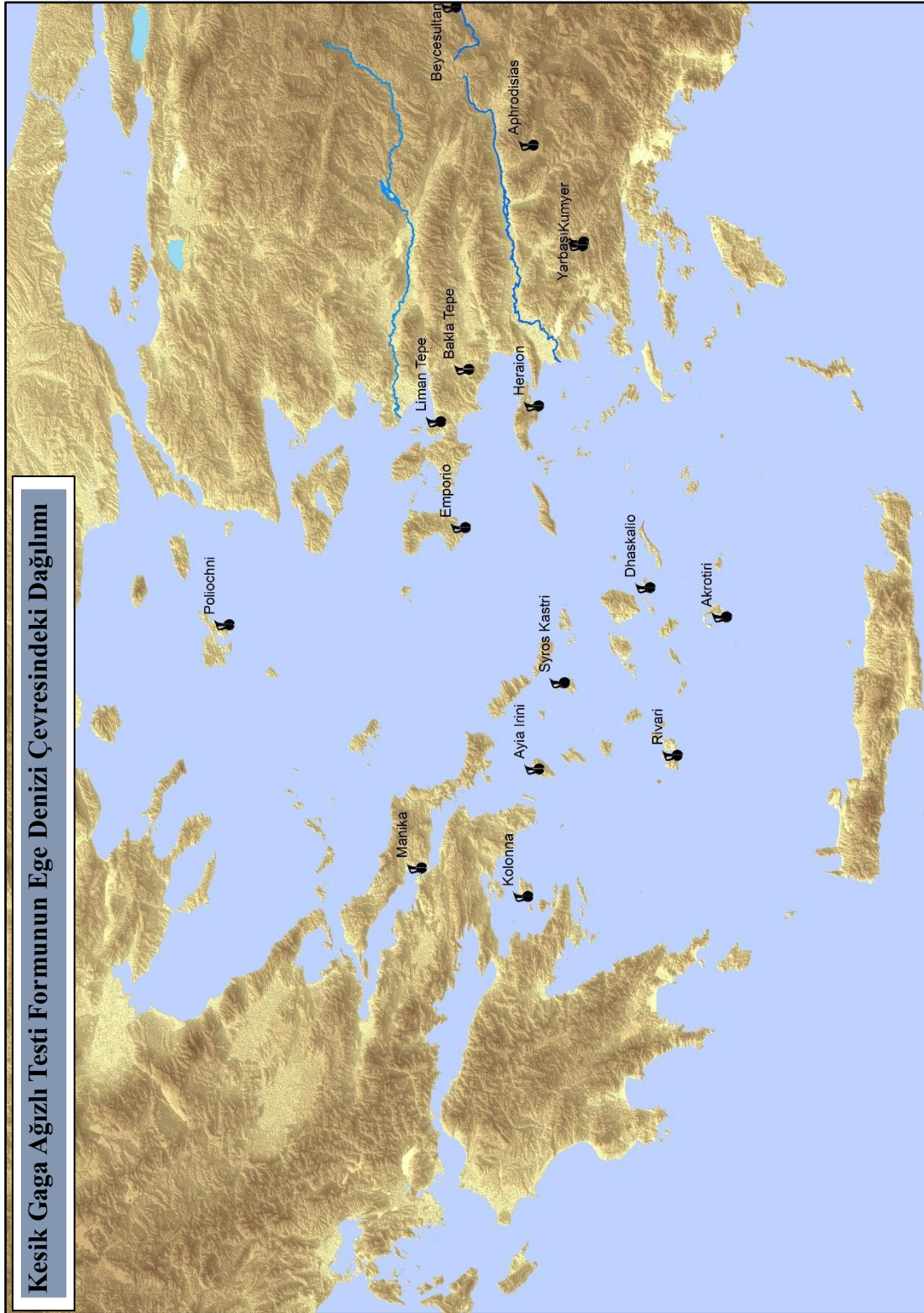

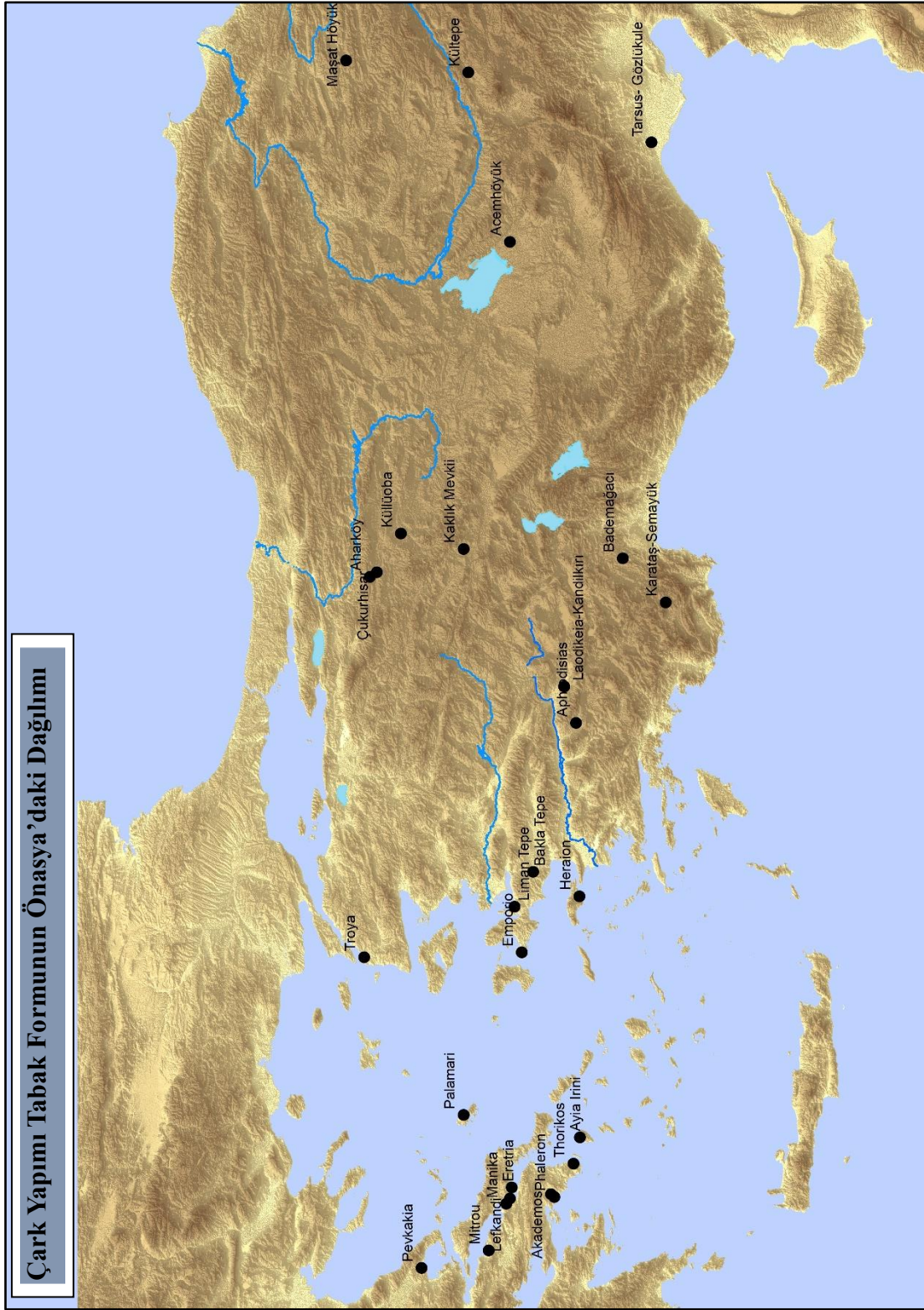

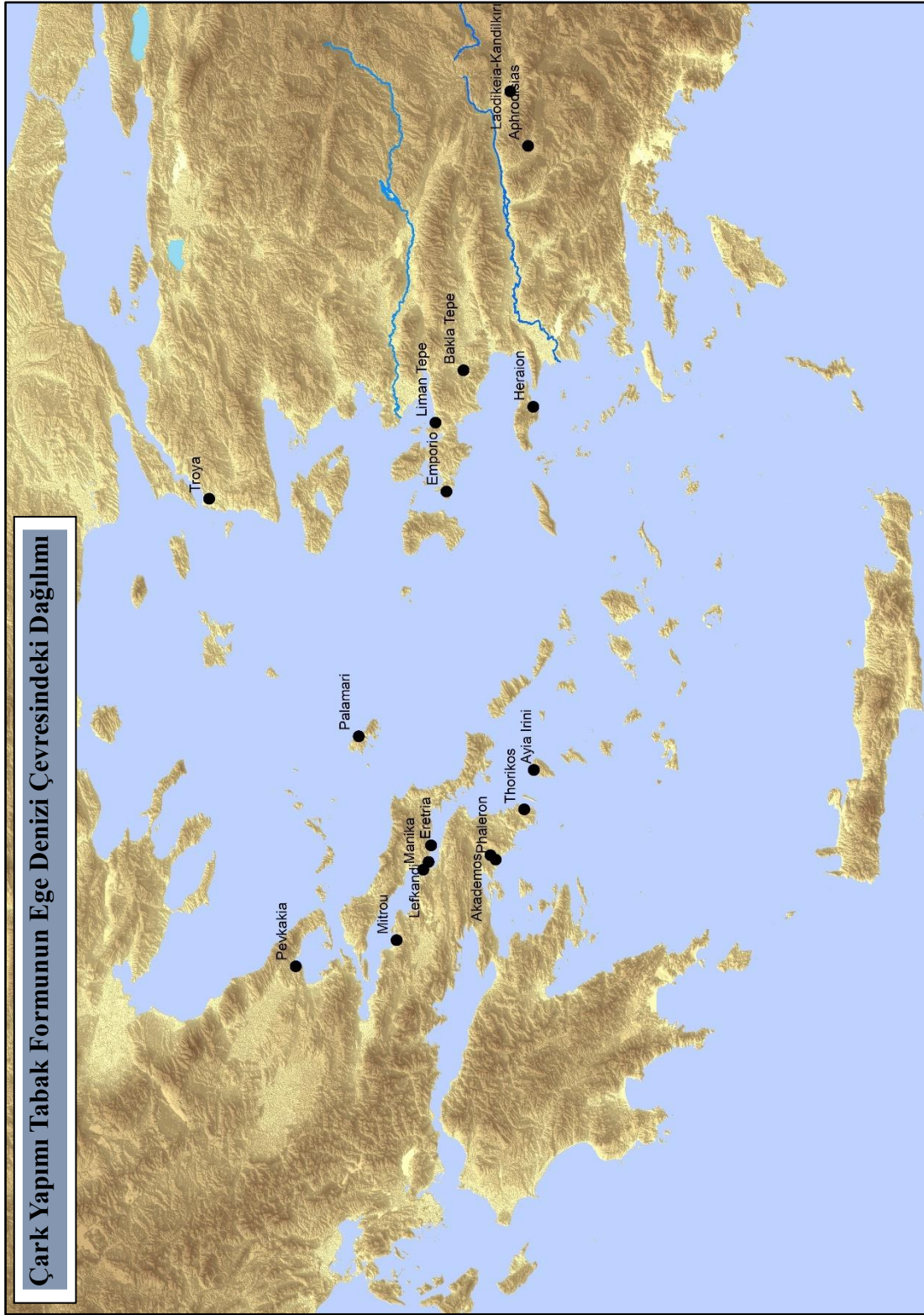

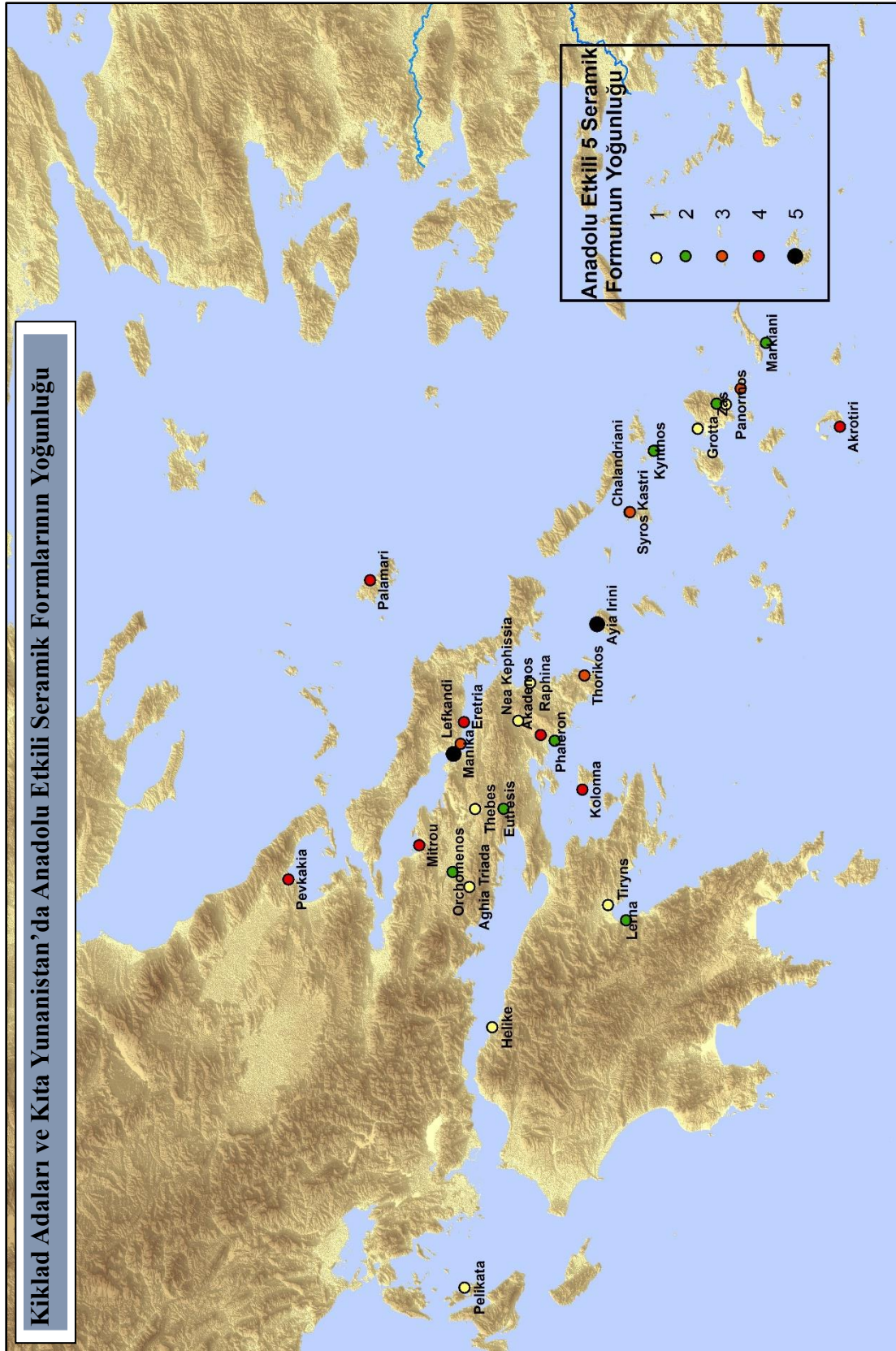

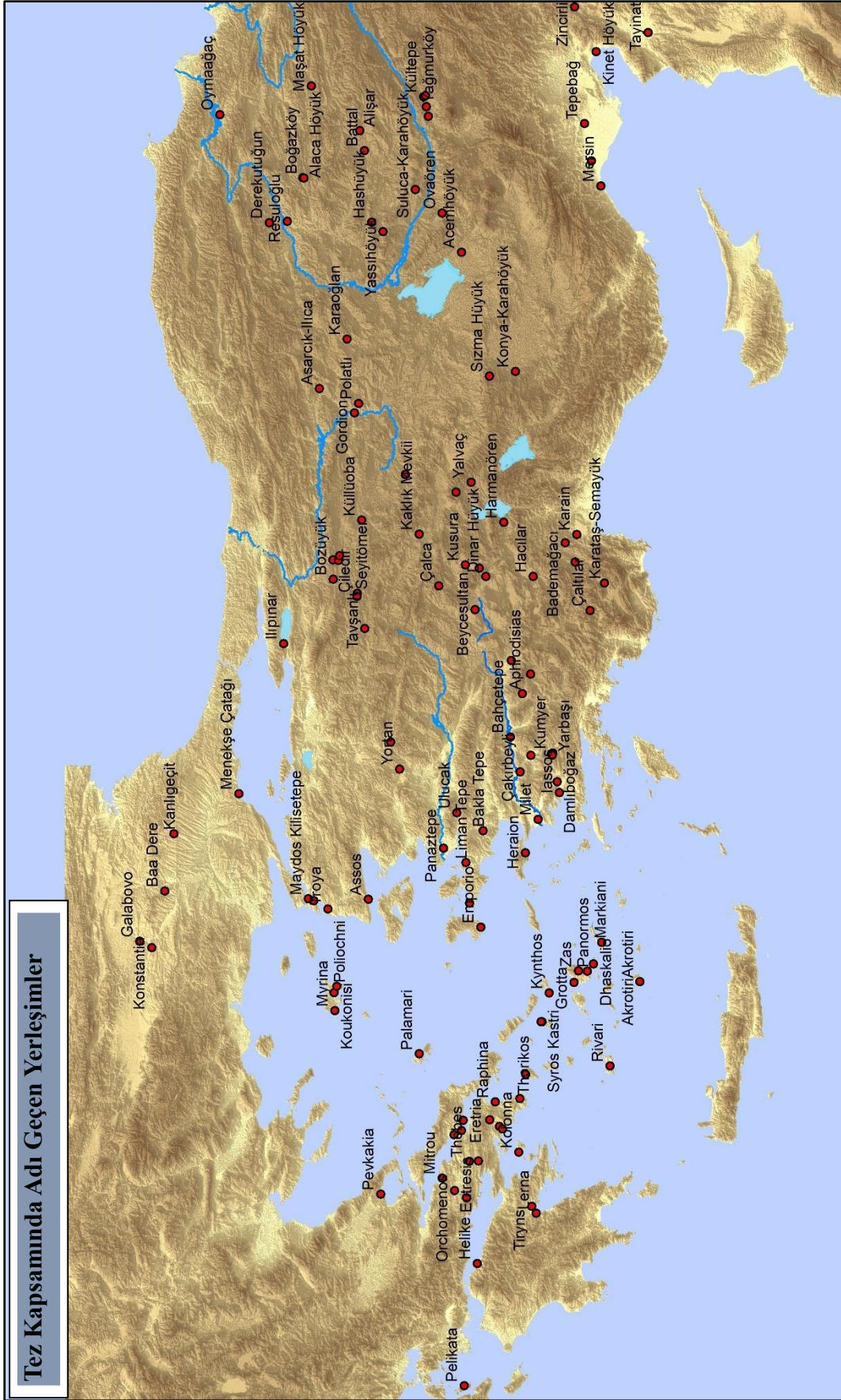

Tablo 1

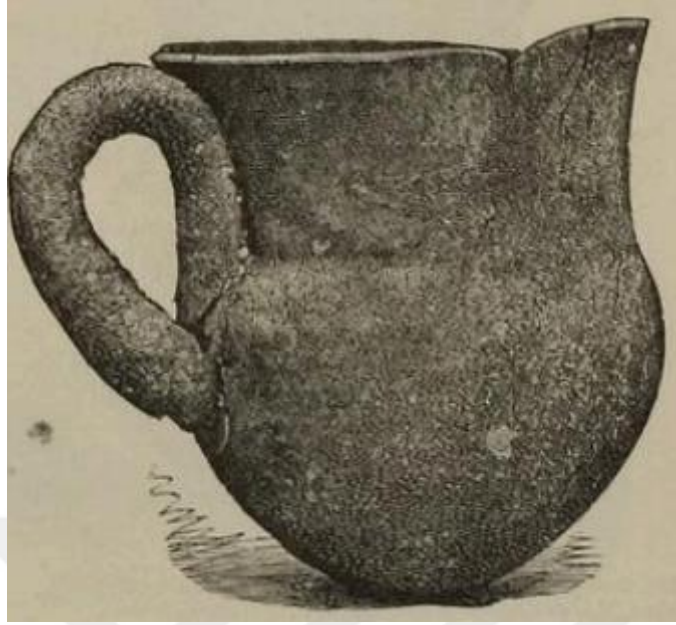
DATE	ANATOLIA Kültepe Tarsus Sultan Beyce		CRETE	GREEK MAINLAND	CYCLADES	EASTERN AEGEAN ISLANDS	TROIA	LİMAN TEPE AREA - A	LİMAN TEPE AREA - B	PERIOD
2000 BC.		VIIa		Early Helladic III Aegina V	Middle Cycladic Early Cycladic III (Phylakopi I)	Heraion V Poliochni Brown Heraion IV	V	?	LMT B IV-1	EBA IIb
		VIII		Lerna IV Aegina IV			III		LMT B IV-2	EBA IIIa
	11b		Early Minoan IIB	Early Helladic II Late	Early Cycladic IIb (Kastri Group) Ayia Irini III Palamari III Syros-Kastri Zakros IV Mt. Kynthos	Heraion III Poliochni Yellow Emborio I	Late	LMT A V-1	LMT B V-1a	End of EBA II
	12	XII C		Lerna IIIB Aegina III			II		LMT B V-1b	
2500 BC.	13	EBA III		Lefkandi I / Marika Pevkakia VII		Heraion II Emborio II		LMT A V-2a	LMT B V-2	EBA II Late
	14	XIII a		Lerna IIIC Pevkakia VI						
		EBA II	Early Minoan IIA Knossos Poros	Early Helladic II Early	Early Cycladic IIa Ayia Irini II Palamari II Chalandriani Mt. Kynthos	Poliochni Red Heraion I Thermi V	Early	LMT A V-2b		
	15			Lerna IIIB		Emborio III Poliochni Green	Late	LMT A V-3a	LMT B V-3	EBA II Early
3000 BC.	16			Lerna IIIB		Thermi IV	I	LMT A V-3b		
	17	XVII			(Aplomata Group)	Poio. Blue evofata Emborio IV Poio. Blue Archaic Thermi III	Middle	LMT A VI-1a	LMT B VI-1	EBA I Late
	18	EBA I	Early Minoan I	Aegina I Early Helladic I		Emborio V		LMT A VI-1c	?	EBA I Middle
		XX			Early Cycladic I (?)	Thermi II Thermi I	Early (?) End of Kuntzepe 1b (?)	LMT A VI-1d		EBA I Middle / Late
		XX						LMT A VII		EBA I Early / Late Chal. (?)

a

b

a

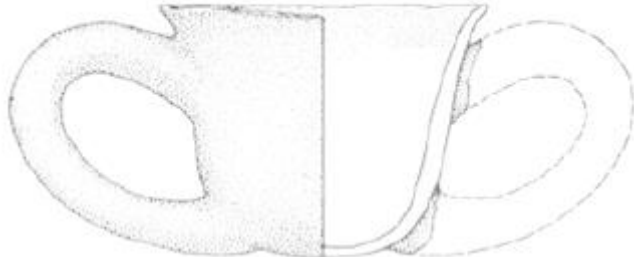
b

c

a

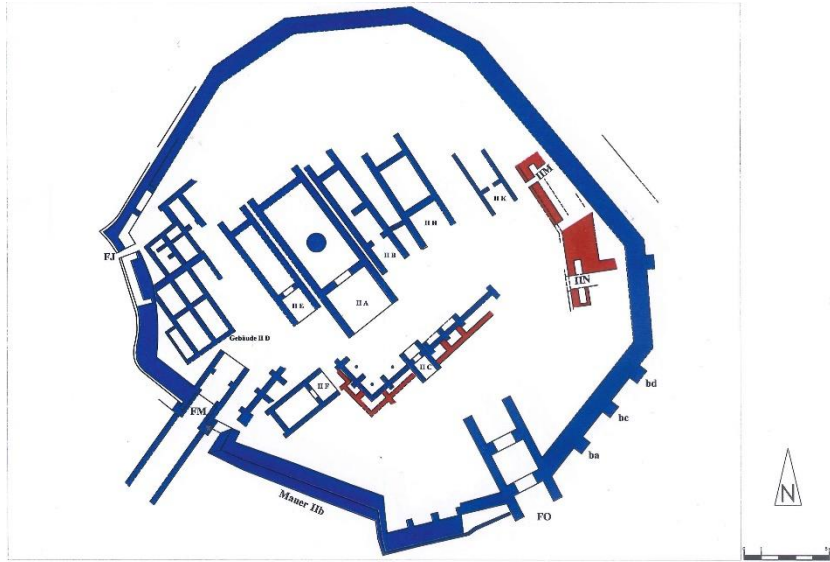
b

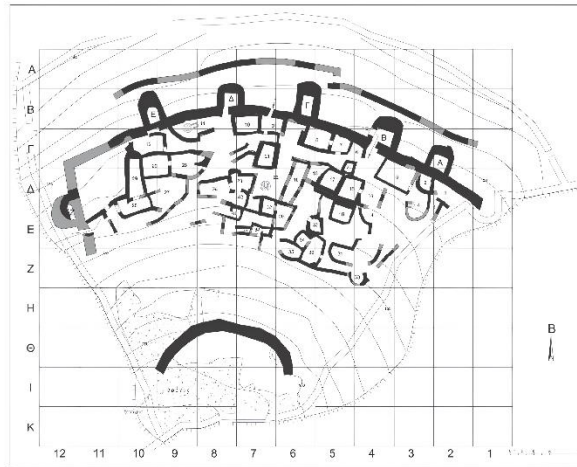
c

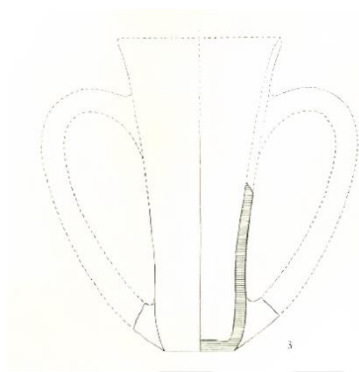
a

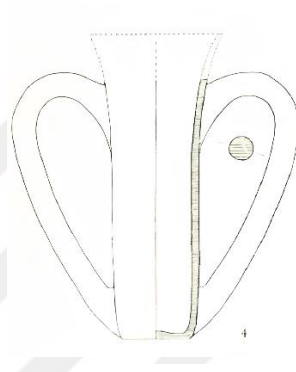
b

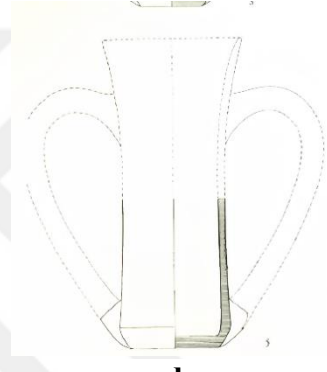
a

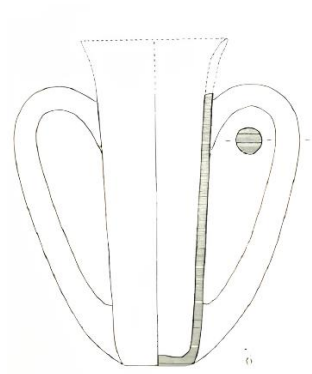
b

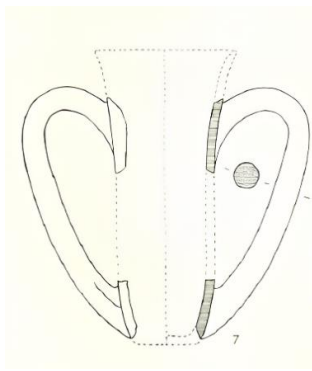
c

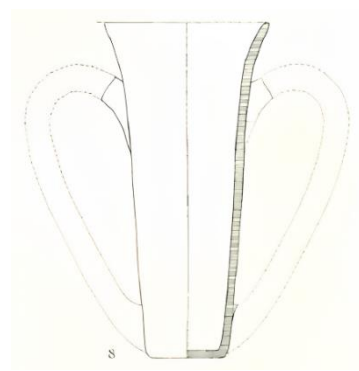
d

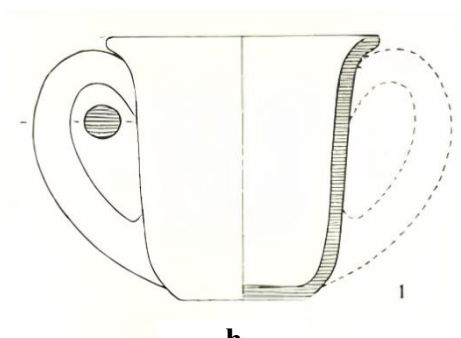
e

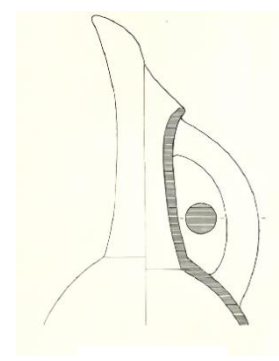
f

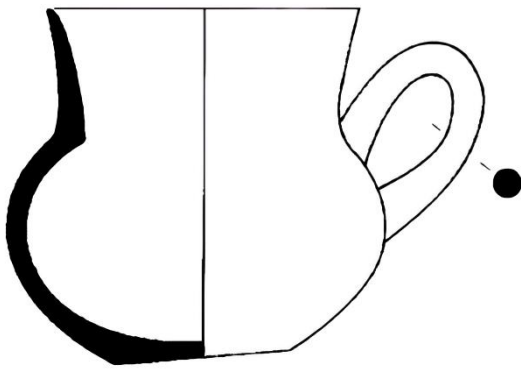
g

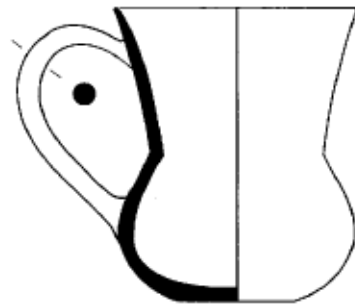
h

i

a

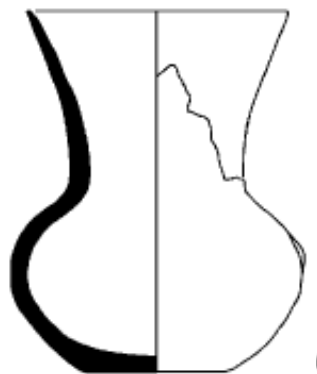
b

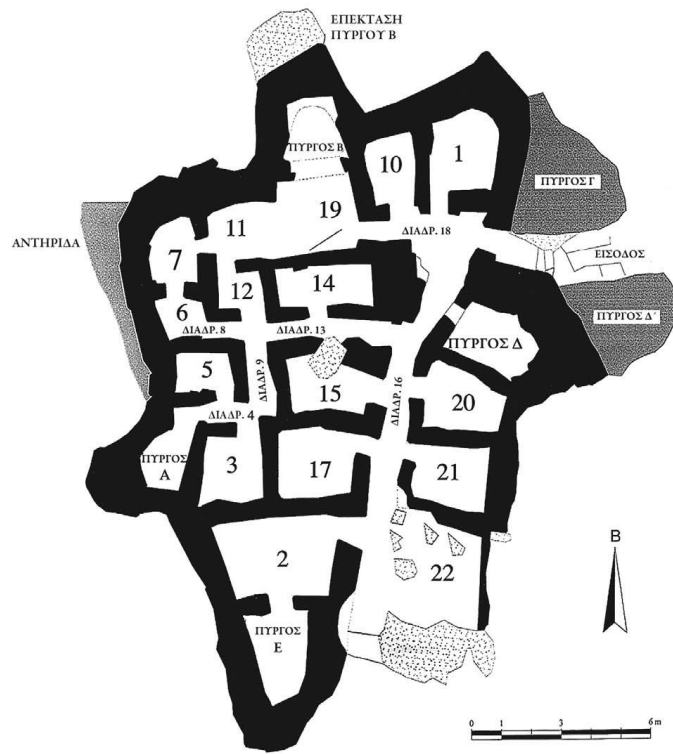
c

d

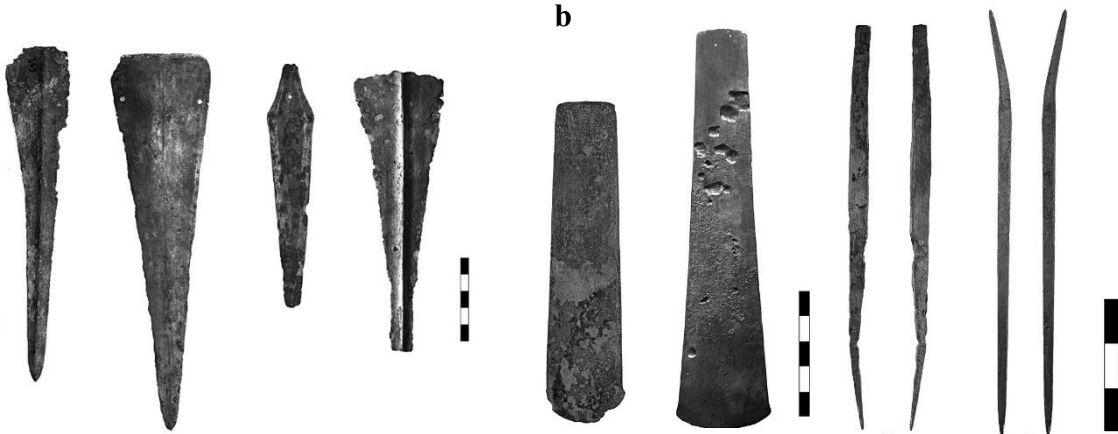
e

a

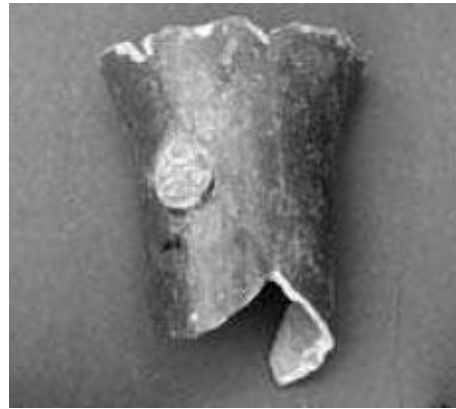
b

c

a

b

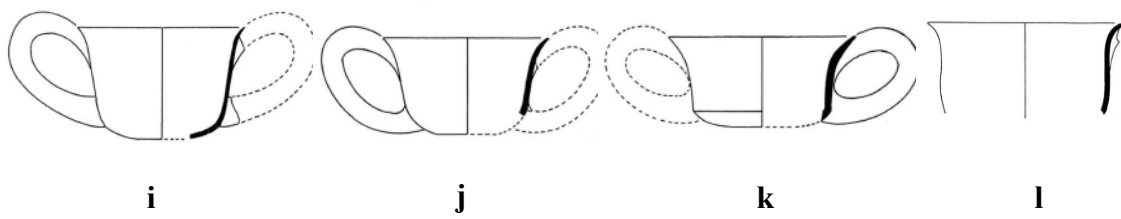
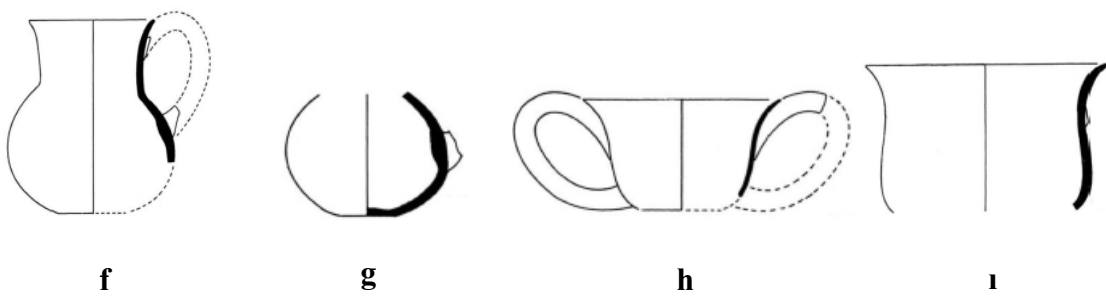
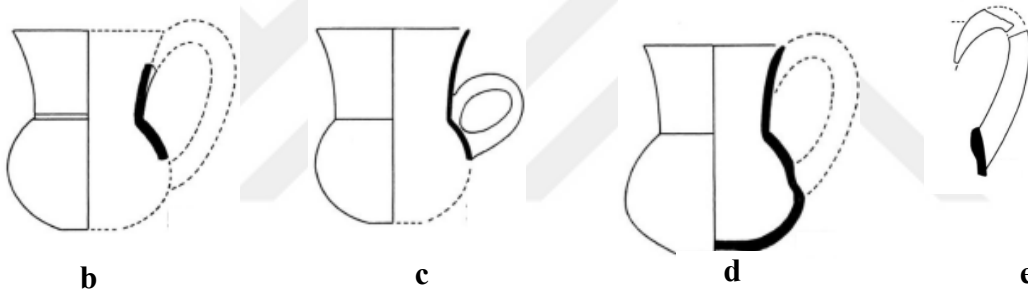
c

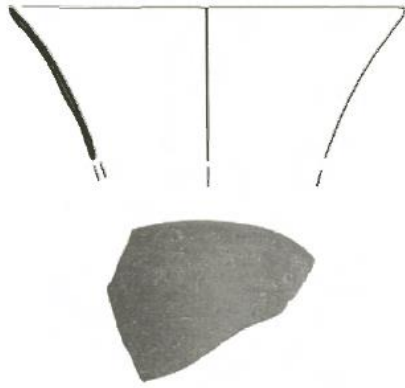

d

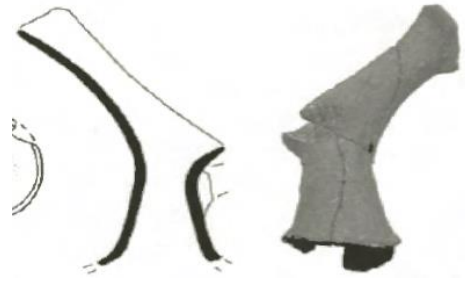

e

a

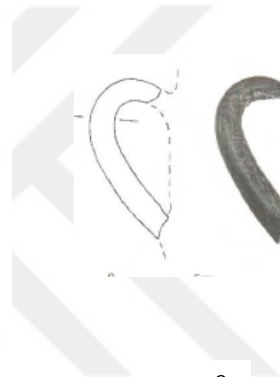
b

c

d

e

f

g

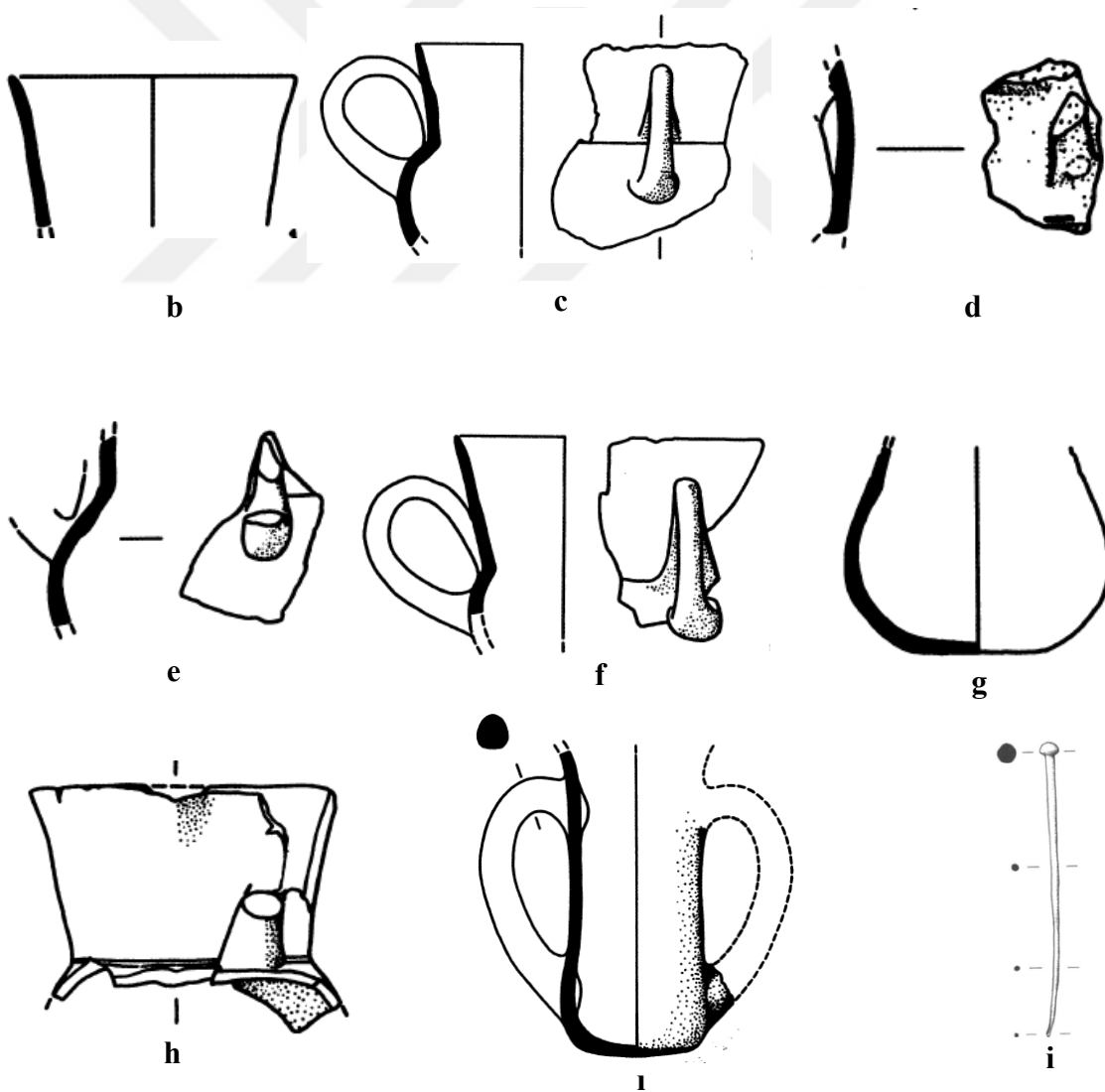
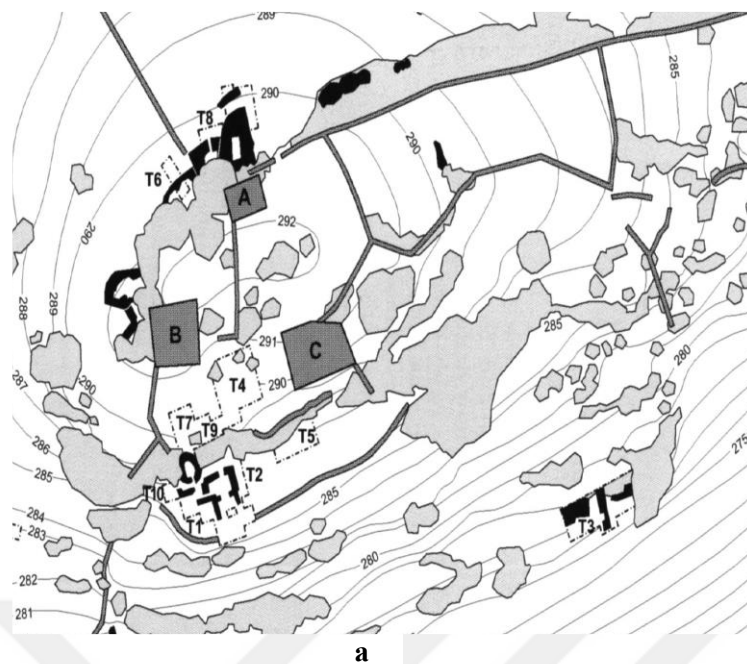
h

i

j

a

b

c

d

e

f

g

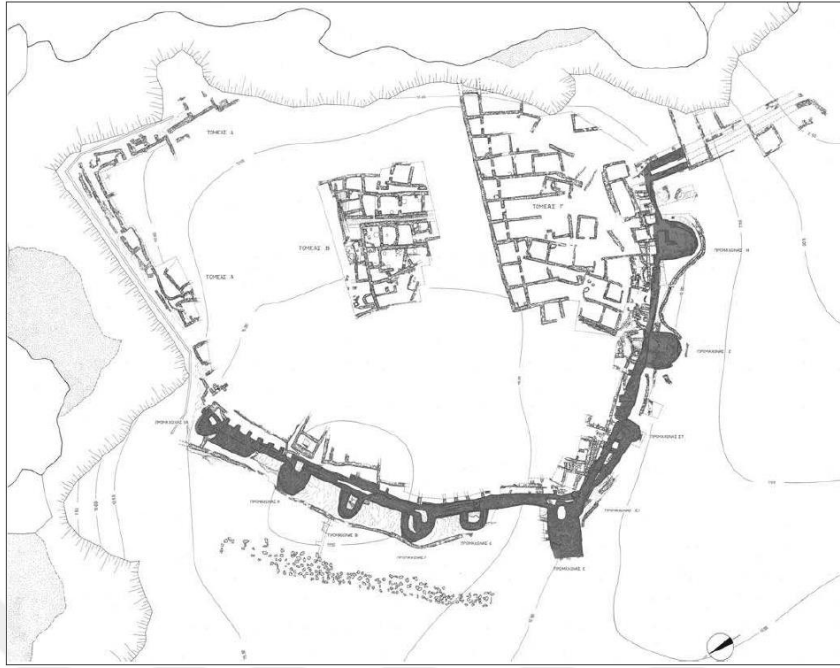
h

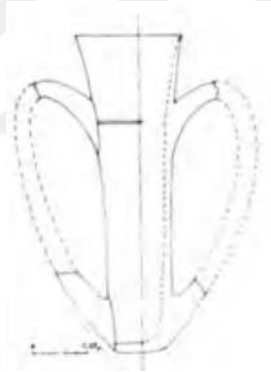
i

j

a

b

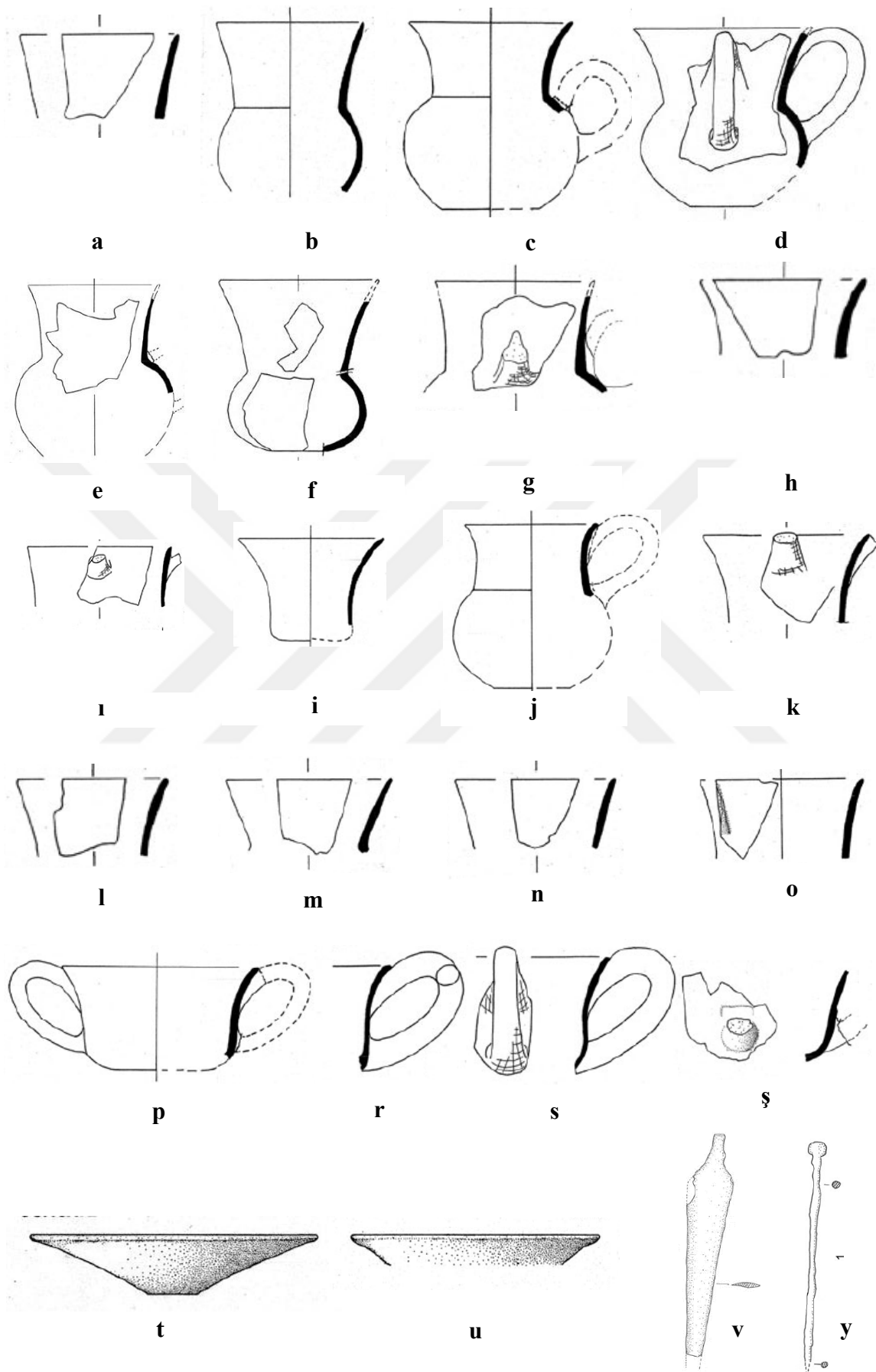
c

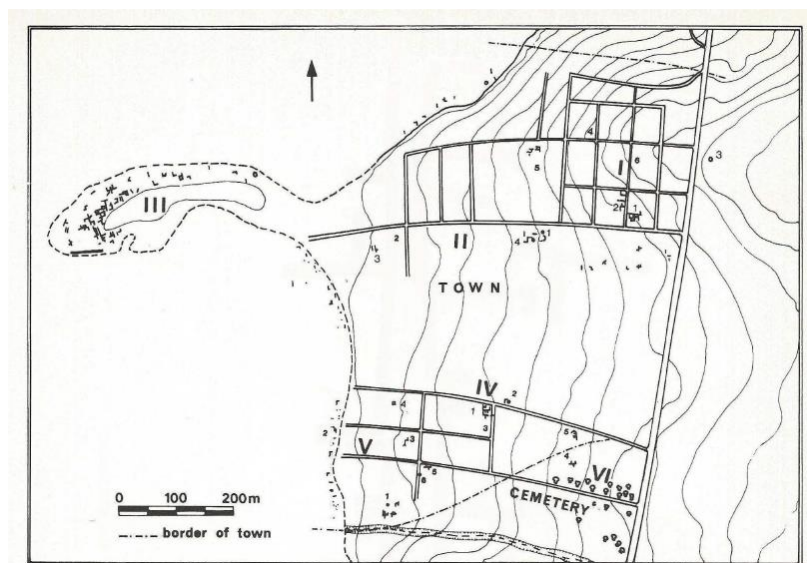

d

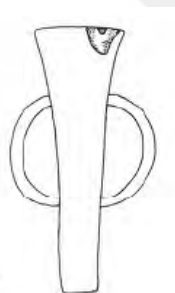

e

a

b

c

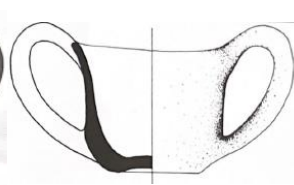
d

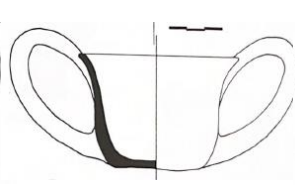
e

f

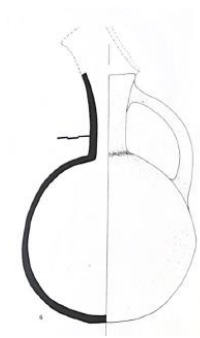
g

h

i

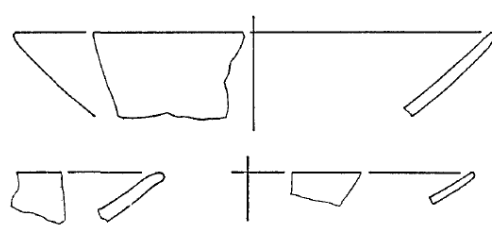
j

k

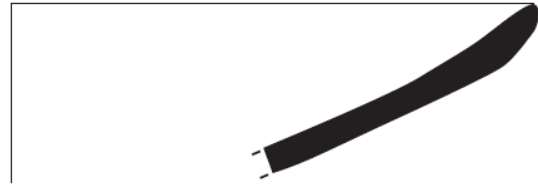
l

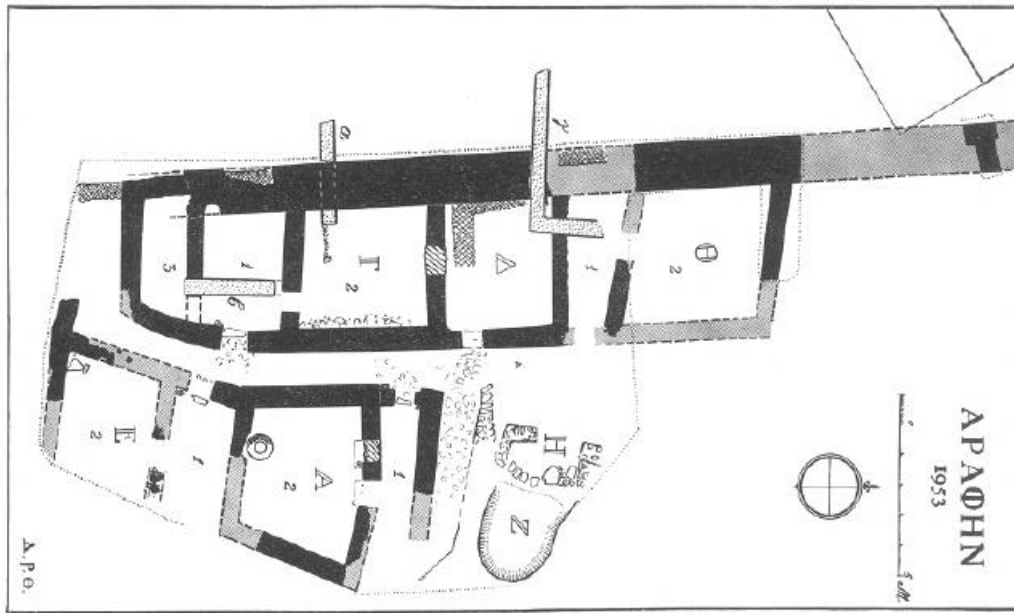
m

a

b

c

d

a

b

c

d

e

f

a

b

c

d

e

f

g

a

b

c

d

e

f

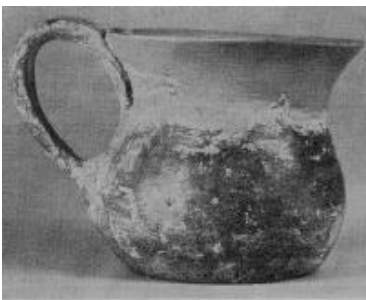
g

h

i

i

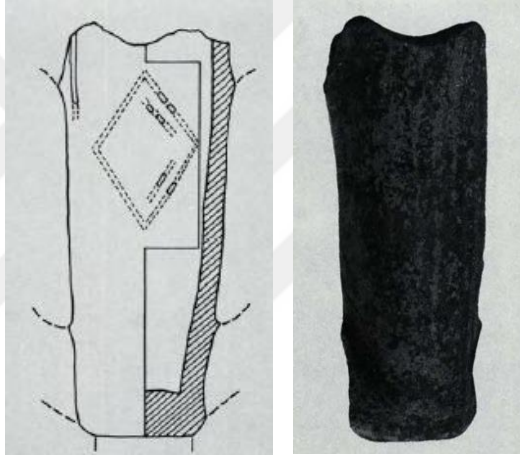
j

k

a

b

c

d

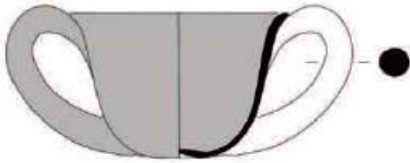
e

a

b

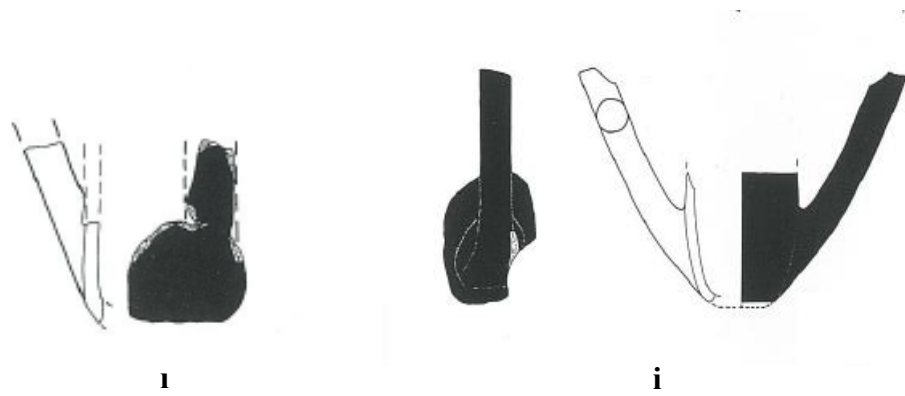
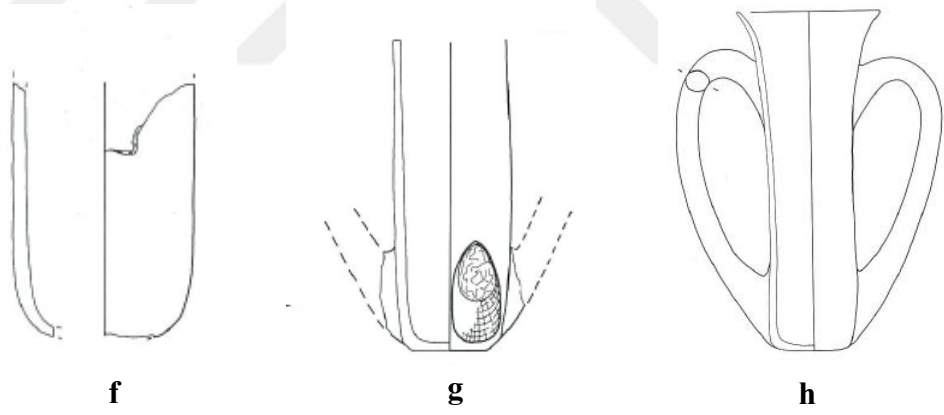
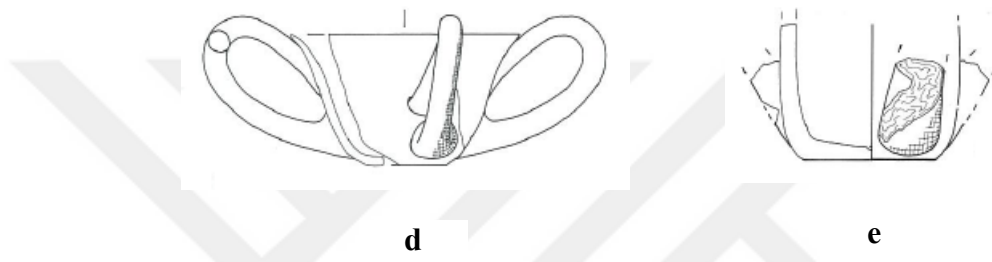
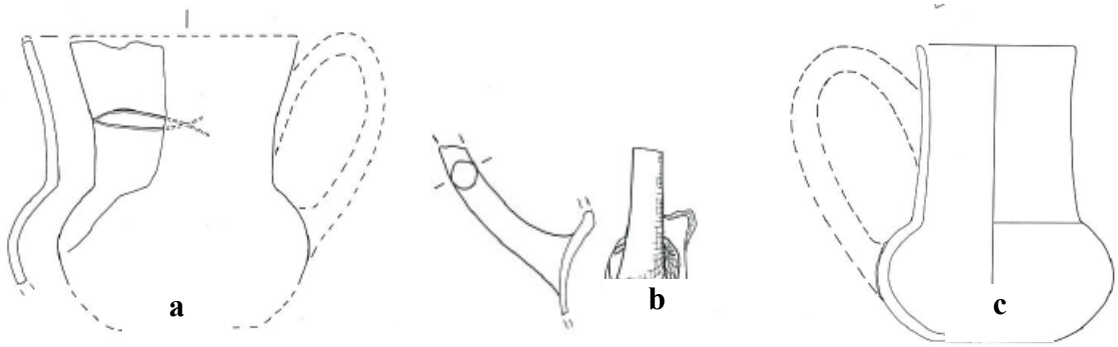
c

d

e

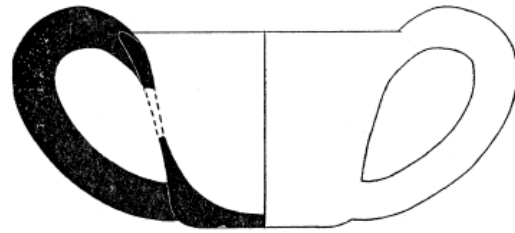

a

b

c

d

e

ÖZET

MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Anadolu ve onun çevresindeki bölgelerde bulunan yerleşimlerde birçok eser grubunda gözle görülür değişimlerin olduğu tespit edilmiştir. Bu değişimler; yerleşimlerin mimari, seramik, metal eser gibi somut buluntularına yansımıştır. Buluntular değerlendirildiğinde sosyal sınıf farklılıklarının da ortaya çıktığı görülmektedir. Bu gelişmelerin ortaya çıkmasındaki en önemli etken ise bu dönemde ortaya çıkan ticaret sistemi ile ilişkilidir. *Anadolu Ticaret Ağı* olarak tanımlanan bu ticaret sisteminin oluşmasındaki en temel neden ise kalay, bakır, gümüş ve altın gibi değerli hammaddelere ulaşmaktır.

MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da Anadolu etkili birçok buluntu ele geçmiştir. Daha önce görülen seramik formları, metal eser ve heykelcik gibi yerel etkilerin azaldığı ve Anadolu etkilerinin görüldüğü bu dönem Kiklad Adaları'nda *Kastri*, Kıta Yunanistan'da ise *Lefkandi I* grubu olarak adlandırılmıştır. Fakat MÖ 3. binyılın ikinci yarısında Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da ortaya çıkan bu gelişmelerin temel nedeni Anadolu Ticaret Ağı'dır. Anadolu'da görülen bu ticaret sisteminin Trakya, Kilikya ve Kuzey Suriye bölgelerine dağıldığı gibi Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'a da ulaştığı görülmektedir. Bu durum Anadolu Ticaret Ağı'nın Batı Anadolu kıyı yerleşimleri üzerinden bu bölgelere ulaşan deniz aşırı bir ticaret ağı olduğunu göstermektedir.

Bu tez kapsamında Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'da MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen yerleşimlerdeki Anadolu etkili buluntular değerlendirilmiştir. Seramik formları, metal eserler ve sosyal sınıf farklılıklarının ortaya çıktığını gösteren buluntular Anadolu ile benzerlik göstermektedir. Eldeki veriler neticesinde Troya, Liman Tepe ve Bakla Tepe başta olmak üzere Kıyı Batı Anadolu yerleşimleri ile Kiklad Adaları ve Kıta Yunanistan'ın yerleşimleri arasında ticari ilişkileri gösteren benzerlikler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kiklad, Kıta Yunanistan, Anadolu Ticaret Ağı, MÖ 3. Bin.

ABSTRACT

In the latter half of the 3rd millennium BCE, noticeable changes have been identified in the artifacts found in settlements in Anatolia and its surrounding areas. These changes have been reflected in the tangible findings of settlements such as architecture, ceramics, and metal artifacts. When the findings are evaluated, it is observed that social class differences also emerge. The most significant factor in the emergence of these developments is related to the trade system that emerged during this period. The primary reason for the formation of this trade system, known as *the Anatolian Trade Network*, is to access valuable raw materials such as tin, copper, silver, and gold.

In the second half of the 3rd millennium BCE, many artifacts influenced by Anatolia have been discovered in the Cyclades Islands and Mainland Greece. The period characterized by a decrease in local influences such as previously seen ceramic forms, metal artifacts, and figurines, and the emergence of Anatolian influences is referred to as the Kastri period in the Cyclades Islands and as the Lefkandi I group in Mainland Greece. However, the primary reason for these developments emerging in the Cyclades Islands and Mainland Greece in the latter half of the 3rd millennium BCE is the Anatolian Trade Network. It is observed that this trade system, seen in Anatolia, also spread to regions such as Thrace, Cilicia, and Northern Syria, reaching the Cyclades Islands and Mainland Greece. This situation indicates that the Anatolian Trade Network was a overseas trade network reaching these regions through coastal settlements in Western Anatolia.

Within the scope of this thesis, the Anatolian-influenced findings in settlements dated to the second half of the 3rd millennium BCE in the Cyclades Islands and Mainland Greece have been evaluated. The findings indicating the emergence of ceramic forms, metal artifacts, and social class differences exhibit similarities with Anatolia. Based on the available data, similarities indicating commercial relations are presented between

coastal settlements in Western Anatolia, such as Troy, Liman Tepe, and Bakla Tepe, and the settlements in the Cyclades Islands and Mainland Greece.

Keywords: Cyclades, Mainland Greece, Anatolian Trade Network, 3rd Millennium BCE.

